

શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ ગ્રંથમાળાનો

ઉપોદ્ધાત

સુરતના વતની અને ધંધાથે મુંઝઈ નિવાસી સ્વર્ગવાસી શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસે તા. ૧૬ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૭૭ ને રોજ વીલ કર્યું છે. તે અન્વયે પ્રથમ સન ૧૮૮૦ માં રૂ. ૨૦૦૦) સોસાઈટીને મળ્યા એવી ચરતથી કે તેના બ્યાજમાંથી સામાજિક સુધારો થાય એવાં પુસ્તકો તૈયાર કરી છપાવવાં.

સદરહુ વીલથી શેઠ હરિવલ્લભદાસે અમુક પ્રસંગ બન્યા પછી બાકી રહેલી પોતાની તમામ મિલકત, પુસ્તક પ્રચારને માટે સોસાઈટીને અર્પણ કરેલી છે. તે અન્વયે ૧૮૯૪ માં રૂ. ૧૮૦૦૦) ની સરકારી નોટા સોસાઈટીને મળી છે. આ રીતે કુલ રૂ. ૨૦૦૦૦) ની નોટા પુસ્તક તૈયાર કરાવવા તથા તે પ્રસિદ્ધ કરાવવા માટે સદરહુ વિદ્યા-વિદ્યાસી અને પરોપકારી ઉદાર ગૃહસ્થ તરફથી મળી છે. સદરહુ વીલની રૂઢિએ એમની મિલકતની છેવટની રકમ રૂ. ૫૦૦૦ સરકારી લોનો-સન. ૧૯૩૩ માં સોસાઈટીને વધુ મળી છે' એ ફંડ વધીને રૂ. ૨૫૦૦૦ નું થયું છે તેમાંથી બાજુ પર્યંત નીચેનાં પુસ્તકો 'શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ ગ્રંથમાળા' તરીકે પ્રસિદ્ધ થયાં છે:—

(૧) કપી કપી નાતો કન્યાની અછતથી નાની થતી જાય છે, તેનાં કારણો તથા સુધારો કરવાના ઉપાય વિષે નિબંધ	૦-૭-૦
(૨) માને શિખામણ	૦-૬-૦
(૩) નીતિ મંદિર	૦-૧૨-૦
(૪) બાળલગ્નથી થતી હાનિ	૦-૬-૦
(૫) પુર્નવિવાહ પદ્ધતી પૂરે પૂરી સોજે સોજ આના ફોજેતી	૦-૫-૦

(૬) બોજન વ્યવહાર ત્યાં કન્યા વ્યવહાર	૦-૪-૦
(૭) ધાર્મિક પુરુષો	૦-૪-૦
(૮) ઉદ્યોગી પુરુષો	૦-૪-૦
(૯) બેન્ગમીન ક્રાન્કલીન	૨-૦-૦
(૧૦) બોધક ચરિત્ર	૦-૪-૦
(૧૧) સદ્વર્તન	૨-૦-૦
(૧૨) રઘુવંશ કાવ્ય	૧-૦-૦
(૧૩) જાવજી દાદાજી ચોધરીનું જીવન ચરિત્ર	૦-૨-૦
(૧૪) ગુજરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ ભા. ૧સો.	૧-૦-૦
(૧૫) ગુજરાતનો અર્વાચીન ઇતિહાસ ભા. ૨જો	૧-૮-૦
(૧૬) નીતિ સિદ્ધાંત	૧-૦-૦
(૧૭) ક્રાન્સિસ બેકનનું જીવનચરિત્ર	૧-૪-૦
(૧૮) શેક હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસનું જીવનચરિત્ર	૦-૬-૦
(૧૯) પરોપકાર	૦-૧૨-૦
(૨૦) દોરનું ખાતર	૦-૪-૦
(૨૧) જગતનો અર્વાચીન ઇતિહાસ	૨-૦-૦
(૨૨) કિરીતાલુનીય કાવ્યનું મૂળ સાથે ગુજરાતી ભાષાન્તર	૧-૦-૦
(૨૩) વિવિધ પ્રકારના હુન્નરોપયોગી તેજાઓ	૦-૧૨-૦
(૨૪) વાર્નિશ	૧-૦-૦
(૨૫) જીવનનો આદર્શ	૦-૧૨-૦
(૨૬) કીર્તિ કૌમુદી	૦-૧૨-૦
(૨૭) શિશુપાળવધ - પૂર્વાર્ધ - (સર્ગ ૧ થી ૧૨)	૧-૮-૦
(૨૮) હિન્દુસ્તાનમાં ઈંગ્રેજી રાજ્યનો ઉદય	૦-૬-૦
(૨૯) રસાયન શાસ્ત્ર	૦-૧૨-૦
(૩૦) બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનનો આર્થિક ઇતિહાસ ભા. ૨જો	૦-૧૨-૦
(૩૧) જાપાનની કેળવણી પદ્ધતિ	૦-૧૨-૦

(૩૨) શિશુપાળ વધ - ઉત્તરાર્ધ - (સર્ગ ૧૧ થી ૨૦)	૧-૦-૦
(૩૩) લેન્ડોરના કાષ્ઠપત્રિક સવાદો બા ૧	૦ ૧૨ ૦
(૩૪) ખજોળ વિદ્યા	૦-૧૨ ૦
(૩૫) લેન્ડોરના કાષ્ઠપત્રિક સવાદો બા ૨	૦ ૧૨ ૦
(૩૬) માનમશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
(૩૭) શિક્ષિત આર્ય સંતાનોનું આરોગ્ય	૧-૦-૦
(૩૮) સહકાર પ્રવૃત્તિ	૦ ૧૨ ૦
(૩૯) હમ્મેશ રાત્ર્ય બંધારણ	૧-૦-૦
(૪૦) ઉદારમતવાદ	૦ ૧૨ ૦
(૪૧) સચિત્ર શારીરવિદ્યા	૧-૦-૦
(૪૨) દિન્દતત્ત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ-પૂર્વાર્ધ	૧-૦-૦
(૪૩) દિન્દ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ-ઉત્તરાર્ધ	૧-૦-૦
(૪૪) બંગાળી સાહિત્યનો ઇતિહાસ	૧-૦-૦
(૪૫) સંરક્ષણવાદ	૦-૧૨-૦
(૪૬) દિન્દી સાહિત્યનો ઇતિહાસ	૧-૦-૦
(૪૭) ઉપનિષદ વિચારણા	૧-૦-૦
(૪૮) દિન્દુ રાત્ર્ય વ્યવસ્થા	૧-૦-૦
(૪૯) સંગ્રાળશા આખ્યાન	૧-૦-૦

શુ. વ. સોસાઇટી

અમદાવાદ.

તા ૧૫-૯-૧૯૩૪

હીરાલાલ ત્રિ પારેખ
આસિ. સેક્રેટરી

MAHATMYA VIDYA BHASANA

પ્રવેશક

સંપાદક દ્રવિડદેશની કથાઓનો સંગ્રહ કર્યો છે, તે બહુ ઉપયોગી છે.

ભક્તિની કસોટીની આ કથાનું જન્મસ્થાન કદાચ દ્રવિડદેશ જ હોય. એનું બૈજનિક તત્ત્વ શિવભક્તિપરાયણ છે. સિરુતોંડર, નંગયાર, સિરાલ ('ચિલ્લા'નું વિકૃત રૂપ), એ સંઘાઓ દ્રાવિડી છે. તે યદ્યચાત્મક વ્યક્તિવિશેષવાચક નથી પણ ધર્મબોધક છે. નરપશુની માગણી પશુપતિ સંઘાનું સ્મરણ કરાવે છે. ભરવ શબ્દ પણ ધ્યાન ખેંચનારો છે. જે રચનાકાળ જૈમિનીય અશ્વમેધનો, તેજ આ શિવ કથાનો હોય. કસોટી આ કથામાં અને મયૂરધ્વજની કથામાં લગભગ એક જ છે. બંનેનો પૂર્વ અવધિ પાંચમા શતકની આસપાસ દ્. ૬૬૫ૂં દ્.

ઐતિહાસિક પરંજ્યોતી પરમ શિવભક્ત હોવાથી તેને સિરુતોંડર ઉપનામ મળ્યું જણાય છે. એને અને પૌરાણિક સિરિતોંડરને સંબંધ નથી. નામથી ઉપજેલા ભ્રમને લીધે બે પાછળથી એક સમજાવા લાગે.

કતક સિરિયાલ સેટ્ટી અને મરાડી ત્રિયાલ રાજ ભક્ત સિરિ-તોંડરનાં દ્. ઉપનામ લેખૂં દ્.તે એની 1૧પુષ્પ સમૃદ્ધિનાં બોધક છે. આપણે ધનાઢ્યને રોક અને બહુ ધનાઢ્યને રાજ લોકાણિક અર્થમાં કહિયે છીયે. પાછળથી યૌગિક અર્થમાં સમજનારે વણિકુ જાતિ સાથે અને રાજાની પદવિ સાથે સંબંધ જોડી દીધો લાગે છે.

મૂળ કથા ભક્તની કસોટીની છે. દાન મહિમાના નિરૂપણને અંગે એનો ઉપયોગ નવીન છે.

તામીલ સિરાળ (કનક ચિલ્યાને મળતા જૂના શબ્દ ઉપરથી ન્યુત્પન્ન) સાથે મરાઠી શિયાલ અને આપણા સગાળનો યૌગિક સંબંધ છે. તામીલ 'સિરાળ'ને જવાબ આપતો બોલ અપભ્રંશમાં સિયાલ-સિયાલ સંભવે છે. તેમાં મધ્યગ (infix) ગકાર ભળવાથી સગાળ બોલ થયો જણાય છે.

અમદાવાદ. }
૧૩-૯-૩૪ }

કેશવલાલ હર્ષદરાય દુવ
સામાન્ય તંત્રી

અનુક્રમણિકા

બે બોલ	૧—૨૦
પ્રસ્તાવના	૧—૧૦૦
સંપ્રદાનું પ્રયોજન	૧
પ્રતપરિચય	૩
કથાપરિચય	૨૧
કથામૂલવિચાર	૪૬
અનુરૂપ પ્રાચીન કથાઓ	૫૩
કવિધર્મ વિ. કાવ્યકથા	૬૦
સાહિત્યપરંપરા	૬૬
પ્રતર વિવેચન	૮૬
પરિશિષ્ટ પ્ર ૧-૮	૯૦
કાવ્યપાઠ	૧—૧૮૦
૧ વાસુકૃત કથુકથા	૧
૨ કનકમુદરકૃત સગાળચાહ રાસ	૧૭
૩ સુરદાસકૃત સગાળપુરી	૫૮
૪-ક સુરદાસકૃત કથુવખાણ	૬૮
૪-ખ સુરદાસકૃત સગાળપુરી (૨)	૭૩
૪ કૃદશકૃત સગાળપુરી	૮૯
૫ ભનીકૃત સગાળ ચરિત્ર	૧૦૨
૬ નાકરકૃત સગાળપુરી (૧)	૧૨૩
૭ નાકરકૃત સગાળપુરી (૨)	૧૪૩
૮ દુલ્લભરામકૃત સગાળપુરી	૧૪૭
૯ રતનદાસકૃત સગાળચા	૧૭૩
૧૦ ભોજલકૃત સેવેયા આખ્યાન	૧૭૬

અગત્યની ભૂલોનું શુદ્ધિ પત્ર

પ્રસ્તાવના

પં.	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧	‘કૃષ્ણ’કથા	‘કૃષ્ણવમાણ્ય’
પાદટીપ	ત્યાં ઈ સ ૧૫૫૦	ત્યાં પૂ. ૨ ઉપર સં. ૧૬૬૨ તથા માઈસરટોન્સ (૧૯૧૪ની .આવૃત્તિ)માં પૂ. ૫૦ ઉપર શ્રી દેરા- સરીના નિબંધના આધારે ઈ. સ. ૧૫૫૦
૬	સમજાવે છે: મહામાંસની	સમજાવે છે. પરંતુ કન- કસુંદરના રાસમાં તે હકીકત જુદી છે: મહા-

કાવ્યપાઠ

૦.	..	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૩	૭	રાખદત	રાખપ
૩૬	૧૨	રહહતુ	રહપતુ
૪૦	૧૦	જહિ	જહિ
૪૨	૧૩	ધુરિધર	ધુરિધર
૪૩	૨૧	મંતોખ્યું	સંતોખ્યુ
૭૬	૨૬	માનુષ	મન્મ
૭૭	૧	કૌરવ	કુન્નપ
૮૧	૧૧	મશ્ચરીયાં ગાલ	મશ્ચરીયાં બેહુ ગાલ
૮૮	૯	અંતરિ	અંતરિક્ષ
૮૯	૧૬	ભમ	ભગત
૯૩	૨૫	શ્રુતતા જ	શ્રુત તાજ
૯૬	૨૩	આ વાગવનની	આવાગવનની
૧૦૬	૭	જે	જે
૧૧૮	૨૨	કાજે	કાજે
૧૨૬)	પાદ્મીય	૧૨૬-૧૨૭	૧૨૬-૧૨૮
૧૭૫	૯	ધણી	ધણી

બે બાલ

(*પુરવણી સહિત)

આ સંગ્રહનું સંપાદનકાર્ય મૂળ ધ્રુવસાહેબે હાથ ધરેલું; અને તે અંગે એમણે અંક ૬-૧૦ ના કાવ્યપાઠ તૈયાર કર્યા હતા, તથા કથા પરંપરા સંબંધી થોડીક નોંધ પણ કરી રાખી હતી. ત્યારબાદ ઇ. સ. ૧૯૨૮ ના જુલાઈના અરસામાં એમણે કનકસુંદરની પ્રત મને ઉતારવા આપી. આ પછી એક વરસે વાસુની પ્રત મળી. આ પ્રતો ઉતારતાં કથાના શૈવ અવશેષો પ્રત્યે માફે ધ્યાન ગયું. પછીના વરસમાં મુરદાસ અને કૂટજની પ્રતો જેળવી અને આટલેથી કામ ખલાસ થયું લાગતું હતું, તેથી પ્રસ્તાવના લખવા માંડી. ગુરુવર્ષ નરસિંહરાવના 'Gujarati Language and Literature' ના પહેલા અંકના પૃ. ૫૬-૬૭ ઉપર આવતી સૂચક ચર્ચા પરથી અને પંચેક વર્ષ ઉપર વાંચેલા ડૉ. ભાંડારકરના 'Vaishnavism and Shaivism' પરથી મેં કાંઈ અર્ધરૂપે જ્યાં જ્યાં બાંધ્યો હતો. તે અર્થે સોસાયટીએ તેમ જ મેં તપાસ કરી, તેનું કાંઈ પરિણામ આવ્યું નહિ. એટલે ગુજરાતમાં યજ્ઞેશ પાશુપત શાખાના પ્રચાર માત્રનો ઉદ્દેશ્ય પ્રસ્તાવનામાં કરી મેં સંતોષ માન્યો. '૪૨ ની ઑક્ટોબર વેકેશનમાં સંપૂર્ણ કાવ્યપાઠ અને પ્રસ્તાવના શ્રી હીરાલાલ પારેખને સ્વાધીન કર્યા. પછી દીસેખરની શરૂઆતમાં દિ. બ. ધ્રુવ પ્રસ્તાવના વાંચી ગયા. એની એકાદ માસ અગાઉ આણંદવાસી કાનડી શિક્ષક રા. મૂર્તિએ એમ જણાવ્યું કે આવી કથા કાનડ પ્રદેશમાં પ્રચલિત છે. પરંતુ ચાક્રસ હકીકતને અભાવે કે અન્ય કારણે સોસાયટીની અને મારી તપાસનું પરિણામ ફરી પણ શૂન્ય આવ્યું. પ્રસ્તુત કાવ્યપાઠ છપાવવા માંડ્યા

• પરપ્રાન્તોમાં સગાળકથાના પ્રચાર સંજોગે મળેલી માહિતીનો અહીં સમાવેશ કર્યો છે.

પછી '૪૪ ના હીસેન્ઝરમાં પાટણથી જનીની પ્રત મળી. તેને લગતા ઉમેરા કરવા પ્રસ્તાવના પાછી મગાવી હતી. તેના કેટલાક ભાગ વાંચી જવાની અ. વિષ્ણુપ્રસાદ ત્રિવેદીએ કૃપા કરી. એમના સૂચનથી અ. કાલિદાસ દેસાઈના સાજન્યનો લાભ લઈ પુનાની વાડીઆ કોલેજના અધ્યાપક શ્રી આર. એસ. આપ્પરને લખ્યું. સદ્ભાગ્યે આ જ અર-સામાં અહીંના અર્થશાસ્ત્રના અધ્યાપકના પિતા શ્રી રામચંદ્ર પાળદે (મંત્રી, ડેકન વર્નાક્યુલર સોસાયટી, પુના) અત્રે આવેલા હતા. 'કમરણ સંહિતા'ની ટીપ્પણીમાં 'શિયાળ રાજ'નું નાટક દક્ષિણી નાટક મંડળીએ લખ્યું હતું તેનો ઉલ્લેખ છે. એ ઉપરથી શ્રી પાળદેને પૂછ્યું. વળી અ. પાળદેએ શ્રી ડી. આર. બેન્દ્રે (તા. ૧૮-૫-૩૪ ના કલ્યાટક કવિ સંમેલનના પ્રમુખ) તરફથી કેટલીક હકીકત મેળવી. એ રીતે અને બીજા વિદ્વાન શૃદ્ધરથો સાથેના આનુ-ષંગિક પત્રવ્યવહારથી મળેલી માહિતી ઉપયોગી હોવાથી અહીં પુરવ-ણીરૂપે આપી છે. ઇતર પ્રાન્તો મંબંધી તપાસ થઈ શકી નથી.

સંપાદનનું વસ્તુ તથા તે અંગે ઉપયોગી સાહિત્ય અનિયમિત ક્રમમાં અને ચાલુ કામ દરમીઆન મળતું રહેવાથી તથા મારી માનસ ઘટનાની ઉણપોને પરિણામે પ્રસ્તાવનાની વિચારસરણી મંતોષકર મિલ્લેટ સ્વરૂપ પામી શકી નથી. વળી આ નવી માહિતીની દૃષ્ટિએ પ્રસ્તાવનાનો કેટલોક ભાગ અનાવશ્યક પણ કરે. પરંતુ પ્રસ્તાવના અત્યારે લગભગ છપાઈ ગઈ છે. એટલે હું નિરુપાય છું. છતાં એકંદરે પ્રસ્તાવનાનાં સૂચનોને આ માહિતીથી અનુમોદન મળતું લાગે છે. પ્રસ્તાવનાના મુખ્ય ભાગનો એક અહીં મંત્રહેલાં કાવ્યોની પૂર્વેની અનુપલબ્ધ શૈવકયાનું અસ્તિત્વ પુરવાર કરવા તરફ છે. એ કથા ગુજરાતની બાષામાં હોવી જોઈએ. પણ તેથી ૫ પૂર્વે સગાળ કથા મહારાષ્ટ્ર, કલ્યાટક અને તામિલપ્રદેશમાં કાવ્યાંશ્લ યઈ ચૂકી હતી. કયાના ઉદ્ભવસ્થાનનો વિચાર કરતા પહેલાં ત્રણે પ્રદેશની કથા સંબંધી જાણવું જરૂરનું છે.

તામિલપ્રદેશની કથા*

વિષ્ણુમક્ત આલવારોની પેઠે શિવના ૬૩ મહાભક્તો (¹નાયનાર) પ્રવિડ દેશમાં પૂજાય છે. તામિલ શૈલોનું ધાર્મિક સાહિત્ય સ્વભાષામાં રચાયેલા દસ કાવ્યસંગ્રહો અને પેરિયપુરાણનું બનેલું છે. એ પેરિયપુરાણમાં ઉર્દૂ મહાપુરાણમાં તામિલ પ્રદેશના શિવભક્તોની મુખ્ય ૬૩ અને ગૌણ ૬ કથાઓનો સંગ્રહ છે. એ પુરાણનો સંગ્રહ શેક્ષિળારૂ ઇ. સ. ના અગીઆરમા સૈકામાં થઇ ગયો. ગુજરાતના સોલંકીઓના સમયમાં દક્ષિણના ચોલ વંશના રાજા કુલોતુંગ પહેલા -રાજેન્દ્ર ચોલ બીજા-(ઇ. સ. ૧૦૭૦-૧૧૧૮)ના દરબારમાં શેક્ષિળારૂ હતો. એ શૈવ રાજાની દમનનીતિને પ્રતાપે કાવ્યીમાં અધ્યયન કરી શ્રીરંગમાં વસેલા રામાનુજ (ઇ. સ. ૧૦૫૦-૧૧૩૫) ને મ્હેસુરમાં બાગી જવું પડ્યું હતું.

‘કવિ શેક્ષિળારે આ કથાઓ પ્રથમ જ સર્જી ન હતી. એણે એમને મહાકાવ્યરૂપે ગોઠવી અને અહીં તહીં કવિત્વમય ઓપ અઢાળ્યો એમ કહેવું જોઇએ. આઠમા સૈકાના એક કાવ્યમાં ૬૩ સંતોનો આદર પૂર્વક ઉલ્લેખ કર્યો છે. એ કાવ્યના રચનાર સુંદરમૂર્તિ ત્રણ મહાનાયનાર પૈકી એક છે. એટલે એ આઠમા સૈકાના કાવ્યમાંથી વિસ્તાર પામી પેરિયપુરાણ બન્યું હોવું જોઇએ અર્થાત્ પેરિયપુરાણની કથાઓ આઠમાથી અગીઆરમા સૈકા દરમિયાન, એટલે કે આવડા અને સોલંકીઓના કાળમાં, મૂર્ત સ્વરૂપ પામી. આ કથાઓના પ્રાસ્તાવિક શ્લોકોમાં તે તે સંતના પૂર્વજ વંશ, સમય આદિની હકીકત આપેલી છે; ને તેમાં ઘણી વાર ઐતિહાસિક વિગતો દટાએલી જડે છે.

* મુખ્યત્વે અ. આર. રામ. આયર, કુલ્લકોલ્મ, ના ટા. ૪-૮-૩૪ ના પત્રને આધારે આ પ્રકરણ લખ્યું છે. પેરિયપુરાણની અંગ્રેજી કથાનું ભાષાન્તર એમણે કરી મોકલ્યું છે. તેનો સાર અહીં આપ્યો છે.

¹ તેલુગુ ભાષામાં ‘નાયનાર’નો અર્થ પિતા થાય છે, એવું એક કાનડી શૃદ્ધસ્યનું કહેવું છે.

આ પેરિયપુરાણમાં ૩૭ મી કથા શિરુતોણ્ડર (શિરુતોણ્ડરું
માનાયું બહુવચન)ની છે:—હામારિ શિવને પ્રિય કાવેરી પ્રદેશમાં
સેંગાટ્ટુટ્ટિ^૧ નામે ક્ષણદુષ્ઠ સ્થળમાં મહામાત્રોના વંશમાં પરન્નેતિ
જન્મ્યો. એણે પોતાના રાજ તરફથી એક વાર વાતાપી^૨ ઉપર હલ્લો
કરી અપાર દ્રવ્ય લૂંટી આણ્યું અને રાજ્યરણે ધર્યું. રાજા તો દિડમુદ
થઈ ગયો. આ સેનાપતિ આવો અન્યેય નીકળ્યો તેનું કારણ તેની
ઐકાંતિક શિવભક્તિ છે, એ જોઈ રાજાએ એની ક્ષમા માગી, અને
એને શિવભક્તિમાં જીવન નિર્ગમવા રજા આપી. વતનમાં ગણપતી-
શ્વરમના મંદિરે પાછા આવી પરન્નેતિએ શિવપૂજા આરંભી. તે
સ્વપત્ની તિરુ વેંગાટુ નુંગયાર [*The respectable lady of*
(*the village of*) *Tiruvengathur*] સહિત ગૃહસ્થધર્મ ધારણ
કર્યો. પોતે કે પત્ની ભોજન લે તે પહેલાં ભક્તોને એ ખટરસ ભોજન

૧ શંકરાચાર્યના શિવજીન્ગ સ્તોત્રમાં આ કથાનો ઉલ્લેખ કરેલો
જણાય છે.—અ. આર. રામ. આશ્ચર, તા. ૧૨-૮

૨ કુમ્ભકોણમૂની નજીક આ ગામ છે.

૩ વાતાપી તે ખીલપુર નજીકનું હાલનું બાદામી છે, એ ચાલુક્યોની
રાજધાની હતું. હાઝીના પલ્લવ રાજા નરસિંહવર્માએ ઇ. સ. ૯૪૨ માં
ચાલુક્ય રાજા પુલકેશીને એવી તો હાર ખવરાવી કે તેર વરસ સુધી ચાલુ-
ક્યોથી વાતાપી અવારું નહિ. કેટલાક સમકાલીન ઉલ્લેખો અને ઇતર પ્રમાણો
ઉપરથી દક્ષિણ હિંદના વિદ્વાનોએ સિદ્ધ કર્યું છે કે પરન્નેતિ ઉર્ફે શિરુતો-
ણ્ડનાયનાર પલ્લવ રાજા નરસિંહવર્માનો સેનાપતિ હતો અને એ વાતાપી
ઉપર હલ્લો લઈ ગયો હતો. મને અન્યથા મળેલી આ હકીકતનું રાવ-
બહાદુર^૩ ડૉ. એસ. કે. આયંગર (તંત્રી, જર્નલ ઓફ ઇન્ડિયન હીસ્ટરી) તા.
૨૪-૭-૩૪ ના પત્રમાં સમર્થન કરે છે. “Of course the story of
the miracle may be true or may not be true; but con-
temporary literary works make clear references to this, so
that I believe there can be no doubt about the historicity
of Siratondar.”

જમાડતો આ સંતને શિરુતોણ (નાનો-નમ્રલકત) એવું પદ મળ્યું ગણપતીશ્વરમના દેવની કૃપાથી શી રાણ [The Prosperous one, The auspicious one] નામે પુત્ર એ યુગલને થયો પાત્ર વરસનો થયો ત્યારે એ પુત્રને નિશાળે બેસાર્યો તે પ્રસંગે શિરુતોણના નિમગ્નને માન આપી સત તિરુ ઘાનસ બધ પધાર્યા હતા ને કીર્તન કર્યા હતા

ઉત્તર હિંદમાથી આવતા હૈરવ સન્યાસીનું સ્વરૂપ લક્ષને શિરુ-
તોણના ભક્તિ અને સત્યની પરીક્ષા કરવા શિનજી દૈવાસથી સેફા-
દુકુટિ આવ્યા ત્યારે શિરુતોણને તે દિવસે કાઈ ભક્ત નહિ મળેલા
હોવાથી એ શોધમા નીકળ્યો હતો દાસી ચદન ન ગયારે (The
Sandalwood lady) તથા શિરુતોણની પત્નીએ ધરમાં પધારવા
પીનવ્યા, પણ પુરૂષ વિનાના ધરમા હું પગ નહિ મૂક એમ કહી
શિવ ગણપતીશ્વરમમા પવિત્ર અગ્નિના વૃક્ષ નીચે જઈ બેઠા ને શિરુ-
તોણ આવે ત્યારે લા મોકલવા કહેતા ગયા. શિરુતોણ નિરાશ વદને
પાછો ફર્યો પત્નીએ તેને હૈરવ પાસે મોકલ્યો હૈરવે કહ્યું તારાથી
મને ભોજન નહિ અપાય હું છ માસે એક વાર જમું છું ત્યારે
પશુવધ થાય છે શિરુતોણે કહ્યું કે મારે ત્યાં ઘેર અને ઘેટાનું મોટું
ઘણું છે હૈરવ બોલ્યા મારે માટે તો મનુષ્ય પશુનો વધ થવો
જોઈએ સર્વથા નિષ્કલક પાત્ર વરસનો બાળક-કુટુંબનો એકનો એક
પુત્ર જોઈએ, વળી એના માતપિતાએ મળી એનો વધ કરવો જોઈએ
સ્મિતવદન શિરુતોણ ઘેર ગયો ને પત્નીને વાત કરી કે આપણે
આપણા જ પુત્રને મારીએ સ્ત્રીએ સંમતિ આપી ને કહ્યું કે આપણને
તારવા જન્મેલા બાળકને નિશાળેથી તેડાવો આનદથી સાવધ ચિત્તે
પતિ બાળકને પીઠે વળગાડી લઈ આવ્યો પાકયાળામાં નહિ જતા અધારા
ઝોરડામાં દવા પાવાની હોય એમ માના હાથમા છોકરાને બાધ્યો ને હજી
તો હસતો રમતો છે એવા બાળકની ગરદન પિતાએ કાપી શિરમામ
કામ નહિ આવે એમ સમજી ગૃહદેવીએ મસ્તક સ્વચ્છ વાસણમા મૂકી

દાસીને આપ્યું. બાકીનું શરીર રંધાઈ તૈયાર થયું એટલે પિતાને ખબર આપી. તે ભેરવને તેડવા ગયો. ભેરવ આવ્યા એટલે અધ્ય-પાઘાદિથી તેમનું પૂજન કર્યું. ભેરવે કહ્યા પ્રમાણે બધું પીરસ્યું એટલે એણે પૂછ્યું કે બધા અવયવો રાંધ્યા છે? ત્યારે માતા બોલી કે મરતક નિષિદ્ધ હોવાથી રાંધ્યું નથી. અમે તો તે પણ ખાઈએ છીએ, એવો ઉત્તર સાંભળી માતપિતા અવાહ ચર્ચ ગયાં. પણ દાસી બોલી: વખતે ભેરવની ઇચ્છા એ પણ ખાવાની થાય, તેથી એ જુદું રાંધી રાખ્યું છે. ગૃહદેવીએ આનંદથી માવઠા ચિતે એ પણ પીરસ્યું. હવે ભેરવ કહે: હું એકલો જન્મતો નથી, ખીજા ભક્તોને બોલાવ. શિરુતોપડ મુંઝવાયો તો ખરો, પણ ખીજા ભક્તોની શોધમાં નીકળ્યો. કોઈ મળ્યું નહિ, ત્યારે ભેરવ બોલ્યા: તું જ પવિત્ર વિભૂતિનો ધારણ કરનાર ઉત્તમ ભક્ત છે. માટે તું જ મારી સાથે બેસ. સ્ત્રીએ એની પત્રાવળ પીરસી. એટલે ભેરવ કહે: વળી તારા પુત્ર વિના પણ કેમ જમાય? માટે જા જઈને એને બોલાવી લાવ. હવે પુત્ર ક્યાંથી હોય? એમ વિચારતો શિરુતોપડ ધીમેથી ઉડ્યો ને ઘર બહાર ઉભા રહી પુત્રને જૂમ પાડી. નિશાળેથી પાછો ફરતો હોય એમ પુત્ર આવ્યો. માતાએ તેને ઉચકી લીધો ને પતિને આપ્યો. હવે અતિથિ ભોજન નિર્વિઘ્ને થશે એમ પિતા બોલ્યો. બધાં ઘરમાં ગયાં, તો અતિથિ મળે નહિ ને માંસની વાનીઓ પણ અદૃશ્ય! અતિથિ જન્મ્યા વિના ગયો તેથી વજમાનો ઉદ્વિગ્ન થયાં. પછી એને શોધવા લાગ્યાં. લીધેલો માર્ગ 'નિષિદ્ધાનુષ્ઠાન' તો હતો. પરંતુ એ શિવકૃપાપાત્ર હતો, એટલે ઇશ્વરે એના મદાકર્મનો સર્વથા સ્વીકાર કર્યો, વૃષભારૂઢ શિવે પાર્વતી, અને પુત્ર સુષમણ્ય સહ એને દર્શન દીધું; ને તે વેળા ત્રિમૂર્તિ-લક્ષ્મી, વિષ્ણુ અને મહેશ્વર* તથા સ્વર્ગના સૌ દેવો અને સંતો *મહાદેવને વોટનાએલા હતા. માત્ર ભક્તોને જ દેખાતું દિવ્યદર્શન શિરુતોપડ, પત્ની, પુત્ર, અને દાસી એ ચારને થયું. આ ચારને પોતાનો સનાતન સહવાસ આપવા શિવ પોતાની સાથે કેલાસ લઈ ગયા.

આ કથા રૂપકકથા નથી. પણ જોઈ જાતક કથા. માફક અતિ વિકટ મયોગોમાં એકાદ ગુણની પરીણાની કથા છે અત્યારે પણ એ ઘણી લોકપ્રિય છે આ કથાના વસ્તુ ઉપરથી નાટકરચના થઈ છે તથા હરિકથા અર્થે એનું મયોજન થયું છે—પણ તે મોડેથી દક્ષિણ હિંદના દરેક શિરાજીમાં ૬૩ નામનારની મૂર્તિઓ હોય છે પુણ્ય, નૈવેદ્ય આદિથી તેમની હમેશ પૂજ થાય છે. ને વરમમાં એક દિવસ એ સૌને નિમિત્તે ઉત્સવ થાય છે. રેરિય પુરાણની ‘શૈવ સતોની કેટલીક કથાઓ કર્ણાટકમાંથી આવી હોય એ સંભવિત છે’ પણ એ સંતોની યાત્રિ, કુટુંબ, વતન છત્યાદિ પ્રાસ્તાવિક ઉદ્દેશો તામિલ દેશને લગતા છે

કર્ણાટકની કથા *

આ કથા નામોમાં થોડા ફેરફાર મહિત કર્ણાટકમાં પ્રચલિત છે. ૬૩ શૈવ સતો પૈકી એક ચિરુતોણ્ડરૂ (The servant of truth) થઈ ગયા તેમને તામિલપ્રદેશ અને કર્ણાટકના શૈવ અને વીરશૈવ (નિગારન) લોકો પૂજે છે. તેના પિતાનું નામ શિરુતોણ્ડ નાયનારૂ અને પુત્રનું નામ ચિવયા ચિવયાનું મૂળ નામ ચિલિ પિલિયાડરૂ + અર્થાત્ The little devotee કેટલીક વાર ચિવયાને

* આ પ્રકરણની માહિતી શ્રી બેન્દ્રેના તા. ૧૦-૧-૩૪, ૨૫-૭-૩૪ અને ૨-૮-૩૪ ના પત્રોમાંથી લીધી છે. કર્ણાટકની કથાનું આપાન્તર કે સાર હું મેળવી શક્યો નથી.

+ ‘ચિલિપિલિયાંડરૂ is only a variant form of the Tamil phrase meaning ‘the dear young one’, an endearing epithet and not a name The correct form is ચિલ્લોન્ડ meaning little or humble devotee તોણ્ડ means devotee... શ્રી is શીરાલ is the Tamil form of શ્રી’—અ. રામ આચાર્ય, તા. ૧૨/૮

ચિલયાળ કહેવામાં આવે છે. અને ચિરતોડને સિરિયાળ x કહે છે. કાનડ ભાષાનાં મૂળનાં કાવ્યો ચિરતોડને મદાન 'દાનિ', 'અનદાનિ' અને ધનાદય વૈશ્ય તરીકે વર્ણવે છે. એના પિતા 'સત્યાલ' કહેવાતો. તે એ સત્યાળ તે ચિરતોડ. [ચિર (Pith, Truth) ઋત્ય; તોળડ, (તામિલ Devotee) = આહુ (કાનડ Servant)] 'નામોના તામિલ રૂપને લઇને એમાં કાંઈક ગુંચવાડે હોયો થયો જણાય છે.' ચિલયાના પિતા ચિરતોડરૂને સિરયાળસેટ્ટી [ચિર - સિર; તોળડ - આહુ કાનડમાં. એટ્ટિન - સેટ્ટો] નામથી અઘાપિ કહ્યાંટકના સધળા હિંદુઓ પૂજે છે. અને દીપાવલિના તહેવારોમાં પાણ્ડવો સાથે એની ગાયના છાણની મૂર્તિની પૂજા કરવામાં આવે છે. ચિલયાની માતા ચંમલે (The beautiful one) ની કહ્યાંટકમાં શ્રાવણ માસમાં પૂજા કરવામાં આવે છે. કાનડ કાવ્યોમાં એમનું વતન કાવ્યી કહ્યું છે.

કાનડ લોક સાતમી સદીમાં આ પ્રુત, પિતા અને પિતામહની ત્રિપુરીને જાણતા હતા. પણ વાદ્મયમાં તેમના જીવનના ઉલ્લેખ છે.

x ' સિર=તિર=ચિર=ત્રી (Sanskrit) venerable; આહુ ser-
vant, but આહુ may mean one who governs. સેટ્ટિ is looked
upon as a તદ્મય of એટ્ટી but is possibly from ચટ્ટિ (Kannad)
=merchant, a dealer in earthen wares.' Mr. D. R. Bendre,
25/7.

‘ સિરિ-ત્રી; આહુ—Lord or ruler; સેટ્ટિ a termination for
a Southern Indian Bania. The whole name is equal in
meaning to લક્ષ્મીકાન્તશેઠ,—Mr. Murti; 26/7.

સ. ની બારમી સદીમાં રચાએલા કવિ હરિહરના શિવ ગણદ રગને + નામે ગ્રંથમાં આવે છે. આ ગ્રંથ તામિલ ભાષાના પેરિયપુરાણને આધારે રચાયેલ છે. એના અમુક ભાગ જ પ્રસિદ્ધ થયા છે. 'કાનડ એક્ટેમી' એનું પ્રકાશન હાલમાં લેવાની તજવીજ કરે છે. કાનડ ભાષામાં ભીમ કવિ, સુરંગ કવિ, ભોમ્મરસ અને નિજગુણશિવયોગિ * એમણે આ કથા સંબંધી લખ્યું છે.

મહારાષ્ટ્રની કથા

નામદેવ નામે એક મહાન વિદ્વલક્ષ્મી મહારાષ્ટ્રમાં થઈ ગયા [વિ. સં. ૧૩૨૬-૧૪૪૬]. તેમની અભંગગાથામાં ૬૨ અભંગમાં નીચેની કથા+ કહી છે:—

સૂર્યવંશી રાજા ત્રિયાળને પાંચ વરસનો પુત્ર ચિલ્લયા હતો, ને ચાંગુણા નામે કાન્તા હતી. તે નિત્ય અતિતને ભોજન આપતાં. એની કાર્તિક નારદે કૈલાસમાં વર્ણવી. કોઠી રૂપ ધારીને શિવ તેનું સત્વ જોવા આવ્યા. ઉચ્છોદક સ્નાનાદિ કરાવી એમને ભોજન લેવા વિનંતી કરી. રોગી શરીર હોવાથી એમણે નરમાંસ માગ્યું. ચાંગુણા અને રાજાએ અનુક્રમે પોતાનું માંસ આપવા કયું. પરંતુ અતિતે પાંચ

+ 'Shiva ganada Ragale is a blank verse (work) describing the advent of Shiva gana on this world. Ragale means blank verse. This blank verse contains legends like the legends of Bodhi Sattva in Jataka and'
—Mr. D. N. Murti, 26/7.

* 'Nijagunas'ivayogi who was more of a philosopher than a mystic,.....are all of them great names in the development of Lingayat thought.'—Mysticism in Maharashtra, p. 18.

+ હરિ ગ્રંથક અષ્ટાદેશી આવૃત્તિ, પૃ. ૧૮૧-૮૩.

વરસના ચિલવાના માંસનો પાક કરવા આદ્ય કરી. ચાંગુણાએ ચિલવાને બોલાવ્યો ને કહ્યું. આ અતિત તારૂં માંસ માગે છે, તે આપ. જેથી પાર્વતીવર સંતુષ્ટ થશે. નાશવંત દેહ રહેનાર નથી માટે, માતા ! મમતા છોડી કૈલાસપતિને સતોષે. એવો ઉત્તર સાંભળી ચાંગુણાએ પાક શાળામાં લઈ જઈ ચિલવાને કાપ્યો ને ચીકે શિર મૂકી શરીરનો પાક કર્યો. એ જોઈ અતિતે ચાંગુણાને કહ્યું કે હું મારે આશ્રમ જઈ છું. પછી ચાંગુણાએ અતિતની આદ્ય મુજમ ઉખળમાં શીર મૂકી ખાંડ્યું. સત્વધીર સ્વામી રાજ્ય શ્રીયાળના પુત્ર ચિલવા ! તને ધન્ય છે. અતિત વેષે શિવ તારો દહાવો જોવા આવ્યા છે. મારે ઉદર તે અવતાર લઈ વંશનો ઉદ્ધાર કર્યો ને પાર્વતીવરને મિત્ર કર્યા. તારી માતા કહે છેઃ પૂર્વના પુણ્યનું ફળ આવ્યું. મારી ને તારી ભેટ કૈલાસમાં થશે. ધેરૂનો ખાવણીઓ ને વૈરાગ્યનું સામેયું લઈ ચાંગુણાએ શિરપાક કર્યો. મહારાજાએ અતિથિને જમવાનું કહેતાં અતિથિએ યજમાનને સામે બેસવા કહ્યું. ગદગદિત થએલા રાજ્ય શ્રીયાળ ને ચાંગુણાએ અતિતને સંતોષ થાય એમ કરવા કહ્યું જેથી ગિરિજાવર માન્ય થાય. અતિથિએ પૂછ્યુંઃ તમારે હવે કાંઈ સંતાન છે ? હતું તે શિવાર્પણ કર્યું એ સાંભળી અતિથિએ આવવા માંડ્યું. શ્રીયાળ-ચાંગુણા બોલ્યાઃ અમારાં પ્રાક્તન કર્મ ફૂટ્યાં ચિલવા સરખો પુત્ર ગયો તો ૫ અતિત વિન્મુખ જાય છે માટે આપણું શરીર ચક્ર ને અર્પણ કરીએ. એટલે અંગે વિભૂતિ ધારી અર્ધાંગે પાર્વતી સહિત જવાગંગાન્વિત જટાધર ચક્રપાણિ પ્રગટ થયા. તારા વિના અતિત જમનો નથી. માટે ચિલવા ! ત્વરિત દોડી આવ. ચિલવા દોડનો આવ્યો. શ્રીયાળ-ચાંગુણાને વિમાનમાં બેઠારી રાજસ્થાને બાળકને રથાપ્યો. તેમનો અખંડવાસ કૈલાસમાં થયો. એ તેમના ગુણનું કીર્તન ગ્રેમભાવે નામદેવે કર્યું.

નામદેવ જેવા જ ખીખ વિકૃતભક્ત 'તુકારામે' [વિ. મ ૧૬૫૪-૧૭૬] એક અભગમાર પ્રભુએ ભકતોની કસોતી કરે છે તે કહ્યું છે. આ હરિશ્ચંદ્ર, નળદમયંતી, શિખિ અને કર્ણની કસોતીના ઉદ્દેશ સાથે 'શ્રિયાગ પાસે એનો પુત્ર મરાગો' એવો ઉદ્દેશ છે કવિ શ્રીધરરચિત શિવનીનામૃત (સ ૧૭૭૪)મા શ્રિયાગ રાખનું આખ્યાન આવે છે એ અથ રક્ષદપુરાણના અભોત્તરખડને આધારે લખ્યો છે, એમ કવિ કહે છે કે નામદેવકાવ્યમા નથી એવા અમલસત્ર, કાચિનગરી વગેરે ઉદ્દેશો શ્રીધરકાવ્યમા છે. આપણા કાવ્યાંક ૧-૬ શ્રીધરકાવ્યની પૂર્વે રચાયેલા છે તે પૈકી ત્રણ તુકારામના જન્મ પહેલાં, બે તેની યુવાવસ્થામા અને એક તેના મરણ બાદ જે વગસે રચાયેલ છે પરંતુ આ ર્મમદના મધ્ય કાવ્ય નામદેવ પછી રચાયેલા છે તેમાના

૧ તુકારામનો દેહાન્ત સ ૧૭૦૬ માં થયો. રામદાસ કૃષ્ણાને કિનારે સ ૧૬૦૦ માં વમવા આવ્યા ને સ ૧૭૦૦ માં ત્યાં સારી પ્રતિષ્ઠા જમાવી હતી શિવાજીએ તોરણા બંદ સ ૧૭૦૫ માં છત્યો.

૨ અમલાંક ૧૦૫, તુકારામ અમલગાથા, વિશ્વ જીવા જોગની આવૃત્તિ

૩ રક્ષદપુરાણની ખમાજમાયો મળેની એક પ્રત ઉપરથી એ હરવી સાતમી સદીના મધ્યનુ ગણાય છે (સ્મીયકત કિર્તીય હિસ્ટોરી પૃ ૨૦) પણ રક્ષદપુરાણને નામે આલતી સત્યનારાયણની કથાને સવાસો વરસે થયા નથી. સ્કાંદપુરાણે અને હિતહાસ કાવ્યોને આધારે રચાયેલા 'પ્રાચીન ચરિત્રકોશ' માં શ્રિયાવળી કથાનો ઉદ્દેશ નથી શ્રીધરે મૂળમા પ્રબળ ફેરફાર કર્યા છે પણ રક્ષદપુરાણ પોતે એવો મોટો સંગ્રહ છે કે એની કોઈ મુદ્રિત આવૃત્તિ સર્વથા સંપૂર્ણ લેખી શકાય નહિ.

૪ બ્રીટીશ સત્તાની શરૂઆતમા 'શ્રીયાળ નાટક' અને 'શ્રીયાળથી ખખર' (The chronicle of Sryal) લીધેથી છપાયેલા તેની પ્રત ઉપલબ્ધ થઈ નથી મરાઠીમા લખવાતા 'શ્રીયાળનાટક'ની જાહેરાત તો જુન '૩૪ માં પણ આવડી હતી વળી એક આધુનિક કવયિત્રી કૃષ્ણાબાઈ આરંગીલકૃત 'માનસચીત સરોવર' માં પૃ ૪૭-૪૯ ઉપર એક ૧૨ ગુ આ વિષયનું કાવ્ય છે તે નવી આવૃત્તિમા કાઢી નાખ્યું છે.

કેટલાંકના કર્તાઓને નામદેવરચિત કથાનું જ્ઞાન હોય એ અમંભવિત નથી એમ અંત પ્રમાણોથી જણાય છે. વળી તુકારામના અભગ ૩૨૦૫ માં 'નરસી મહેતાની ટુંડી શીકારી' એવો ઉલ્લેખ છે હારમાળામાં બે સ્થળે નામદેવનો ઉલ્લેખ છે [ન કા મં. ૫ ૫૫૬] એક ઠેકાણે 'ગમેા અને નામેા' એમ રામાનંદ અને નામદેવ માટે ઉલ્લેખ છે [ન કા સ ૫ ૧૦૪]

આ સૌ મહારાષ્ટ્ર અને ગુજરાત વચ્ચેનો સંબંધ સૂચવે છે એ સંબંધના સ્વરૂપની ચર્ચા કરવા સ્થળ મર્યાદા કે સંક્ષિપ્ત નથી પણ ગુજરાતની સમાજકથા કર્ણાટકની કથા સાથે વિનયશ્ચ નિકટ સંબંધ ધરાવે છે મહારાષ્ટ્રનો ત્રિશણ સૂર્યવંશી રાજા છે ગુજરાત અને કર્ણાટકનો કથાનાયક ધનાઢ્ય વૈશ્ય છે નામદેવનો બાળક ધરમા જ છે શ્રીધરનો બાળક ગ્રંથવા ગયો છે પણ દક્ષિણ હિંદની કથાનો બાળક ગુજરાતી કથા માફક નિરાળે ગયો છે ને ત્યાંથી તેને પિતા બોલાવી લાવે છે અતિથિની રોષ, આઠ નીચે બેઠેલો ભૈરવ વગેરે ઉલ્લેખ પણ આ અનુમાનની તરફેણમાં છે નામદેવકાવ્યમાં અને તામિલકાવ્યમાં નથી એવો કાવ્યિનગરીનો ઉલ્લેખ કર્ણાટક અને ગુજરાતના કાવ્યોમાં છે. પાછળથી નામદેવની અસર ઘણું હોય તેથી તે પૂર્વે ગુજરાત અને દક્ષિણ હિંદ વચ્ચેના વ્યવહારને બાધ આવતો નથી વળી ગુજરાતની લોકકથાનું પ્રાચીનત્વ અને ઉપનયન કા વકથાનું પ્રાચીનત્વ એ નિરાળા પ્રશ્ન છે.^૧

૧ મહારાષ્ટ્રનો મહારાષ્ટ્ર તરીકેનો ઇતિહાસ પ્રમાણમાં અર્વાચીન છે લગભગ સમઘલીન એવા જ્ઞાનદેવ અને નામદેવના જીવનકાળના અરસામાં જ એ રાજ થાય છે એમની પૂર્વેના મહાનુભાવ પંથના જુના મતાડી સાહિત્યમાં સમાજકથા કે કે નહિ એ ખબર નથી ચક્રધરના એ ભક્તો પોતાના પંથનું જ્ઞાન અઘાપિ અન્યપંથોઓથી છુટું રાખે છે એટલે ગુજરાતના ભક્તોથી પણ એ છુટું જ રહ્યું હોવું એમણે

મૂલચર્ચા

મહારાષ્ટ્રી સ્વતંત્રપણે - મહારાષ્ટ્રને કોરણે ટાળીને પછી ગુજરાત અને દક્ષિણ હિંદ વચ્ચે સળધ હતો. એવું સૂચન એલકી, વકટ આદિ શબ્દોના દષ્ટાંતથી કરેલી પ્રાસંગિક ચર્ચામાં શ્રી નરસિંહરાવે 'Gujarati Language and Literature' ના પ્રથમ અંકના પૃ. ૫૬-૬૩ ઉપર કર્યું છે "સં ૧૧૮૧ માં વૈશાખ સુદ પૂર્ણિમાને દિને સિદ્ધરાજની રાજસભામાં...વિવાદમાં કલ્યાણકીય દિગ્ગજરાચાર્ય કુમુદચંદ્ર વાદી હતા." [મધ્યકાલનો સાહિત્યપ્રવાહ પૃ ૮૬] કલ્યાણકના વીરશૈવો લાટ, સોરાષ્ટ્ર અને ગુર્જરાષ્ટ્રને શૈવધર્મના થોડાક મુખ્ય દેશોમાં ગણે છે આદ્ય નામે કાનડ વીરશૈવ સત સૌરાષ્ટ્રનો વૈશ્ય હતો એમ ધારવામાં આવે છે, અને એક મતે ધ્રુવી સાતમાં સૈકામાં અને બીજા મતે અગીઆરમાં સૈકામાં યજ્ઞ ગયો ગણાય છે. જે હરિશ્ચંદ્રને ગુજરાતીએ અપોષ્ણનો રાજા ગણે છે તેને કાનડના લિંગાયત લેખકો લાટદેશનો રાજા કહે છે દક્ષિણીયોને મન આર્યસંસ્કૃતિનું હિંદુભવસ્થાન ઉત્તરદેશ તે લાટ દેશ જણાય છે. લાટદેશે આર્યસંસ્કૃતિના વાહનનું કામ કર્યું હોવાનું જોએ ૪ સ ૧૨૨૨ માં સોમરાજ નામે લિંગાયતરાજાએ અપૂર્ણિમા 'કુમારપાળ ધૂર્જર' વિષે કાવ્ય રચ્યું છે. કુમારપાળ જાણકીપુરમાં રાજ્ય કરતો હતો અને ચોવવચના રાજાની કુવરીને પરણ્યો હતો તથા મહાન જ્ઞાન વિદ્વાન યતિ હેમચંદ્રે એને જ્ઞાન બનાવ્યો. આ કાવ્ય ધાર્મિક

૨ સોમરાજનું હદભટ કાવ્ય શકર મુસ્લિમ જાડાર, ધારવાડ, ઃ ઠેકાણે મળે છે.

૩ અણહીલ-બિલ્લ (જી) પુરી (૧)

૪ 'ચિત્ર પ્રશસ્તિ ઉપરથી સોમનાથનું મંદિર પાશુપત આચાર્યો દ્વારામાં ધણા કાળ સુધી હતું એમ જણાય છે' (૬ કે શાસ્ત્રી પૃ.૧૩૦) ઃ મંદિર કુમારપાળે સમસાવેલું. એ જીર્ણોદ્ધારના વત્સલ નિમિત્તે કુમા

દષ્ટિએ રચાયેલું છે, એટલે એમાં ઐતિહાસિક વસ્તુ થોડું જડે એ બને. પરંતુ આ હકીકતો એ પ્રદેશના સમંધની સચક તો છે જ.

ગુજરાત અને દક્ષિણ હિંદ વચ્ચે વ્યવહારના ત્રણ માર્ગ હતા. ત્રિયાંબ માર્ગ મુંબંધી વસન્ત રજતમહોત્સવ સમારક પ્રંથમાં 'ગુજરાતનું વહાણવટું' (પૃ. ૧૮૨-૨૧૬) એ લેખ જોવાથી એ માર્ગના અસ્તિત્વની ખાતરી થયા વિના નહિ રહે બીજો બૂમિ-માર્ગ દક્ષિણ સાટમાં થઇ કાકણને કિનારે કિનારે એ પ્રકારનો હતો.

" Even otherwise the communication between the North and the South when it was real and active did not always go through the Mahratta country. As a matter of fact, the emigration from North India seems to have been from the country of Malva into the north Konkan coast, and unless it was a question of traffic eastwards going straight to the east coast, the normal way seems to have been down the Konkan coast pretty far south before the route took a turn over the mountains to come into the south. Therefore the Mahratta country was as it were avoided, and the communication lay usually down the Konkan coast to the borders of the Konkan country wherefrom the road branched off into the interior. This seems to have been more or less the line of migration

પાળના સન્માનાર્થે સુભરૂત દ્વાડગદ નામે ઇયાનાટક સોમનાથ પાટણમાં લજવાયું હતું તે પ્રો સેસિય જેન્ડોલે સિદ્ધ કર્યું છે. (Ridgeway's Dramas & Dramatic Dances p. 164)

૫ દીક્ષામક લામ જતા રહેલી આ કવિડકાની ઘણી વિગતો મી. જેન્ડોની આપેલી છે. એમણે ઘણું કરીને કાન્નડ અને તામિલ ભાષાના વિદ્વાન શ. બા. નરસિંહાચાર્ય (મહેસુરનું પુત્રતત્વ ખાતું), Lives of Kannad Poets, 3 Volumes, ના કલા, એમના લખાણનો આધાર લીધો છે.

both of Jainism, and where we have any knowledge of it, of Buddhism as well." (ડૉ. એસ. કે. આયંગર, જર્નલ ઓફ ઇન્ડિયન હિસ્ટરીના તંત્રીના તા. ૨૪-૭ ના પત્રમાંથી)

ઉત્તર કેંકણના અંત આગળથી સીધા હિંદના પૂર્વ કિનારાસુધી ફેલાતા માર્ગે *ઓડ લોક ઓઢિયામાંથી આવી શકે. ઓઢિયાની દક્ષિણે તેલુગુ બોલાય છે. કહે છે કે કેટલાક તેલુગુ આચાર્યોનાં ચાણાં અત્યારે પણ ગુજરાતમાં છે. ગિલ્લીદંડાની રમતના અંકગણનાના શબ્દદક્ષિણ હિંદના એક, બે, ત્રણ છે. એનું તેલુગુ રૂપ વકટ્ટિ, રણ્ડ, મૂહ છે; તામિલ રૂપ વણ્ણુ, રણ્ણુ, મૂળ છે; અને કાનડી રૂપ વન્ડુ વરડુ, મૂરુ છે. ગુજરાતી રૂપ વકટ, રેંટ, મૂક છે આ ભૂમિમાર્ગનો એક પ્રકાર સીધો પૂર્વ કિનારે જતો સાબીત કરે છે. બીજો પ્રકાર પણ ઉપરના અંગ્રેજી ઉતારામાં વર્ણવ્યો છે.

તેલુગુદ્વારા આ કથાની આપણે ધર્મ હોય એવું સૂચન અ. આર. એસ. આયરે પહેલાં કરેલું પણ શ્રી બેંદ્રેએ આપેલી માહિતીથી વધારે સ્વાભાવિક વાહન કાનડભાષા હોય એમ જણાયું. વળી ઇસ્વીની આક્રમીથી અગીઆરમી સદી દરમિયાન દક્ષિણ હિંદમાં પદ્મવ અને ચોલ વંશોનું સામ્રાજ્ય હતું. તે કાળમાં સરહદ પરનાં કાનડ રાજ્યમાં એ કથા પ્રથમ ગમ્મ હોય એ વિશેષ સંભવિત છે. કાનડ અને ગુજરાતની કથાનું વિશિષ્ટ સામ્ય અગાઉ બતાવ્યું છે. તેમ બીજા સંયોગો પણ નોંધ્યા છે. એટલે દરિયાર્ધ માર્ગે કે આખા કેંકણ કિનારાના માર્ગે પણ ધણો વ્યવહાર ચાલેલા એ સિદ્ધ થાય છે.

આ રીતે દક્ષિણ હિંદ અને ગુજરાતનો સીધો સંબંધ સ્થાપિત કર્યા પછી એક બીજી હકીકત વિચારવા જોઈ છે. 'શિરુતોણ્ડની કથા એ પાશુપતોની કથા છે—સામાન્ય શૈલોની નહિ.' (ડૉ. આયંગર) આ પાશુપત શાખાનું ઉદ્ભવસ્થાન ગુજરાત છે.

કૃષ્ણ દયાનંદ દાદાકેરી

પુણે, વિરલ રસભોમ

તરીકે ગુજરાત જોટલું પ્રસિદ્ધ છે તેટલું લકુટેશ, લકુલીશ કે નકુલીશની.

* Grj. Lang. and Lit. I પૃ. ૬૩. સિદ્ધરાજ અને જસમા ઓડણની દંતકથાનો ઉલ્લેખ પણ 'ત્યાં' કર્યો છે.

જન્મભૂમિ તરીકે પ્રસિદ્ધ નથી. વાયુપુરાણ ને સિંગપુરાણમાં આવતા ઉલ્લેખ તથા કેટલાક શિલાલેખને આધારે એમની જન્મભૂમિ વડોદરા પ્રાન્તના ડોમોઈ તાલુકાનું ઝકારવણ (મીયાગામ થઇને) છે એ સિદ્ધ થયું છે. ઈ. પૂ. બીજી સદીના અરસામાં બદાકિ શ્રી લકુલીય થઇ ગયા. વલ્લભીચંદના રાજા (ઇ. સ. ૫૦૯-૭૧૬) માહેશ્વર કહેવાતા. માહેશ્વર ચળદપ્રયોગ પાશુપતોને માટે થનો. (ભા. ૫૩-૨૬૨ પૃ. ૧૧૯) વલ્લભીકાળમાં દક્ષિણ હિંદમાં પાશુપત શાખાનો પ્રચાર હતો. પદ્મવ નરસિંહવર્માના પિતા મહેન્દ્રવર્માએ રચેલું કહેવાતું ઇન્દ્રી સાતમી સદીનું મત્તવિલાસ ગ્રંથસન થોડા જ સમય ઉપર ત્રિવેન્દ્રમ સંસ્કૃત ગ્રંથમાળામાં પ્રસિદ્ધ થયું છે. તેમાં પાશુપતો*, કાપાલિકો અને બીજોને એકસાથે હાંસીપાત્ર બનાવ્યા છે. (ડૉ. આયંગર) ભુશુક૨૭ યા લાટદેશમાં કારોહણમાં લકુલીય+ વસતા એ ઉલ્લેખ

* ભા. ૫૩૨૬૨ હૃત Vaisnavarajana and Saivism પૃ. ૧૧૬. આ ગ્રંથ તથા બીજા આધારોની મદદથી શ્રી દુર્ગારંજર કે. શાસ્ત્રીએ એમના 'શૈવધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ'માં આ વિષે સવિસ્તર લખ્યું છે. અત્યારે પણ કારવણમાં નાહેશ્વર મહાદેવનું દહેરું છે.

« 'Any religious movement that you are speaking of such as the advance of the Pasupatas into the south must have taken more or less the line that other religious teachers took.' ડૉ. આયંગર, ૨૪-૭.

+ માડું નામ તથા મારા સિદ્ધાંત બુલાઇ ન જાય એ હેતુથી લકુલીયે સુનિનાય વિલ્લુક તરીકે અવતાર લીધો. એણે કલન ઇ. સ. ૬૪૩ ના મહૈસુરના હેમાવલીના શિલાલેખમાં છે. (ભા. ૫૩૨૬૨ પૃ. ૧૧૯) તેથી જણાય છે કે સાતમી સદીમાં મહેન્દ્રવર્માના સમયમાં દક્ષિણ હિંદના એક ભાગમાં હાંસીપાત્ર બનેલા પાશુપતોનું મૂળ સ્થાન વિલ્લુકના ધર્મોપદેશથી સદીના અંત ભાગમાં કે તે પછી પાછું મળ્યું હોય એ સંભવિત છે. વિલ્લુક અને વિલ્લુક વચ્ચે કાંઈ સંબંધ હશે? કાગડે કયામાં લામિલ સીરાળ પુત્ર મદી પિતા બન્યા ત્યારે બીજા પાશુપત વિલ્લુક પુત્રનું સ્થાન ન લે ૧”

ચિન્ત્ર પ્રશસ્તિમાં છે. પાશુપતોનું અસ્તિત્વ સૂચવતો એ લેખ વિ. સં. ૧૩૪૩ નો એટલે નાકરની પૂર્વાવધિથી બસોએક વર્ષ પૂર્વેનો છે. વચ્ચેના ગાળામાં આપણું અનુપલબ્ધ શૈવ કાવ્ય આવે છે. વળી કર્ણ સાથે સંબંધ બંધાવાને સમય નોંધએ. તેથી સોલંકીકાળમાં સગાળકયાનું અસ્તિત્વ ગુજરાતમાં હતું એ નક્કી લાગે છે.

તે વેળા આ કથા ગુજરાતમાં નવી આવી હતી કે કેમ એ પ્રશ્ન છે. સૌરાષ્ટ્રના વૈશ્ય લિંગાયત સંત આદ્યત્તની બે તારીખો અનુક્રમે વલ્લભી અને સોલંકીકાળમાં આવે છે. સોલંકીકાળમાં ગુજરાતને દક્ષિણ હિંદ સાથે સંબંધ હતો તે અન્યથા સિદ્ધ થાય છે, એ આગળ કહેવાઈ ગયું છે. વૈષ્ણવ અને શૈવ સંપ્રદાયોને બક્ષિતનો મવિશેષ ઝોક દક્ષિણ હિંદના આદ્યવારો અને નાયનારાઓએ આપ્યો એ ખરૂં. પણ પેરિય આદિ પુરાણો દક્ષિણ હિંદમાં થએલી આર્યોની અસરનું પરિણામ છે. મૂળમાં સંસ્કૃત ભાષાની મંસ્કૃતિ હોવા સિવાય દક્ષિણમાં શૈવ સંપ્રદાય કે વૈષ્ણવ સંપ્રદાય ઉદ્ભવત નહિ કે આબાદ થાત નહિ એ વિદ્વાનોનું મન્તવ્ય છે. ઐતિહાસિક સંયોગોને લઈને દક્ષિણનું ધણું સાહિત્ય જળવાયું છે ત્યારે ઉત્તરહિંદનું ધણું તત્કાલીન સાહિત્ય નાશ પામ્યું છે. એટલે પરન્નેતિ શિરુનોપડના જીવન સાથે જોડાએલી આ કથા દક્ષિણમાંથી અહીં આવી કે અહીંથી ત્યાં જઈ એના નામ માથે જોડાઈ એ કહેવાને પુરતું પ્રમાણ નથી. એનો ચથાર્થ નિર્ણય કરવાને ભાષા, સાહિત્ય ધર્મ, સમાજ, રાજકારણ આદિ અનેકવિધ પ્રમાણની અપેક્ષા રહે છે. દ્રવિડભાષાઓના અભ્યાસ વિના આ પ્રશ્ન પુરો ઉકેલાય એમ નથી. વળી એક નાયનારની કથા આવી તો ખીજી બાસક પૈકી કોઈ આવી છે કે કેમ ? અને ન આવી તો તેનું કારણ શું ? એ પણ વિચારવું નોંધએ. † યાત્રાળુઓ

† નામદેવ પહેલા સગાળ કથા ગુજરાતમાં પ્રચલિત હતી જ-ધણું કરીને સોલંકીકાળમાં ને કદાચ વલ્લભીકાળમાં પણ હતી. અત્યારે તો આ કથા શૈવ વીરશૈવ, વૈષ્ણવ, જૈન સાથે અપનાવી લીધી છે. ગુજરાતી કવિઓ કાવ્ય-

સાથે કયા માત્ર આવી કે ગઈ કે કાંઈ સાહિત્યવિષયક દેવું હોઈ
 છે એ પ્રશ્ન પણ વિચારવા લાયક છે. દક્ષિણ હિંદની કાંચીનગરીમાં
 ✓ સગાળનો જન્મ થયો એવું નાકરાદિનું કથન છે; અને નાકર પૂર્વેના
 , ગુજરાતના સાહિત્યમાં આ કથાનો ઉલ્લેખ નથી. તેટલા પરથી
 અનુમાન બાધવાની ઉતાવળ કરવા જેવું નથી. શૈવ ધર્મનું સાહિત્ય
 પ્રાકૃતમાં નથી એટલે આ કથા પ્રાકૃતમાં ન જડે. રકંદાદિ પુરાણમાં
 આ કથા નથી એવું સાબીત થયું નથી. કાવ્યારૂઢ કથા કરતાં લોકકથાનું
 પ્રાચીનત્વ વિશેષ હોઈ શકે, સિવાય કે એવું પુરવાર કરી શકાય કે
 દક્ષિણ હિંદની કાવ્યકથા જ ગુજરાતમાં પહેલવહેલી આવી.

દષ્ટિએ અંશે નામદેવના દેવાદાર પણ લાગે છે. પણ તેમના પહેલાં નામ
 દેવથી અંશે ભૂદી કથા ગુજરાતમાં પ્રચલિત હતી એ ય નિઃશંક છે. જો પેરિય
 પુરાણની કે કર્ણાટકીય ભક્તોની બીજી કથાઓ ગુજરાતમાં ન આવી હોય તો
 વનબી કાળથી-પશુવકાળથી ગુજરાતમાં ને દક્ષિણમાં પ્રચલિત પાશુપતધર્મ જ
 એ કથાના પ્રચારનું કારણ હોઈ શકે; ને તે સંયોગોમાં ગુજરાત અને દક્ષિણ
 હિંદના પાશુપતોએ મૂળ પાશુપત કથાની આપણે કહી હોવી જોઈએ. એ
 કથા-મૂળે દક્ષિણની કે ગુજરાતની-પેરિયપુરાણમાં રચાત પામ્યા પછી કર્ણાટક
 કે મહારાષ્ટ્રદ્વારા કે સીધી યા ત્રણે રીતે ફરી ગુજરાતી લોકકથાને તથા
 કાવ્યકથાને પાપવા આવી. કથાના ઉદ્ભવ કે વિકાસનો ક્રમ કળવો મુશ્કેલ
 જ ને એ ગૌણ પ્રશ્ન છે. સંતત આન્તરપ્રાન્તીય સંબંધનું અસ્તિત્વ એ મુખ્ય
 વસ્તુ છે. એ પરસ્પર વ્યવહારને પરિણામે ધર્મ અને પ્રાન્તના બેઠ છતાં
 ફલિત થતા ઐક્યનો-મનુષ્યમાનસની એ સારકારિક ઐક્ય ભળવવાની તથા
 સાધવાની વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિનો આ સંગ્રહવિષય કથા પુરાવો છે એટલું
 નિર્વિવાદ લાગે છે. માયાળજે મનુષ્ય આત્મવૃત્તિ વિરુદ્ધ જવા પ્રયત્ન
 કરે; એવા પ્રયત્નોની સાક્ષી ઇતિહાસ પણ પૂરે છે. કમભાગ્યે લિખિત
 ઇતિહાસ એવી વિગતો સવિસ્તર આપે છે. પણ ઇતિહાસ નામથી નથી
 ઓળખાતાં એવાં પ્રમાણો તો કહે છે કે મનુષ્ય માનસ આત્મવૃત્તિને
 વગ્દાર રહ્યું છે-રહેવા પ્રયત્ન કરતું આવ્યું છે. 'ઇતિહાસ' નહિ લખનાર
 આપણા પૂર્વજો સમજતા કે ઇતિહાસ ભણવાની વસ્તુ નથી, જીવવાની વસ્તુ છે.

ઉપસંહાર

આવા અત્યારની સંવેગોમાં પ્રસ્તાવનામાં આપેલું કથા-વિકાસનું વૃક્ષ હું ફેરવ્યા વગર રહેવા દઉં છું. તેમાં મહાભારતાદિની કથાને દેશ્ય કથા બરાબર સ્થાન આપ્યું છે. દેશ્યકથાનો અર્થ સ્થળ પરત્વે લેવાનો નથી. સંસ્કૃતોત્તર લોકલાપામાં પ્રચલિત કથા તે દેશ્ય કથા. અનુપલબ્ધ સંસ્કૃત કથાનો આધાર પણ દેશ્ય કથા હોઈ શકે, મહાભારતાદિ મંસ્કૃત કથાની કથાઓ હિંદ બહારની કથાઓ નથી. સંમ્રદવિષય કથાનું ને જ હિંદુધર્મની-સર્વ ઈશ્વરવાદી ધર્મની ભાવનામાં જોવું એ હું યુક્તતત્ત્વ સમજું છું. છતાં નામાદિ સામ્યને લીધે હિંદ ભૂમિના આન્તરમાન્તીય સંબંધની દૃષ્ટિએ આ કથા અનગત્યની લેખનો નથી. હું કશું સિદ્ધ કરવા મયતો નથી; કારણ કે અંતિમ નિર્ણય કરી શકવા જેવો મારો અભ્યાસ નથી તે તેવાં સમય સાધન પણ મને ઉપલબ્ધ નથી. એકત્રિત કરેલી હકીકતો કાંઈ છુટોછવાયો પ્રકાશ નાખી શકે તો હું મારી જાતને કૃતકૃત્ય સમજીશ. પ્રાકૃત મનુષ્ય એમ તો કેમ કહી શકે કે સમારબ્ધમિદ્ કાર્ય પરિત્યજ્ય ફલસ્પૃહામ્ ?

મારા એક પત્રના ઉત્તર (તા. ૩૧-૭-૨૮)માં ગુરૂદેવ નરસિંહરાવે પૂછ્યું હતું: 'કાંઈ research કરવા ઇચ્છા છે?' એમને ચરણે બેસી બે વરસ સુધી કરેલા અભ્યાસ દરમિયાન વવાએલા ખીજનું આગ્રવૃક્ષ આજ ૭ વરસે ફળે છે. પણ વૃક્ષને ફળ આવે તે ભોગવવાની લાલસા વાવનાર નથી રાખતા. ફળભોક્તા તો ગુજરાત દેશના સાહિત્યપથે વિચરનાર વટેમાગુઓ છે. ફલભોક્તાને જે કંઈ અલ્પ તૃપ્તિ થાય તે તૃપ્તિસૂચક આભારોદ્ગારના અધિકારી આ સંમ્રદના યોગક અને ઉછરતા વૃક્ષના સિમ્બક ગુરૂદેવ દ્રુવસાહેબ છે. હું નિમિત્ત માત્ર છું-વાહકમાત્ર છું. કદવ ઋષિ સરોવરતીર સુધી શકુંતલાને વળાવી શિષ્ય શાર્કરવને સોંપી, આશીર્વાદ આપી આગ્રમમાં પાછા ફર્યા.

ત્યાં એમને બીજાં અનેક કર્તવ્ય દર્શાવેલાં. પછરચનાની ઐતિહાસિક આલોચના આદિ કાર્યમાં ગુમાએલા કેચવલાલભાઈએ સોપેલી મગાજકયા શ્રી દીરાલાલ પારેખ માધે લઈ આવી આજ હું ચારદત પેઠે પણ વિનમ્રભાવે ગુજરાતને દારે ઉભો ગદ્ ગદ્ અનુષ્ઠિતો હિ ગુરો મંદેશ. થી વિશેષ મારે કહેવાનું નથી.

પણ એક વાત કહેવી જોઈએ મારા કાર્યમાં મને ઘણું ઠેકાણેથી અનેક રીતની મદદ મળી છે અને તેનો ઉલ્લેખ મેં તે તે સ્થળે બન્યો તેટલો કર્યો છે. એ સૌ મજાનો* અને સરથાઓનો હું અત્રે અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માનું છું સોસાઈટીના પ્રમુખ અને આસિસ્ટન્ટ સેક્રેટરીની મદદ શબ્દોથી અંકાય એમ નથી.

સુરત
ના ૧૬-૮-૩૪ }

મ. મુ. દે.

* ‘પ્રતિ પરિચય’માં પૃ. ૧૦ ઉપર જાનીકાવ્યની પ્રત પાટણના બંડારની કહી છે તે ભૂલ છે. એ પાટણના લોજક મોહનલાલ ગીરધરલાલના ખાનગી સંબંધની છે. તે રા. લોગીલાલ જ. સોડેસરાએ દિ બ. મુવ સાહેબને મોકલી હતી અને એમના કહેવાથી પાટણના લહીયા પાસે તેની નકલ કરાવી આપી હતી.

પ્રસ્તાવના

સંગ્રહનું પ્રયોજન

દાનવીર વણિક સગાળચાહ વિષે ગુજરાતી ભાષામાં રચાએલાં હસ કાવ્યોનો આ મંચકમાં સમાવેશ કર્યો છે. સગાળની વાત ગુજરાતમાં ઘેરઘેર જાણીતી છે. એ તથા એવી બીજી ઘણી ત્યાગ વિષયક વાતો અસંખ્ય જનો અત્યંત મમતા, શ્રદ્ધા અને ભાવ સાથે અદ્યપિ સાંભળે છે—માને છે; છતાં નવા નીતિશાસ્ત્રને ઉદય થઈ ચૂક્યો છે, અને આજની નીતિધર્મની ભાવના નરી સાદી કે સરળ રહી નથી; એટલે સગાળ, ચંગાવતી અને એકાદાની એકાતિક ધર્મ-નિષ્ઠા અગર અડગ ટેકનું દૃષ્ટાંત જનસમાજ આગળ મૂકવા આ મંચક યોગ્યો નથી. પરંતુ આપણા પૂર્વજોનું માનસ સમજવાના હેતુથી થતા પ્રયત્નોમાં આ સંગ્રહ સાહાય્યરૂપ થઈ પડે, એવી ધારણા છે. તેમજ મધ્યકાલીન ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ તથા સાહિત્ય-પરંપરા અને કવિઓનાં રીતધોરણ સમજવા માટેની મુદ્રિત સામગ્રીમાં આથી કંઈ વધારો થવા સંભવ છે.

અને સંગ્રહેલાં કાવ્યો જુદા જુદા કવિઓને હાથે લગભગ ત્રણસો વરસ જેટલા લાંબા ગાળા દરમિયાન રચવામાં આવેલાં છે. એ નીચેની યાદી ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે.

કાવ્યનું નામ	કર્તા	સાલ	પ્રતસ્થલ
૧ કર્ણકથા	વાસુ	પ્રત સં. ૧૬૪૭	તારાપુર
૨ સમાજશાહ રાસ	કનકમુંદર	{ રચના સં. ૧૬૬૭ પ્રત સં. ૧૬૭૦	
૩ { કર્ણવખાણ ઉદ્ધ સગાળપુરી	સુરદાસ ,,	પ્રત મં. ૧૬૬૫ (અપૂર્ણ) યરાદ પ્રત સં. ૧૭૬૦	
૪ સગાળપુરી	કૃદજી	{ રચના સં. ૧૬૮૨ પ્રત સં. ૧૭૮૭	તાપીકાંઠા
૫ સગાળચરિત્ર	ભાની	{ રચના સં. ૧૭૦૮ પ્રત સં. ૧૭૪૩	પાટણ
૬ સગાળપુરી (૧)	નાકર	પ્રત સં. ૧૭૩૦	રાણીપ (૧)
૭ સગાળપુરી (૨)	નાકર (?)	પ્રત સં. ૧૯૧૫	અમદાવાદ
૮ સગાળપુરી	દુલ્હનરામ	{ રચના સં. ૧૮૪૪ પ્રત સં. ૧૯૦૫	અમદાવાદ
૯ સગાળસા	રતનદાસ		પેટલાદ
+૧૦ સેલૈયા આખ્યાન ભોજલ		(સં. ૧૮૪૧-૧૯૦૬)	

અત્રે કરેલી કાવ્યોની ગોઠવણી તેમની રચનાના કાલક્રમને અનુસરતી નથી. કાવ્યોના પરસ્પર સંબંધને ધ્યાનમાં લઈ એ ગોઠવણી કરી છે. વૈષ્ણવ વાસુ અને જૈન કનકમુંદરનાં કાવ્યો વચ્ચે ગાઢ સંબંધ હોવાથી તેમને સાથે મૂક્યાં છે. તેજ પ્રમાણે નાકરનું સગાળપુરી (૧) તેના નામ સાથે જોડાએલા સગાળપુરી (૨) તથા દુલ્હનરામકૃત સગાળપુરી (૩) ની નજીક મૂકવામાં આવેલું છે.

+ આ સિવાય કેવળપુરી આદિનાં આ જ વિષયનાં કાવ્ય છે. પરંતુ થોડે પહેલે અંશે ભોજલને અનુસરી તેની રચના થઈ છે; વળી એ બીજાં છપાયાં છે તેથી અહીં છાપવાની જરૂર જણાઈ નથી. આ સંબંધમાં બે દૃષ્ટિઓની ખાસ નોંધ લેવા જેવી છે. જુઓ પરિચિત્ર પ્ર.-૧.

વાસુધી જની સુધીના કાવ્યોમાં પરીક્ષા કરનાર દેવે શિવ જી એ ઘોડે ધણે અંશે રપટ છે. હૃદયનો તથા જનીનો સગાળ તો રપટ રીતે વૃષભારૂઢ શિવનો લગત જ છે. નાકરની સગાળપુરી (૧) માં સગાળની વાર્તાનો શિવ સાથેનો સંબંધ લગભગ હુંસાર્ધ મયો છે—પછોથી કાવ્ય સંપૂર્ણપણે વૈષ્ણવ કાવ્ય જની ગયું છે. આ રીતે ધર્મ અને સાહિત્ય પરંપરા એ બેઉ મુદ્દા ધ્યાનમાં રાખી કાવ્યો ગોઠવ્યાં છે. આ વિષયની તેમજ કાલક્રમની ચર્ચા પ્રસ્તાવનાની છેવટે કરી છે.

પ્રતપરિચય

૧

પહેલું કાવ્ય કવિ વાસુકત કર્ણકથા છે. તેની સંપૂર્ણ પ્રત અમદાવાદ, દોરીવાડની પોળમાં આવેલા, દેલાના અપાસરાના ગ્રંથ જાગરમાં છે. ત્યાંથી સોસાઇટી મારફતે એ મેળવીને અત્રે છાપેલો પાક અક્ષરશઃ ઉતાર્યો છે. કાવ્યનું અને તેના કર્તાનું નામ એમાંથી જ મળે છે—

કર્ણકથા હં વાનપું જુહિ મતિ આપુ માપ.

કાવ્યારંભ પંક્તિ, ૨

કર્ણકથા જે સંભલિ, તે પાપ હૃદય પરમેદ.

કાવ્યારંભ પંક્તિ, ૬

ભષ્પ તીર્થ ભવદલ લહિ, કર્ણકથા કવિવાસુ કિહિ.

કાવ્યાન્ત, અંતિમ પંક્તિ.

કાવ્ય પુરં ઉતાર્યો પછી છેવટે આપેલી લેખકની પુષ્પિકા આ પ્રમાણે છે:—

इति सगलत्रेष्ठि कथा चुपई । संवत् १६४७ वर्षे
जेष्टमासे शुक्लपक्षे (४) तारापुरे । वा० श्री राजमूर्तिगणि

પ્રસાદાત્ ॥ મુનિ શ્રી માનસિદ્ધલિપિતાસ્તિ । સ્વયં વાવનાય ।
નિત્યં સુખ શ્રેય યમૂષ

આ રીતે એ તારાપુરવાળો પ્રત જૈન લઘીઆની લખેલી છે.

ખીજી જૈનેતર લઘીઆની આગળ પાછળથી વૃદ્ધતી નવ પાનાંની પ્રત ગુજરાત વર્નોક્રિયુલર સોસાયટી પાસેના હસ્તપ્રતોના સંગ્રહમાં નં. ૩૧૬ 'સમાળયાની'ની છે. તેમાં પહેલું પાનું નથી. ખીજી પાનાની શરૂઆત 'હં અન્નપ્રવાહ । ૮'થી થાય છે, આક્રમા અંકવાળું પાનું નિર્લેખ બાળુએ કોઈ છે; પરંતુ કાવ્ય વૃદ્ધ્યા વિના નવમે પાને આગળ આવે છે. તે વગર અંકના દસમા પાનાની એક બાળુએ એ બાળુ પુરી થતાં, ૧૨૫ મી કડીની પહેલી પંક્તિ

સત જોષ સવ શંકર સાર । સાત વરસનું નાં

અધૂરી લખાવા પછી અટકી જાય છે.—આક્રમું પાનું કોઈ હોવાનું કારણ એમ સમજાય છે જે ત્યાં સો કડી પૂરી થાય છે. પરંતુ દસમું પાનું જે બાળુ અંક માંડવો જોઈએ તે બાળુ કોઈ છે; તેથી એવું અનુમાન થાય છે કે ઉતારનારે કાવ્ય આગળ ઉતાર્યું જ નહિ હોય.

બંને પ્રતોમાં જોડણીભેદ તથા પાઠભેદ છે. છતાં બંને એક જ કાવ્યની પ્રતો છે, એ સ્પષ્ટ છે. અમલ્યના ભેદ છાપેલા કાવ્યપાઠની નીચે નોંધ્યા છે.

ખીજું કાવ્ય જૈન કનકસુંદર રચિત 'સાહ્ય શ્રી સગલ કેરુ રાસ' છે. એની હસ્તપ્રત રા. રા. મોહનલાલ દલીયંદ દેમાઇએ પ્ર. સ. ૧૯૨૬ માં મુંબઈ મુદ્રામે લારાએલી સાહિત્ય પરિષદના 'સાહિત્ય અને કલા પ્રદર્શન' માં મુદ્રી હતી. એમની પાસેથી એ મુવ સાહેબે મેળવી હતી. તે ઉપરથી છાપેલા કાવ્યનો પાઠ તૈયાર કર્યો છે.

એ જોન પ્રતમાં માત્રા કવચિત્ મથાજે તો કવચિત્ અક્ષરની પહેલાં પડી માત્રા રૂપે છે. ઘણી સલાગથી એકધારી કરેલ હાથે સોળ પાન ઉપર એ ઉતારેલી છે. પહેલા પાનાની સાંક બાજુના મથાજેથી ॥ ૪૮૩ ॥ શ્રી ગુરુમ્હો નમઃ લખીને કાવ્ય ઉતારવાને આરંભ કર્યો છે. તે સોળમા પાનાની બીજી બાજુએ પાંચમી પંક્તિમાં ૪૮૬ મી કડીએ સમાપ્ત થાય છે. પછી આ પ્રણાલે પુષ્પિકા છે. શ્રી સાગાલલાહ રાસ સંપૂર્ણઃ । સંવત્ ૧૬૭૦ લખિતં ॥ ૪૮૫ મી કડીમાં કવિએ રચ્યા સાલ આપી છે:

સોલ સંવત સતસઠ્ઠ માસ વૈશાખષ્ટ વલી,
વહિ બારસષ્ટ એ રાસ પૂરણુ. હુઈ શુભ મનની રલી.

પછીની કડીમાં કવિનું નામ આવે છે: 'તસ આણપાલક કનકસુંદર કહષ'.

સંવત્ ૧૬૬૭ માં કનકસુંદરે સગાળચાહરાસ રચ્યો; તે પછી તથુ જ વરસે સં. ૧૬૭૦ માં આ પ્રત ઉતારવામાં આવી છે. તે મૂળ પ્રતની જોડણી હાપવામાં કાવમ રાખી છે.

૩

મુરદાસકૃત કાવ્ય ત્રીઝું છે તેની બે પ્રત મળી આવી હતી. અપૂર્ણ પ્રત પૂનાની કેકન કોલેજના સરકારી સંગ્રહમાં 'કાન્હડે પ્રબંધ' અને 'રણમક્ષ હંદ'વાળા એપડામાં છે. (No 1541 of 1891-95, Dec, Col, Extent foll 5444) 'પંદરમા' શતકનાં પ્રાચીન ગુર્જર કાવ્ય'ની પ્રસ્તાવનામાં પહેલી નોંધમાં 'કર્ણકમ્હો'નો ઉલ્લેખ છે. તે ઉપરથી 'ભાણુસરકર એરીએન્ટલ રીસર્ચ ઇન્સ્ટીટ્યુટ'માંથી જોવા માટે એ પુસ્તક મંગાવવામાં આવ્યું હતું. એ એપડો ડૉ. બુલ્લરને ઇ. સ. ૧૮૭૪-૭૬ માં મરદાનના સંકારમાંથી મળ્યો હતો. કાન્હડે પ્રબંધ અને રણમક્ષ હંદની પ્રતની

સાલ* સં. ૧૬૬૫ છે. તે ઉપરથી એ કાવ્યની પ્રતસાલ સં. ૧૬૬૫ ગણી છે, ઠારણ કે *સધનાં કાવ્ય એક જ હાથે ઉતારેલાં છે. ચોપ-
ડના આરંભે જ 'રાગગુહી' લખી એ કાવ્ય ઉતારવા માંડ્યું છે,
અને છાપેલી અપૂર્ણ પ્રતયો આગળ એ ત્યાં ઉતાર્યું નથી. કાવ્યની
૪૫ મી કડીમાં કહ્યું છે કે,

ખિન્ન કર નોડી કહિ સુરદાસ વખાણીઉં કરણ લીધાવિલાસ.
એકંદરે નોડણી શુદ્ધ છે. એ છે તેની કાયમ રાખી છે.

એજ કવિના આ કાવ્યની સંપૂર્ણ પ્રત મુંબાઇની શ્રી કાર્જસ
ગુજરાતી સમાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકમાં અંક ૫૪ ની ચોપડીમાં
છે. એમાં વીરજીત સુરેખાદરણ અને વિષ્ણુદાસકૃત ચન્દ્રદાસ
આખ્યાન પછી શૃંગાલપુરી ઉતાર્યું છે. પાન ૧૬૫ ની સાંક
બાજુથી એ શરૂ થાય છે. 'શ્રી ગણેશાયે' ઇત્યાદિમાં પહેલી
ત્રણ પંક્તિ રોકાઈ છે. પાન ૨૦૨ ની સાંક બાજુએ ૧૭ મી
લીટીએ તે પુરું થાય છે. તે પછી એ લીટીમાં નીચે મુજબ પુષ્પિકા
છે;—“ફેંતી શ્રી શંગાલપુરી સપુરણ સમાપત ॥ ચંવત ૧૭૬૦ના ભાદ-
રવા શુદ્ધ ૪ શુધે લખુ છે ॥ અક્ષરે અક્ષરે માયું બાંધી દેવનાગરી
લિપિમાં ઉતારવાને બદલે સળંગ લીટી દોરીને લગલગ ગુજરાતી
લિપિમાં એ ઉતાર્યું છે, 'એ' વર્ પ્રમાણે લખ્યો છે. 'હું' હ્રસ્વ
છે. 'ઉ-ઊ' લખવામાં કાંઈ વ્યાકરણનું ધોરણ જણાતું નથી. 'ઈ'
લગલગ બધે દીર્ઘ છે—કવચિત્ હ્રસ્વ પણ છે. મુખ્યત્વે તાલચ
'સ' લખ્યો છે—કવચિત્ દંત્ય 'સ' છે, 'ખ' માટે વ લખ્યો છે,
'ખ્ય' માટે જ્ઞ લખ્યો જણાય છે. 'ર'નો પ્રસેપ નજરે પડે છે,

તથા કેટલાક અક્ષરો સાનુસ્વાર લખવામાં આવેલા છે. જાણેલા પાઠમાં જોડણી ઘણું કરીને જોવાને તેવી જ રાખવામાં આવી છે.

અપૂર્ણ અને સંપૂર્ણ પ્રતની વચ્ચે દૃષ્ય વરસતું અંતર છે. બંને પ્રતો છાપી હોવાથી પાઠભેદ નોખ્યા નથી. સંપૂર્ણ પ્રતમાંથી કર્તા વિષે વિશેષ માહિતી મળે છે:—

ધનંજી ભટ્ટને લાગું પામે ગાંઠિ જુગજીવન જાદવ રામે
હરી ભટ્ટનો તૂંરે તન નીરમલ લેખ કાંઈ તાહાર મન
હરીઆદ માહે તાહારો વાચ તાહારી પાશે કવે સુરદાસ
કાવ્યારંભ પકિત ૭-૬

ભાંડારકર ઇન્સ્ટીટ્યુટવાળી પ્રતમાં કાવ્યનો શરુઆતનો ભાગ છે; પરંતુ તેમાં આ ઉલ્લેખ નથી. છતાં ફાર્મસ સભાની પ્રતમાં આવતો ઉલ્લેખ સપ્રમાણ છે. કરીધર દક્ષપતરામ હસ્તલિખિત પુસ્તક સંગ્રહમાં અંક ૨૬૦ની પ્રત સુરદાસકૃત ધ્રુવાખ્યાનની છે. તેમાં લખે છે:—

સુરદાસ કવિ કહિ કર જોડી વૈષ્ણવ જનનો દાસ
ધનંજય ભટ્ટની કૃપા કરી મિ કીધો છે અભ્યાસ
ભૂદેવનિ નમસ્કાર કરી નિ શ્રી ગુરૂચણું ધ્યાન
તેહની કૃપા કરી અંબોક્ત બોલીશ મુખ આક્ષાન

આ જ કવિનું પ્રદીપ આખ્યાન સં. ૧૬૭૪માં ઉતારેલું નં. ૧૮૯ અ નું ઉપર્યુક્ત સંગ્રહમાં છે. એની છેવટે રચ્યા સાલ આપી છે;

મવત ૧૬ સોગ અગીયારોત્રો
પ્રમાણ માસ ભાદરવો ખરો
ગાયિ સુજો હોયિ વૈકુંઠવાસ
જેહ કર જોડી કેહિ સુરદાસ

પ્રદીપ આખ્યાનની ૭૩૮ અ અંકની પ્રતમાં પણ રચ્યા સંવત ૧૬૧૧ છે.

આ હપ્તીકનો વિચારતાં સિદ્ધ થાય છે કે સુરદાસકૃત સગાલપુરી સંવતના સત્તરમા સેકાની પહેલી પચ્ચીસીથી મોડું રચાયેલું નથી.*

૪

ચોથું કાવ્ય કવિ કૃદ્ધનું રચેલું 'સગાલપુરી' છે. તેની સંપૂર્ણ પ્રત શ્રી કાર્તિક મુજરાની સભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોમાં બેંક ૧૧૦ના પુસ્તકમાં છે. હરદેવકૃત શિવપુરાણ તથા પેમાનંદકૃત રણપદ દિતર્યા પછી પત્ર ૧૯૩ની સાક બાજુએ મથાળેથી એ નીચે મુજબ ઉતારવા માંડ્યું છે:

શ્રી ગણેશાયે નમઃ શ્રી ચારદાએ નમઃ શ્રી ગરુડો નમઃ
શ્રી સગાલપુરી લખી છે । રાગ ધંનાથી ।

પત્ર ૨૦૬ની નિરંક બાજુએ કાવ્ય ઉતારવાનું સમાપ્ત થાય છે. કાવ્ય માહાત્મ્ય પછીની બારમા કડવાની છેલ્લી બે કડીઓ નીચે મુજબ છે.

સંવત ૧૬ સુ આસીઓ* આખાડ ઉઝવલ પખ છ
પતીપદા યનીવાર યંબેપે પામી કથા પ્રતખર્તી ॥૧૧॥
શુદ્ધમાને આખાંન કર એ વરણવ વીખખારદછ
સતગુરુ વૈષ્ણવ ચંત કીપાએ કર ભેડી કેહે કરી કૂકછ ॥૧૨॥

કવિના નામનો બીજો ઉલ્લેખ ચોથા કડવાની સાતમી કડીમાં પણ છે. બારમા કડવાની બારમી કડી પછી પુષ્પિકા છે:—

* લખોદ્ધાતનો આ બાર લખાયા પછી સુરદાસ કાવ્યની વચ્ચેથી વૃદ્ધતી એક પ્રત મળી છે. તે પરિશિષ્ટ રૂપે જાણી છે. પુરાવાથી પ્રત પ્રમાણે એ મૂળની પાઠગથો યથેથી વિસ્તૃત આવૃત્તિ છે. જાનેમા નહિ તેહ અવતાર વર્ણન કર્યું એમા કરે છે. કવિજીવન વિષે માહિતી થોડા ફેરફાર સહિત મળે છે. કાળના વહેવા સાથે યથેવા બાપાના ઉચ્ચારણના ફેરફારની સાક્ષી એની જોડણી પૂરે છે.

* ફેબ્રુઆરી સમાની યાદી, મંથ ૨માં પૃ. ૨૩૨ ઉપર 'સુખાસીઓ' ૮૪ આપ્યું છે. તેના પૃ. ૬૭ ઉપર ખરી રચના સાલની નોંધ છે.

૧. ઈની શ્રી સગાલપુરી સંપૂર્ણ ॥ સંવત ૧૭૮૭ના વરખે માહા
સુદ ૧૦ વાર સુકરે સંપૂર્ણ કરે છે ॥

પછી રાની શાહીમાં લખ્યું છે કે “જેહેની પરત કુની તેહેવી
ઉતારી છે । માટે લખનારને દોશ નહી ॥ માટે અખેર ખરો ખોટો
હોએ તે શંભાલીને વાંચજો ॥ શ્રી રામજી શત છે ॥ શ્રી નાથજી
છે ॥ શ્રી માદાલખમીજીની કીપા છે ॥ શ્રી માતા તાપીની કીપા
છે ॥ શ્રી રણજોડજી ॥ આજ કવિના રચેલા કંસરખ વિષેના ૭૫
અંદ્રાવણ આ કાવ્યની પછી પત્ર ૨૦૬ની સાંક બાબુથી ૨૧૬ની
સાંક બાબુ સુધી ઉતાર્યા છે.

આ પ્રત દેવનાગરી લિપિમાં ઉતારેલી નથી માથે સગંગ લીટી
દોરી થોડાક અપવાદ સિવાય હાથ પ્રચલિત લિપિમાં એ ઉતારેલી
છે. અક્ષર ઠરેલ મરોડદાર એકધારા છે. જોડણીમાં થોડીક વિલ-
ક્ષણતા છે. કોમ્પક કોમ્પક વાર ‘જ’ વાપર્યો છે; પણ મુખ્યત્વે ‘ઝ’
લખ્યો છે. ‘ઈ’ લગભગ સર્વત્ર દીર્ઘ છે. હ્રસ્વ ઉ’ નો પ્રચાર
ધણો છે; છતાં કોમ્પક વાર ‘પૂષ્પ’ ‘પૂન્ય’ ‘ષ્ટ્રુ’ દ્વંદ્વી’ એવી જોડણી
પણ કરેલી છે. ‘તાપી’ માતાના ઉલ્લેખ ઉપરથી તાપીકાંકાના કોમ્પ
રહેવાશીએ આ પ્રત ઉતારી લાગે છે. આ કાવ્યની ખીજ મં ૧૭૬૬માં
ઉતારેલી ૧૦ કડવાંની પ્રત સુરત સાહિત્ય પરિષદના વૃતાન્તના અંત
ભાગમાં પૃ. ૮૭ ઉપર નોધી છે. ત્યાં પણ રચનાસાક્ષ સં. ૧૬૮૨ આપી
છે. એ વૃતાન્ત ભાગના પૃ ૭૪ ઉપર તેજ રચનામાલ અને પ્રત
સાલવાળુ ‘સુરદાસ કૂટો’ નામે કવિનું ચાર કડવાંનું ચેલેવા આખ્યાન
પણ નોધેલું છે. પ્રતો જોવા વિના એને વિષે કશું અનુમાન થાય
એમ નથી. તેથી અત્રે એટલું જ નોંધવા જેવું છે કે સામાન્યતઃ
સગાલપુરી, રુકિમણીહરજી આદિ કાવ્યોમાં કવિ પોતાને વિષે ‘મૂદ
કૂદ’ એવો ઉલ્લેખ કરે છે. એટલે પ્રસ્તુત સંમદના સુરદાસ અને કૂદજી
તો વિલિખ જ છે.

ઉપર કહેલા કંસરૂઢ ઉપરાંત આ કવિનાં રચેલાં બીજાં કાવ્યો 'રુકિમણી હરણ' (૬૪-ધ) અને 'કપોતનું આખ્યાન' (૧૦૨-ધ તથા ૧૦૭-ખ) ની પ્રતો કાર્ણસ સંગ્રહમાં છે, સુરત સાહિત્ય પરિષદનો પ્રતાનત, અંતનું પૃ. ૭૮, એ સ્થળે મંવત્ ૧૬૭૭માં રચેલા કૂટના પાંડવવિષ્ટિની નોંધ છે. સં ૧૬૫૨માં રચેલા રુકિમણી હરણના ઉલ્લા કડવામાં કવિની ઝોળખ આપી છે.

ઝપીકર્મ ઉદીચ્ય વંસે, આનાવલ* સ્વસ્થાન.

× × × ×
અગ્રેશ્વરના વાસ પાસે પૂર્વે સુપા* મામ,
ગણેશસ્ત્રુત કૂટો કેહે, સમાને પરણામ.

× × × ×
ગણેશસ્ત્રુત કૂટો કેહે: પૂર્વે થયું આક્ષાન.

૫

પાટણના ભંડારમાં 'સગાલસા આલ્યાન શિવપુરાણે કથા' એ નામની હસ્તલિખિત પ્રત છે તે પ્રત ઉપરથી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ કરાવેલી નકલ સોસાયટીના સંગ્રહમાં છે. તે ઉપરથી જાનીકૃત સગાવચગ્રિતો છાપેલો કાવ્યપાઠ તૈયાર કર્યો છે. ૧૧ પત્રની એ નકલમાં પ્રથમ પત્રની નિરંક બાલુ કારી છે; અને છેલ્લુ પત્ર અર્ધો નિરંક બાલુ મિવાય બાકીનું કોરું છે. ॥ ઐ નમઃ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥ લખી તરત જ કાવ્ય ઉતારવા માંડ્યું છે. બીજા તથા ત્રવમાં કડવાને અને તથા કાવ્યના અંત ભાગમાં કવિનામનો ઉલ્લેખ છે.

તે કરણ કેરી કથા ઉત્તમ કવી જે નઠ્ય કિદિધાય
યાંની શરસા જઢમતિ શું ગુજર ભાષા ગાય ॥ ૨. ૧૦

કથાનાં ૨૭ કડવાં પુગં થયા પછી:

• અનાવલ અને સુપા નવસારી પ્રાત તથા બારડોલી તાલુકાના મામ છે.

રાગ દેશાઘ

સંવત્ સતરસેદ્દ અઢોતરો ફાલુગ્ર માસ અજુઆલહો યરો
 દુપ હરે દશમી રઘિવાર કથા પૂર્ણ થે શુભ સાર ॥૧॥
 શિષપુરાંણ તળી કથા સગાલચરિત્ર જાણો સર્વથા

✖

✖

✖

✖

કિહિ યાંની સમરથ જગદીસ કરુણાનીધ્યને નાંમી શીસ ॥૨॥

ચોપાઈ

✖

✖

✖

✖

યાંની ઘોલે આલપંપાલ કૃપા કરી કૈલાસ ભૂપાલ ૬ ॥

આ પછી તરત જ નીચે પ્રમાણે પુષ્પિકા કાવ્યરૂપે છે.

સંવત્ ૧૭૪૩ સતર ત્રેતાલે સાર માર્ગશીર્ષ શુદ્ધિ પાંચમ વૃધવાર
 પુસ્તક લખ્યું શ્રીપાટણ મુક્તારિ પુસ્તકને રક્ષા શ્રીત્રિપુરારિ ॥૧॥
 ઈંદ્રસૂત તાં દ્વારકાદાસ કથા મળવા કયો પ્રકાસ
 મહાચતુર છે સંગીત યિવે વૃદ્ધિપ્રપચે તાં અક્ષર લવે ॥ ૨
 શુભ ભવતુ ॥

આ રીતે રચના અને મળેલી પ્રત વચ્ચે ૩૫ વરસનું અંતર છે.

શિવપ્રાધાન્યની બાબતમાં આ કાવ્ય અને કૃદ્ધનું કાવ્ય
 એક વર્ગમાં આવે છે. કૃદ્ધના કાવ્ય પછી ૨૬ વરસે એની રચના
 થઈ છે; પરંતુ એના કાવ્યની મળેલી પ્રત કરતાં ૪૪ વરસ પૂર્વે
 પાટણની પ્રત ઉતારવામાં આવી છે. તાપીકાદાની કૃદ્ધવાણી પ્રતમાં
 તથા સુરદાસની ફોન્સ સભાવાણી પ્રતમાં નથી એવી દેવનાગરી
 લિપિમાં એ પ્રત ઉતારી છે. પ્રચલિત ગુજરાતી લિપિનો ઉત્પત્તિકાલ
 નિર્ણય કરવામાં આ દૃષ્ટિકોણ ઉપયોગી થાય એવી છે.

જાણેલા ચાલતી જોડણી પ્રતમાં છે તે મધ્યમ રાખી છે. ૧૫
 નાંમ, દાંન એવા શબ્દોનું અનુસ્વાર ધણુખરું છાંયું નથી. પરંતુ

વાગ્ધ્યાપારશાસ્ત્રની ચર્ચામાં એ નિરુપયોગી નથી. પ્રતમાં સ્વ કવચિત્
 ડાખે છે; પણ ધર્મ 'ખર' વ લખ્યો છે. 'જ' માટે ચ તથા જ
 'ને છૂટથી લખેલા છે. 'ખ્ય' માટે લગભગ ત્રણે જોડાતર સ્વ લખ્યો
 છે. ઉચ્ચાર બદલાવા છતાં જૂની જોડણી કાવ્યમ રચનાને એ અવશેષ
 છે. અષ, ઐ, ઇકાર, એકાર, તણુ-તણુ, હકાર, હ્રસ્વ અને દીર્ઘ
 'ઇ' તથા 'ઉ' વગેરે સખધમાં કવિ વા લઘીઆએ લીધેલી છૂટ
 જાપવામાં કાવ્યમ રાખી છે. એમાંની કેટલોક ઉત્ક્રાન્તિભાવને આભારી
 હવાનો સબવ છે. કેટલીક સ્પષ્ટપણે અજ્ઞાનજનિત પણ છે. પરંતુ
 વાગ્ધ્યાપારશર્ચામાં અજ્ઞાન કેને કહેવું એ દૂટ પ્રશ્ન છે. પ્રક્ષિપ્ત હકાર
 અત્યારે પણ કહી પ્રાતનું લક્ષણ છે.

સામાન્યતઃ એક કડવામાં દસ કડી હોય એવી આ કવિની
 યોજના છે. ન્યાં અગીઆર કડી છે ત્યાં ઉધલો કે ટેક છે. આ
 યોજનાથી કાવ્યરિભાગમાં કેટલીક વાર જરા કૃત્રિમતા આવે છે.
 પણ તેથી પ્રતની શુદ્ધિ ત્રણે શકા લાવવાનું કારણ નથી. કડવું ૨,
 કડી ૮-૧૦માં આપેલી આગાહીથી જુદી રીતે કર્ણચરિત્ર વર્ણવેલું
 છે, તેનું કારણ જુદું જ હોવું જોઈએ. (પુરોગામી આધારની ચર્ચા
 માટે જુઓ પરિશિષ્ટ પ્ર-૮).

આ કાવ્યનો રચનાર જાની તે જ બૃહત્ કાવ્યલેહનના આક્રમ
 પ્રથમાં છપાએલા 'મોસાળા ચરિત્ર' નો રચનાર વિશ્વનાથ જાની છે.
 બંને કાવ્ય એક સાક્ષમાં રચાયાં છે. સગાસ ચરિત્ર સંવત ૧૭૦૮ના
 શ્રાવણના શુક્લ પક્ષની 'દુ-ખહર દશમી' ને દિવસે પૂર્ણ થયું, અને
 મોસાળા ચરિત્ર ચૈત્રના કૃષ્ણપક્ષની 'તાપહરણ તરણ' ને દિવસે પૂર્ણ થયું.
 (પૃ ૬૪૪) મોસાળા ચરિત્રના પહેલા કડવામાં (પૃ. ૬૨૫) નરસિંહ
 માહાત્મ્ય ગાતાં કવિ કહે છે:

હરિ મલ્યાનું મન કરો તો સેવો હરિના દામ.

x

x

x

x

આઠ નવ ને ચાર ચર ચર્ધ રહે ચરણે અનુસરી,+
 સગાળ ચરિત્રના પ્રથમ કડવામાં નારદ પ્રશ્નહેતુ વર્ણવતાં
 બલ્લાને કહે છે:

હરિ મલવાની તમથી લહીઈ જે બહુ દૂકડી બારી.

બીજા કડવામાં શિવમાહાત્મ્ય ગાતાં બલ્લા કહે છે:

આઠ નવ ને ચાર ચિંતશું વહી ન શકે કાવ.

કવિ નામ વિશ્વનાથનો ઉલ્લેખ મોસાળા ચરિત્રની પુષ્કિમાં જ
 છે. કાવ્યભાગમાં અવારનવાર સગાળચરિત્રની માફક જાની નામનો
 (અટકનો) જ ઉલ્લેખ આવે છે. મોસાળા ચરિત્રને અતે (પૃ. ૧૪૪)

હ્રદ અમર અજ અણુ ન જાણે, તો જાની જશ શું ગાયે ?

સગાળચરિત્રના નવમા કડવાને અતે નરનારીસંવાદમાં પ્રભુ
 માહાત્મ્ય સંબંધી લખે છે:

પ્રભુછ તો પીયે ને પાય. જાની શું જસ બીજે ગાય ?

! મોસાળાચરિત્રમાં રચનાસ્થલ આપ્યું છે:

ગોવિંદ કૃપાએ અંથ બાધ્યો પ્રેમે પાટણ દેશ.

સગાળચરિત્રની પ્રત પછુ પાટણમાં સં. ૧૭૪૩માં ઉતારેલી
 ત્યાંના ભંડારમાંથી મળી છે. કવિનું વતન પાટણ બાજુ હોવાનો
 સંભવ છે. મોસાળાચરિત્રની બાધા કાલક્રમાનુસારી રૂપાંતર પામી
 છે, એ સગાળચરિત્ર જેડે સરખાવતાં સહેજે જણાય એવું છે. બૃહત્
 કાવ્યદોહનમાં મોસાળાચરિત્ર સાથે બીજાં નરસિંહ મહેતા સંબંધી
 કાવ્યો વિશ્વનાથ જાનીને નામે આપ્યાં છે; તેમાં ઉપર બતાવ્યા
 તેવા ઉલ્લેખ જણાતા નથી. એટલે છપાએલું આપું મોસાળાચરિત્ર
 જાનીનું મૂળ કાવ્ય જ છે એમ કહી શકાય નહિ. સગાળચરિત્રનો રચનાર
 વૈષ્ણવ છે અને એણે આમેરા વિષે કાવ્ય રમ્યું હતું એ વસ્તુનું જ
 અત્રે પ્રતિપાદન કરવાનો હેતુ છે.*

છડું કાવ્ય કવિ નાકરકૃત મગાળપુરી (૧) છે. એની બે પ્રત મળી હતી—એક ગુજરાત વર્નાકુલર સોસાયટી પાસેથી અને બીજી ફાર્ગસ ગુજરાતી સભા પાસેથી. કવીશ્વર દલપતરામ હસ્તલિખિત પુસ્તક સંગ્રહમાં નં. ૭૯૪નો એક ચોપડો છે. તેમાં નવમું (૭૬૪ ઍફ) કાવ્ય ' સગાલપુરી ' છે. તેના રચનારનું નામ ' નાકરીડ ' જણાયું છે. પાનાને મધ્યજેથો એ ઉતારવાની શરૂઆત આ પ્રમાણે થાય છે. શ્રી ગણેશાયિ નમઃ શ્રી સારદાયિ નમઃ રાગ વિરાહી । અધી સગાલપુરી કાવ્ય ઉતારી રહ્યા પછી આ પ્રમાણે પુષ્પિકા છે. સગાલપુરી સંપૂર્ણ લખીતંગ સેષક નામક સામગ્રા જીવા રાણીવ યાસ્તવ્રઃ સંવત ૧૭૩૦ વરવે પ્રત લખીતંગ માદરવા મમસે સ્કલ પવે આદમ સૂચરેઃ સમમ મજત્તુ થો રામ સત છિ.

એકાદ સ્થળ સિવાય સપને એક જ મરોડના અક્ષર છે, પણ તે પૂરતા સુધક નથી. હસ્ત ' ધ ' ઉંથી માત્રા રૂપે અને દીર્ઘ ' ળ ' જોડાક્ષરમાં ઋ લખાય છે તે રીતે આપ્યા છે. અંત્ય ધ નો લોપ જણાય છે. ઠા. ત.

સ્વામીન સુ રર્વ આળી આપુ જતોન પર્ય
વળી

ઘેવાથૂ આળી નં દેસ ગંણ તમન હુ જમાડેસ
જોડણીની વિવક્ષણતા આતમાં લીધા પછી જોડણી બહુ અશુદ્ધ લાગતી નથી આ પ્રત ઉપરથી અત્રે છાપેલો પાઠ દિ. બ કેશવ-લાલભાઈના મિદ્દ હસ્તથી તૈયાર થએલો છે. પાછળથી મળી આવેલી ફાર્ગસ સભાની પ્રતના મુખ્ય પાઠભેદ છાપેલા કાવ્યપાઠની નીચે નોંધ્યા છે. ફાર્ગસ સભાની પ્રતને આધારે કવિવિત્ સોસાયટીની પ્રત ઉપરથી થએલો પાઠ ફેરવ્યો છે.

બીજી પ્રત ફાર્ગસ સભાના સંગ્રહમાં અંક ૧૧૭-કની છે. પોથીના ચોથા અંકના પત્રના મધ્યજેથો અગીઆરમા પત્રની . મધ્ય

સુધી એ કાવ્ય ઉતારેલું છે. પરંતુ આ ચોથા પત્રની પહેલાંનાં પત્ર પોથીમાં નથી. એટલે શરૂઆતની ૨૪ કડી તૂટે છે. ચોથું પત્ર ૮૭ થી ચર્યેલું હોવાથી ચોડા શરૂઆતનો ભાગ ઉકલતો નથી. કડી ૨૫-૨૬ નીચે મુજબ છે.

વલો બોલે સૂર્યનો તંન મયા કરુ મઝનિ ભગવંન ૨૫

તિલક તો લઉ વિમ્બનિ હાથિ માનિ હાથિ ભોજન દાષિ

તૂં તૂડો મુઝનિ ભગવન પૂત્ર પાણિ માગૂં પિંડ દાન ૨૬

શરૂઆતનો તૂટનો ભાગ જતાં બાકીનું છેક અંત સુધીનું કાવ્ય મળે છે. છેલ્લી કડી આ પ્રમાણે છે.—

દીસાવલ કુલિ ઉપનો વીરપેત્ર માહિ વાસ

કીકાનુ સૂ વી વિ નાકર હરિતુ દાસ ॥છા॥

શ્રી ॥ ॥ इति सगालपुरि संपूर्ण ॥ ॥ समाप्त ॥ ૧ ॥

પ્રત ઉતાર્યાની સાથ જાણવાનું કંઈ સાધન પોથીમાંથી મળતું નથી. “ ભાષા, લેખનશૈલી અને કાગળો જોતાં પ્રતિ સંવત સત્તરમા સૈકાની હોય એમ સમજાય છે. ”*

આ પ્રતમાં કડવાના અંક આપીને કાવ્યના વિભાગ નથી પાડ્યા. પરંતુ જેમ કડવું બદલાય ને થાય, તેમ રાગ બદલાતાં કડી-ઓના અંક દરેક રાગે રાગે નવેસરથી આપ્યા છે. આ પ્રમાણે શરૂઆતના લગભગ અડધ ભાગમાં કરીને પછીથી અંક આપવાનું છોડી દીધું છે. સોસાષ્ટીની પ્રતમાં પણ તે જ ભાગમાં અંક આપ્યા નથી. સોસાષ્ટીવાગી પ્રત કરતાં આમાં કેટલાક કાવ્ય ભાગ લંપા-ણ્યથી આવે છે; કેાઇક ટૂંકા પણ છે. ઉપર ટીકેલો ૨૫-૨૬મી કડીનું કથન સોસાષ્ટીની પ્રતના પહેલા કડવાની નવમી કડીમાં છે. કડવાવાર કડીની સંખ્યામાંના ભેદ નીચે આપ્યા છે:

કડનું	કડી સંખ્યા (સોસાઇટી પ્રત)	વિભાગ	કડી સંખ્યા (ફાર્મસ પ્રત)
૧	૧૮	૧	૪૦ (ચરખાતની લુપ્ત થએ- લો ૨૪ કડી સહીત.)
૨	૧૭ $\frac{1}{2}$	૨	૨૮ $\frac{1}{2}$
૩	૧૦		
૪	૮	૩	૫
૫	૮	૪	૪ $\frac{1}{2}$
૬	૬	૫	૧૨
૭	૧૩	૬	૧૬
		૭	૬
	<hr/> ૮૩ $\frac{1}{2}$		<hr/> ૧૧૨

આ હકીકત કવિઓનાં રીતધોરણુ વિચારવામાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ મંમલમાં કાવ્યોની ગોઠવણી કાલક્રમાનુસારી નથી. એટલે કે કાવ્યક્રમ ઉપરથી એમ સમજવાનું નથી કે પુરોમુદ્રિત કાવ્યો પછી નાકરની રચના થઈ છે. નાકરરચિત નળાખ્યાનમાં^૧ રચ્યાસાલ સં. ૧૫૮૧ આપી છે.

સંવત પનર એકાશીએ પ્રારંભ માસ માગમર ને દિન સાત્પમ.

x

x

x

અગણનાં મિ કીધો રાસ કહિ નાંકર હં દરિતો દાસ.

૧૬૦૧ જાણાવી છે, તથા કર્તા સંબંધી આપેલો ઉલ્લેખ પણ નળાખ્યાનની માફક અત્રે જાપેલા કાવ્યની પ્રતોને મળતો છે.

સંવત ૫૮ દસ થત એક ઉપરે વરખ માસ દશમો દરચાર રે

x

x

x

x

૧ દસપતરામ દસ્તલિખિત પુસ્તક સંગ્રહ, અંક ૭૩૮ જી

૨ એનન, અંક ૧૯૦-ક

વીરક્ષેત્ર મધે વસે વાણીઓ દીસાવલ કુલ સાર રે;
 વીકાનો સુત નાકર મુખ વર્ણવે હરીભગત તુલ આચરણ રે.
 નાકરના ઓખાહરણમાં પણ સગાળપુરીને અને છે તેવો જ
 ઉલ્લેખ છે.

દીસાવાલ કુલ ઉપનો વીરક્ષેત્રમાં વાસ,
 કવિ વીકાનો સુત વીનવે નાકર હરિનો દાસ.^૩

બૃહતકાવ્યદોહન ભા. ૮ માં ઓખાહરણની રમ્યા સાક્ષમં. ૧૬૧૨
 આપી છે આથી નાકરનું મૂળ સગાળપુરી વિક્રમ સંવત્ના સતરમા
 સૈકાની પહેલી વીશોથી મોકું નથી, એટલું તો સિદ્ધ થાય છે જ.
 નાકરકૃત બીજા કાવ્યો વિષે અત્રે લખવા કારણ નથી.

૭

હવે સગાળપુરી (૨) આવે છે. એની પ્રત સોસાઇટી હસ્તકના
 કવીશ્વર દક્ષપતરામ હસ્તલિખિત પુસ્તકમંદિરમાં નં. ૨૮૭ની છે.
 એ મં. ૧૯૧૫ જેટલી મોડી ઉતારેલી છે. ઉમાં લખેલાં આઠ છંદાં
 પાનાંની બનેલી છે. પહેલું પાનું એક બાજુ લખ્યું છે. તે ઉતારવાની
 શક્યાત આ પ્રમાણે કરી છે. શ્રી ગણેશાય નમઃ । અથ સગાળપુરી
 લીક્ષ્તે રાગ મન ભાવત ॥ અંતે પુષ્પિકા છે; તેનીચે મુજબ છે: —

इति स्त्री सगालपुरी ।। संपूर्ण ॥ समाप्त ॥ संवत् १९१५
 ना घरपे माघसर वद चौउदस वार सनेउ ॥ जाशी हरि-
 शंकर मझाराम ॥ लपौ छे ॥ चोपड़ी पोताना घरनौ छे ॥
 जे चांचवा लेई जाय ने ना आपे ॥ ने ओलवे तेहने माये
 हत्या चार छे ॥ श्रीरतु ॥ शंभ भवतु ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥ छ ॥

આ પ્રમાણે પુષ્પિકા લખાયા પછી આઠમા મત્રની માક બાજુએ
 છ સાત લીટી ફેરી જમા છે. દરેક પૃષ્ઠમાં ૨૮ લીટી છે અને દરેક

૩. એજન અંક ૪૮૧. આવેળ ઉલ્લેખ ઓખાહરણની એ. ૧૯૪ ની
 પ્રતમાં છે.

લીટીમાં આશરે પદર અક્ષર છે. અક્ષર મોટા સ્પષ્ટ અને મરોડદાર
 સાદાણી છે. પરંતુ લખાણ અશુદ્ધ છે જોડણી પાઠકના ઉચ્ચારને-
 માત્રા મેળને-સંપૂર્ણપણે અનુસરતી જણાય છે આ પ્રતનો અત્રે
 જાપેલો પાઠોદ્કાર પણ દિ બ કેશવલાલભાઈના હસ્તે થયેલો છે
 કાવ્ય આ સંગ્રહમાં જાપેલું છે વળી પ્રતપરિચયમાં સગાળપુરી (૧) મા
 અને આ પ્રતમાં આવતા ભેદ નોધવાનું આ સ્થળ નથી પરંતુ એક
 હકીકત નોધીશું. સગાળપુરી (૧) અને તુનખરામકૃત સગાળપુરીમાં
 આવતી કથાની વરયાચના કરતા સગાળપુરી (૨) માંની વરયાચના
 બહુ ટૂંકી છે પરંતુ તે પુરી કરતા બે શ્લોક આ સ્થળે સગાળપુરી
 (૨) ની હસ્તપ્રતમાં છે તે જાપેલા પાઠમાં ન આપેલા હોવાથી અત્રે
 નીચે આપ્યા છે

તિલક વિપ્રહસ્તેષુ માતહસ્તેષુ મોજનં
 પિંડ પુત્રહસ્તેષુ દેહિ મે મધુસુધન ॥
 સુપાત્રે દાન મૃતે રૂપ મર્ણ જાનવિરઠે ।
 સ્થાને વાસ સકુલે જન્મ દેહિ મે મધુસુદન ॥*

* સોસાઇટીને પાછળથી એક હસ્તલિખિત ચોપડી મળી આવી છે
 ૭-૬. તેમાં આ કાવ્ય ઉતારેલું છે પહેલા કડવાને અ તે આ શ્લોકો તેમાં
 પણ ॥ વળી ત્રીજા કડવાની શરૂઆતમાં વૈશયાચન અને પરાક્ષિતતનનો
 ઉલ્લેખ પણ ॥ ત્રીજા કડવાની ૩૮મી કડીની પ્રથમ પંક્તિ પછીના પાનાં
 ખૂટે છે. પછીને પાને સાતમાં કડવાની કડી ૫-૭ ફેરફાર સાથે મળે છે.
 ‘જીયલો’ ‘સાખી’ કહી આપ્યો છે. આઠમાં કડવાની ત્રણ કડી પછી તરતજ
 ‘દેશીફેર’ આવે છે-મતલબ કે ‘અવતાર વર્ણન’ આ પ્રતમાં નથી છેલ્લા
 કડવાની છેલ્લી કડી કે જેમાં કવિનામનો ઉલ્લેખ છે તે આ પ્રતમાં નથી
 ખીજા સામાન્ય પાઠભેદ પણ છે. કુટુંબના બાળકના જન્મસમયની છુટી-
 છવાથી નોંધો. પરથી આ પ્રત સં. ૧૮૮૫થી ઘણી જુની જણાય છે વળી આખી
 ચોપડીમાં આ અને બીજા થોડા કાવ્યમાં હરવ હ માત્રાએ છે. તેથી તેના
 આધારરૂપ પ્રત વિશેષ જુની હોવી જોઈએ.

સગાળપુરી (૧) અને સગાળપુરી (૨) વિષે ચર્ચા આગળ કરવામાં આવશે.

૮

આશ્રય કાવ્ય 'સગાળપુરી તુલજીરામકૃત' છે. કાવ્ય તેમજ કર્તાનાં નામ અંદરથી જ મળે છે. એમાં ૧૪ કડવાં છે. તેમાં બંને બાળુ લખેલાં દરેક બાળુ પર વીસ પંક્તિવાળાં ૩૨ પૃષ્ઠ અને છેલ્લે આઠ પંક્તિવાળું એક મળી કુલ ૩૩ પૃષ્ઠ છે. આ રીતે ત્રણમાં આ કાવ્ય સૌથી લાંબું છે.

આ પ્રત દલપતરામ હસ્તલિખિત સંગ્રહમાં નં. પરની છે. તે નોટબુક રૂપે બાંધેલી છે. પૃષ્ઠ ઉપર તેમજ તેની અંદરના કારા પાના ઉપર વાત્તાં સગાલશાનિ શાંમલ કૃત્યઃ ॥ એમ આશ્રયું છે, તેમાં પાછળથી 'શાંમલ' શ્રેષ્ઠી કાઢીને નીચે તુલજીરામ લખ્યું છે. એજ સુધારો કરનારના અક્ષરે પહેલે પાને મયાળ સગાલપુરી તુલજીરામ કૃત લખ્યું છે. શ્રી ગણેશાય નમઃ લખી કાવ્ય ઉતારવા માંડ્યું છે અને છેવટે હતો થી સગાલસાહાનો ઘાત સંપૂર્ણમઃ એવું લખ્યું છે. પ્રતમાં કડવાંની સંખ્યા ૧૫ આપી છે. તે એવી રીતે છે જે નવમા કડવાના અંતમાં આવતા ગીતને બુદ્ધ ગણ્યું છે. દસમા કડવાને અંતે છાપેલ દેશોદ્ધરને પ્રતમાં બારમા કડવાની રાશિઆતમાં આશ્રયું છે. અગીઆરમા કડવાને અંતે જે ખાંડણાનું ગીત છે તે પ્રતમાં તેરમા કડવા લેખે ગણ્યું છે, અને ચૌદમા કડવામાં આપણું છાપેલું તેરમું કડવું પણ ખેંચી લીધું છે. છાપેલું ૧૪મું કડવું ૧૫મા લેખે પ્રતમાં આશ્રયું છે. બેડણી સંગ્રહી નોંધવાનું એ છે જે ધ-ધ સર્વથા દીર્ઘ અને ઉ-જી હ્રસ્વ કર્યા છે; ઉચ્ચારાતો હકાર છૂટો પાડી પૂર્વસ્વરયુક્ત આપ્યો છે. ઉદીચ્ય ધ્યાણલ તુલજીરામનો વાસ અમદાવાદમાં હતો, નાકરનાં બે કાબેની માફક આનો છાપેલો કાવ્યપાઠ પણ દિ. બ. કેશવલાલભાઈએ કૃપા કરી તૈયાર કરેલો છે.*

રત્નદાસના પદનો પાઠોદ્ધાર એક હસ્તપ્રતની મદદથી કરવામાં આવ્યો છે. સોસાઇટીના ગ્રંથમા નં. ૨૫૪નો એક ચોપડો છે, મા શરૂઆતમાં પેટલાદ મધ્યે વડનગરા નાગર બ્રાહ્મણ દવે ઇશ્વરરામ પારામે સ. ૧૮૭૪માં ઉતારેના ગણ કાવ્ય છે (૧) નરસિંહ મેહેતાના પીતાનું શ્રાધ્ધ-મુળજી, (૨) બોડાણાચરીત્ર, (૩) અગ્નિન પીતા-ધનદાસ તે પછીના સાત પત્ર જુદી સાહિત્યી જુદા હસ્તાક્ષરમાં છે તેમાંના બે પૃષ્ઠ ઉપર અત્રે ઉપયોગમાં લીધેલી રત્નદાસની પ્રત છે, પૃષ્ઠને મધ્યે ઘારતા સગાઠ્ઠાની લખ્યો છે ॥ એમ લખીને પદ જિતાર્યું છે. તેની છેલ્લી કડી આ પ્રમાણે છે

સગાજસાથે સંગાવતીથે નામનું ગ્રંથ નંમ
રત્નદા કે બાણા પરતાથે તેને છોડીને કમ
માવાને મળવા માટે રે જાણુ બધકુકની વાટે
સમપૂર્ણમસ્તુ ॥

ત્યા એના ઉતારનારનું નામ નથી આપ્યું તેવાજ અક્ષરે આગતા પામ્ય પત્ર ઉતારનારે પોતાનું નામ ‘લક્ષ્મણરાય’ છે એમ જણાવ્યું છે

રત્નદાસના પદ બાદ ફરી ઇશ્વરગમના હસ્તાક્ષરમાં થોડાં પરચુરણ પદાંદ પછી સ. ૧૮૭૩ના પ્રથમ આવૃત્તિમાં ઉતારેલા પ્રેમાનંદના બે કાવ્ય છે (૧) નરસિંહની કુડી (૨) શ્રીદામાં ચરીત્ર તે પછી ૧૮૭૩ના કાર્તિકમાં દવે ઇશ્વરગમ દાજીને માટે ઇજારામ વેણીગમની ઉતારેલી ૪૯ પાનની હારમાળા છે પછી ૧૮૭૩ના આવૃત્તિમાં ચોપડીના માનીક દવે ઇશ્વરરામ દાજીએ ‘મેહેતાજીની કુવરનાઇતું માહેમેઝ’ જિતાર્યું છે તે બાદ જુદાકાવ્ય દોહનના સાતમાં અથવા રમિક ગીતા નામથી છપાએનો જીમકૃત રસગીતા અને કેટલાક નરસિંહ દયારામ આદિના પદ-ગરબા ઉતાર્યા છે છેલ્લે

હરીદાસે સં. ૧૭૨૫માં રચેલ 'અથ શ્રી નરસીદી મેતાના પુત્રનો વીલા લલો છે' તેમાં નાગરોની ઉત્પત્તિ પદમાં આપતાં સાત પદ સ્પષ્ટ રીતે ધુમાડ્યાં છે. પત્રોના અંક પણ સુધારેલા છે. અને એજ પત્રોના સામેના ભાગમાં રતનદાસનું પદ છે. સં. ૧૮૭૫ના આસોમાં ધર્મશ્વરરામે 'શ્રી નારસ મેહેતાના પુત્રનો વીલીલા સંપૂર્ણ' ઉતાર્યો; તે પછી બીજા અક્ષરે એ પદ લક્ષ્મણરાયે ઉતાર્યું; એવું અનુમાન સહજ થાય છે. હસ્તલિખિત ચોપડા કેવી રીતે બનતા તેનો નમુનો સમજવા ઉપરની વિગતો આપો છે. પદની અશુદ્ધ ભેડાણીનો ખ્યાલ ઉપર ટાંકેલી કડીયો આવશે. સમકાલીન ઉચ્ચારાનુસાર હોય એવી એ ભેડાણી જણાય છે. છાપેલા પાઠોદ્ધાર માટે આપણે દિ. બ. ધ્રુવના ઝણી છીએ. સદરહુ કાવ્ય સં. ૧૯૪૦ માં લીધેલાં છાપેલું તેમજ જૂ. કા. દો. બા. ૫ માં પ્રગટ થયેલું છે.

૧૦

ભોજલનું 'સેલેયા આખ્યાન' જૃહત્કાવ્યદેહન ભાગ ૫ પૂ. ૬૨૧-૨૫માં છપાયું છે. પ્રસ્તુત સંગ્રહનો કાવ્યપાઠ તેની મદદ વડે દિ. બ. ધ્રુવે તૈયાર કરેલો છે.

કથાપરિચય.

ગયા પ્રકરણમાં જે પ્રતોનો પરિચય આપ્યો છે તેમાં આવતી વાર્તાનો હવે વિચાર કરીશું. એમાં આવતી કથાનો વિગતોમાં જુદો જુદો જાતના બેદ છે. મુખ્ય પાત્રોનાં નામોમાં-ખાસ કરી માતાના નામમાં ફેરફાર થયેલો જોવામાં આવે છે. સગાળના નિવાસસ્થળના તથા તેમના પિતાના નામમાં બેદ છે. સગાળના પૂર્વજન્મની કથાની વિગતોમાં પણ બેદ છે. આ કાવ્યના મુખ્ય પ્રસંગ પહેલાનું સગાળનું જીવન કેટલાક કવિઓએ સહેજસાજ બેદ સાથે થોડુંવતું આપેલું છે. સગાળની પરીક્ષા કરનાર દેવ કાણુ અને એણે શા માટે એ પરીક્ષા કરી, એ પ્રશ્નમાં પણ સૌ કવિઓ સંમત નથી. મૂળગદ્યાર વરસાદની હકીકત બે કાવ્યોમાં નથી. અતિથિએ કરેલી માંસભોજનની માગણી

પણ હિંદુઓને-જોનેને તેમજ જોનેતરોને-અધર્મ લાગે જ. સ્વધર્મ સાથે તેનો સમન્વય કરવા કવિઓએ જુદા જુદા યત્ન કરેલા છે. એલેવાનો વધ કેવી રીતે કરવામાં આવ્યો તે બાબતમાં મતભેદ પ્રગટ થાય છે. માતૃપિતાએ મળીને એનું શીશ કાપ્યું કે એકલા પિતાએ કાપ્યું કે બાળકે જાતે કાપ્યું, એવા ભેદ નજરે પડે છે. અતિથિ જમાડવાનું વ્રત લેનાર પતિ, પત્ની કે પુત્ર કે ત્રણે જણ ! એ પ્રશ્નનો પણ જુદી જુદી રીતે ઉત્તર મળે છે અતિથિને શોધવા કાની પ્રેરણાથી કાણ ગધું ને કાણ કેવી રીતે તેને તેડી લાવ્યું એ સંબંધે પણ કવિઓ એકમત નથી. આ ઉપરાંત બીજા અનેક ગ્રંથો ફેર નજરે ચડે છે.

આ પ્રમાણે જોવામાં આવતા ભેદમાં કેટલાક આકર્ષક છે, ને કેટલાક સહારણ છે. એ અકસ્માત શું હશે અથવા એ કારણ શું હશે તે સમજવા માટે દરેક કાવ્યનો ટૂંક સાર ઉપયોગી નીવડશે. એ સાર આ પ્રકરણમાં આપેલ છે. સાથે સાથે કવિપ્રવૃત્તિના ભેદ તથા જુદાં જુદાં કાવ્યોનું સામ્ય પણ નજરે પડશે. આ પ્રશ્નોનો વિચાર આગળ ઉપર કરવામાં આવશે.

વાસુકૃત કથાકથા

એક પંક્તિમાં ગણપતિ અને સરસ્વતીનું સ્તવન કર્યા પછી કથાના વિષયનો અને માહાત્મ્યનો નિર્દેશ કર્યો છે. નિત્ય સવાબાર સોનાનું દાન કર્યું કરતો, એ કહીને તરત સ્વર્ગમાં બૃહ્મા કહ્યું અને જગન્નાથનો ટુંકો સંવાદ આવ્યો છે. મુખમાં આંગળી મુકતાં ભોજન પામશે એ સાંભળીને કહ્યું અવતાર માગ્યો અને ક્યાં અવતરવું તે વિમાસી બેયું. (કડી ૧-૧૦) ફરી સ્તુતિ કરી ધર્મનગરીમાં બનેલી કથા કહે છે. સ્વર્ગથી સંચરી વેપારી લખમીધરને પેટ કહ્યું જન્મ્યો. ભણવા ગણવા પછી સમોવડી કન્વા ચંગાવતી જોડે એને પરણાવ્યો. કુંવર એલેયો. જન્મ્યો. એક વાર નારદ ઋષિ આવ્યા.

તેમને સગાળે મર્મવાત પૂછી. ઋષિએ લંબાણથી પાપમૂળ લોભ અને ધર્મમૂળ દયા તથા કળિયુગમાં વહું દાન અન્નદાન અને અતિથિ ધર્મ એમનું વિવેચન સગાળને સંભળાવ્યું. પછી ચંગાવતીએ પૂછવાથી એને સ્ત્રીતીર્થધર્મનો ઉપદેશ કર્યો અને ચેલૈયાની વિનંતીથી એને પુત્રધર્મ કહ્યો. પોતપોતાનો ધર્મ સાલળી દરેકે પ્રતિષ્ઠા કરી. નારદ ગયા એટલે સાહ સગાળે સત્તકાર માંડ્યો તેનું લાભુ વર્ણન આપ્યું છે. નારદ ઇંદ્રસભામાં ગયા અને સગાળની વાત કરી ઇંદ્રે બીડું ઉભું કર્યું. નારદની ચેતવણી છતાં ઇંદ્રે બીડું ઝડપ્યું અને ન્યાં “કાઈ ભૂખ્યું છે ?” એવો સાદ પડેલો હતો તેવા પ્રાસાદમાં જઈ બેઠા. માધ માસની ઠંડીમાં અખંડ વરસાદથી અતિથિના અભાવે સાત લાંબણ થવા છતાં ત્રણમાંથી કોઈ જન્મતું નહિ. બાળકની ચિંતા કરી સગાળને નગરમાં શોધ કરવા કહ્યું એ સપળે બટકી પેલા પ્રસાદમાં ગયો તો દેવળમાં કાપડીને ભેયો. મનગમતું ભોજન આપશે કે કેમ એવું સ્ત્રીને પૂછી આવવાનું કહેવાથી સગાળ એ પૂછી આવ્યો. પછી મારાથી ચલાશે નહિ એમ કહેવાથી પાત્રખી ઉચકવા ભેઈંને તેડી લાવ્યો. તે ભોઈ આવી ‘કુધી રૂપ દિગંબર તણું ભોમ’ પાછા ગયા. સાહ ત્રિમાસણમાં પડ્યો ત્યારે ચંગાવતી ઉંચકવા તૈયાર થઈ. ઘેર જઈ શું ભાવશે એનો ઉત્તર કરતાં પહેલાં ધરમાં શું શું છે તે અતિથિએ પૂછ્યું. ઉત્તરમાં ગણાવેલા ભોજન સાંભળ્યા પછી ઉત્તમ અંશવાળા વણિકથી ન નીપજે એવું એણે માગ્યું. સ્ત્રીએ પાણી ભરવા જતા રૂડી પર ચોર ભેયો હતો તેનું માંસ લાવવા પતિને કહ્યું પૂર્વે ક્ષત્રિય હોવાથી મહાજન માંસ લાવ્યો. પણ મારે તો પાપીનું નહીં પણ તારા પુત્ર જેવાનું માંસ ભોમએ, એવો અતિથિએ ઉત્તર કર્યો પુત્રનો અંત અણાવે એવા કર્મની અકળ ગતિ વિષે સગાળથી તિરસ્કારમિશ્રિત આશ્ચર્યના ઉદ્ગાર નીકળી ગયા છતાં આવા દોહલા કાળે જ છોકરાને જન્મ આપીએ છીએ એમ કહી ચંગાવતીએ હિંમત આપી. એટલે મહેશ ચેલૈયા પાસે બીજે રૂપે

ગયા; પણ એ ન ચળવાથી મહેશરૂપ એક—અતિચિરૂપ—થયું. બીજી તરફ શ્રીએ પતિને નિશાળે મોકલ્યો; એટલે ચેલેયો. ઘેર આવ્યો ને મુક્તિ આપે એવું માતપિતાને કામ આવે તે મરણ માગવા લાગ્યો. શંકર એનું સત જોઈ રહ્યા મહેશ વિમાસવા લાગ્યા કે દશ બહુ સત જોઈ. ચંપકવર્ણા જત્રીમસક્ષણા બાળકને દેખી શિવને દયા ન આવી. ચેલેયો ઉતાવળ કરવા લાગ્યો ખડગ લઈ સાહે કુંવરનું શિર છેલું અને ‘જય રામ’ બોલ્યો. શીશ શોક મૂકી શરીર સ્વામી (અતિથિ)ને આપ્યું. કુપિત કાપડીએ મધ્યમાં ખાવા ના પાડી ત્યારે સગાળે પૂછ્યું, “જનોઈધારી ધર્મજ્ઞાન અને તપતીરથ કરનાર તમે આ દુષ્ટ વચન કેમ બોલો છો?” પોતાને માર્ગ અને મસ્તકનાં ચાર તરવ સમજતી અતિથિએ આંધુ પાડવા વિના ખાંડણું ગાતાં મસ્તક ખાંડવા કહ્યું. એ ગીત ગાઈ ‘શિર ખાંડી કીધું’ સાલણું અને ક્ષુધાર્થે ધર્યું. મહેશ વિમાસણમાં પડ્યા. પણ છેવટે ઈશ્વરને મર્મ (બોલ) સૂઝ્યો. સૌ માસનમાં વાંઝીઓ વિશેષ મસ્તિન છે એ વાધો કાઢ્યો. તે સાંભળી આટલું કરવા છતાં અર્થ નહિ સર્ગો એ જોઈ સગાળ નિરાશ થયો. પણ સ્ત્રીએ કહ્યું કે મારે સાત માસનો ગર્ભ છે તે હિર ફાડી દેખાડીય. જેવી છરી મંગતવી દૂખ હેદવા જાય છે તેવી ઈશ્વરે જાંલ જાલી, અને પ્રત્યક્ષ થઈ વર માગવા કહ્યું. ‘પુત્રવધ પછી વરવાચના કેવો!’ એવો ઉત્તર મળતાં કુંવર નિશાળે છે એમ કહ્યું. પણ એ મનાય કેમ? ત્યાં જુએ ત્યાં અજ દેખાડી પ્રતીતિ કરાવી ત્યારે બાપે પુત્રને સાદ કરી બોલાવ્યો. એને આવ્યો જોઈ માતા હરખી. આખા ઘરમાં તેમજ ગામમાં ઉત્સવ થયો. સગાળને ઇંદ્રે ઇંદ્રાસન આપવા કહ્યું, વિપ્રયુએ વૈકુંઠ મોકલવા કહ્યું અને શિવે કૈલાસમાં વાસ આપવાનું કહ્યું. પણ સગાળે તો હરિશ્ચંદ્ર અને રૂકમાંગદ સાથે પોતાના નગર સહિત અંતરિક્ષ વાસ માગ્યો તે મળ્યો. એ ધર્મકથાના અવલુનું માહાત્મ્ય કહી કવિ વાસુ કર્ણકથાસંમોષ કરે છે.

કનકમુંદરચિત સગાસસારાસ

સરઆતેમાં વસ્તુ જંદમાં તિર્યકર અને સરસ્વતીનું સ્તવન કર્યું છે. ધર્મના ચાર ભેદ, દાન, શીલ, તપ અને ભાવના એમાં મુખ્ય દાનધર્મનો મહીમા અપાર છે. એના દષ્ટાંત રૂપે જૈનશાસનમાં તથા પરશાસનમાં આવતી કણ્વકથા શ્રેણિકના પૂજવાથી પ્રભુ જીનેશ્વર કહે છે. તેના ઉપર સગાળસાહનું સરસ દષ્ટાંત છે. ધર્મનગરનું વર્ણના (૧૩ કડીમાં) કરી તેમાં વસતાં બંગાલ અને બંગાલીને ત્યાં સ્વર્ગથી મ્યુત થઈ એક દેવ જન્મેલા સંતોએ એને સગાલ નામ આપ્યું. ચંગાવતીને પરણ્યા પછી એકીએ નામે પુત્ર થયો. એવામાં દાન દીધા વિના બંગાલ ગુજરી ગયો; ને સગાલને સાહપદ મળ્યું. એણે બાપનું કલંક ઘેાવા વિચાર કર્યો. એટલામાં નારદ આવ્યા. ગુરની આવશ્યકતાનું વિવરણ કરી સગાળે જગનમાં કયો ધર્મ શ્રેષ્ઠ એ પૂછ્યું. લોભનિંદા કરી નારદે હિંસા-વિણુ દયાધર્મનો ઉપદેશ કર્યો. વડું દાન કર્યું એ પૂછતાં બીજા દાન મણાવી તેમની નિંદા કરી અજદાન દેવાનો બોધ આપ્યો. દાન કયાં દેવું ? ઘેર રહી અતિથિને દેવું. અતિથિધર્મનો ઉપદેશ થયા પછી તે પાળવા સગાલે ગુરસાક્ષીએ ‘પડિવનું’ કર્યું. પછી ચંગાવતીએ નારીધર્મ પૂછ્યો અને તે સાંભળી પ્રતિજ્ઞા કરી. બાદ એનીએ બાળકધર્મ પૂછ્યો અને સાંભળીને એ પાળવા વ્રત લીધું નારદ ગયા પછી શાહે શત્રુકાર માંડ્યો અને કર્મ સોનું દેતો તેમ અઢારે વર્ષ અજ વડે પોપવા માંડી. જમણમાદાત્મ્ય અને સત્તુકારનું મવિસ્તર વર્ણન આપ્યું છે. નિશાળે લલિતા એલીઆની કીર્તિ ઇંદ્રલોકમાં પહોંચી. સભામાં બેઠેલા ઇંદ્રે અનર્ગલ દાન દેતો વાણીએ બોલ્યો ને તેનાં પખાણુ કર્યાં. એક સમાજન ‘દેવ’ને ઇંદ્રવચનમાં શ્રદ્ધા ન બેઠી. દેવ કહે મારી પરીક્ષામાં પાર ઉતરે તો ખરો. ઇંદ્ર કહે એ નહીં ચૂકે; પૃથ્વી પર પણ સતવંત

પુરૂષ હોય છે. દૃષ્ટાંતમાં શ્રીદત્તની આડકથા કહે છે. ઇંદ્રનું વચન
 , ચિત્તમાં ન ચોંટવાથી 'વિરુદ્ધ દેવ' વાળા દેવે 'વિરુદ્ધ રૂપ' કર્યું
 અને સ્વર્ગથી મંચરી શિવમંદિર જઈ ગયા. શીત ઋતુના માધ
 માસમાં અખંડ ધારે દેવ વરસવા લાગ્યા. સગાજ ગુચારો તો ખરો.
 સાત લાખથી ઘણું, પણ શેઠ, નારી અને પુત્ર પોતપોતાની પ્રતિજ્ઞામાં
 પૂરાં રહ્યાં ચંગાવતીએ કંથને બાળકની દયા ધરી નગરમાં ફરી
 આતિથિ લાવવા કહ્યું. સાદ પાડતા જતા સગાજને પ્રમાદના રંગ-
 મંઠપમાં સુતેલો કાપડી દાંદળે પડ્યો. ઇચ્છાભોજન આપે તો
 આવું એવો ઉત્તર સાંભળી તપસીના કહેવાથી સગાજ એને પૂછી
 આવ્યો. કાપડી સાધુએ ચાલવાની અશક્તિ જણાવવાથી સગાજ
 માછીવાડે જઈ ભોંધને બોલાવી લાવ્યો. [અત્રે કનકની વચીકરણશક્તિ
 વિશે એ દાદા છે.] 'કુટ્ટી રૂપ દિગ્બરતણું' ભેઈ માછી ગણગણ્યા;
 એને સગાજના પૂછવાથી શીઆળ અને ગદ્દલની આડકથા
 સંભળાવી પાછા ફર્યા. શાહુ વિમાસવા લાગ્યો પણ એની સ્ત્રી
 માથે લેવા તૈયાર થઈ. અતિથિને મોટા સંડલામાં તણ અને ચીર
 પાયરી ચંગાવતીએ ઉપાડ્યો. ઘેર આગતાસ્વાગતા કરી ઇચ્છાભોજન
 પૂછ્યું આતિથિના પૂછવાથી શેઠે રસોઈની વાનીઓનું વર્ણન કર્યું,
 'રખિ'એ મદામાંસ માગ્યું. શેઠે કાપડીને પ્રશ્ન કર્યો, 'જનોઈધારી
 ધર્મધ્યાન અને તિર્થના કરનાર તમે આ શું વચન બોલો છો ?
 નારાયણનું રટણ કરો છો; ઇશ્વરની બક્તિ કરો છો; બ્રહ્મણ્યવેશે
 છો; છતાં પરબ્રહ્મણે આ આજ્ઞા કહી ? " કાપડીએ પોતાનું ભોગી
 સ્વરૂપ સમજાવ્યું અને વાણીઆથી ન નીપજે એવું મદામાંસ માગ્યું.
 સગાજ ખચાયો. તેને એક ગીત સંભળાવી ચંગાવતીએ એના
 મનનું સમાધાન કર્યું એટલે વ્રત-પરાયણ રહેવાનો પોતાનો નિશ્ચય
 સગાજે જણાવ્યો. કામે જતાં રસ્તે શૂળી ઉપર ચોરને ભોગો હતો
 એ વાત ચંગાવતીએ શરમાતે શરમાતે કહી અને એનું માંસ લાવવા
 કહ્યું. ક્ષત્રિયભાવ આણીને સગાજે ઋષિ અર્થે માંસ આપ્યું.

સ્ત્રીએ રાંધી દીધું; પણ આઠણે એવું પાપીનું માસ ખાવા ના કહી.
 સગાળે પોતાનું શરીર છેદી ઋષિની દેહને સંતોખવા કહ્યું પણ
 એ વૃદ્ધ માસ બક્ષણથી હાનિ છે એમ કહી ઋષિએ સાત વરસના
 ખત્રાસવક્ષણાની—સગાળના પોતાના સતાનની માગણી કરી એ
 સાબળી શાહને આંસું આપ્યા પણ દોહળી વેળાએ કામ આવે તે
 સારું છોકરાને જન્મ દઇએ છીએ, એમ કહી ચંગાવતીએ ધીરજ
 આપી સગાળને નિશાળે જવા કહ્યું દેવ આઠણનું બીજું ૩૫ ધરી
 નિશાળે ગયા ત્યાં એમનો ભમાબો ચેનીઓ ભમ્બો નહિ, તેથી
 ઋષિરૂપે જ ધરમા રહ્યા ચંગાવતીએ પોતાના સ્વામીને હરિશ્વ-
 દાદિના દષ્ટાત દર્શ સમજાવ્યો ને નિશાળે મોકલ્યો, પડયાને
 રાંકા ન આવે એવી રીતે પુત્રને સાદ કરી બોનાવો પુત્રે આવી
 પૂછ્યું એટલે ગળગળો થઈ બધી વાત કરી જે શરીર ઋષિને કામ
 આવે અને માતપિતાને હાથે જેનો વધ થાય એને ધન્ય છે, એમ
 આગકે ઉત્તર કર્યો સાત વરસના બાળકનું સત્ત્વ જોઈ દેવ વિચા-
 રમા પડ્યા, અને અપકવણું સવક્ષણ બાળકને જોઈ દયા આપરાથી
 એને અદૃષ્ટ કરી નિશાળમાં મૂક્યો અને મડપમાં પડેલા એક
 કોહલાને (હુંહાને ?) કુંવરનું રૂપ આપ્યું. એ ‘માયાકુંવરે’
 પિતાને દાનના પાત્ર બૂપણ અને પાત્ર દૂપણ સબળાની વિવન
 ન કરવા કહ્યું શેડે ઉત્તર કર્યો, પણ પુત્ર મક્કમ ગ્લો છેવટે ઋષિકાળે
 સતવત શેડે પુત્રશીશ છેવડે ને ‘શ્રી રામ’ એવો ઉદ્દગાર કાઢ્યો. હાથે
 કરી વહાનાં વળાની ઉદાસ થવું શું ? પુત્રવધ કરનારથી વધુ પાપી
 કોણ ? મસ્તક સ્ત્રીને શીકે મૂકવા આપ્યું ને કહ્યું કે ઋષિ જમી જાય
 એટલે આપણે સાથે જમશું—દેવું તજીશું, સત નથી ચૂકતા એ જોઈ
 વિરમત થએલા દેવે મસ્તક વિનાનું બોજન મલિન છે એમ કહી
 કુપિત થઈ જમવા ના પાડી મસ્તક સાથે લઈ જઈ મરી ત્રણે સાથે
 સ્વર્ગપુરી જઈ મહાલવાની પોતાની ઇચ્છા સગાળે જણાવી પણ કુદ્ધ
 ‘કુપગી’ને ચાર તત્વવાળું મસ્તક જ જોઈતું હતું સગાળે પૂછવાથી

એણે એ ચાર તત્વ અને તેનાં કાર્ય કહી સંભળાવ્યાં અને રાગમુક્તા બની ગીત ગાતાં અને ગ્રાંસું ખર્ચા વિના મસ્તકનો આટો કરી લાવવા કહ્યું. પુત્રનાં રૂપ અને સૌજ સંભારતાં બેઉએ મળી મસ્તકનો જુકો કર્યો ને તેને સંસ્કારી સાક કર્યું ને ઋષિને ધર્યું. મનમાં ધન્યવાદ દેતા ઋષિએ ખીન્ને મર્મ (બોલ) ઉપજાવ્યો અને વધ્યત્વનો દોષ ચઢાવ્યો. સગાળે આટલું કરતાં ધાટ ન આવ્યો એ જોષ કર્મે કરીને આ છગમાં પડ્યાં એવું કહ્યું. સંન્યાસીએ સૌ મલિનમાં અપુત્ર અધિક મલિન છે એમ કહ્યું. સાહે હાથ ઘસવા માંડ્યા ને છાતી ફૂટી કહ્યું. આવો અદ્યપુરવ અવતાર કયાઘો આવ્યો? પણ તમારું કર્મ સદાકૃણ છે એમ કહી સ્ત્રીએ પોતાને સાત માસ ચણા છે એ જણાવ્યું. ઋષિએ શંકા કરી ઉદર ફાડવા કહ્યું. તત્ક્ષણ જરી લઈ જવો ધા મેલવા જાય છે તેવો મુનિએ હાથ મલ્લો, ને ઇંદ્ર સાથે ચએલા વિવાદની વાત કહી. સકલઆબરણધારી ‘સર્વ ચક્રી સરૂપ’ દેવરૂપ પ્રત્યક્ષ થયા અને વર માગવા કહ્યું. ફૂડ કરી પુત્રવધ કરાવ્યો; પછો વરદાન કેવું? દેવે કહ્યું કે તમારો કુંવર જીવતો છે ને નિશાળે બહે છે ન માને તો જઈને જો. પુત્રને બોલાવી જનેલી વાત કહી. ત્રણે જણે પોતા-પોતાનાં વ્રતમાં નિશ્ચિત રહેવાય એવા વર માગ્યા. તે આપી “સુર મંત્રોપોનઘ ચાલીયા”. ઇંદ્ર આગળ જઈ સુરલોકમાં એની કાર્તિ વિસ્તારી. ધર્મનગરીના લોક સગાળને ઘેર ઉલટયા ને નગરમાં રાજાએ ઉત્સવ કરાવ્યો ને સગાળને ‘પંચાંગ પસાય’ આપ્યું. ત્યાર પછી શેઠે ઋકુ રાત્રૂકાર કર્યા. તારા દાને કરી કૈલાસમાં વાસ હજો એવું શંભુએ કહ્યું. પણ એણે સુરનગરને બદલે ‘અવિચલ સુલ ઠામ’ માગ્યો. સુખકાર દયામૂલ ધર્મથી ભરતો અંત આવશે એમ કહી દેવ નિજ ઠામે ગયા. યૌવન પામ્યે ચેત્તીઆને પરણાવી ઘર વ્યવહાર સોંપી સંગાલ-ચંગાવતી ‘હુલૂકર્મી’ થયાં. છેલ્લે જૈનશાસનનાં સમકિત મત આચાર પાળી ત્રણે સુરલોક પામ્યાં ને ‘એકાવતારી’ થયાં. કથા અચળુનું માહાત્મ્ય

અને રચનાસાથ આદિ આપી કનકસુંદરે ચાવચાંદ્રદિવાકરા આ રાસ વખણાય એવું ઇચ્છ્યું છે.

સુરદાસકૃત કલ્પવૃષ્ટાણુ ઉર્ફે સગાળપુરી

ગૌરીપુત્ર વિનાયક, બ્રહ્માપુત્રી સરસ્વતી અને ગુરુ ધનજી બટનું સ્તવન કરીને કવિ સુરદાસ કાવ્યકથાના શ્રવણનું માહાત્મ્ય કહે છે. પછી વાર્તાના આરંભ થાય છે. દાનેશ્વર કુંતાપુત્ર કલ્પ વદતાં વદતાં બાણથી વિધાઈને પૃથ્વી પડ્યો. જીભે રામચંદ્ર કરતો હતો, તેવામાં વિપ્રવેશે શ્રી વિષ્ણુ આવ્યા. મોટો ભાવ ધરીને આવેલા વિપ્રને હાંતમાંની સુવર્ણરેખા આપવા સુગન્ધસુતે પંડિત ખાસે પાપાણ માગ્યો. શ્રી ભગવાને ના કહેતાં, અડવડતો આપ્યો તો કલ્પ પૃથ્વીરે લેવા ગયો, ત્યારે પ્રભુએ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું ને કલ્પને વરદાન માગવા કહ્યું. એણે જીર્ણ જીર્ણ દસ વરદાન માગ્યાં.—પછી કલ્પ સર્ગ પામ્યો. ત્યાં સર્વત્ર સાવ સુવર્ણ એના જોવામાં આવ્યું. એને ક્રુધા પીડવા લાગી. નિરાશ થએલા કલ્પને વિષ્ણુએ પૂછવાથી કલ્પે પોને એક બ્રાહ્મણને આંગળીથી દાર દેખાડ્યું હતુ તે વાત કરી. વિષ્ણુના કહેવાથી આંગળી મુખમાં ચૂકતાં અમૃતના ઓડકાર આવ્યા. આ ઉપરથી કલ્પે અનંદાન દેવા મૃત્યુ લોકમાં ફરી અવતાર માગ્યો.

‘કલ્પ કથા ચૈ ર પૂરી. હવે કેહેસું તે સગાળપુરી.’

કાંતી* નગરીમાં બંગાલ શેઠના સુત સગાળને અગાવતી નામે સ્ત્રી હતી અને એણેયો નામે પુત્ર હતો. સૌનું ચિત્ત ભગવત ભજનમાં હતું. ખંડે ખંડે તેની ખ્યાતિ પસરી. એક વાર વેકુંઠનાથે તેનું વખાણ કર્યું; તે વખતે કૈલાસવાસી ત્રિપુરાદિએ એને પીડા કરીને એનું પારખું જોવાનો વિચાર કર્યો—બારે મેઘને અખંડ ધારે વરમવા આદ્ય કરી. કુરૂપ કાઠીલાતું મેઘું રૂપ ધરીને હર એક દહેરામાં જઈ બેઠા. અતિચિની શોધમાં નીકળેલાં નરનારીની

* કાશી હાલનું કાંચવરમ્ (દક્ષિણ હિંદ).

જનરે એ ચઢવા. એઓ મળીને બહુ જતનપૂર્વક જતીને ઘેર લઈ આવ્યાં અને એની વિવિધ આગતાસ્વાગતા કરી. પંચામૃત પીરસીને ધર્મી ત્યારે અભ્યાસને કહ્યું કે મારે તો અનાજ ખારાની પાખડી (ખાધા આખડી) છે, ને હું તો માંસ ભોજન જ કરું છું. તમારો 'અખાદ' (માંસ) આણ્યું ને પીરસીને મુક્યું. હવે જતીએ તો પણ આદાર કરવા ના કહી, ને ૨૫૪ સજ્જમાં કહી દીધું કે કાગ અનુપમ ચેલેયાનો આદાર કરવા મારી ઇચ્છા છે. એ ૧૧૫૨ી વાત પહેલેથી જ કહી હોત તો ઠીક ચાત એમ ઉત્તર મળ્યો. હવે ચંગાવતી મે પતિને નિશાળે જવા કહ્યું. આ સાંભળી જતી ચેતી ગયો, અને એક રૂપ સગાળના ઘરમાં રહેવા દઈ બીજે રૂપે ચેલેયા પાસે પહોંચ્યો. ન્હાનડીઆ નિશાળાઆએ માતપિતા પ્રત્યેના સ્વધર્મમાંથી ચળવા ના કહી દીધી. સ્વયં ઘર ભણી સીવાત્રી ગયો ને માતાને કહ્યું કે જતીને જમાડવા મારો વિના વિશ્વંએ વધ કરો-સધળી માયા પરહરી છો, કારણ કે માતપિતા બાઈબહેન એ સૌ સંબંધ મિથ્યા છે. માઆપે મળીને પુત્રના પ્રાણુ લીધા. માતાએ ભોજન રાંધ્યું, પણ જતીએ તો જમવા મસ્તક જ માગ્યું 'આંસુ' સાર્યા વિના ગીત ગાતાં ગાતાં ઘોશ ખાંડીને સ્વામી સંન્યાસીને ધર્યું. એણે વાંધો કાઢ્યો કે વાંઝીઆતું ભોજન હવે ખરે નહિ. આ સાંભળી ચંગાવતી કાતી લઈ પેટ કાપવા જતી હતી, ત્યાં કમલાપતિએ હાથ મ્લો. સુંદર પુત્ર તો સન્મુખ આવી ઉભો. 'દીનાનાથે' દયા કરી ચોરાશો ચોટાં સાથે કાંતીનગરીને કેજાસમાં વાસ આપ્યો.

ફૂલજીવ સગાલપુરી

વૈકુંઠ અને કેજાસ માધક અનંધ અને સમપુરોમાં વિમલ એવી કાંતી નગરીમાં શીમાન્ડ આહ સગાલ રહે પુત્રવન કર્યું અને તેને સદાશિવ સંતુષ્ટ થયા. એ કયા વિવિધ તાપ હરનારી છે. સાત્વિક સગાળ પૂર્વ જન્મે મહાદાતા કહ્યું હતો. જગદીશે એકવાર મધ્ય

રાત્રે એ દાનેશ્વરની પરીક્ષા કરી. એમણે અન્ન માગ્યું, ત્યારે કણે
યુધિષ્ઠિરના ધરનો માર્ગ બતાવ્યો. આ પ્રમાણે ધર્મરાજનું ગૃહ
બતાવ્યું હતું, તે અવસર પડ્યે કામ આવ્યું—તર્જની આંગળી મુખમાં
મૂકતાં પંચામૃત પાગ્યો ને દુઃખ વિરામ પામ્યું. કણે અન્નદાનનું
માહાત્મ્ય સમજ્યો, ને એક વાર મૃત્યુલોકમાં અવતાર માગ્યો.
દેવેશે કહ્યું કે તને વાંછિત જન્મ મળશે.

તાંહાં ઉદે શાહા શગાલને ધેર ચંગાઇ નિજ નાર
એલણુ પુત્ર ત્રૈલોકમોહન ધરમનો અવતાર.

બ્રહ્મભોજન જમાડતાં જમાડતાં જાહ્નવીપ્રવાહ વહે તેમ આનંદમાં
કેટલાય દિન વહી ગયા એક વાર ઉમાપતિ ઈશ્વરે સગાસતું
સત્ય જોવા વિચાર કર્યો ને મનપ્રેક્ષાથી સર્વ ચાચકોને અગોપ
કર્ધાં. ભોજન અર્થે સ્નાન કરી સગાલ તૈયાર થયો; ત્યાં સેવકે
આવી જાહેર કર્યું કે આજ કોઈ અતિથિ જડતો નથી. અબ્યામત
શોધવા સૌ દિશામાં વીર વિદાય કરવામાં આવ્યા. પણ સર્વે
ખાલી પાછા આવ્યા. સગાજ તો સ્વપ્રતિષ્ઠામાં દહ જ રહ્યો અને
કહ્યું કે અતિથિ જમાડ્યા વિના જમવું નથી, આ સમયે કૈલાસગિરિ
પણ કૂપી ઉઠ્યો. પોતાના દાસજનનો ‘પ્રસ્તાવ’ સમજીને
પિનાકપાણિ, ત્રિનેત્ર, વૃથભાર્દ, જોગીરૂપ મહાદેવ શીઘ્ર ક્રાંતિનગર
સંશ્ચર્યા ને પદ્માસન કરીને શાંતિમા શબ્દ પૂર્યો. એ સાંભળી ફરી
અનુચરે વિદાય થયા; તેમણે આવી સગાસને દયા કરવા વિનંતી
કરી. પણ એને આરત હોય તો આવી તેડી જાય, એવું બેદરકાર
વેણુ સિધ્ધે કહ્યું. સગાસે આવી તેમની સ્તુતિ કરી, ને પછી
પોતાના વ્રતનું નિવેદન કર્યું. એ સાંભળી ગંગાપતિએ પોતાની રોગી
દશાનું વર્ણન કર્યું, અને પોતાના બે સાથીઓ કેવી રીતે એમને તજ
ગયા તે કહ્યું. શેઠે ‘કંચનકડ’ ધડાવ્યો અને પુણ્ય બીજાવ્યાં. સિધ્ધે
કહ્યું કે હું તો મનવાંછિત ભોજન જમું છું. ત્રિલોકમાંથી તે આણી

‘હરિ મલવાની તમથી લહીયે જે ઘણું દુઃકડી બારી.’

પુત્રનું મન મનાવવા પ્રસન્ન પિતાએ શિવકથાનું માહાત્મ્ય કહ્યું, ને પછી મહાભારતના બૃષણરૂપ કર્ણના જિવનમાંથી અંતસમયના પ્રમોદોત્તોર ઉલ્લેખ કર્યો. નારદે ઇચ્છા દર્શાવવાથી દુર્વાસાદત મંત્રના બળે યજ્ઞેસા રવિપુત્ર કર્ણના જન્મથી માંડી સમયો વૃત્તાંત બલ્લાએ કહેવા માંડ્યો. નિત્ય મવાભાર સુવર્ણ આપનાર કર્ણ એક વાર કોઈ અન્નાર્થે બ્રાજપુત્રને યુધિષ્ઠિરનું ઘર આગળી વડે બતાવ્યું હતું ને તેથી ‘સ્વર્ગ વિશે સુખ પામીએા લક્ષ્મીનરે કર્યો સાગ.’ આટલું માંબળી નારદનું મન માન્યું નહિ:

હેમ આપુ દર્શયું: તેહન પ્રગટ રહ્ય, કહો, શું થયું?

અંનની આંગણી ઉંચી કીધે કારણ તે કયમ લઈ? ૧. ૩
અન્નમાહાત્મ્ય કહ્યા પછી બૂખ્યા કર્ણને આંગળી મુખમાં મૂકવાથી ‘ખટરમ પુરણ સ્વાદ’ કેવી રીતે મળ્યો તે સવિસ્તર કહ્યું. કર્ણ મૃત્યુલોકમાં અવતરવા ઇચ્છા પ્રગટ કરી એટલે કાંતીનગરીમાં ગોપાલ અને જંસવતી માતપિતાને ત્યાં અવતાર આવશે ને કોણ નારી તથા કોણ પુત્ર થશે તે કહ્યું ને અશિષ વા સલાહ આપી.

આફમા કડવાયો બલ્લા નારદને સગાલચરિત્ર કહે છે. પાંચ કડીમાં કાંતીનગરીનું વર્ણન કર્યા બાદ સગાલજન્મ વર્ણવ્યો છે. અંગાવતીને પરણાવ્યા પછી

૩એક જીવ અંતરગત બેતા જુગમાં દોસે બેહ.

નંચો નરનારિ વીસારો, ‘નથી’ વાક્ય નવિ દાખે.

પતિપત્નીએ સંવાદ કરી નિશ્ચય કર્યો અને ‘નરનારિ’ એક ચિત્તે વ્યજ આવે.’ એમ ઘણા દિવસ આપતાં વેળા ફરી. તથા વરસ અનાવૃદ્ધિ થવાથી આખી નગરી બેદાલ થઈ. મોટા ધનદની ટેક ન રહે તેવી વાંછા વેળાએ પણ સગાલસા સત્ય ચૂક્યો નહિ. એ પાત સદાશિવે પાર્વતીને કહી. શિવજીએ એનું દુઃખ હરવાનું કહેવાથી બંને દેવદેવી બિલ્લા માગવા ગયાં. પત્નીની સલાહ મુજબ પિતા જેમાં

જમતા, તે થાળ અડાણે મૂકી સેર અન્ન શોધવા સગાળ, નીકળ્યો. પ્રભુએ બહેપારી યર્ષ થાળ લઈ અન્ન આપ્યું. એ અન્નનો 'ત્રેમદાએ પાક નીપાયો. કોડી સોધતાં હીરો લાગ્યો.' બિહુકયુગલે આશિર્વાદ દીધો કે 'અખૂટ હજો લાંડાર બહુ કરતાં 'શત્રુકાર' ખીજા દિવસે પ્રાતઃકાલે આખું ઘર અષ્ટસિદ્ધિ ને નવનિધિથી ભરેલું જોઈ પતિ-પત્નીને નિશ્ચય થયો કે 'સુભગ થયો. શિવશિવા પધારાં કષ્ટ મકલ કાતાના વાગ '૪' સાહે ભાતભાતના પરોપકાર કર્યા અને 'ચેલેઓ નામે એક કુંઆર આપો શ્રી રણુછોડ.' ૪-ક

હવે શિવે વિચાર કર્યો કે 'અતિથ્ય અટપટો થાઉં.' ૫ ઇંડને યોગાવી આજ્ઞા આપી કે 'સાન દિવસ વરસો શુભ પાણી લાલી વ્યાલી કેા નમ્ય સકેઅ.' સાત લંબન યર્ષ, પણ સમાળ સત્ય ચૂક્યો નાહ છેવટે ચગાવતીએ કહ્યું કે 'ભુખ્યે પ્રાણ ન થોલે માહર અનિથ્યને ઉદગ કરોએ.' ૫-ક પણ સગાળે તો શિવને મંભાપી. આ પ્રમાણે 'મઘવાને નહુદેવજી દેખાડે છે દાર' ૫ પરંતુ 'સત્ય નહી ચૂકે સાંકડે સાચો એ વિશ્વાસ.' સતીને સગાળતું ધૈય નીરખવાનું કહી અવધૂત રૂપે ઉમાપતિ શિવાલયમાં જઈ સતા, ત્યાં 'શિવનું દરશન મન ધરી' સાહ સગાલ આવ્યો. અતિથિને જોઈ ભોજન માગવા કહ્યું. અવધૂતે કયું કે મારે તો કોમલ નરકાયાનું આભિપ જોઈએ તે કાઈ આપી શકે એમ નથી. પંચામૃત અન્ન લેવા સગાળે અવધૂતને વીનવ્યા ત્યારે ફોગટ તાણાતાણી કરવા અતિથિએ ના કહી, તરત સાહે પોતાનું શરીર દેદી આપવાનું કહ્યું. ૭ એટલે અવધૂતે એ શુભ માંસને બદલે બ્રાજકનું માંસ માગ્યું. ૮ તરત તો સગાળે તેની પણ કા કહી, પરંતુ,

કરમાણે મુખ મંદિર જાય, 'ધીર્' રાખજો શ્રી સિવરાય.

x

x

x

x

દીસે છે કેા કારણ રૂપ. જગવા અબો ત્રિભુવન બૂપ. "

સાહને મન દુઃખ એ હતું કે 'વામાને વહાલા ■ તંન વધ કરતાં નહીં ચાલે મંન.' પતિનું 'અચ્ચસાણું' મુખ જોઈ પત્નીએ કારણ પૂછ્યું ત્યારે સગાએ અતિથિ સાથેનો મંવાદ કહી મંભળાવ્યો. તરત જ 'ચ'ગાવતિ કહિ, શો ચેક્ષ્મણો ? સર્વ ગયે સત્ય રાખો, અને શિખિ, હરિશ્ચંદ્ર^૩, ખલિ, રુકમાન્દ^૪, નલ આદિના દષ્ટાત આપ્યાં. ખીજા બાલુ 'અગ્રોક્ષીક રૂપે' એલેઆનુ ચિત્ત ચગાવવાનો નિષ્કલ્પ વલ્ન કર્યો 'ચાંડી વાત શ્રવણે મુણીને સુત આવ્યો પિતાને પાસ.' ૮-૯ માતપિના અને પુત્ર અસ્થિર દેહની વાત કરતા હતાં ત્યાં તો અતિથિ આકળો થયો તે આંસુનું એક પણુ ટપકું પાડ્યા વિના સુતને મારીને ખાંડવાનું વચન માગ્યું. પુત્રમાંસનો આહાર અતિથિને આપી માતાપિતાએ દેહાત્યાગ કરવા વિચાર કર્યો. ૯ પુત્રદેહને પંચમવ્ય વડે પ્રક્ષાલન કરાવી તિલક કર્યું. ૧૦ તે સદાશિવને સંભારી પિતાએ પ્રહાર કર્યો. શિવમ્રતાપે પ્રહાર પુષ્પસરખા લાગ્યા, એ એણે મરતાં મરતાં કહ્યું. માએ માથું આધું મૂકી સરીર વિદ્યારવા માંડ્યું; એટલે મસ્તકને ઉખલામાં મૂકી ખાડવા અતિથિએ આશ્વા કરી. તે સાંભળી ત્રિદશપતિ ધંદ્રે 'ત્રાહિ' પોકાર કર્યો ખાંડણૂં ગાતાં ખાંડી રહ્યાં. રાધીને મુખનો રંગ જરા પણુ ધટાડ્યા વિના અતિથિને જમવા બોલાવ્યો. અપુત્ર પજમાનનું ભોજન નિષિદ્ધ છે એમ કહી અતિથિ ઉભો થયો. તેને પળવાર થોભવાનું કહી ચગાવતી

‘છાની લે છૂરી કેા લેઈ આવી આ ઉદર વિષે છે અદ્ભૂત બાસ.
વિદારી વેએ દેખાડું પ્રભુ વહી જાએ અતિથ્યકાલ.’

સૌ દેવ જોવા આવ્યા. ધક્કા કહે, નારદ, તારી માતાએ સહિત હું પણ જોવા ગયો હતો. મહાદેવે હાથ ઝાલ્યો, ને વર માગવા કહ્યું.

ઈશ કહે અમરાપુરી આપું કહે તો આપું કેલાસ.
‘સગાંસપુરી કરું સ્વર્ગમાં કે’ આપુ હરી ચર્ણવાસ.

સગાળે છેલ્લો વૈકુંઠવાસ માગ્યો સ્વર્ગમા સગાળપુરી વસાવવા
કહ્યું નહિ ને તેની આશિષ આપી શિવ પાછા વળ્યા રચનાકાળ
અને માહાત્મ્ય કહી કવિ કાવ્ય સમાપ્ત કરે ॥

સગાળપુરી (૧)

ગણપતિ અને સરસ્વતીનું સ્મરણ કરી કહે ॥

‘સમલુ તે કહ કૈલચી સગાળપરીની સુતપત દેવી’ (દેવિ ?)

કુતાપુત્ર કર્ણની ધનુર્વિદ્યા અને ઘનશીનતાના વખાણ અને યાચક
ઈંદ્રના દશાત પછી મરણ સમયે જરા લખાણથી કર્ણે કરેલી વરયાચના
આપી છે પછી જૂખ્યા કર્ણ અને કૃષ્ણ વચ્ચે વૈકુંઠમા સંવાદ થયો
તેમા છેનટે કર્ણે મનુષ્યજન્મ માગ્યો કે જેથી અજ્ઞાન દેવાય
તતજ પેળી પિર પત્રી ક્રળ જ હસુ પિહિલુ પુર આપણુ જ
ફાદાવીલુ’ કહી બીજા કડવાનો પ્રારભ કર્યો છે કતીનગરીવાસી
બગાલપુત્ર સાહ સગાલ, તેની સ્ત્રી ચગાવતી અને પુત્ર ચેનૈચો એ
ત્રણે જણે જતીને જમાડીને જમવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી; વૈકુંઠનાથે
એનાં વખાણ કર્યા તેની કસોટી કરના સ્વચામીએ બારે મેવને
વરસના આરા કરી ત્રણે જણને સાધા ચવાથી જતીની શોધમાં
નીકળેલાં સ્ત્રીસરથારને રણવગડામા આવેના દેવગમા કોટી યએલા
શ્રીભુગદીસ જડયા સગાળે માથે લઈ ઘેર આપ્યા, ત્યા ચએના મિષ્ટાન્ન
જમવા ના પાડી સ્વચામીએ માસ માગ્યુ. એ વેચાત આણીને પણ
જમાડનાનું કહ્યું (ક. ૨) ત્યારે નરમાંમ માગ્યું પોતાનું માથું વાઢી
આપવાનું કહ્યું ત્યારે અતિથિએ છોકરાનું માસ માગ્યુ તેથી
ચગાવતીએ સગાળને નિશાળે જવા કહ્યું, એટલે બ્રાહ્મણ રૂપે ભગ
વાન ચેનૈયાનું પાગજુ જોવા ગયા, તેમનું દહેણુ સાંભળીને પુત્ર
ઘેર આગ્યો, ને રડતા માતાપિતાને જોઈ જલદીયો ચગાવતીને
પોતાનો વધ કરવા કહ્યુ. (ક. ૩) માતાએ ગીત ગાયુ ને પત્રી પુત્રે

માતાપિતાને આશિષ આપી, એટલે ધરમાં લઈ જઈ જતીને વાત કરી. (ક. ૪) બાદ માએ કુંવરને ખોળામાં લઈ બે હાથે ઢાંતી લીધો. મસ્તક સિવાય સઘળું રાંધી સંન્યસીને ધર્યું, તે જમતા પહેલાં 'આપણે બે સાથે જમીશું' એમ એણે કહ્યું. એ વખતે શીકે મસ્તક ભેંચું તે આંસુ પાડ્યા વિના બંનેને ખાંડવા કહ્યું (ક. ૫) ખાંડણું ગીત (ક. ૬) ગાયા પછી મસ્તક રાંધી પીરસ્યું. એટલે અતિથિએ વાંઝીઆનું અન્ન જમવા ના પાડી. પછી કરમાં કટારી લઈ પોતાના પાંચ માસના આધાનની પ્રતીતિ કરાવવા ચગાવતી પ્રહાર કરવા જતી હતી તેનો જનાઈને હાથ રહાચો. પ્રસન્ન પ્રભુના કહેવાથી માએ બોધાવતાંવતજ કુંવર આવ્યો અને 'અરથ ગરથ ભંડાર લાયુ.'

સગાળપુરી (૨)

ગણપતિ અને સરસ્વતી ઉપરાંત બ્રાહ્મણનું સ્તવન કર્યા પછી સૂર્યપુત્ર કર્ણના ગુણનું લાંબું વર્ણન કર્યા વિના બ્રાહ્મણ્યાએ પોટેલા કર્ણને બ્રાહ્મણરૂપે અશરણ્યરણ્ય જાણવા આવ્યા તેની વાત કહી છે. બ્રાહ્મણને પરણવા દ્રવ્ય ભેઈવું હતું. કર્ણે પહોંચ વતી પત્થર ખેંચી લીધો, ને તે વડે દાંતમાંથી સૂવર્ણ રેખ કાઢી. એને શુદ્ધ કરવા બ્રાહ્મ સાંધી ગંગાનીર આપ્યું. પાસેના ગામનું નામ તેથી બ્રાહ્મગંગા પડ્યું. પ્રસન્ન થએલા શ્રી રણછોડે વર આપવાથી કુંવારી પૃથ્વી પર દહન માગ્યું. હરિએ કર્ણની કાયાને રકષે ચઢાવી કાંધેદી આદિ રથએ ફરી છેવટે રેવાતટે કરેણાલીx ગામે એને દાગ દીધો. શૂખ્યા કર્ણ અને કૃષ્ણ વચ્ચે સ્વર્ગમાં સંવાદ થયો. 'બ્રાહ્મણને આપ્યું હોય અન્ન તો તે ઇલાં કરો ભોજન' એ ઉત્તર સુણી કર્ણે કહ્યું કે અન્નદાન યાચનાર એક બ્રાહ્મણને મેં યજ કરતા

x કર્ણવલી-કર્ણવલી-કરણમલી-કરણાલી. (આદોદ-કરનાળી, વિશ્વા-મિત્રી યઈને) તાપીતટે સુરતના અશ્વિનીકુમારને આરે કર્ણને બ્રાહ્મ્યાની રથાનિક દંતકથા પણ છે.

યુધિષ્ઠિરનું ધામ બતાવ્યું હતું એ આંગળી મોમા મૂકતા અમૃતના
 ઓડકાર આવ્યા. તેથી અન્નદાન દેવા કહ્યું ફરી જન્મ માગ્યો. લક્ષ
 મોરાશી અવતાર વિના માનવ દેહ મને નહિ, એમ કૃષ્ણે કહેવાથી
 (ક ૨) એમની પાસે પટ ઉપર સંધ્યા અવતાર લખાવી એ પટ
 ઉપર કહ્યું ફરી વાળ્યો ‘પરીક્ષા જોના અમે આવીશુ’ એ
 શરત કહ્યું કર્યા પછી શ્રી જદુરાજે કહ્યુંની વિનતી સ્વીકારી
 ‘મુક્તિક્ષેત્ર જોયુ શ્રી પ્રભુએ વસે જોડ બગાળ’. તે અપુન શેકને
 ત્યા સગાળરૂપે કહ્યું જન્મ્યો. દમ વરસનો થયો એટલે પા રૂપીઓ
 પૂંછ લઇ વેપાર માડ્યો અનાજની ફેડી કગતા સગાળ પાસે જોટલુ
 સાંજે વનવુ તેટલુ સવળુ વિઠ્ઠલજીએ સાત દિવસ સુધી પ્રાદક્ષિણ-
 વેશે માગ્યા લીધું જગજીવને પ્રસન્ન થઇ અન્નના કોશમાં ભર્યા
 પછે સગાળે હાટ માડ્યું ને પરણ્યા યુગાવતી નાર’ તેને રૂપે રતન
 જોવો કેલેયો કુવડ સાપડ્યો, એને નિશાળે મૂક્યો ‘અતિતને મનોકા
 કરીને ભોજન કરે નગનાર’ એમના પુણ્યથી ભય પામેલા ઇદ્રે
 વિઠ્ઠલજીની સનાહુ લીધા અને એમના કલા મુજબ બારે મેઘને
 આતા આપી. સાત લાવણ થયે નારીની અરજ સાભળી સગાળ
 પતિપત્નીની જૂખ ભાગવા માટે (ક ૩) અતિથિ લેવા ગયો જુદા
 જુદા બગર તથા દેવળ અને ઘાટ જોના, પણ અતિથિ ન મળવાથી
 ‘સગાળશાએ ચિના ફરી અતિતરૂપ ધર્યું નરહરિ’ તેમને
 સગાળે વિનવ્યા કે ‘એક અતિત જોઇયે ધરના તમને ઇચ્છે ધણુ
 માહાગી નાર’ એના માગવાથી સગાળ ફડિયો લાવ્યો ને તેમા
 એને ભેમાર્યો (ક ૪) ઘેર સ્ત્રીએ આગતાસ્વાગતા કરી. યુગાવતીને
 રસોઈ બનાવવા સગાળે કહ્યું એટને અતિતે માસાહાર માગ્યો સગાળે
 ચૌદવી અન્નમાસ આણ્યુ તે સિદ્ધ કરી યુગાવતી લાવી ત્યારે
 ‘જતિ કહે માલળ, રે નાર’ કુવરનો ગમે છે મને આહાર’ સ્ત્રીએ

+ ક્રમ ત્રીજા કડવાની શરૂઆતમા ‘વૈગ પાચન એણીપેર બોદના
 સામળ પરિક્ષતતલ’

ઉત્તર કથે: 'કુંવર નિશાળથી આવે જે વાર, તમને ભોજન કરાવું સાર'. (ક. ૫) ખીજે વેસ ધરી સ્વામી પંડ્યાને ઘેર ભણતા કેલેયાને ભગાડી મૂકવા ગયા. પણ માખાપનો ભક્ત તો અધ્યાત્મની શીખ લઈ ઘેર આવી. અતિથિ 'જૂખ્યા છે કે આરોગિયા?' એમ પૂછવા લાગ્યો. (ક. ૬). કુંવરનું મુખ નિહાળતી માતાએ કહ્યું: 'અતિતને તાહાકું માંસ ગમે છે. કયમ વધ કીજે તાહારો?' પણ કેલેયો બોલ્યો કે 'ત્રણ પચાસાં કે નહિ જીવે' તેથી 'ન્દાઇ દરી કેલેયો જીઓ, પછે તાતો વધ કીધો'. અતિથિ જય ને પછી મરવાનો વિચાર કરી શીશને સીકે ચઢાવ્યું. પણ અતિથિએ 'મળમૂત્ર લાખ્યાં રાંધી' તે જમવા ના કહી અને 'આંખ આંજી પિયલ સારી મસ્તકને લાવો તળી'. એમ માગ્યું. (ક. ૭) માએ ખાંડણાનું ગીત ગાયું. અને તેમાં દસ અવતારનું વર્ણન કરી કાલા કુંવરનાં ચરિત્ર સંભાળ્યાં. પછી રસોઇ નીપળવી તાત અને આઈ ધાઈને અતિથિ કને ગયાં. (ક. ૮) પછી પરિવારની તપાસ કરી, 'વાંઝિયાં છે એમ જાણી અતિથિએ ચાલવા માંડ્યું. તેને ખાતરી દરી આપવા જેવી ચંગાવતી પેટ ચીરવા જાય છે તેવાજ મદાધર ગોપાળ પ્રગટ થયા ને 'કહે મુખ માગ, સગાળ!' (ક. ૯) એમના કહેવાથી સગાળે કેલેયાને બોલાવ્યો. વળી 'પુત્ર માતાએ બોલાવિયો. ભણુતો કેલેયો આવાવિયો'. પ્રભુજીને જમાડવા રસોઇ કરવા જાય છે ત્યાં તો આઈએ બધું તૈયાર જોયું. 'નરનારીને સત્યે કરી સગાલપુરી રવગે સંચરી.' એ સત્ય કથા ગાયાસાંભળ્યાનું પુણ્ય વર્ણવ્યા પછો કાવ્ય સમાપ્ત થાય છે. (૧૦)

પુણ્યરામકૃત સગાલપુરી.

રામ જનમેજયે વેશંપાપન ઋષિને કહ્યું: સર્વથી પાવન પણ ચોખ્ખી વધિક અતિમાં જન્મી, સગાલસાએ દૃઢ મન કેવી રીતે રાખ્યું, અને પુત્રનો હાથે વધ કરી મુંદર સ્થામને કેવી રીતે સંતોખ્યા, એનો

મહિમા પૂર્વ જન્મથી માંડીને વિસ્તારપૂર્વક મને સંભળાવો. ઉત્તરમાં ઋષિએ શ્રવણમાહાત્મ્ય કહ્યું (ક. ૧); અને પૂર્વજન્મમાં 'ક્ષત્રિય કેરો અંશ' એવો એ કહ્યું તરીકે સુવર્ણદાન કરતો તેનું વિગતસર વર્ણન કર્યું. કુરુક્ષેત્રમાં અર્જુનનાં બાણથી કર્ણ ધરણી ઢાલ્યો. મૃત્યુને સાડાત્રણ દિવસ બાકી હતા, ત્યારે બાણસબળએ પોદેલા ગોપાલભક્તનું 'પારખું' જોવા મોરારીએ આદ્યશ્રવેશ ક્ષર્યો. પરણ્યા દ્રવ્ય માગનાર એ આહણને ધનુષ્યથી પાપાણ તાણી લઈ તે વડે દાંતની રેખા કાઢી અવનીમાં બાણ મારી જળ કાઢી શુદ્ધ કરી દાન કર્યું. અશરણુશરણુ પ્રસન્ન થયા ને વરદાન માગવા કહ્યું. (ક. ૨) કરો જન્મ આપે તો શું આપે એ કહીને કર્ણ બોલ્યો.

નહિકર રાખજો તમારે ચરણ, નવ આપશે જન્મ ને મર્ણ;
વહી માગૂં છું આણે દિન, કુંવારી લોભ્યે કરજો દહન.

કર્ણ મરણ પામ્યો. એની કાયા ઉંચકી પ્રજુ ગગાતીર થઈ રેવાતીર આવ્યા ને ત્યાં તલમાત્ર કુંવારી બૂમિ હતી તે પર પોતાની કાયા કરની હથેલી મૂકી કર્ણની દેહ બાળી ઉત્તર કર્મ કીધું. વૈકુંઠમાં જઈ સભામાં કર્ણને કરમાએલા મુખે બેઠેલો જોયો. (ક. ૩) બૂખ્યા કર્ણને હાથે વળગાડી વૈકુંઠનાથે ધરમાં લીધો અને ચારે ખૂણે નવાં સુવર્ણના જંડાર બતલાવી કહ્યું કે તારૂં આપેલું સૌ અહીં મૂક્યું છે. પ્રભુએ પૂછતાં, એક વાર બૂખ્યા વિપ્રને આહણ જન્મતા હતા તે જગા બતાવી હતી, એ વાચાપુણ્યની વાત કહી; એટલે લગવાને મુખમાં આંગળી મૂકાવી ને અમૃતના ઓડકાર આવ્યા. (ક. ૪) પશ્ચાત્તાપ કરતા કર્ણે અવતાર માગ્યો. કૃષ્ણે લક્ષ્યોરાશી ચોનિ બતાવી તે કાગળમાં માર્મિક આજ્ઞા લઈ એક પલકમાં કર્ણ લોટી વળ્યો. કર્ણને મનુષ્યાવતાર મળ્યો. નરમહાને કાંઠે 'ઉત્તમથવ એક ગામ'માં નાત્યશિરોમણી બંગાલસાની, પત્ની રત્નાવતીને પેટ એ અવતર્યો. જોશીએ આવી બંગાલપુત્રનું નામ સગાળ પાડ્યું પાંચ વરસે નિશાળે

બેડેલો પુત્ર અગીઆર વરસનો થયો ત્યારે ચૌદે વિદ્યા લણી ઉતર્યો; ત્યારે એની માએ પાવણી આપી અને ઉઘમ કરી બાણીતા થવા ક્યું (ક. ૫) એના ચણા લઈ ફેરો કરતાં પાવણી ઉપરાંત ઉપજેલા પૈસાનું અનાજ લઈ નિત્ય ક્ષુધાર્થીને આપી દેવા માંડ્યું. તેની સાત દિવસ પરીક્ષા કરી, પ્રસન્ન થયેલા પ્રભુએ અખૂટ કન્યાની રૂપા આપી. પછી સગાળે હાટ માંડ્યું ને ધર્મની વાટ ચલાવી, બાદ બહુ દિવસે બંગાલમાંએ ગોર પાસે કન્યા શોધાવી અને લાખીણો લ્હાવો લીધો. એક વાર અવનીમાં દુકાળ પડ્યો ત્યારે સગાળસાનું નામ પૂછતા ગામનાં ગામ ઉલટયાં; અન્ન ખાઈ એમણે આશિષ આપીને પુત્ર જન્મ્યો. તેથી ગૃહસ્થાશ્રમનો લ્હાવો લેવા પતિની રજા લઈ નિત્ય એક અતિથિ પોપવાનું વ્રત પત્નીએ લીધું. એનો તાપ ન સહી શકવાથી ઈંદ્ર વિષ્ણુ પાસે ગયો અને એમની સલાહથી સગાળની નારીનું વ્રત ચૂકવવા આજ્ઞા આપી (ક. ૬) સગાળે પત્નીને ઠપકો આપ્યો ને એનું મન જોયું. સાતમે દિવસે વરસાદ રહ્યો એટલે સૌંઘલાએ સ્વામીને અતિથિ તેડી લાવવા મોકલ્યો. નિગરા થયેલો સગાળ પાછો ફરતો હતો, તેટલામાં એનું મન જોઈ દયા લાવી પરમેશ્વર એક દહેરામાં અતિથિવેશે બેઠા. ઘેર જતાં સગાળે સદજ ડાકીઈં ક્યું ને જરાભુરણ કાઢીને ભેયો; તેને પગે પડી સ્ત્રીની ધ્વજા કહી સંભળાતી, હાથી ઘોડે કે રથ પાદખીમાં બેસવા ના કહી ભેગીએ કંડિયો માંગ્યો, (ક. ૭)-ધાંચા પાસેથી કંડિયો ગૂંચાવી ઘેર ગયો; સ્ત્રીને કહ્યું, ને એના કહેવાથી મખમલની ગાદી પાયરી કંડિયો લઈ અતિથિને ઊંચકી લાવ્યો. રસોઈ તીપળ-વવાની વાત કરતાં અતિથિએ માંસાહાર માગ્યો. ગલરાતા થરથરતા સગાળે ખાટકીને ત્યાંથી માસ આણ્યું તે સ્ત્રીએ રાંધી સ્વામીને જમવા કહ્યું. (ક. ૮) હજી ચૂકતો નથી એમ વિચારી 'માંસ માગૂં તાહારા પુત્ર કેરું' એવું અતિથિ ખીન્નમને બોલ્યો. સગાળે હરખીને કહ્યું કે "બાહારથી હું લાવ્યો મેલ, તેથી તો છે એ મહેલ. નીસાલે

ગયો છે બાલ, આવે તો માફ તતકાલ. ” બીજું રૂપ ધરો નિશાળેથી ભગાડવા ગએલા અતિથિનું કહ્યું નહિ માનતાં અધ્યાત્મની આજ્ઞા લઈ માતૃપિતાની સેવામાં ચેલેયો હાજર થયો. કુંવરનું મુખ નિહાળતી મા અને પુત્ર વચ્ચે કંફેણ સંવાદ થયો. પુત્રની વાત સાંભળી માત્ર અને તાત પ્રમત્ર થયાં અને કાંડ આણી એને નહવરાવ્યો. ‘શ્રી રણુછોડ શ્રી જોપાલ જપતા’ સૂર્યાભિમુખ બાગકે અવિનાશીની પ્રાર્થના કરી. (ક. ૯)—ખડગ લઈ સગાળસા આવ્યો. એણે ‘ચેલે-યાનું’ મસ્તક ઉઠૂં. એક વાર કોહો શ્રી રામ. ’ મસ્તક શીકે મૂક્યું, ‘અતિતને આરોગાવીને’ ‘આત્મહત્યા કરીને મરણ પાળી મારીને પેટ’ એવો સકલ્પ કર્યો ભોજન આવ્યું એટલે ‘સગાલસાને ચૂકવવાને’ ક્રોધ કરી અતિથિ બોલ્યો: ‘તત્ત્ર વસ્ત ને જિંચી મેહેલી મલિન રખ્યું અન્ન ’ આંસુ પાડ્યા વિના ગાતાં ગાતાં મસ્તક ખાંડવાનું એણે કહ્યું તે સગાળે કબૂલ્યુ. (ક. ૧૦)—ફરી અતિથિનું ગ્રેમની આવશ્યકતા વિષે સંભાષણ થયું. તે પ્રકારે કરતાં બે જણે ચેલેયાને હાલરડાં ગાયાં. તેમા હસ અવતારનું વર્ણન નથી. મસ્તક તળીને અતિથિને ધર્મ ત્યારે એણે સગાલને પૂછ્યું: ‘છે તાહારે કેટલા તન ?’ ઉત્તર સાંભળી આલી જતા સ્વામીને મગાળે પોતાનો વાંક પૂછ્યો. (ક. ૧૧)—વાંક દેખાડીને જાઓ એવું કહેતાં ‘વાંજિયા ગાલ તાહારે ચઢીરે’ એવો ઉત્તર મળ્યો. મારી સ્ત્રીને સાત માસનો ગર્ભ છે એવો સગાળનો પ્રત્યુત્તર મળ્યો. (ક. ૧૨)—અતિથિએ પ્રતીતિ માગી; સગાળે કહેવાથી એણે સ્ત્રીને પૂછ્યું અને ગર્ભ દેખાડવા કહ્યું. પુત્રને મળવા ઇચ્છતી* મા હરખી; નહાઈને અપરંપાર દાન કરીને, પછી સૂર્યની પ્રાર્થના કરી કટાર લાવી. ‘મારી પેટ કટારી જહારે’ ત્યારે હાંહાં કરી ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ પ્રગટ થયા. નરનારી એમને ચરણે નમ્યા. સગાળને પુત્ર બોલાવવા કહ્યું. ફરી કહેવાથી માએ બોલાવ્યો અને ‘ખબે પાટી ને ખડિયો હાય’ લઈ એ આવ્યો. અને

* સ્વર્ગમાં ચેલેયાને ? કે નવા નીકળનાર બાળકને ?—ક. ૧૩. ૪.

વૈકુંઠનાથને નમ્યો પ્રભુએ માયા વિમર્જન કરી મલમલ લીધું ત્યા
હરી' સગાળને સઘળું તૈયાર અજ દેખાડ્યું ને વર માગવા કંથુ
(ક ૧૩) - 'હવે વાછના કાષ્ટએ નથી' એવો સગાળે ઉત્તર કર્યો
પ્રસન્ન પુરોષોત્તમે વિમાન તેડાવ્યા અને સગાવપુત્રીને સ્વર્ગમાં
વામ આપ્યો પત્રી આ કથા સુણો અજ્ઞાનાદિનું પુણ્ય કર્યાનું
માહાત્મ્ય કહી રચ્યા સાન આદિ અગત દહીકેત આપી છે (ક ૧૪)

રત્નદાસકૃત સગાળસા

સાધુસેવક સગાળસાને એક વેળા સાધુ ન મળવાથી અપવાસ
પડ્યો તેને તારવા માટે કાઢીના અતિતનુ રૂપ લઈ કૃષ્ણ આન્યા /
ચગાવતીએ આગતાસ્વાગતા કરી ખીર રાધીને પીરસી માસાહારી
હોઈ હું અનાજ જમતો નથી એવો મોવમ ઉત્તર માલગી શાહે
કમાઈનાડેથી છુપાવીને માંસ આપ્યું તે સુધારી પીરસ્યું એટલે
અતિથિ બોલ્યા કે હું અધોરપથી છું ને ફક્ત મનુષ્યમાસ જ
માગે આહાર છે માગ્યું કે વેચાતું માણુમ ન મળે એમ જાણી
ચગાવતીએ ચેલેયાનો સહાર કરના કહ્યું નિશાળેથી નાસી
જવાની મળેલી સનાહ ન માનતા ચેલેયો ઘેર આવ્યો નિશ્વાસ
નાખતી માતાને બોળે પોટેલા બાળકે કહ્યું ધન ધન આજનો દહાડો
રે ! જગતના નાથ જમાડો ' એ સાલળી માખાપે મળીને એનું
શીશ કાપ્યું અને જગદીશને જમાડવા એવી અણુઘટતી વાત
કરી બેવાડી પ્રભુએ ત્યારે કંથુ કે મસ્તકની માયા મૂકી ગાઈ
હસીને એને ખાડી લાવો તે પ્રભાણે થયું ત્યારે અવિનાશીએ વાજિ
વાનું બોજન ન જમાય એમ કહ્યું સગાળ પોતાના પૂર્વ જન્મનાં
પાપ મહારવા લાગ્યો પછુ મારે પાપ મહીનાનું ઓધાન છે
એમ કહી ચગાવતીએ પેટમાં પાળી મારી અચાનક આનીને
બહુતામીએ એની બાજુ મહી સતી ભક્તિથી પ્રસન્ન થએલા મોરારિએ
વર આપવા કહ્યું ને ચેલેયાને સજીવન કર્યો સતીએ ભક્તિ જ માગી
પતિપત્નીએ પ્રભુનું નામ રટવાનો નિયમ લીધો

લોજલકૃત સેલૈયા આખ્યાન.

હરિ, ગુરુ, સંત અને ગણપતિનું સ્તવન કરીને ભોજલ સતવંત હરિભક્તના ગુણ ગાય છે. નેમવંતાં નરનરી સગાળ અને સંધ્યા-વતીને* એક સમયે અટક પડી. આઠ દિવસ મૂશળધાર મેઘ વરસી રહ્યા પછી અમ્યાગતને ગોતી લાવવા શાહુકારે વાણેતરને મોકલ્યા, તેમણે તળાવ પાસે એક તપસ્વીને જોયો. શેડનું સત મૂકાવવાને કિરતારે કાઢી બની દેવળમાં ઉતારો કર્યો. ત્યાં શેડ આવી પગે લાગ્યો ને ઘેર આવવા નિમંત્રણ કર્યું. (ક. ૧.) ઘોડા વહેલ મારે કામ નહિ આવે; મને તારી સ્ત્રી તેડી જાય અને મનગમતું ખાવું આપે તો જ તો જ હું આવું, એવો ઉત્તર સાંભળી સગાળ સ્ત્રીને પૂછવા ગયો. 'નથી માવવી એ છે મોરાર રે' એમ કહી સામેધું લઈ બે જણ ગયાં. (ક. ૨) કરંડિયો ઉચકી સ્ત્રી નગરલોકનાં ટોળાંના દેખતાં એમને ઘેર લાવી. સ્નાન કરાવી સ્વાગત કર્યું ને પકવાન પીરસ્યાં. એટલે અમ્યાગતે કહ્યું કે 'અમ્મ દેહે મારે અમ્મિ કુર છે, મારે છે માટીનો આહાર રે.' લોકલાજ મૂકી કસાઈવાડથી એ મંગાવી આપવાનું શહે કહ્યું ત્યારે અતિથિ બોલ્યા.

અનેકું અમે અહર્નિશ ખાધયે ને રહિયે વન માંહી રે,

અધોરખંધીને આહાર માણસનો બીજું ન ખપે કાંઈ રે.

પારખું જોવાં આવેલા પ્રભુજીને ના કહીએ તો સત જાપ, એમ સમજે પુત્રને પૂછવાને સગાળ નિશાળે ગયો ને હકીકત કહી. (ક. ૩) શિખિ, મયૂરધ્વજ વગેરે સતવાદીનાં દષ્ટાંત આપી ચેલૈયો બોલ્યો કે 'શિર મળશે આવો સમો નહિ મળે મોહન ધ્યા છે મહેમાન રે.' આ સાંભળી સગાળની છાતીમાં તો ચાર જ પડ્યા. પણ ચેલૈયે તો ચાક પરથી પિંડ ઉતારી લે એટલી સહેલાઈથી શીશ કાપી આગળ કર્યું. બહુનામીએ બાઈને શણગાર સજીને ગાતાં વળડતાં અને રોવા વિના સજીને સુધારવાનું કહ્યું. (ક. ૪) કાજળ સારી

* આ નામસંસ્કરણ અને કૃષ્ણ સાહેબના સૂચવેલા રૂપકને સંબંધ છે.
(પ્ર. પૃ. ૫૨).

દાસરૂડાં ગાઈ દરજે બોજન બનાવી મતીએ નંદુકુમારને પીરરૂં.
ત્યારે કંઈ વચન કહીને બહાલમે ખાંડણિયામાં મસ્તક ખંડારૂં. હવે
દદ મઈ મઈ-ઈદ્ર ઇદ્રામન મૂકી નાકો. જમવા વખતે જોગીશ્વરે કંઈ
કે વાંઝિયાનું અન્ન વળ્યું છે. એ સાંજળી સતીએ ઉદર ચીરવા
ખાંડરૂં ઝોટલે દરિએ હાથ જાલ્યા. પ્રભુએ પ્રસન્ન થઈ વર આપવા
કહ્યું. સતયાદીએ માગ્યું કે ‘આવી કુમાળી ન દેએ દોને રવામી
એ માગું વરદાન રે’ પરબલે પ્રગટ થઈ મેલ્યાને મથવન કર્યો
ને સર્વત્ર જપજપકાર થઈ રહ્યા.

કથાભૂલવિચાર

દરેક કાબજની કથાના સાગનો વિચાર કરી જોતાં કેટલાક મર્વ
મામાન્ય મુદ્દા જડે છે. રતનદાસ અને જોગલનાં કાબજની કથા દાનેશ્વર
કર્ણ સાથે દાંઈ મંબધ ધરાવતી નથી, એ હકીકત પ્રત્યે દાલ ધ્યાન
ન આપીએ, તો સર્વ કવિઓ દર્ણકથા સાથે સગાજકથાનો મંબધ
બંધિતા જણાય છે. નિત્ય અજદાન કરીને જ જમવું એવો સગાજનો
નિયમ છે. એ દાનધર્મની કસોટી કરવા એક દેવ આવે છે, એ દેવ
પુત્રાભિષદાન મામે છે. આ કસોટીમાંથી સગાજ પાર ઉતારે છે. આ
રીતે સગાજમાહાત્મ્યદ્વારા અજદાનમાહાત્મ્ય ગાતું તથા ટેકપાલનનો
મહિમા ગાયો એ સર્વ કવિઓનો હેતુ છે. આ પ્રમેગમાં સમાએલ
કવિત્વમય લાગણીઓનો અન્યત્ર વિચાર કરવામાં આવશે. હાલ તો
ત્રણ મુખ્ય મુદ્દા ઉભા થાય છે:

૧. અહિંસાનો ઉપદેશ કરનાર હિંદુઓની કથામાં સામાન્ય રીતે
અભુગતી માંસભોજનની વાત ક્યાંથી, તો વળી પુત્રમાંસદાનની કલ્પના
તો મંબવે જ શી રીતે, આ કથાને કર્ણકથા સાથે સંબંધ કેવો ?

હિંદુ સંસ્કૃતિનાં સર્વસમહરૂપ મહાભારતના અવલુચાચનનો
ખૂબ પ્રચાર સેંકડો, બંદે હજારો, વર્ષથી છે દાનધર્મનો અને
ટેકપાલનનો મહિમા તેમાં અનેકવાર મવાએલો છે. કુરુક્ષેત્રના મહાયુદ્ધ

પછી કલિયુગનો આરંભ થયો; અને ચતુષ્પાદ ધર્મને દાન એ એકજ પગ રહ્યો. પાંચ પાંડવોનો છટો દૂધભાઈ સૂર્યપુત્ર કર્ણ એ દાનધર્મનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ છે. એ જ પાણ્ડવકથામાં—મહાભારતમાં—શિબિ રાજની કથા વણી દેવામાં આવી છે, કપોતનું રક્ષણ કરવા અને તેને બદલે બીજો આહાર રચેનને આપવા *કપોત માટે કાપ્યો દેહ* અને ‘શિબિની માટી છાએ તોલાણી’* એ કથા સુપ્રસિદ્ધ છે. એજ શિબિ રાજના સંબંધે મહાભારતના અરણ્યપર્વમાં [માર્કણ્ડેય સમા-સ્થા પર્વ, અધ્યાય ૨૦૧, ૧૬-૨૭ કુમ્ભકોણમની આવૃત્તિ] બીજી વાત આવે છે તે નીચે મુજબ છે.

ગ્રાહણઃ કશ્ચિદ્દેનમગ્રવીત્ ॥ ૧૬ શિવે અન્નાર્થ્યસ્મીતિ
તમગ્રવીચ્છિવિઃ કિં ક્રિયતામાહ્વાપયતુ ભવાનિતિ ॥ ૧૭ અર્થનં
ગ્રાહણોઽગ્રવીત્ ય ઇવ તે પુત્રો બૃહદ્ગર્ભો નામ ઇવ. પ્રમાતવ્ય
इति तमेन संस्कुरु अन्नं चोपपादय ततोऽहं प्रतीक्ष्य इति ॥
તતઃ પુત્રં પ્રમાથ્ય સંસ્કૃત્ય વિધિના સાધયિત્વા પાત્ર્યામર્પયિત્વા
શિરસા પ્રતિગૃહ્ય ગ્રાહણમમૃગયત્ ॥ ૧૮ ॥

પરંતુ આ બ્રાહ્મણે તો જઈને મહેલ, કાશાગાર વગેરે બધું બાળી નાખ્યું. છતાં રાજા તો મુખ ઉપર કોઈ પ્રકારનો વિકાર જણાવ્યા વિના બ્રાહ્મણ પાસે ગયો અને ભોજન ધર્યું. બ્રાહ્મણે પોતે ખાવાને બદલે રાજાને એ ખાવા કહ્યું; અને જોવો રાજા ખાવા નાખે છે તેવો રાજાનો હાથ ઝાલ્યો. જીવતો પુત્ર પ્રગટ થયો. અમાત્યોએ રાજાને કહ્યું કે ‘વિધાતા’ એ વેશે તમારી પરીક્ષા કરવા આવ્યા હતા.

આત્મસ્તાધાપૂર્વક દાન દેનાર અષ્ટક, અસુચકથનયુક્ત દાન દેનાર પ્રતર્દન અને વૃથાસ્તુતિ કરનાર વસુમના તથા તે ત્રણની

* સુધન્વાખ્યાન

* સેલૈયા આખ્યાન, કડકું ૪, ૨,

સાથેના મુનિ નારદ—એ ચારે કરતાં શિજિ રાજ્ય ચઢીઆતો હતો,
એ ખતાવવા ઉપરનું ઉપાખ્યાન^૧ ત્યાં આપેલું છે.

એનીજ રીતે નિર્વિકાર રહી દાન દેવાનું માહાત્મ્ય વર્ણવતી કથા
કૌર્મનીય અશ્વમેધિક પર્વના ૪૫મા અખ્યાયમાં આવે છે:

‘ ગોદૃશ્વજે આગે અંગ વેહેરાયું, ’ * એ રાજ્ય^x મયૂરશ્વજની

૧ મૂળ હસ્તેખસ્થાનોના જિજ્ઞાસુઓ મટિ બાવડારકર ઈન્સ્ટીટ્યુટ
તરફથી પ્રસિદ્ધ થતી મહાભારતની આરતિના સામાન્ય વ ત્રી ડૉ. સુખકલ્પ-
કરના તા. ૧૪-૭-૩૪ ના પત્રમાંથી ઉતારો આપું છું. “.....the prose
passage mentioned by you (Kumbh. ed. Aranyaparvan,
ndhy. 201, Sections 16-27) is found mostly in certain
Nugari Mss, but is totally missing, along with the adhy,
in the Kashmiri versions as also in the entire Southern
Recension. It is, therefore, clearly an interpolation (of
unknown date); and as such it will not form part of
the constituted text in our Critical Edition of the Maha-
bharat. It is most likely, as you suggest, that the story
was written in comparatively recent times according to an
earlier model (like that of S’riyala) and foisted on the
name of Sibi to whose credit there are unbugh stories of
a similar kind. ” મહાભારતની કમિટી રચનાના કાળ દરમિયાન
મહાભારતની કથાઓ દેશ્ય ભાષામાં અને દેશ્ય કથાઓ મહાભારતમાં એમ
આપણે યદ્ય હોવી જોઈએ, એવું સંપાદકનું રૂચન હતું. મૂળથી આ અને
અન્ય વસ્તુઓ ધ્યાનમાં રાખીને સંપાદકે પ્રસ્તાવનામાં ગ્રંથલ્પ કરેલી વિચાર-
સરણીને આ ઉપાખ્યાય ક્ષેપક કરવાથી બાધ આવે એમ નથી. ક્ષેપકભાગનો
કાળ નક્કી થયા વિના ભારતકથા અને દેશ્યકથાના પૌર્વાચર્યનો પ્રશ્ન અહીં
ઉઠ્યો તેમ નથી; તથા, કંઈ અસ્થાને પણ છે.

* ભોજલકૃત સેવૈયા આખ્યાન, કડતું ૪, ૨,

x ગુજરાતી ભાષામાં નાકર આદિ જુદા જુદા કવિઓએ મયૂરશ્વજનું
આખ્યાન રચ્યું છે.

પાસે એક ધાત્રી પોતાના શિષ્ય સાથે આવ્યો. ધાત્રીએ કહ્યું કે મારા પુત્ર સાથે હું વનમાં ઘર આવતો હતો ત્યારે મારા તરુણ પુત્રને એક સિંહે પકડ્યો. બહુ પ્રાર્થા પછી સિંહે કહ્યું કે જો રાજા મયૂરધ્વજનું શરીરાર્ધ લાવી આપે તો તારા પુત્રને જતો કરું. વાત સાંભળી રાજાની અર્ધાંગના તથા પુત્ર એને બદલે મરવા તૈયાર થયાં. પણ શ્રી વામાંગ છે અને પુત્ર ઉત્તમાંગ છે, એટલે સિંહને જોઈતું દક્ષિણાંગ તો ન મળે; એવું ધાત્રીએ કહેવાથી રાજા વહેરાવા તૈયાર થયો. અને વહેરાતાં વહેરાતાં વામચતુર્માથી એક અશ્વ અર્ધુ, અશ્વવડે કલુપિત ચએહું દાન લેવા ધાત્રીએ ના પાડી. ત્યારે મયૂરધ્વજ બોલ્યો કે એકલા જમણા અંગને લાભ મળશે અને પોને રહી જશે, એમ સમજી વામાંગે અશ્વ સાર્યું. પછી શિષ્ય અર્જુન માથે આવેલા ધાત્રી-રૂપધારી કૃષ્ણ પ્રગટ થયા અને રાજાને વર આપ્યો.

ધર્મપાલન અર્થે નિર્વિકારપણે પ્રિય વસ્તુનો ત્યાગ કરવાની ભાવના આ રીતે લાંબા વખતથી પોષાતી આવતી હતી. તે લિખિત કથાપ્રવાહ હાલ ગુજરાત કહેવાતી ભૂમિમાં ક્યાંક વચમાં લુપ્ત ચએલો તે આપણને સગાળતી કથામાં જડે છે. હિંદુ સમાજમાં પ્રાધાન્યપદેથી ધાત્રીને ક્ષત્રિયો ધીરેધીરે ચ્યુત થયા, અને વૈશ્યોની ચઢતીનો કાળ આવ્યો. તે કાળમાં ક્યુર્હિ ક્ષત્રિયોએ કથાઓમાં સમાજાદિક વર્ણિકનો અવતાર ધારણ કર્યો. દાનધર્મના મહિમાનું જ્ઞાન તો ચાલુ જ રહ્યું. પાંડવોના ઇતિહાસમાં અનેક ઇતિહાસ કથાઓ-દત્તકથાઓ વણી દેવામાં આવી પ્રાકૃત ભાષાઓના યુગમાં રચાએલી જૈમિનીય અશ્વમેધિક પર્વ જે ત્રિ મહાભારતની સુધારાવધારાવાળી આવૃત્તિ યર્ષ. જેમ લોકની ધાર્મિક લાગણીમાં ઉત્તરોત્તર ફેરફાર થયો, તેમ પણ કથાની વિગતોમાં ફેરફાર થયો. શિખિકથામાં વિદ્યાતાએ ધાત્રીરૂપે સ્વભક્ષણાર્થે શિખિપુત્ર બૃહદ્ગર્જનો વધ કરાવ્યો. પરંતુ મયૂરધ્વજની પાસે આવેલા કૃષ્ણે સિંહના ભક્ષણ માટે એનું અર્ધાંગ માગ્યું, અને સાક્ષાત્ વિષ્ણુએ જ એ માગ્યું છે

એમ સમજા મયૂરધ્વજે અંગ વહેરાવ્યું. મયૂરધ્વજની કથામાં પાંત પત્ની અને પુત્રની વચ્ચે થતી સ્પર્ધા લક્ષમાં રાખવી ધટે છે. આવી રીતે સગાળની કથાનું અમૂર્ત બીજ એક દૃષ્ટિએ આપણને મહાભારતમાં અને ઈમિનીય અશ્વમેધમાં જડે છે. સામાજિક અને ધાર્મિક ચાળણીમાં ચળાઈને અત્રે જાપેલાં કાવ્યોમાં એ ઉતરેલું છે. એ કથાઓમાંથી સીધી સગાળની કથા ઉતરી આવી, એમ કહેવાનો હેતુ નથી. પણ મૂળ કથા એમને મળતી જ કાંઈ કથા લક્ષિત કરે છે, અને એ સર્વનું પ્રતિપાદ વસ્તુ એક જ છે, એટલું જ કહેવાનું છે.

આ રીતે લક્ષિત થતી કથાને કર્ણુ સાથે સંબંધ ડેવી રીતે બંધાયો હશે તે હવે વિચારવાનું છે. મહાભારતમાં દાનવીર તરીકે પ્રસિદ્ધ પાત્ર સૂર્યપુત્ર કર્ણુ છે. દ્વાપર યુગમાં થએલો કર્ણુ સુવર્ણ દાનેશ્વર હતો. કલિયુગનો સગાલ અન્નદાનેશ્વર છે, તે એ જ કર્ણુનો અવતાર છે, એમ કહી સગાળની કથાને મહાભારતની કથા સાથે સાંધી છે. આમ કરવામાં બે ઉદ્દેશ હોઈ શકે: (૧) કર્ણુની કથાની ધારા લંબાવવાનો. (૨) સગાળનું-સગાળદ્વારા અન્નદાનનું-માહાત્મ્ય વધારવાનો. આ બે હેતુ એક બીજાના અત્પન્તવિરોધી નથી: બેમાંથી એક જ હેતુ હોઈ શકે એવું આવશ્યક નથી. એમ સહેજે માની શકાય છે કે અન્નદાનનું માહાત્મ્ય વધારવા ઇચ્છનાર કોઈએ કર્ણુને જાણીયુએ જાંબો પાડવા કર્ણુની કથા લંબાવી. પ્રશ્ન એ છે કે એ કામ હાથ ધરનાર પરાપૂર્વગત સ્વતંત્ર સગાળકથા આગળ કોઈ સ્વરૂપે હતી કે કેમ? [આ પ્રસ્તાવનાભાગનાં મુદ્દા વાંચતી વખતે એ પ્રશ્નનો અંશતઃ ઉત્તર આપવાનાં સાધન તથા કથાપ્રસંગ નહિ, પણ કથાનાપક સગાળશાહ ઐતિહાસિક છે, એમ માનવાને પ્રમાણ મળ્યાં છે. તે 'પુરવણી'માં આપવામાં આવ્યાં છે.]

* નારસિંહ વિના કોડ્વ્યઃ તવ પુત્રં પ્રધારયેત્ ॥ ૪૫. ૨૨

શરીરર્હેન ગોવિન્દઃ પ્રીયતાં વરુનાયકઃ ॥ ૪૬. ૧૧

સાધુ વાણીયાની વાત સત્યનારાયણની કથામાં ગોઠવાઈ ગઈ છે તેવી રીતે પણ મંસ્કૃત કે પ્રાકૃત સાહિત્યમાં સમાજનો ઉલ્લેખ જાણ્યે નથી.* ગુજરાતેતર પ્રાંતોમાં સમાજકથા પ્રચલિત છે કે કેમ [તત્પાસનું પરિણામ 'પુરવણી'માં છે.] કથાનો મુખ્ય ભાગ અત્યારે એટલો અતિશયોક્તિ કરેલો લાગે છે કે દર્શાત ખાતર જ ઉપદેશક કવિ આવી પુત્રાભિષેકાનની કલ્પના યોજે અને હિંદુસંસ્કૃતિના સર્વ-સંમહ રૂપ મહાભારત, મધુરધ્વજાખ્યાન વગેરેમાંથી સ્વાભાવિક રીતે એની કલ્પનાને પ્રોત્સાહ મળે, એ સંભવિત જણાય. ગમે તેમ હોય પણ ગુજરાતી કવિતામાં ઉતરતા પહેલાં એક કાળે એ લક્ષિત કથાએ લોકકથાનું રૂપ અવશ્ય ધારણ કરેલું જ.

પ્રાચીન સાહિત્યમાં રૂપક રચવાનો એક જમાનો હતો. દિ. ખ. કેશવલાલભાઈએ પ્રેમાભાઈ હોલમાં તા. ૧૦-૮-૧૯૩૦ના રોજ 'ચંદ્રહાસનું આખ્યાન: વિસ્તાર અને પરિવર્તન' એ વિષય ઉપર ભાષણ આપ્યું હતું. [બુદ્ધિપ્રકાશ, સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૦.] એમાં ચંદ્રહાસની મૂળ કથાનાં પાત્રોનાં નામોમાં પણ નિગૂઢ મહારૂપક અતાવેલું છે. અલગજ સમાજની કથા દર્શાત માટે નવેસર યોજવામાં આવી એમ માનવું ખીલકુલ આવશ્યક નથી. પ્રાકૃત

* વાતચીત દરમિયાન પુરાતત્વ મંદિરવાળા પંડિત એચરદાસે અ અભિપ્રાય આપ્યો હતો.

x સરખાવો 'સાંઘ નેહડી' ની કથા. સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભા. ૧ ખત્રીસલક્ષણના લોહીથી ન્દાય તો રક્તપીતીયાનો કોઠ મટે એ ઉલ્લેખ ત્યાં છે તથાજનો એલકવાળો સ્વદસ્તે સાંઘ નેહડીના પતિનો રોગ મટાડવા પુત્રવધ કરે છે. વળી હિંદુધર્મની અહિંસામયતાનો ઇતિહાસ સમજવામાં ઉપયોગી યોગ્ય ચોથની કથા પણ જોવા લેવી છે: કંકારડી મેધાણીકૃત.

કાવમાં આપણી લક્ષિત કથા સ્વતંત્ર કથા હતી, એ સંપૂર્ણપણે સમજે છે પરંતુ મહારૂપકની રચનાનો મમય તે પછી આવ્યો: તેમાં રૂપકાનુમાર આપણાં પાત્રોનાં નામ પણ પરિવર્તન પામીને અનેલાં છે એમ ધ્રુવ સાહેબે બીજા વ્યાખ્યાનમાં સુચિત કાલેજના વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ કહ્યું હતું—સગાગ તે અત્તનો સુકાગ અને વંગ સારી, શુદ્ધ, પતિવ્રતા તે અગાવની, એમ આમાન્ય રીતે સમજાય. પણ પહેલો પહેલો પોતાનો કહેવરાવનાર કર્ણુ માથે મંદાધ બધાય એવું મુક્ત્ય ઉપરથી પણ સગાગ રૂપ વ્યુત્પન્ન થઈ શકે. દાન દેવાને સુયોગ્ય પ્રથમ પ્રદરની કલ્પિત પત્ની સધ્યા સધ્યાવતીના વિકૃતરૂપ મંધાવતીને શુદ્ધ કરવા જતાં અગાવની યાય સુધ્ધ અને મંધ્યાતો પુત્ર એયેયો (ચેલક એનકુ) સગાગનો પિતા બગાગ ધનાઢ્ય હતા દાન દેતો નહિ. તે સુકલ્પથી ઉલટો વિકલ્પ

આવું જ રૂપકનું ઘટાવવામાં આવ્યું હતું એમ કહેવાની ધૃષ્ટતા કોઈ કરી શકે નહિ. બીજી કથાઓના પાત્રનામો પેઠે પુત્રામિપદાનની કથાના પાત્રોના નામ કોઈ રૂપકાનુકૂલ કે અર્થસૂચક પરિવર્તન પામ્યા હોય એટલું જ કહી શકાય પુત્રામિપદાનની કથા અતિથિમત્કાર અને અન્નદાનનું માદાત્મ્ય ગાવામાં ઉપયોગમાં લેવાઈ અને તે હેતુની સવિશેષ મિદ્ધિ અર્થે સુવર્ણદાતા અને અન્નદાતા વચ્ચે પણ સબંધ બાધવામાં આવ્યો. મહારૂપકની રચનાના મમયમાં આ બંન્ધુ આ મંત્રદના કાવ્યોમાં કર્ણુ અને સગાગ ભેડાઈ ચૂકેલા છે, અને તેમની પૂર્વેની અનુપલબ્ધ કાવ્યકથામાં પણ ભેડાએલા હતા એમ માનવાને કારણ છે.^૧

+ રૂપકચર્ચા માટે નુઓ પરિશિષ્ટ પ્ર-૨.

૧ આ પ્રકરણના મુખ્ય હલ્લેઓ પ્રત્યે મારે ધ્યાન દોરવાની કૃપા દિ બ કરાવતાવશાણ્ણે કરી છે.

અનુરૂપ પ્રાચીન કથાઓ.

પુત્રાભિષદાનની કથા એટલી બધી અતિશયોક્તિપૂર્ણ લાગે છે* કે દૃષ્ટાંત પૂરતી જ એ કથા યોગ્ય રહે—એવી સંકા કોઈને સહજ થાય એમ છે. પરંતુ સ્વદેશીય પ્રાચીન સાહિત્યનો વિચાર કરતાં આવી કથા અસંભવિત નથી એ સ્પષ્ટ છે.* તેવી જ રીતે પરધર્મી-પરદેશીય સાહિત્યનો વિચાર કરતાં જણાશે. ધર્મ ધર્મમાં ભેદો છે એ ખરું છતાં કેટલીક વસ્તુ એવી છે કે જે બીજાઓમાં સંભવે તો આપણા ધર્મમાં પણ સંભવે જ. છતાં પુરાવા ખાતર, નહિ, પણ યત્નશુદ્ધિની વ્યાપકતાનો ખ્યાલ આણવા અત્રે પરદેશીય કથાઓનો ઉલ્લેખ કરવો અસ્થાને નહિ ગણાય.

યદુદી ધર્મ તથા ક્ષત્રિય ધર્મને ધણો ગાઢ મંબધ છે. બંનેમાં નીચેની કથા આવે છે.

બાષ્પબલમાં 'ઓલ્ડ ટેસ્ટમેન્ટ' ના 'જેનેસીસ' ના બાવીસમા પ્રકરણમાંથી નીચેનો ભાગ ઉતાર્યો છે.

And it came to pass after these things, that God did tempt Abraham, and said unto him, 'Abraham; and he said, Behold, here I am,

* કવિદષ્ટિએ અથવા પિતૃમાનસની દષ્ટિએ સ્વમાંસદાન કરતાં પુત્રાભિષદાન વિરોધ કડિન છે.

* ત્રયા પ્રકરણમાં આવતી કથાઓ ઉપરાંત મુખ્યવાની કથા સંતારો. 'સત્યથી કેવું પુત્ર નહિ રહે' એવા ધર્મશાસ્ત્રનો આદેશ ત્યાં હતો છે. વળી 'રૂઝમાંજે ઉઘું પુત્રનું શીરા પહુ તાપ્તું તો પામ્યો ભુમદીરા'. એ રૂઝમાંજેનો ઉલ્લેખ અત્રે હાવેલાં કેટલાક કાવ્યોમાં પણ છે.

And he said, Take now thy son, thine only son Isaac, whom they lovest,...and offer him there for a burnt offering.....

And Abraham...went unto the place of which God had told him.

x

x

x

...And they went both of them together.

And Isaac...said,...but where is the lamb for a burnt offering ?

And Abraham said, My son, God will provide himself a lamb.....

...and Abraham...bound Isaac his son, and laid him on the altar upon the wood.

And Abraham stretched forth his hand, and took the knife to slay his son.

And the angel of the lord called unto him out of heaven and said,.....

...Lay not thine hand upon the lad...for now I know that thou fearest God.....

And Abraham lifted up his eyes and looked and beheld behind him a ram...and offered him up for a burnt offering in the stead of his son.

હવે કુરાનમાં આવતી વાર્તા લખ્યો. નામોમાં જ રપટ સામ્ય છે, એટલે મૂળના એકપણા વિષે પ્રશ્ન ઉભો જ યતો નથી. પણ આપણું કાર્ય તો સગાળની વાર્તા સાથેનું મળતાપણું વિચારવાનું છે. તે દૃષ્ટિએ કુરાનના અરબી શાક્રી નીચે આવતી ઉદ્ધુ ટીકા નોવા જેવી છે:—

“ મહામા હઝરત ઈશ્વાહિમને ત્રણ રાત્રિ લાગલાગટ સ્વપ્ન આવ્યું કે તું તારા બેટાને કુરબાન કર. ઈફુઝુહાનો દિવસ હતો. હઝરત ઈશ્વાહિમ હઝરત ઈસ્માઈલને સાથે લઇને મુનીકી તરફ ચાલ્યા...કહ્યું કે હે મારા પ્યારા બેટા ! મને સ્વપ્ન આવ્યું છે કે હું તને કુરબાન કરું. તારો શો અભિપ્રાય છે ? પુત્રે કહ્યું કે ઓ મારા પિતા, જે ચીજનો આપને હુકમ થયો છે તે કરો.....પછી જ્યારે બાપ બેટા બંને ખુદાનો હુકમ પાળવા તૈયાર થયા...અને બેટાને મોં ફેરવીને છુરી ફેરવવાનું કરતો હતો ત્યારે હઝરત સાહેબખદાએ ત્રણ વસિયત કરી:—

(૧) મારા હાથપગ ખુબ કસીને બાંધ્યા છે જેથી હું હાલુચાલુ નહિ, મારા હલનચલનથી આપનાં કપડાં લોહીથી બગડે નહિ અને હું એવી બેઅદબીનો ગુન્હો કરી શકું નહિ.

(૨) જ્યારે અહીંથી ફારગ થઇ આપ મકાન પર જાઓ ત્યારે મારી પૂજ્ય માતાને મારી સલામ કહેજો અને આ મારાં કપડાં તેને આપજો કે જેથી તેને સંતોષ થાય.

(૩) કુરબાનીની વખતે માઈ મોં નીચું કરીને એવી રીતે છરી ચલાવજો કે જેથી તે સમયે મારા ચહેરા પર આપની નજર ન પડે, કારણ કે રખેને એ વખતે પિતૃપ્રેમ જોસમાં બાવી જાય અને ખુદાનું ફરમાન પાળતાં આપને વિલજ થાય અગર ખમચાઓ.

જ્યારે એ બંને પુણ્યકૃતનું આ કાર્ય સંધાવાની અણી પર હતું ત્યારે અક્ષાએ ઈશ્વાહિમને અવાજ કર્યો કે બસ, બસ, તેં તાઈ સ્વપ્ન સાચું કરી બતાવ્યું,.....ખરેખર આ એક મોટી જાહેર કસોટી છે. કેમકે પુત્ર એ મોટી ચીજ છે અને તે પણ ધડપણનો અને વળી એકનો એક ખુબસુરત અને શક્તિમાન.....ઈશ્વર કામનો જાનમાલ લેતો નથી, ખાલી અજમાયશ જ કરે છે...પછી એક મોટો તાજો ઘેટો તેના બદલામાં કુરબાન કર્યો...પરિણામ એ થયું કે એક બેટાને

કુરબાન કરવા ગયા હતા તેને ખુદાએ મનામત ગણ્યો અને મન્સાઈના બદલામાં બીજો બેટો ઇસ્લાક માપડ્યો " માતપિતા અને પુત્રના નિર્વિકારીપણા વિષે મગાગની કથામાં આવતા ઉત્તેજ અત્રે ટાંચવાની જરૂર નથી એક વસ્તુ નોંધવી જોઈએ ખરેખરા પુત્રનો વધ થાય એ કાંઈ કથાકાર સાખી શકતો નથી ઉપરની કથાઓમાં પુત્રનું સ્થાન બેટો લે છે પ્લાલણીકથાઓમાં મનાવની પુત્ર નથી આવતો—એક વાગ પુત્રનો વધ તો થાય છે જ, પણ તે માયાપુત્રનો જેન કન મુદ્રે કોહલું કુવર રૂપ જ કર્યું એમ કલ્પ્યું છે

અહિંસાની કલ્પના જેમ જેમ વ્યાપક થતી ગઈ તેમ તેમ યશમાં હોમવાનું વસ્તુ કર્યું છે યાદુદીઓમાં જુની ધાર્મિક માન્યતા હતી કે જોઈ પુત્રને યશમાં ઈશ્વરને મમર્ષણ કરવો પાછળથી તેને બદને પૈમાં આપવાનો રિવાજ દાખન કરવામાં આવ્યો આર્યોમાં પણ પુરુષમેધ અશ્વમેધ અજમેધ ફલમેધ એમ જુદા જુદા રૂપાન્તરો થયા છે અને આપણું કાર્ય એ ઇતિહાસમાં ઉતરવાનું નથી યશજુદિની વ્યાપકતા બતાવી અને એટલું જ સ્વચ્ચવાનું છે કે પુત્રામિષદાન એ નરી કપોતકટિપત બીના નથી કવિત્વપૂર્ણ લાગણીઓથી ભરપૂર એ વિષયનું મૂળ મનુષ્યજગતના સાચા અનુભવોમાં છે

ધર્મજુદિથી માતપિતાને દાથે બાળકનો વધ કર્યાના દૃષ્ટાંત ઓક સાહિત્યમાં પણ મળે છે ડાએનાના પ્રકાપની શાંતિ માટે રાગ્ન એગેમેમન પોતાની પુત્રી ઈફીજેનીઆનો હોમ કરે છે એક જળચર રાક્ષસથી રવટેઇનું રક્ષણ કરવા એન્ડ્રોમીડાનો પિતા તેને હોમવા તૈયાર થાય છે કથા એવું કહે છે કે બને પાછળથી જીવતા ગ્લા દુકાળના સમયમાં વાવમાં પાણી આવવા વરકન્યાની જોડનો ભોગ આપવો અથવા કુનામાં પાણી લાવવા બત્રીસ-રક્ષણનો ભોગ આપવો એવી કથાઓ આપણામાં પ્રચલિત છે જસમાં ઓજીનું શાપ અને સહસ્રલિંગ તળાવની વાત આ સંમધે યાદ કરવા જેની છે—મહમ્મદ

પયગંબરના દાદા અબ્દુલ મુતાલિબ વિષે એકવાત છે. પોતાના પ્રિય પુત્ર અબ્દુલ્લાહનો ભોગ આપવાની એ તૈયારી કરતા હતા. એક સ્ત્રી જ્યોતિષીએ તેમને કહ્યું કે એ તો એક મહાન પયગંબરનો પિતા થવા સર્જાયો છે. માટે તેને બદલે ૧૦૦ ઉંટનો ભોગ આપો.

આ સઘળી ધર્મશુદ્ધિ કરેલા અગર કરવાના પુત્રવધની વાત થઈ. પરંતુ અન્યથા કરેલા વધનાં પરદેશીય પ્રાચીન સાહિત્યમાં ધણું દૃષ્ટાન્ત મળે છે. આ વિષયની બ્યાપક કવિત્વમયતાની ઝાંખી કરાવવા થોડાંક નોંધવાં જોઈએ. ફિરદોસીએ શાહનામામાં સંગ્રહેલી રૂસ્તમ અને સોરાબની ઐતિહાસિક કથા એ એક જ્વલંત દર્શાવે છે. કવિ મેથુ આર્નોલ્ડે પણ આ પ્રસંગ અંગ્રેજી કવિતામાં ઉતાર્યો છે. મેક્કર્સનના ‘ઓસીઅન’ કાવ્યનાં કાર્યોનનો તેવીજ રીતે અજ્ઞાનપણે પિતાને હાથે વધ થાય છે. આયર્લેન્ડની મહાકાવ્યકથામાં આવી જ રીતે ક્યુકુલીન અને કોનોલોશની કથા આવે છે. રામચંદ્ર વનમાં લવકુશનો સંહાર કરી પાછા તેમને સજીવન કરે છે તે આ પ્રમુખે સહજ યાદ આવે છે.

ધર્મ સમજી દુઃખની પરંપરા સહન કરવી, તેની કથાઓનો દેશ-પરદેશમાં પારજ નથી. સગાળે અતિથિને જમાડીને જમવાનો નિયમ લીધો છે. સાત સાત દિવસના સૌને કડાકા થયા છે. એ જાણે બસ ન હોય તેમ કોઢીલા ‘અતીત’ની પરિચર્યા કરવો પડે છે—અપમાનના શબ્દ સાંભળવા પડે છે. રાધેશી ભાતભાતની સામગ્રી નકામી જાય છે. માંસ માગતાં પણ વિવિધ બ્રહ્માનાં કાઢી પુત્રવધ કરાવે છે. તેટલેથી પણ પતવું નથી. પુત્રમસ્તક ખાંડવાની આજ્ઞા થાય છે. તે શાક પણ અતિથિને ખપવું નથી. માતા પેટ ચીરવા ઉભી થાય છે. છતાં કામ્પ પરમાત્માને જરા પણ દોષ દેવું નથી. આ સઘળી દુઃખપરંપરા બાધબલમાં આવતી જાંજની કસોટીની પરંપરાની યાદ અપે છે.

પાછળથી રચાએલાં સગાળ કાવ્યોમાં ઉમાવર શંકર અથવા વૈકુંઠનાથ વિષય સ્વેચ્છાથી સગાળની કસોટી કરવા જાય છે. પરંતુ આમ અને કનકસુંદરમાં જોઈતી કથાને મળતી યોજના છે: ઇદ્રમ્ભામાં સગાળનું સત્ત મૃકવાવા ખીડું ઉભું થાય છે. કનકસુંદરની કથામાં ઇદ્ર અને “દેવ”ની વચ્ચે વિવાદ થાય છે, અને તે ઈશ્વર અને સેતાનની વચ્ચે થતી જોઈતી સંબંધી તથા માર્ગો અને ગીટેના ફાસ્ટ સંબંધી કોડને મળતો છે. સગાળ પુરી (૧) તથા સુરદાસકાવ્યમાં વૈકુંઠનાથને મુખે વખાણ સાંભળી કૈલાસપતિ પરીક્ષા કરવા વિચાર કરતા જણાય છે.

ત્રીજી ધ્યાન ખેંચનારી હકીકત અતિથિસત્કારની છે. આપણાં કાવ્યોમાં કવચિત્ કવચિત્ એવું સૂચન આવે છે કે કોઈ અતિથિનું રૂપ ઈશ્વરે જ ધારણ કરેલું છે, એમ સગાળાદિ જાણે છે. અતિથિદેવો મઘ । નો ઉપદેશ તો જાણીતો છે. પરંતુ દુઃખી અતિથિમાં—ઈશ્વરનું દર્શન કરવાની વૃત્તિ સામાન્ય કોટિના મનુષ્યમાં પણ કેવી રીતે જન્મી શકે તે ‘માર્ટીન ગ્રોવી’ની* કથામાં ટોલ્સ્ટોયે બતાવ્યું છે. ખ્રિસ્તે પણ જુદા જુદા વેશમાં પોતાના અનુયાયીઓને દર્શન દીધાની બહુ દંતકથાઓ બાઈબલમાં નોંધેલી છે. પણ આ બાબતે સગાળની કથા અમેરિકન કવિ જેમ્સ રસેલ લોવેલ દ્વારા ‘ધી વીઝન ઓફ સર લૉનફેલ’ કાવ્ય સાથે સવિશેષ સામ્ય ધરાવે છે.

...Where the Lord appeared to the knight
in the form of ■ leper—‘a gruesome thing...in
the desolate horror of his disease,’ and when at
last his eyes were opened Sir Launfal said,

‘I behold in thee

* ‘Where Love is, God is.’ જાનીના કાવ્યમાં પ્રથમ સગાળ-ચંગાવતી સંવાદમાં દરેક અતિથિમાં પ્રભુનું દર્શન કરવાનો નિશ્ચય પતિપત્ની કરે છે. કડવું ૯.

An image of Him who died on the tree;
and all his pride humbled—

‘ The heart within him was ashes and dust,
He parted in twain his single crust,

He broke the ice on the streamlet’s brink,
And gave the leper to eat and drink. ’
And there

“as he mused with downcast face—

A light shone round about the place,
The leper no longer crouched by his side,
But stood before him glorified. ” x

આ પ્રભાણે ગયા પ્રકરણમાં સચવેલી લક્ષિત લોકકથામાં સમાવેલા માનસની વ્યાપકતા વિચારતાં તે પુત્રાભિષેકનની કથાના અસ્તિત્વ વિષે કાંઈ શંકા રહેતી નથી: આપણી કથાની સમજના વિગતો મનુષ્યના માનસને બંધબેસતી છે. અને માનસ-બંધારણ સાથે તેમાં ફેરફાર થયા છે, તેની તો અત્રે જાણેલાં જુદાં જુદાં કાવ્યોની વિગતો જાતે સાક્ષી પુરે છે. વળી આ કથાનાં ધાર્મિક તત્વો કરતાં કવિત્વમય તત્વો ઉત્તરતાં કે ઓછાં નથી. આ પ્રકરણમાં ટાંકેલાં દૃષ્ટાંત તેની કવિત્વમયતાની વ્યાપકતા પણ સિદ્ધ કરે છે. આપણા કવિઓએ એ કવિત્વ કેટલે દરજ્જે પચાળું છે એ જુદો પ્રશ્ન છે.

આ પ્રકરણમાં આવતી ફેટલીક હકીકતો પ્રત્યે માટે ધ્યાન દોરવા માટે ૨૮, ૨૯, હીરાંવાણ પારેખ વગેરે ગ્રા. ફિરોઝ દાવરનો હું ઝાણી છું.

x H. R. Scott’s Gujarati Poetry—Its value for Missionaries નામે ઈ. સ. ૧૯૧૧ માં પ્રકટ થયેલા આપણમાંથી, પૃ. ૨૪.

સાર લેન્ડેલ વિષેના કાવ્યના સાર માટે જુઓ ડૉ. જુઅરનું ‘Reader’s Handbook’ પૃ. ૫૬૮.

કવિનર્મ વિ. કાવ્યકથા

મનુષ્યને અમદ્ય ગણાતા નરમામનો ભાવિ બોમ્તા મયૂરધ્વજ-
પ્યાનમા ક્ષાલણ નથી, પણ સિંહ છે તેની જ યુક્તિઓ વડે આપણા
કવિઓએ પોતપોતાના ધર્મના આચારવિચાર માથે કથામા આવતા
માસભક્ષણના પ્રસંગનો સમન્વય કરવા ઘોડોવત્તો યત્ન કર્યો છે એ
કવિઓના જીવન વિષે અગત્યની માહિતી સ્વતંત્રપણે મળતી નથી
આ કાવ્યોમાં એમના ધર્મ મનથી આવતા સૂચન એ જ આપણો
આધાર છે

વાસુકૃત કલ્પકથામા કસોટી કરનાર દેવ મહેશ્વર શિવ છે
ધંદની પ્રેરણાથી 'કાપડી' રૂપે-શિવભક્ત કાપાયિક રૂપે થઇ એ શિવ
મદિરમા આવી બેસે છે અતિથિ પોતાને સ્વેચ્છાહારી 'તપસી'
તથા રમશાનવાસી અને મદ્દામામાદારી કહેવરાવે છે પરંતુ વાસુ
પોતે વૈષ્ણવ હતો એમ લાગે છે ધર્મકથા જે ગ્રંથો સુણી બધ
પાપ તસ વૈષ્ણવ ભણી '—કનકસુદર સ્પષ્ટપણે જાણે છે એના રામમાં
કસોટી કરનાર 'દેવ' નામધારી દેવ છે છતાં મૂળમાંના શિવ સખધી
ઉદ્દેશ્ય અનેકનાર પકડાઈ જાય છે જાન તરીકે એણે ઉભી કરેલી
ચર્ચાનો જુદો વિચાર કરીશું—સુરદાસના કાવ્યમા ઇચ્છાભોજનની
શરત કરવામા આવતી નથી, જ્યારે ભોજન ધરવામાં આવે છે
ત્યારે જતી કહે છે

અન તણી માહારે આખડી કાઈ થઆ છે બુ દિન રે

મુઝનિ પૂછો તો કહું હું તો માશ કરૂ ભોજન રે

સુરદાસ ધર્મે વૈષ્ણવ છે, એટલે વૈકુઠનાથને મુખે વખાણુ સાલગી
આવનાર કૈનાસરામી ત્રિપુરારિ પરીક્ષક છે, તેથી ચેરેયો પણ શ્રી
હરિનું સ્મરણ કરે છે અને વૈકુઠવાસની આશા રાખે છે વળી ચગાવતી
પેટમા છરી મારવા જાય છે ત્યારે શ્રી કમલાપતિ પ્રગટ થાય છે
—કૂદજી પણ વૈકુઠવાસનો અને વૈષ્ણવ સંતની કૃપાનો અભિનાયો હતો
પરંતુ આ કાવ્યમાં તેણે વૃષભાશ્વ શિવનું પ્રાધાન્ય જાળવી રાખ્યું

છે સ્વેચ્છાથી ઉમાપતિ વિશેષ નિજ દાસ સગાવશાહનું સત જોવા
મૂતલ પગ જોગી રૂપે આવે છે.*

મોમાળાયરિત્ર અને સગાગયરિત્રનો ગ્યનાર જાની એક છે,
એ 'પ્રતવિયાર'ની પાયમી કવિડકાને અને જતાવ્યુ છે એટલે શિવ-
ભક્ત સગાગના ચરિત્રમા અનેક વૈષ્ણવ ઉલ્લેખો છે, તે કવિના
સ્વધર્મના સૂચક હરે છે મુખ્ય કથાભાગ શિવભક્તને લગતો હોવાથી
અને જાનીના જમાનામા યા જાનીને માટે જૈન-જૈનેતર જેટલા
શૈવ-વૈષ્ણવના* ભેદ કડક નહિ હોવાથી 'જાની બોલે આલ પપાલ,
કૃપા કરી કેનામજૂપાલ' એવી પ્રાસાનુકૂલ કડીથી ઉપમંદાર કરતા
કવિને સંકેત થતો નથી મૂળ કથાથી જાની સુધીની પરપરાનો પ્રશ્ન
અહીં ચર્ચાનો અસ્થાને છે શિવપ્રાધાન્ય ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જોઈ
શકાય છે કે મગાગ મૂળે પણ શિવભક્ત હોવો જોઈએ જાનીકાવ્યમા
શિવદર્શને આવેલા સગાગને અવધૂત અતિથિ લાધે છે અતિથિને

* 'લેડ લોજન મન ઇંજાચારી, એ સસન પહેડેથી કબૂલ કરાવે છે,
ને જ્યારે લોજન ધરે છે ત્યારે,

સીધ કહે મુણ, શાહા સગાલ ! તુ તાર વચન પ્રતિપાલ

જન્મ થકી મે મત આચરે અન નહિ હું લોજન કર

મારે સદ્ગત લહે સસાર હું મહોમાસ સિત કરું આહાર પૃ. ૬૫

x 'શિવ' સંબંધોનો કોઈ પણ સંયોગોમા ઉચ્ચાર ન કરનાર વૈષ્ણવો
અત્યારેય છે સગાળ કથામાથી રોવ ઉતરેખો ટાળવાનો પ્રયત્ન પણ આવી
મનોવૃત્તિને આભારી હશે પરંતુ ગુજરાતના ભક્તોમા એ ભેદો હંમેશા
તીન નહિ હોય મહારાષ્ટ્રમા ન હતા — "Pundalika who was
one of the greatest devotees of Vitthala, had a lingam
of Siva erected in memory of him In fact, all these
vaunts of Pandharpur knew no distinction between Shaivism
and Vaishnavism " P. 183 Mysticism in Maha-
rashtra by Prof Ranade (History of Indian Philosophy
Vol VII) વળી કૃદ્ધ અને જાનીના કાવ્યો એનો પુરાવો છે

‘આમિષની ઇચ્છા’ યષ્ઠ છે-ચાથી યષ્ઠ છે તે કન્યુ નથી. અવધૂતને માટે નરમાંસાહાર અસાધારણ નહિ ગણ્યો હોય. પંચામૃત અન્ન જમવા સગાળ અતિથિને એક વાર લલચાવી જુએ છે, અને એટલાથી જ મૂઠપણે કવિએ પોતાની ઘણા જણાવી છે. માંસભોજનના નિષેધ વિષેની કથારસમાં ક્ષતિ કરનારી ચર્ચા કવિએ દાખલ કરી નથી. તેમ બળ્લઠ માંસ કે વધસ્તંભેથી ચોરમાંસ લાવવાની ખટપટમાં સગાળને પડવું પડતું નથી. અતિથિ પહેલેથી નરમાંસ માત્રે છે તે પોતાના શરીરમાંથી કાપી આપવું સહેલ છે. સૂતવધની વાત એને ગળગળો કરી મૂકે છે. પણ ‘જળવા આચ્યો ત્રિભુવનભૂપ’ એવો એને નિશ્ચય છે. શિરોવધ એલેઆને પુષ્પપ્રદાર સમાન નીવડે છે. શિવ, શિવા અને ઇંદ્ર મળીને ભક્તની કસોટી કરે છે-વિષ્ણુમુખે એનાં વખાણ સાંભળીને શિવ પ્રેરાતા નથી.-નાકરના સગાળપુરી (૧) માં ‘તેદનિ વખાણે વૈકુંઠનાથ’ એ હૃલ્લેખ તો છે. મંભવ છે કે શિવ આમળ વખાણુ કર્યું હોય. ઘેર જઈ ભોજન ધર્મા પછી જ જતી કહે છે કે ‘દ્વં તુ અન્ન ન કર્ષે આદ્યાર.’ વળી કહે છે:

તમિ વાણ્ણિઅ દયાકામપાલ. અમ જમવા જૂંકુ છિ માલ.

આટલું કહી મૂળકથાની વિગત નાકરે જેમની તેમ સ્વીકારી લીધી છે, આપણે માની લેવાનું કે માંસાહાર અતિથિને સ્વધર્મવિહિત છે.-સગાળપુરી (૨)માં પ્લાહાણુમાહાત્મ્ય વિશેષે કહ્યું છે, અને એક વાર વિષ્ણુને ‘રણુછોડ’ નામ આપ્યું છે.* કહ્યુંને ફરી અવતાર આપતા પહેલાં પરીક્ષા જેવા આવવાની શરત જગજીવન કરે છે. સગાળનું પુણ્ય વધતાં ઇંદ્રાસન ડોલવા લાગે છે, એટલે ઇંદ્ર વિઠ્ઠલજીને વિપત્તિનિવારણુ અર્થે ચાચના કરે છે, એને બાર મેઘ વરસાવવાનું કહી સાત દિવસે સગાળશાહની ચિંતાનો વિચાર કરી નરહરિ અતિત રૂપ ધારણુ કરે છે, ‘કહું તે આણી’ આપવાની શરત પહેલેથી કરાવવામાં આવે છે. ભોજન બનાવવાની વાત સાંભળી અતિત કહે છે:

* પ્રત ૭-કમાં પણ આ રથજે ‘રણુછોડ’ નો હૃલ્લેખ છે.

અત્ર તો નવ જોઈયે. માંસ આહાર છે. આપો તેહ.
ચોટામાંથી આણેલું અળખાંસ જોઈ જતિ કહે છે કે 'કુંવરનો
ગમે છે મુને આહાર.' અતિથિની ઇચ્છા જ જ્યાં પુરી કરવાની છે
ત્યાં માંસભોજનના વિધિનિષેધનો પ્રશ્ન જ ઉભો થતો નથી.
—વૃક્ષજ્ઞરામની કાવ્યરચના તો સગાળપુરી (૨)નો વિસ્તારમાત્ર છે.
રત્નદાસ અને ભોજલ વિષ્ણુભક્તો છે. તેમનાં કાવ્યોનો પરીક્ષક
દેવ મુરારિ વિષ્ણુ જ છે. અતિથિ અધોરપથી હતો, એમ કહી એમણે
કુંકામાં જ પતાવ્યું છે.

કથાની સંમતિ ઉપર જ પોતાનું ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને લગભગ
બધા કવિઓ માંસભક્ષણની ખુદ્દી મવિસ્તર ચર્ચાથી દૂર રહ્યા છે.
પરંતુ વાસુકાબ્યમાં એ ચર્ચાનાં બીજ જડે છે. અને જૈન કનકમુંદરે
તો વાસુકાબ્યનો આ વિષયમાં પણ સારી રીતે વિસ્તાર કર્યો છે,
અને અન્યથા* પણ પોતાનું જૈનત્વ સાચવ્યું છે. જૈનેતર, કર્ણુ સાથેનો
સગાળકથાના સંપદ બૂસવા કનકમુંદરે બહુ મંલાગથી સમજ પાત,
કર્યો છે, તેવું જ માસભક્ષણની વાત સમજે છે. વાસુના કાવ્યમાં

*એણે સગાળને કર્ણુનો અવતાર નથી કહ્યો. પરંતુ 'જિન-
શામનિ પરશાસનિ કર્ણુકથા સુવિસાલ' એવો પ્રાસ્તાવિક ભાગમાં
ઉલ્લેખ કરીને અન્નદાનમાહાત્મ્ય વર્ણવવા દૃષ્ટાંત પુરતી મગાળની
કથા આપી છે વળી વાસુ સત્તુકાર વર્ણનમાં કહે છે કે સગાળે 'ધર્મ
ધન ભુજ માડિઉ કર્ણુ. પોષે અન્ન અદારિ વર્ણુ.' પણ કનક-
મુંદરનો મગાળ તો 'પોષઈ અન્ન અદારઈ વર્ણુ, જિમ સોનુ દેતુ રા
કર્ણુ.' મગાળ શુણીએથી ચોરમાંસ લાવવા ગયો; તેનું કારણ વાસુ
કહે છે.

'આગે જોણિ ખિત્રીનું અંશ, તેણિ માહાજનિ લેઈ આવિન માંસનું

પરંતુ કનકને કહેવું પડે છે કે—

'તિહા આણ્યુ ક્ષિત્રીનું ભાવ; લીધું પલ ઋષિ અર્થિ સુભાવનું'

અતિથિ માંસભોજન માગે છે ત્યારે સગાળના મનમાં કાંઈ શંકા કે સંકેત ઉપજતાં નથી. જ્યારે ત્રાપિ ક્રોધ કરી શીંકે મૂંઝેલું મસ્તક માગે છે ત્યારે જ સગાળ પૂછે છે:

ધર્મ ધ્યાન તપ તીરથ કરું દુષ્ટ વયણ મુખિ કાં ઊયર ?

અને અતિથિ તે વખતે પોતાનું સ્મરણવાચી મદામાંસાહારી યોગીનું સ્વરૂપ સમજાવે છે: મદામાંસની માગણી મનાં જ સગાળે અતિથિને પ્રશ્ન કર્યો:

બોલ્યઉ સેક: મુણ્ઠિ, કાપડી ! ગણધ જનોઈ તુલ સાંપડી.
ધર્મ ધ્યાન નહ તીરથ કરું; મુદ્ધ વયણ કિસ્મિં ઊયર ?
મુખિ નાગયણ બોલ્યઉ સદી ભલી ભગતિ ધસ્વરની વમી
ધ્વજ રૂપ તુહારું, આધ, પર પ્રાણીનઈ કાં સાબાધ ?

ઉત્તરમાં પોતાનું અગ્રધૂત સ્વરૂપ અતિથિએ સમજાવ્યું; છતાં 'સગાળ તો વિભાસતો જ રહ્યો. ત્યારે લંબાણથી ચંગાવતો શાદને સમજાવવા લાગી, અને છેવટે પોતાનો નિર્જીવ જલ્માગ્યો:

આદરીકં નવિ હંડીધ મનિ ધમ કાં રે

x x x x

અણ્ઠતું એણ્ઠ ચાચીકિં મનિ ધમ કાં રે

આયણનઈ નહિં પાપ સમજિ મનિ ધમ કાં રે.

x x x x

માંડધ તસ ભાંડધ સદુ મનિ ધમ કાં રે.

એ સાંભળી 'સાદા ચીતવઈ' કે 'સાયકિં' બોલધ નારિ. લખીકિં લાભધ આપણું' આ રીતે સગાળે મન સ્થિર કર્યું. છેવટે કનકમુંદર પણુ આવી અમાન્ય માગણીનો સમન્વય કરવા કહે છે:

જે જ્ઞાનધ મનિ મત વસ્યું, મનિ ધમ કાં રે ?

નવિ હંડીધ અણ્ઠ. રાય, સમજિ મનિ ધમ કાં રે ? ઇત્યાદિ.

આ રીતે મહામાસનું નામ સાંભળતા જ કનકસુંદરે લંબાણપૂર્વક સહેતુક ચર્ચા હિંમત કરી છે. વળી એના કાવ્યમાં અતિથિને જુદાં જુદાં બોજન કહી સંગ્રાવતાં સગાળ 'સત્તર લખખ' તો કહી દેખ કરતો નથી. કારણ કે 'સત્તર લખખ' માં માંસનો સમાવેશ થાય છે. (મ. બા. વ્યાસ મંગોધિત વિમલપ્રબંધ પૃ ૩૦૦.) વળી જીવધારી એકેવાનો વધ ન થાય તે માટે કનકસુંદરનો 'દેવ' મંડપમાં પડેલું 'કાદહું' લઈ 'માવાકુંવર' બનાવે છે.

માંસભક્ષણની ચર્ચાનું બીજા વાસુકાવ્યમાં છે ખરું. પણ એ ચર્ચાનું મૂળ કનકસુંદરની માફક ધાર્મિક માત્ર નથી. પોતાના પ્રાણથી પણ પ્રિય એવા પુત્રનું મસ્તક લઈ સગાળ અને ચંગાવતીએ બળી મરવાની ઈચ્છા રાખી હતી. એ મૃતપુત્રના મસ્તકનો સહવાસ પણ બપોરે અતિથિએ હોડાવવા ઇચ્છ્યું ત્યારે જ પિતૃહંસ જરા કંકળી ઉઠ્યું. ઉપર બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે એક યા અન્ય રીતે કાવ્યના વસ્તુને સમયાનુમાર-સ્વધર્માનુમાર સ્વાભાવિક રૂપ આપવા પુરતો જ યાન કનક સિદ્ધાવના સમજા કવિઓએ કર્યો છે. અતિથિએ પોતાના ધર્મ અથવા પ્રકૃતિને અનુકૂળ બોજન માગ્યું અને તે સાંભળી સગાળ જરા કંપ્યો, એટલું કહેવું તેમને માટે બસ હતું. મૂળના સંસ્કાર શૂંસવાને કનકસુંદર જેટલો સગા કે અવિસ્તર પ્રયત્ન બીજા કોઈએ કર્યો નથી. ઈશ્વરની માયાથી બહુ બને છે ને પાછું હતું તેવું થાય છે, એટલે વાસ્તવિક હિંસા થયાનો પ્રશ્ન બીજા કવિઓને ઉભાવવાની આવશ્યકતા નથી.

આ રીતે સર્વ કવિઓના હોડાવતા પ્રયત્નોને પરિણામે મૂળકથામાં જોઈ તથા જોનેતર સંસ્કાર લાગી ગયા છે. મૂળ લોકકથાનો અતિથિ શિખિકયાની માફક આઠાણ હોય તો નવાઈ જેવું નથી. અને જોઈ તથા વૈષ્ણવ કવિઓએ અપનાવેલું કાવ્ય મૂળ સ્વરૂપે શૈવ

* વાસુકાવ્યમાં એનો ઉલ્લેખ છે. પૃ. ૧૦, પં. ૧૨.

હતું એ ખચિત સંભવે છે. વાસુ, નાંકર આદિવૈષ્ણવ કવિઓમાંથી કોઈએ પુત્રમાંસભક્ષણ જેવો ક્રમક્રમાટીભર્યો પ્રસંગ લોકકથામાંથી લઈ શિવધર્મને માથે ઝોરાઢ્યો એવું બન્યું નથી. એમનાંજ કાવ્યોમાં શૈવ અવશેષો જડે છે. પરંતુ મૂળ કાવ્યકથામાં સગાળ શિવધર્મો હોય અને એ કથા શિવભક્તની કસોટીની કથા હોય એમ શું ન બને ? વિષયુક્તિ ઉપદેશનાર પાંચરાતદર્શનની સમાન અને સમ-કાલીન એવી પશુપતિ શિવની ભક્તિનો બોધ કરનાર પંચાર્થવિદ્યા ઉદ્દે પંચાખ્યાયીના કર્તા લકુટેશ (લકુલીશ-નકુલીશ)ની પ્રવર્તાવેલી પાશુપત શાખા ગુજરાતમાં પ્રચાર પામી હતી. વળી વૈષ્ણવ કવિઓ કરતાં મોડેથી રચેલાં વૈષ્ણવ જાની તથા વૈષ્ણવ કૂટજનાં શિવભક્ત સગાળના કાવ્ય આપણને મળ્યાં છે. એટલે મૂળ કાવ્યકથા શૈવ કથા હતી એ નિઃશક છે.* શૈવ અને વૈષ્ણવ તથા જૈન અને જૈનેતર, એ ભેદો છતાં મધ્યકાલીન યુગમાં ગૂજરાતી સંસ્કૃતિનું ધડતર કેવી રીતે થતું હતું તે સમજવામાં 'સાહિત્ય પરંપરા' સાથે આ પ્રકરણ ઉપયોગી નીવડશે.

સાહિત્ય પરંપરા

અત્રે એકત્રિત કરેલી સર્વ સામગ્રીને અભ્યાસાર્થે યોજવા માટે છાપેલાં કાવ્યોનો પરસ્પર સંબંધ સમજવો જરૂરનો છે. કવિ નાંકર વિ. સં. ૧૫૫૦ થી વિ. સં. ૧૬૩૦ દરમિયાન હયાત હતો. એટલે નાંકરની પૂર્વાવધિ અને ભોજલના દેહાન્તની વચ્ચે સાડા ત્રણસો વરસનો ગાળો છે. એ ગાળામાં આ દસ કાવ્યો રચાયાં હતાં. તે પૈકી કાવ્યાંક ૧ થી ૪ ની રચના કે નકલ નાંકરના કાળ પછી પચાસેક વરસમાં થઈ હતી, એ મળી આવતી

● શિવધર્મમાં સમાવવામાં આવેલાં અનાર્થ તત્ત્વોમાં લોકકથાનું મૂળ શોધવું એ જુદો પ્રશ્ન છે. આપણું કાર્ય કાવ્ય પુરતું છે.

સાલોથી સિદ્ધ થાય છે—ફક્ત નાકરકૃત સગાળપુરી (૧) કાવ્યાંક ૬ ની મુલેલી પ્રત નાકરની ઉત્તરાવધિ પછી ૧૦૦ વર્ષે ઉતારવામાં આવી છે. જનનીકૃત સગાળચરિત્રની રચના સાલ સં. ૧૭૦૮ છે; પરંતુ તે કાવ્ય પણ સગાળપુરી (૧) ની પ્રત પૂર્વેનું હોવાથી આ સમુદાયમાં ગણવા જેવું છે.

ફૂલજી તથા જનની

પહેલાં છ કાવ્યો પૈકી કનકસુંદરનો રાસ એ જૈન હોવાથી નિરાળો પડી આવે છે, તેમ જ ફૂલજી અને જનનીનાં કાવ્ય શૈવ હોવાથી જુદાં પડી જાય છે. કંસવધના ચક્રાવલ્લા અને બીજાં વૈષ્ણવ વિષયોનાં કાવ્ય રચનાર ફૂલજી 'ગૃગાલપુરી'માં વૃષભારુદ શિવને વર્ણવે છે. તેવી જ રીતે ત્રિપુટી પૈકી વેકુંકપતિ વિષ્ણુ-હરિનું પ્રથમ પદ સ્વીકારનાર જનની પણ શિવમાહાત્મ્ય ગાય છે. નાકરના નળાખ્યાન પછી સો વરસે અને જોખાદરજી પછી સિતેર વરસે એની ઉત્તરાવધિથી બાવન વર્ષ પછી ફૂલજીનું કાવ્ય રચાયું છે. છતાં કાવ્યના બાહ્ય સ્વરૂપની ઘટના ઉપરાંત બીજાં કાંઈ સામ્ય એને નાકરાદિનાં કાવ્ય સાથે નથી. માટે કહીએ કે કાવ્ય એના ભરવામાં ન હતાં, અગર તો એમનાથી સ્વતંત્રપણે એણે પોતાની કાવ્ય રચના કરી હોવી જોઈએ: અર્થાત્ નાકરાદિ છતાં કર્ણાવતાર સગાળની (કાવ્યાંક ૧) શૈવકથાનું સાતત્ય ગૂજરાતના જે ભાગમાં ફૂલજી વસતો હતો ત્યાં નર્મદાની દક્ષિણમાં જળવાયું હોવું જોઈએ. *વાસુ-નાકર

* વાસુ-કનકનાં કાવ્યમાં ભાતભાતનાં લોજનની ગણના આવે છે તેવી ફૂલજીના કાવ્યમાં છે, પણ અન્ય કાવ્યોમાં નથી. વળી ફૂલજીના કાવ્યમાં ખારે મેઘ વરસવાને ઠેકાણે સૌ સંન્યાસીને 'મન પ્રેરા અગોપ' કરવામાં આવે છે. તેમને શોધવા વાલોતરો પ્રથમ જાય છે. તેવી રીતે ફક્ત અમૃતનંદના આખ્યાનમાં (પરિશિષ્ટ પ્ર. ૧) પ્રભુ સંપન્ન બની બધાને સંપદામાં લઈ જાય છે. ત્યાં પણ વાલોતરો છે.

તો ઠીક, પરંતુ કનક પણ શૈવ અવશેષને પુરા ભુંસી શક્યો નથી; અને કનકકાવ્ય પછી પંદર જ વરસે કૂટજની કૃતિ રચાઈ, તે બેતાં એ અનુમાન સ્વાભાવિક લાગે છે. કૂટજ પછી પણ ૨૬ વરસે ગૂજરાતનાં ઉત્તર ભાગમાં શૈવકથાનું સાતત્ય જળવાયાનો પુરાવો જાનીના કાવ્યમાંથી મળે છે. નોંધવા જેવું એ છે જે આ કાવ્યની કથા વાસુ, નાકર આદિની કૃતિઓથી કેટલીક મુખ્ય બાબતોમાં બેદ-વાળા હોવા છતાં છેક સંબંધરહિત નથી. એ 'કથાપરિચય'માં સગાળ-ચરિત્રના સાર સાથે આપેલી નોંધો ઉપરથી જણાશે. (પરિશિષ્ટ પ્ર.૮)

વાસુ અને કનકસુંદર

'સગાલસાહ રાસ' વાસુકાવ્યનો વિસ્તાર માત્ર હોવાથી પરસ્પરસંબંધઅર્થાં પરત્વે એમાં જ અંતર્ગત ચએલું સમજવાનું છે. વાસુની ઠરૂંકામાં કનકસુંદરે કરેલા સુધારાવધારા તથા ઘટાડા નીચે મુજબ છે.

વધારા (ક) ૧. ઉદ્રે કહેલી શ્રીદત્તની આડકથા.

૨. ભોમએ કહેલી શીઆળ અને ગધેડાની આડકથા.

(ખ) (૧) પ્રાસ્તાવિક ભાગ. (૨) ધર્મનગરનું વર્ણન. (૩) સગાળના પૂર્વજોનું વર્ણન. (૪) સગાળના સંસારનું લંબાવેલું વર્ણન. (૫) વાસુના વિપ્રમાહાત્મ્યને સ્થાને શુરુ માહાત્મ્ય. (૬) નારદના ઉપદેશમાં લોભનિંદા, દાન-મહિમા અને અજમાહાત્મ્યનાં પ્રકરણમાં સુધારાવધારા.*

* કાન્હડદે પ્રબંધના ચોથા ખંડની ૧૮૫-૧૮૨ કાંઈમાં લોભનિંદા છે, તથા વિમલ પ્રબંધનાં પૃ. ૭૧, ૭૨, ૭૩ આદિ પર કલિયુગ-નિંદા છે. ત્યાંની કેટલીક પંક્તિઓને વાસુ-કનકના લોભનિંદા પ્રકરણની કેટલીક પંક્તિઓ સાથે સામ્ય છે. તે જિજ્ઞાસુ બોધ લેશે. લોભનિંદા સંબંધી પ્રચલિત કહેવતો કે કે કોઈ કાવ્ય સર્વસામાન્ય આધાર ૭૭ કે કા. પ્ર. માંની લોભનિંદા વાસુને આદર્શભૂત નીવડી છે, તે વિચારવા જેવું છે.

(૭) સત્ત્વકારનર્જુનમાનુ જમણુ માહાત્મ્ય (૮) અંતભાગ

વાસુના કાવ્યમા નારદ સગાળ પાસેથી ઈદ્રમલામા જાય છે પરંતુ ઉપદેશ આપી ગયા પછી નારદ કનકસુન્દરના રાસમા ફરી જણાતા જ નથી છતાં એના રાસમા ઇદ્રસમા મળે છે, અને ત્યાં ઈદ્રની ઈર્ષ્યાથી ભિન્ન એવો સગાળપરીક્ષાનો હેતુ ઉત્પન્ન થાય છે ઇદ્રને સાહાય્ય કરનાર શરૂ ભગવાનને બદલે 'જેનધ વિઘ્ન દેવ' એવો શકાશીન 'દેવ' પરીક્ષા કરવા કર્ણકથાના 'ઈશ્વર'ની માફક 'કાપડીનો વેશ ધારણુ કરી પૃથ્વી ઉપર' શિવમંદિર 'મા જાય છે - જૈનેતર કર્ણ સાથેનો સર્વ જુસવાના પ્રયત્ન વિષે આગના પ્રકરણમા કહેવાઈ ગયું છે

આ સિવાય વાસુ અને કનકના કાવ્યમા ગાઢ મળતાપણુ છે પરંતુ જ્યાં મળતાપણુ છે ત્યાં સ્વાભાવિક ભાષાફેર તો છે વૃત્તવૈવિધ્ય માટે, પ્રાસ છત્વાદિની કોઈ ક્ષતિ સુધારવા માટે અને પુનરુક્તિ ટાળવા માટે એ ફેરફાર થાય છે છતાં બંનેની ભાષામા હરકોઇ વાચકને સહેલાઈથી જણાઈ આવે એવું સામ્ય છે એટલે તેના દષ્ટાંત ટાંકવાની જરૂર નથી

કોઈના તાબા રચાએલા કાવ્યનો કર્ણકથાનો કેનકે કયો છે તેવો-નરી સાહિત્યચેરી જેવો-વિસ્તાર મળવતો નથી છતાં આ ગાઢ સામ્ય ઉપરથી એમ પણ સમજાય છે કે વાસુ અને કનકની વચ્ચે કોઈ બીજો સગાળશાહ વિષે કાવ્ય રચનાર જૈનધર્માનુયાયી કવિ થયો નહિ હોય મતનબ કે વાસુ અને કનક વચ્ચે બહુ ઝાઝું અંતર સભવતું નથી સિવાય કે આપણને મળતું વાસુકાવ્ય મૂળ વાસુકાવ્યની જૈનમશોધિત આવૃત્તિ હોય પણ સદ્ભાગ્યે જળાશ્મ રહેલી સોસાઈનીનાળી અધુરી વ્યાહણી પ્રતથી જૈનજૈનેતર ભેદ તે સમય માટે ખોટા ઠરે છે અર્થાત્ વાસુએ કરેલી કર્ણકથાની

જુદા જુદા ભાગમાં સારો ફેલાવો પામ્યું હતું. પાઠભેદ ઉપરાંત જોડણી ભેદ છે. એ કક્ષા લક્ષીઆભેદનું પરિણામ નથી.

વાસુ અને નાકર

આ પ્રમાણે બે કાવ્યોને બાબુ પર મૂકતા વાસુ, નાકર અને સુરદાસના પરસ્પરમધ્યનો વિચાર ઉપસ્થિત આવે છે. વાસુની કર્ણુકથાનો વિસ્તાર કનકસુન્દરના રામ જોડેલો નથી છતાં એનું કાવ્ય નાકર અને સુરદાસના કાવ્યથી લાભુ છે. એનું વલ્લભ મૂળ કથાભાગને વિસ્તારવા બણી છે. કર્ણુકથામાં નીચેના પ્રકરણ મૂળ કથાભાગના વિસ્તાર માટે યોગ્ય છે. તે વિષે નાકર-સુરદાસનાં કાવ્યમાં કાંઈ કહ્યું નથી.

(૧) નારદ સંવાદ (૨) સત્તુકાર વર્ણન (૩) દ્વિદ્રની ધર્મા (૪) ભોઈપ્રવેશ (૫) રસોઈના પ્રકારનું વર્ણન (૬) મસ્તકનાં ચાર તરવોનું વર્ણન (૭) મલિનગણના (૮) નગરમાં આનંદ વર્ત્યાનું વર્ણન.

વળી વાસુકાવ્યમાં સત્તુકારવર્ણન અને ઈશ્વરપ્રાકટ્યવર્ણન લંબાણથી આવે છે, તેનો સમાળપુરી (૧)માં ઉલ્લેખમાત્ર છે. મતુકારનો ઉલ્લેખ સુરદાસે કર્યો નથી.

આ પ્રમાણે વિસ્તારપૂર્વક કાવ્યરચના કરવાનો વાસુનો ઉદ્દેશ હોવાથી જો વાસુને આ બે અગર એક કાવ્ય હસ્તગત હોત તો તે કાવ્યોની શરૂઆતમાં કર્ણુ સંબંધી આવતા સુવર્ણરેખદાન* આદિ પ્રસંગો વાસુએ અવશ્ય ઉપયોગમાં લીધા હોત

ખીજી બાબુ નાકરનું કાવ્ય નાનું હોવા છતાં એણે પણ મૂળ કથાભાગનો વિસ્તાર કરવાનો પ્રયત્ન કરેલો હોય એમ સમાળપુરી (૧)નો કર્ણુપ્રસંગ અને કંતીનગરવર્ણન મૂકવે છે. વળી સમાળપુરી (૧)

* સુવર્ણરેખદાન સમાળપુરી (૧) ની સોસામટીવાળી પ્રતમાં નથી. પરંતુ ફોર્સસભાની પ્રતના પહેલા કડવાની કડી સંખ્યા વિચારતાં એના નજીક યોગ્ય શરૂઆતના ભાગમાં બે હોય એવું સંભવ છે.

માં નાકરે કંતીનગરનું થોડુંક વર્ણન આપ્યું છે, ત્યારે વાસુ ધર્મ નગરીનો ઉલ્લેખ જ કરી સંતોષ પામ્યો છે. એટલે કે બંને જણ પોતપોતાની રીતે વિસ્તાર કરે છે. સગાળપુરી (૧)માં સ્ત્રીભરતાર સાથે અતિથિની શોધમાં નીકળી પડે છે, અને રણવગડામાં આવેલા દેવળમાં એમને જતીનો ભેટો થાય છે, અને શાહ જતીને માથે લે છે. પરંતુ વાસુકાવ્યમાં ચંગાવતીની વિનવણીથી સગાળ એકલો શોધવા જાય છે અને કાપડીને પ્રસાદ-દેવળમાં જુએ છે. તે ઉપરાંત બંને કે ત્રણ મુખ્ય પાત્રનાં નામ એક સરખાં રહ્યાં છે; તો પણ સગાળના નિવાસસ્થાનના અને એના પિતાના નામમાં ફેરફાર દૃષ્ટિગોચર થાય છે.* એકબીજાના કાવ્યની માહિતી હોવા છતાં આવો નામભેદ વાસુ અને નાકર-સુરદાસનાં કાવ્યોમાં મેલવી શકે. પરંતુ ઉપરની બીજી હકીકતો સાથે વિચાર કરીને એમ કહી શકાય કે એમની વચ્ચે પરસ્પર સીધી અસરનો અભાવ હતો તથા તેમને કાવ્યરચનામાં કોઈ સર્વસામાન્ય પુરોગામી આધાર હતો.

હેત્યાં અનુમાનને અન્યથા અનુમોદન મળે છે. કારણ કે બીજા બાણ વાસુ અને કનકનાં કાવ્યોમાં કોઈ વિલક્ષણ મેળધ પણ કળી શકાય છે. ઉપર જણાવેલા વાસુ કાવ્યમાંના વધારા બાદ કરતાં રહેતી કર્ણુકથા અને સગાળપુરી (૧) ના બાજુ સ્વરૂપની ઘટના એક સરખી છે: એલૈયા વધના સંબંધમાં પાછળના ભાગની વિગતોમાં સામ્ય છે, ખાંડણનાં ગીત બંનેનાં કાવ્યમાં આવે છે. વળી થોડુંક બાપાસામ પણ છે.*

એક તરફ આવું સામ્ય છે; બીજી તરફ નાકર અને વાસુનાં કાવ્યો વચ્ચે પરસ્પર પ્રત્યક્ષ સંબંધ સિદ્ધ કરવો મુશ્કેલ છે. ત્યારે એમ સ્વીકારવું જોઈએ કે બંનેની પૂર્વે લોકકથા કાવ્યારૂઢ ચર્ચ ચૂકી

* જુઓ, પરિશિષ્ટ પ્ર-૪.

x જુઓ પરિશિષ્ટ પ્ર-૫.

અને કોઈ જુના કાવ્યને નજર આગળ આ મૂલિમા રાખીને વાસુ તથા નાકર-સુદાસે પોતપોતાના કાવ્ય લખ્યાં છે ૧

એ રીતે વાસુએ કાવ્યગ્યના ક્યારે કરી તે નક્કી કરવાને મીધુ પ્રમાણ મળતું નથી તારાપુરવાળા પ્રત સ. ૧૬૪૭ માં લખાઈ, તેની આસપાસના સમયમા એટલે કે નાકરની ઉત્તરાવધિ મમયે વાસુ કાવ્ય મારા પ્રચાર પામ્યું હતું એ વાસુ-કનમ્ની ચર્ચા પ્રગમે સિદ્ધ કર્યું છે તે સમયના વ્યવહારના માધન ધ્યાનમા લેતા નક્કી લાગે છે કે એ પ્રચારને રચના પડી કેટલાક વરસ નાગેના જ વળી કનક સુદરે મં ૧૬૬૭ માં વાસુકાવ્યનો વિસ્તાર કર્યો કર્યુંકથા મગી સગાળ કથા બની કથામાથી કર્યુંનું પ્રાધાન્ય જુસી કયાનું નામ* સગાળપરથી પાડનાને પણ સમય જોઈએ એટલે શતમ્ના પહેલા દશમના અંત સુધીમા કર્યુંકથા રચાઈ હોની જોઈએ પરંતુ આગળ બતાવ્યા પ્રમાણે મગાળપુરી (૧) ની રચના વખતે નાકરને વાસુકાવ્યની માહિતી ન હતી સગાળપુરી (૧) ની રચના નાકરના કવનકાળની શરૂઆતમા થઈ હોની જોઈએ 'સાબલૂ તે કહૂ કેલવી' એ ઉલ્લેખ ત્યારે જ મળવે અને વાસુકાવ્ય નાકરના કાવ્યથી બહુ વહેલુ રચાયુ હોય તો તે નાકરની જાણ મહાર ગહેવુ ન જોઈએ માટે નાકર જીવનની પૂર્વા વધિ સ ૧૫૫૦ થી બહુ મોડી વાસુની કર્યુંકથા રચાઈ ન હોવી જોઈએ

૧ એ અતુમાનને સાહાય્યભૂત થઈ પડે એવા વિષય સુચા બનેમા જણાય જુઓ પરિશિષ્ટ પ્ર-૬

* વિષ્ણુદાસ રચિત 'હરિશ્ચંદ્રપુરી નામના કાવ્યની પ્રત ફાર્બસ સભા પાસે (અ.ક ૫૨-૬) છે રૂદમાનદપુરી નામનો ઉલ્લેખ જુ કા દો અ.ય ૮, મા છાપેલા રૂદમાનદ આખ્યાનના પ્રથમ કડવાની છઠી પંક્તિમા જુ કવને આપ્યો અવિચળ કામ એમ પોતાના નગર સહિત અતરિક્ષવાસ પ્રાપ્ત કરવાનો બાવના ઉપરથી આવા નામકરણની શ્રાદ્ધાણી પ્રત્યેક ચાલી હોવી જોઈએ

આ રીતે વાસુની કાવ્યરચના અને આપણને મળતી તેની પ્રત વચ્ચે યંચોતેરેક વર્ષનો ગાળો પડે, તે બીજા કાવ્યોના લખલા જોતાં અસ્વાભાવિક નથી. x વળી આપણને મળેલી પ્રતમાં જોડણી અને વ્યાકરણનું વૈશિષ્ટ્ય તેમજ વૈવિધ્ય જોવામાં આવે છે, એ કર્તા અને લહીઆ વચ્ચે સ્થળ તથા સમયનું અંતર મુશ્કેલ છે. એ વૈવિધ્ય કર્તા અને લહીઆની વચ્ચેના સમકાલીન બોલીબેદ છે અગર ઉતારનારની કોઈ વિલક્ષણ ટેવનું પરિણામ માત્ર છે એમ માનીતા કન્વાને પ્રમાણ નથી. વળી તારાપુરની એ અંપૂર્ણ પ્રતથી જુદા ધોરણે (દા. ત. 'ઇ' પ્રદોષ) જોડણી લખવાવાળી તથા સામાન્ય પાઠ્યબેદવાળી એક અધુરી તારીખ વગરની પ્રત પણ મળી આવી છે. અને એ પ્રતને મળતી છતાં બિન એવી કોઈ પ્રતનો કનકમુંદરે ઉપયોગ કર્યો હતો. એટલે પહેલાં કરેલી સૂચનાથી આગળ જઈ એમ પણ કહી શકાય કે વાસુકાવ્ય વિક્રમ સંવતના સોળમા શતકની આખર પહેલાં રચાયું એ નિઃસંક છે. તેમજ સગાળપુરી (૧) પણ તે અરસામાં જ રચાયું હોવું જોઈએ.

સુરદાસ

સુરદાસના કાવ્યની બે પૈકી જુની અધુરી પ્રત સં. ૧૬૬૫ માં ઉતારવામાં આવી હતી. એ નકલ કર્તાના હસ્તાક્ષરની મૂળ નથી. * સંપૂર્ણ પ્રત મોડી સં. ૧૭૬૦ માં એ લખાઈ છે. છતાં અધુરી પ્રતમાં કથાભાગ લંબાણથી આવે છે. એટલે સં. ૧૬૬૫ વાળી પ્રતમાં

x કાન્દડદે પ્રબંધ, કાદમ્બરી, હયાહરણ અને સીતાહરણની રચના અને તેમની મધ્યે આવેલી નકલો વચ્ચે અનુક્રમે ૧૫૩, ૧૨૨, ૧૨૫, અને અને ૭૯ વરસનું અંતર છે.

* ચાલીસમા પંક્તિમા આવતો શબ્દ 'અવશાગત' પ્રતમાં દ્વાસી-આમાં હમેશો છે. બીજી ચોક્કસ ઉતારવાની ભૂલો પણ છે. તે પરથી આ અનુમાન કર્યું છે. વળી એ જ જાણનારની અધુરી પ્રત છે, એ સળંગ પુરાવો છે.

મૂળકાવ્યની સુધારાનધાગવાળી આવૃત્તિ ઉતારવા માડી હતી એ રપટ છે અર્થાત્ મૂળ સુરદાસકાવ્ય સ. ૧૬૬૫થી ઘણું જુનું હોવાનોર્થ એ મ. ૧૬૧૧ માં પ્રદ્વાદાખ્યાન રચનાગ સુરદામથી આ સુરદાસ લિખ નથી જ +

તો પ્રસ્તુત કાવ્ય પગલે એ સુરદામ અને નાકર વચ્ચે કેવો મળધ હતો તેનોર્થ એ તેમના કાવ્યમા આવતા લાપાસાખ્યના દાખલા* વિચારવા જેવા છે ગણપતિ અને સરસ્વતીનું રતવન વાસુકાખ્યની માફક બનેમા છે મરાઠાર સુવર્ણન તથા સુવર્ણ રેખદાનનો ઉલ્લેખ સુરદામ કરે છે તે સગાળપુરી (૧) મા નથી, પણ મગાળપુરી (૨) મા છે આ સર્વથી જણાય છે કે નાકર અને વાસુ કરતા નાકર અને સુરદાસના કાવ્યોનો સમંધ વધુ નિકટ હતો

એ મળધનું મથાર્થ સ્વરૂપ સમજવામા ૧૬૬૫ની પૂરી પ્રત મળી હોત તો બહુ મદદરૂપ થઈ પડત * છતાં જેવું છે તેવું અધુર કાવ્ય એટલું તો બતાવે છે કે સુરદાસ પોતાની કથા લખાણપૂર્વક કહે છે. મરખામણીમા દુકાણથી કથા કહેતી સંપૂર્ણ પ્રતની કથા પણ સગાળપુરી (૧) કરતા વધારે લખાણથી કહેવામા આવી છે નાકરકાવ્ય પણ શરુઆતમા કથા દુકાણથી કહેતું લાગે છે પણ પાછળથી વર્ણન એટલું બહુ દુર્લભ નથી અનુમાન એ થાય છે કે બનેએ કોઈ જુદા કાવ્યને લખાવવાનો યત્ન કર્યો છે સુરદાસ સગાળપુરી (૧) ને વિસ્તારીને

* જુઓ પ્રતપરિચય, કવિટકા ૩ પાછળથી ‘ સુરદાસ પ્રૂટો ’ એવો ઉલ્લેખ મારા જોવામા આવ્યો છે, તે વિષે જુઓ, પ્રત પરિચય, કવિટકા ૪.

• જુઓ બનેના કાવ્યની વરચાચના—કચું ૧ તે ઉપરાત શરુઆતના લાગમાથી દૃષ્ટાત પરિશિષ્ટ પ્ર-૭ મા આપ્યા

* ઉપોદ્ધાતનો પ્રસ્તુત ભાગ લખાયા પછી સોસાઈટીને સુરદારાના કાવ્યની એક પ્રત (૩-સ) મળી છે, ત્યાં પ્રતને—આ પ્રતના ઉતારનારને ચા તેના પ્રેરણાગ્રામીને નાકરના કાવ્યનો પરિચય હોવો જોઈએ.

લખતો હોત તો અવશ્ય એના કાવ્યનો વિસ્તાર છે તેથી ઘણો વધારે હોવો જોઈતો હતો. વળી સગાળપુરી (૧) માંના કવચયાચના આદિ પ્રસંગોનો ઉલ્લેખ પણ હોવો જોઈતો હતો. આ રીતે નાકર અને સુરદાસ વચ્ચે પણ પરસ્પર સીધી અસરનો અભાવ હતો એ નક્કી છે.

નાકરયુગનાં કાવ્યોના સામાન્ય કથાભાગનું નિરીક્ષણ કરતાં તેમના સ્વરૂપની ઘટનામાં સામ્યદર્શન થાય છે. એ સૂચવે છે કે વામુ-કનક, નાકર-સુરદાસ, અને કૂદજીની પુરોગામી કોઈ કાવ્યારૂઢ લોકકથા વિક્રમના સોળમા સૈકામાં હતી, અને તેમાં કણ્ઠકથા અને સગાળકથા સંધાઈ ચૂકી હતી.*

સગાળપુરી (૨)

નાકરનું નામ જેની સાથે જોડાયું છે એવું આપણને મળેલું દસ કડવાંનું સગાળપુરી (૨) નાકરના સાત કડવાંના સગાળપુરી (૧) નો વિસ્તાર છે. નાકરે પોતાનાં બીજાં બે કાવ્યો વિસ્તારીને ફરી લખ્યાં છે, એટલે નાકરને હાથે સગાળપુરીની રચના પણ બે વાર થઈ હોય એ સંભવિત છે. વિશેષ પ્રતિભાવાળો કવિ એક જ વિષય ઉપર જુગ્મ ભાષા સામ્યવાળાં બે કાવ્ય લખે એ પણ બને. છતાં મળેલાં બે કાવ્યોનો અભ્યાસ કર્યા વિના મત ન બંધાય.

સગાળપુરી (૨) માં સગાળપુરી (૧) કરતાં નીચેના પ્રસંગ વધારે છે:

(૧) પ્યાલણસ્તવન (૨) કર્ણના અવસાનનો લંબાવેલો પ્રસંગ. (૩) સ્વર્ગમાં લક્ષ્મીરાસીનો પટ ફર્યાનું વર્ણન. (૪) લેમ્પ થતા પહેલાં

* આ લખ્યા પછી પાઠ્યુથી જાનીકૃત સગાલચરિત્ર મળ્યું છે. તે પણ ઉપરના કથનને પુષ્ટિ આપે છે. જુઓ પરિશિષ્ટ પ્ર-૮.

મગાળે માડેલી અનાજની ફેરી, (૫) એવૈવાવધ પછીના ગોકગીતમાં આવતું અવતાવર્ણન.*

બાકીની મગાળની કથામાં પ્રમગ વધાર્યા નથી પણ તે મનુ વર્ણન લખાણથી કર્યું છે. વળી બીજા ફગ્ગ પણ નજરે ચડે છે +

એ હકીકતો વિચારતા એમ લાગે છે કે નાદરની મગાળપુરી (૨)માં બીજાનો હાથ ફરી ચૂક્યો છે આપણને મળેલી પ્રત મ ૧૯૧૫ નેટલી મોડી ઉતારી છે જેનો હાથ ફર્યો છે તેણે બાપાને સમકાલીન રૂપ આપવા ઉપરાંત દુઃખવિદાગણ માટે થતા અવનાગ્ના વર્ણન* જેવો લોકપ્રિય ભાગ પ્રસંગ જોઈ ઉમેર્યો છે વગ્યાચનામાં શ્લોક

■ 'કુંવારી પૃથ્વી જે ભગ પ્રભુ' તાહા કર્ણને દેભે દાગ.' એ સિવાયની વગ્યાચના બે અશુદ્ધ સદૃશ શ્લોકોમાં સમાવેલી છે, સગાળપુરી (૨) માં સૂત્રકારનો નિર્દેશ નથી, તેમ સગાળપુરી (૧) ના આરણ્યગીતનો ઉપયોગ કર્યો નથી એવૈયાના ઉપવાસના ઉલ્લેખ નથી. સગાળપુરી (૧) તો 'સા'સિક ત્રહુનિ લધન પડિ' એમ સ્પષ્ટ કહે છે તેમાં સ્ત્રીકરચાર અતિથિ શોધવા ભય છે ત્યારે સગાળપુરી (૨) માં સગાળ એકલો ભય છે અને કહે છે કે 'તમને ઇચ્છે ધણુ માહારી નાર'. તે પછી પોતે કહિયામાં એને ઉચકી લાવે છે વળી

લણિ ચ ગાવતી* વાર મલાહ, નીસાલિ બોલાવવા ભલ

સગાળ (૧) ૩. ૪

કુંવર નિશાળેથી આવે જે વાર તમને બોલન કરાવુ બોલન સાર

સગાળ (૨) ૫ ૧૧

તફપરાત માતાકુત્રના નામ સગાળપુરી (૧) માં ચ ગાવતી અને એવૈયા છે, તે સગાળપુરી (૨) માં શ્રી ગાવતી અને કેલૈયા એ રૂપાંતર પામ્યા છે.

+ સગાળપુરી (૨) ની પાછળથી મળેલી વચ્ચેથી વટતી પ્રત વિષેની નોંધ 'પ્રતિપરિચય'માં કહિડકા છે ને અતે આપી છે.

● સુરદાસના કાવ્યની પ્રત ડરૂ માં અવતારવર્ણન છે પ્રનાની (૩) કે ફોબસે સમાની પ્રત (૩-ક)માં અવતાર વર્ણન નથી. સગાળપુરી (૨)ની રચના સખધી વિરોધ ચર્ચા માટે જુઓ પરિશિષ્ટ પ્ર-૮

દ્યારથી આવ્યા ને સમજાવું નથી વળા એકના ત્રીજા કડાની રાત્ર
આતમા સગાળપુરી (૨)મા—

‘વૈશંપાયન એણી પેર એવ્યા સાલજા પરીક્ષિતતન’ એવો
ઉલ્લેખ છે સગાળપુરી (૧)મા ગણુઝોડરાયનું નામ નથી પણ વગ-
યાયના પ્રસંગમા જ—જ્યા શ્લોકો આવે છે તે જ ભાગમા—

‘માગ કણુ’ તુજને જે કોડ તુજને વડયા શ્રી ગણુઝોડ’
એ પ્રમાણે કહ્યું છે

આ સૌ કોઈનો હાથ ફાંના ચિહ્ન છે એ હાથ કોનો હશે ?
નાકર—મુકુન્દના નામ ભેગા બોલાય છે એ દારકાવાસી ગુગળી
ધાલણુની ‘ભક્તમાલ’ સ ૧૭૨૧મા નાકરની ઉત્તગવધિ બાદ
સુમારે ૬૦ વરસે રચાઈ છે નાકરે પણ સ ૧૬૦૧ મા
‘ભક્તમાલ’ રચી કહેવાય છે તો શુ ગણુઝોડરાયનો મહાગનાર
એમનો સેવક ધાલણુ મુકુન્દ* હશે ? મુકુન્દના કાન સાથે સરખાવ્યા
વિનાતયા છતર પ્રમાણુ વિના આ પ્રશ્ન અનુસર જ ગહેનો ઘટે છે એ
સ્વીકારીએ તો ભાષાશુદ્ધિ કરનાર કોઈ ત્રીજો લઢીઓ ગણુવાનો રહ્યો
જ નાકરે બીજી વાર સગાળપુરી રચી એમ સ્વીકારવા હતા આવુ
કાંઈ બન્યું હોય તે માનવાને માધ નથી કારણ કે જાપેની પ્રત
ઉતારવામા આની ત્યારે નાકરની પોતાની પ્રતને ત્રણસો વરસ થઈ

+ સ ૧૭૦૮મા ભનીએ સમાગચરિત્ર રચ્યુ ત્યારે આપણને મળ્યું
છે તેણે સગાળપુરી (૨)એના ભણુવામા હોય એમ લાગતું નથી

* તુવલરાએ સમાગપુરી (૨)નું કપલબ્દ સ્વરૂપ આપવામા ભાગ
લેજો હોય એ સંભવિત નથી કારણકે જ અને જ-કમા વરયાયના
પ્રસંગે આવતા શ્લોક એણે પોતાના કાવ્યમા શ્લોકરૂપે રાખ્યા નથી ને
પ્રત જ મા આવતું અવતારવર્ણન એના કાવ્યમા નથી વળી સગાળપુરી
(૨)મા એનો હાથ હોત તો સ્વચ્ચિત કાવ્યમા કરેલા નામસેદનું પ્રયોજન
શું ? પોતાનું નામ જોડીને સચિત્તર કાવ્યરચના કરનાર બીજાના નામવાળા
એજ પ્રસંગમા કાવ્યમા અમુક વધારા કરવાથી શુ સતેષ પામે ?

ગયાં હતાં; અને આપણા લઢીઆને હાય એનો કેટલામો ફાલ આવ્યો હશે તે કહેવાય એમ નથી.

તુલજરામ

સં. ૧૮૪૩માં અમદાવાદના ઔદિય પાઠશાળા તુલજરામે ૨૨એકું ૧૪ કડવાનું કાવ્ય અત્રે છાપેલા સગાળપુરી (૨) ને અત્યંત મળતી આવતી પ્રત ઉપરથી વિસ્તારપૂર્વક રચાએકું છે તુલજરામનું આખ્યાન વૈશંપાયન ઋષિ રાજા જનમેજયને કહી સંભળાવે છે. એ મતલબનું કથન સગાળપુરી (૨) માં માત્ર ત્રીજા કડવાની શરૂઆતમાં આવે છે. તેને બદલે અહીં એ કડવે કડવે આવે છે. પહેલા કડવામાં સ્તવનને ઠેકાણે રાજા અને ઋષિના સંવાદમાં આખ્યાનની આગાહી અને શ્રવણ માહાત્મ્ય આપ્યા છે. પછી બીજા કડવાથી માંડીને છેલ્લા ચૌદમાની શરૂઆત સુધી સગાળપુરી (૨) નાં દસ કડવાનો વિસ્તાર કર્યો છે. એ બે કાવ્યો વચ્ચે સામ્ય એટલું બધું છે કે છે તેઅત્રે બતાવવું આવશ્યક નથી.

છતાં થોડાક ફેર દષ્ટિગોચર થાય છે. સગાળનું જન્મસ્થલ 'મુક્તિક્ષેત્ર' નથી. પણ 'નરમદાને કાંઠે હતું ઉત્તમથલ એક ગામ' એવું તુલજરામ કહે છે. સગાળની મા 'રતનાવતી' અને સ્ત્રી 'સૌંધલા' નો એકેક વાર જ નામથી ઉલ્લેખ છે. સગાળપુરી (૨) ના 'કલ્યા' ને ઠેકાણે ચેલેયો પુત્ર છે. વળી તુલજરામના કાવ્યમાં એકલી સ્ત્રી જ પ્રત આદરતી જણાય છે. (કડવું ૬. ૨૫-૨૬) છતાં 'તેણે સમે તે બે જણાને થયા અપવાસ સાત (ક. ૭. ૧૦) એવું કહ્યું છે. આ બે સ્થળે તુલજરામે કરેલું વિવરણ પહેલાં કરતાં સ્ત્રીનું સ્થાન નીચું થયાનું સ્પષ્ટ કરે છે. છતાં કસોટીનું કેન્દ્ર પિતાપુત્ર કરતાં માતા વિશેષ છે.

ખાસ નોંધવા જેવું એ છે જે સગાળપુરી (૩) નું વરચાયનાનું બધું વર્ણન સગાળપુરી (૧) ને મળતું ગુજરાતીમાં છે. સગાળપુરી (૨)

વાળા મંસ્કૃત મોડો નથી. સગાળપુરી (૧) ની અને બીજા જૂનાં કાવ્યોની સ્મૃતિ કગવે એવા વાક્યો પણ નજરે ચડે છે.* જેમ સગાળપુરી (૧) માં નથી તેમ તુલસીરામના કાવ્યમાં પણ અવતાર-વર્ણન નથી. સત્તૂકારને બદલે જ મદાનનનું વર્ણન છે, તે પહેલાંના સત્તૂકારને મળતું છે મગાળપુરી (૧) તુલસીરામના જાણવામાં હોય કે ન હોય; પણ અત્રે છાપેલી મગાળપુરી (૨) થી કાંઈ જુદું અને તેનાથી વિશ્વપણે સગાળપુરી (૧) ને મળતું એવા નાકરના પુનઃ રચેલા કાવ્યની પ્રત તુલસીરામને મળી હોવી જોઈએ +

રતનદાસ અને ભોજાસ

અત્યાર સુધી સગાળશાહ વિષે રચાએલાં લાંબાં કાવ્યોનો વિચાર કર્યો. હવે રતનદાસ અને ભોજામકાનાં બે હુંકાં કાગર રહે છે. ભોજાનું કાવ્ય હુંકું છતાં પહેલાના કાવ્યની માફક પાંચ કડામાં રચાયું છે રતનદાસનું કાવ્ય એક સળંગ પદ છે; પરંતુ તેની લંબાઈ સામાન્ય પદ્યથી વિશેષ છે.

આ રીતે બંને કાવ્ય અંગે વર્ણનાત્મક છે. તો પણ વાર્તામાયી નીપજતાં રસ, ભાવ અને પ્રેરણા સચોટ રીતે કાવ્યમાં ઉતારવા બહુ જ તેમના ભક્ત હૃદયનો સધળો ઝોક છે. લાંબા વર્ણનાત્મક કાવ્યોમાં ભાવાત્મક બર્મિંગીતનો સમાવેશ થઈ શકે છે, ને તે મુજબ જૂના કવિઓએ ખાડણાગીતની યોજના કરી છે, પણ આ બે કવિ

* પૂર્વજન્મ તો વેગે કહાવે કામી કેરો અસ [સર. પૃ. ૧૧, પ. ૪]
સ્ત્રી ભરપાનું એક જ મન [સર. પૃ. ૬૦ પં. ૨૦ તથા પૃ. ૧૨૪ પં. ૨૭]

એકવાર કોહો: શ્રી રામ [સર. પૃ. ૧૩.૧, પૃ. ૪૮.૪ પૃ. ૧૨૭.૨૪]

સ્ત્રી માહારી ને ઉદર ખર્ક છે [સર. પૃ. ૧૨૬.૧૨]

+ પ્રત ૭-ક આ અનુમાનનું સમર્થન કરે છે જુઓ પ્રતપરિચય કહિડકા ૭ નીચેની નોંધ.

ઓનો હેતુ તો આખી ચેલંચાવધની ધટના એક જ વેળાએ વક્તા ઓતાના હૃદયનું મદ્દણ કરે એ છે. બેઝર્તી બધી વિગતો પોતાની અનુભવ-જનિત કદ્દનાસૃષ્ટિમાંથી પુરી પાડી વક્તાઓ તત્કાળ એ માનસિક અનુભવની પ્રેરણા પામે એ હેતુથી રત્નદાસના પદની માફક બોજાવતું કાવ્ય પાત્ર મુખપાક માટે છે; દુક મમયમા ગવાય એટલું જ લાભુ એ યોગ્ય છે પહેલાના લાખા કાવ્યને દુકાવવાનો પ્રયત્ન એમાં થયો છે વર્ણનાત્મક ભાગ ઓછો કરી ભક્તને ઉપયોગી એવા પ્રેરણાત્મક ભાગની પ્રેરણાપોષક રીતે કાવ્યરચના કરવી એ બોજાવતો સ્પષ્ટ હેતુ છે. બને કાવ્યો વર્ણનાત્મક કાવ્ય અને ગમિકાવ્યની વચલી સ્થિતિનાં દર્શાવે છે.

આ બને કવિઓએ લોકકથાનું શ્રવણ કરેલું તે સ્વતઃ સિદ્ધ જ ■ રત્નદાસે સ્વતંત્રપણે પદન્યના કરી દશે. પરંતુ મગાળપુરી (૨) અને (૩) ના કરેલા શ્રવણની સ્મૃતિ પોતાનું કાવ્ય રચતાં બોજાવતને રહી હોય એમ જણાય છે x એ ઉલ્લેખો વાસુકાવ્યમાં કે સગાળપુરી (૧) માં નથી તેથી શંકા દઢ થાય છે. જ્યાં તુલસીરામની પેઠે જીવનનિર્વાહ વાસ્તે જ એમની કાવ્યરચના થઈ નથી, શ્રવણ બાદ થએલા હૃદયમથનને પરિણામે કરેલા અનુભવ બીજાને કરાવવામાં ઉપયોગી થાય તેટલો જ કથાભાગ સ્વયંબૂધને કાવ્યારૂઢ થયો છે, અને કાવ્યનું દાર્દ હૃદયપટ પર જડાયા પછી ધણી સાંભળેલા શબ્દો અને કથાભાગ સ્મૃતિપટ પરથી ભુંસાઈ ગયા છે અર્થાત્ રત્નદાસ તેમજ બોજાવતો કવિત્વની મૌલિકતા વિશે શંકાનું કારણ નથી.

x સતીએ કાજલ સારીઆ ને ખાટવા બેઠા તેણી વાર.—સેવૈયા. પ. ૧
આખ આછ પિયળ સારી મસ્તક ને લાવો તળી
નરનારી ખાટો ખાટણા રોરો તો જમરા પાછો વળી.

સગાળ (૨) ૭. ૯
રથ દેવ ત જોનર; માહે ગાદી ન ખાતૂં જોપાળ...સેલૈયા ૨. ૨-૫
હાથી ઘોડા રથ પાલખી બેસી આવો ભવન...સગાળ. (૩) ૩૦-૩૪

લગભગ એક-ચરખા એક જ કાવ્યની જુદી જુદી પ્રતો દેશના જુદા જુદા ભાગમાં કેવી પ્રસાર પામતી હતી અને તેનો કવિ-પાઠકો કેવો ઉપયોગ કરતા હતા, એ વાસુ-કનક અને ત્રણ મગાળપુરીના દૃષ્ટાંત મારી રીતે બતાવે છે છતાં એ દૃષ્ટીકોણે એના સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં મમજના માટે વાસુ સુરદાસ અને દૂદજી તથા જાનીની પદ્યોત્તર છતાં પ્રમાણમાં વિશેષ સ્વતંત્ર રીતે પણ ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ વળી રત્નદામ અને બોજધની રીતની ચર્ચા હેલ્થી કથિકામાં કરી છે. તે કવિઓના રીતધોગણનો નિગળો પ્રકાર છે તોપણ મધ્યકાલીન કવિપ્રવૃત્તિનું જ એ એક અંગ છે.

આ પ્રકરણમાં કરેલી માહિત્યપર પરાની ચર્ચા ઉપરથી તથા પાછલા પ્રકરણોમાં કરેલી કથાસ્વરૂપની ચર્ચા ઉપરથી મારૂંપે નીચેનો ફાટો નીપજે છે.

મહાભારતાદિમાંથી પોષણ પામી લોકકથા રૂપકકથા બની અને અંતે કાવ્યકથા રૂપે દૃઢ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થઈ. એ કાવ્યકથામાંથી વાસુ, નાકર અને સુરદાસના કાવ્ય પ્રગટ થયાં એક બાબુ વાસુકાવ્યમાંથી કનકસુંદરનો રામ જન્મ્યો; અને બીજી બાબુ સગાળપુરી (૧) માંથી સગાળપુરી (૨) મગાળપુરી (૩) તથા ઉપર સમજાવ્યું તે દષ્ટિએ સેલેયા આખ્યાન અને રત્નદામનું પદ જન્મ્યા. કાવ્યકથાના પ્રવાહ સાથે લોકકથાનો પ્રવાહ તો ચાલુ જ હતો. ગુજરાતી સંસ્કૃતિનો પ્રવાહ એ નર્મો કાવ્યકથાનો પ્રવાહ નથી ગુજરાતી જનતા બને પ્રવાહને કાઠે વિહાર કરતી આતી છે, એ વિહારક્ષેત્રમાંથી નીપજેલાં બીજાં ફળ પણ ઉપગના વૃક્ષમાં દર્શાવ્યા છે. [વળી શુભો પ્ર ૫ ૬૨]

સામાન્ય રીતે એમ જણાય છે કે મધ્યકાલીન યુગમાં ગુજરાતી સંસ્કૃતિના જૈન અને જૈનેતર એવા બે પ્રવાહ છે, અને તેમાંનો જૈન પ્રવાહ પોષધશાળાની દિવાલોમાં રૂંધાઈ ગયો; પણ બીજો પ્રવાહ સતત આજ લગી વહેતો આવ્યો, અને ભક્તહૃદયની લાગણીના પૂર લાગ્યો; પરંતુ આ હકીકત ગુજરાતી સંસ્કૃતિને નહિ પણ કાવ્યકથાને જ લાગુ પડે છે વચમાં ગાળામાં જૈન કવિઓએ પોતાનો વાડો જમાવવા જેવો પ્રયત્ન કર્યો હતો. પણ જેને જૈનના કમળ ભોગવદાની ચીજ કહેવામાં આવે છે તે વસ્તુતઃ તેમની જ નથી * મૂળ સંસ્કૃતિ તો એક જ છે એ અવશ્ય ખ્યાનમાં રહેવું જોઈએ, અને જૈન મા જૈનેતર કવિઓની ધારણા ગમે તે હોય; પણ તે છતાં તેમની કાવ્ય-

* દા ૧. સ વૃકાર, સાહમીવહથી, વખાણ-આ શબ્દપ્રયોગ શુદ્ધ જૈન લેખવામાં આવ્યા છે પરંતુ એ જ શબ્દપ્રયોગ પુરોગામી વૈષ્ણવ કવિઓ સુરદાસ, નાકર, અને વાસુના કાવ્યોમાં છે 'સાહમી વહથી' શબ્દ-પ્રયોગ વાસુની છાપેલી જૈન લઘીયાની પ્રતમાં નથી; પણ તે સોસાટીવાળી બ્રાહ્મણી પ્રતમાં છે બળીના કાવ્યમાં સ વૃકાર' નો ઉલ્લેખ છે: અખાએ પણ એ શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે * એ તો હરિનો શત્રુ (૮)કર સ્થાવર જગમ પામે આહાર' અખાની વાણી, ૫ ૧૬૨, છંદો ૧૮૧.

જૈનધર્મની પરિભાષાનો ઇન્કાર કરવો એવો ઉપરોક્ત કથનનો લેણ પણ આશંક નથી.

પુત્રને પૂછના ચાલીને ગયો નિશાલે શેઠ મગાજ રે. ૩૯
ત્યારે સ્વાપણના મવગા દશાત દીકર આપ્યા ને કયું

શિર મળશે, આવો સમો નહિ મળે, મોહન રા છે મેહેમાનરે

ખીજાનો વધ કરવા એ કરતા આત્મવધ કરવો એ મોધુ
પાપમય મમજીને કે માતાપિતા પુત્રવધ કરે એ કલ્પના અસલ સમજીને
બોજલનો સેગેયો જાતે ચાકેથી પોડો સરગી ઉતારે' એમ પોતાનું
શીશ કાપે છે, અને પોતાના સ્વાપણને લઈને પોતાના નામ ઉપરથી
કાન્યને નામ આપે છે આ પ્રમાણે અડગ ટેકપાનનો નિશ્ચય
વડીલ કરતા યાગકમા પ્રધાનપણે મતાવચાથી બોજ નને અકરમાત
વિશેષ હેતુસિદ્ધિ થાય છે

હવે મમજી નીતિશાસ્ત્રનો પ્રશ્ન પ્રગટપણે હોય છે એવું કોઈ
ન કહે એવી જ અપ્રગટ રીતે-કદાચ મમયજીને પ્રતાપે-તુનગરામના
કાવ્યમા સ્ત્રીની કસોટી થતી હોય એવું વચણ જણાય છે સભવિત
છે કે તુનગરામના શ્રોતાવર્ગમા સ્ત્રીજન મુખ્યત્વે હશે વળી પતિને
બદલે ધનનિવમાદિ પાતી કરે એ જાવના એ કાળમા હલ થઈ હશે.
સગાળપુરી (૩) મા કહે છે -

અતિત કોન નહિ જાયે દ્વાર તાહારે ચૂકશે એની નાર્થ

વ્રત ભગ એટલેનું હશે, એટલે તમારું કારજ થશે ૬૩૨

જૂના કાળોમા માતાપિતા અને પુત્ર ત્રણેને સરખું મહત્ત્વ છે
અને તેજ કારણે તુલજગરામના કાવ્યમા અવાગનવાર સગાળ તથા
મોંઘનાની વાત આવે છે:

તેણે મમે ને બે જણાને થવા અપવાસ માત ૭૧૦
જતા સ્ત્રીને વારવાની, એને અટક પડ્યા પછી વાર્યાની વાત મહારવાની
અને ૬૩૨મા વચ્છણે ધંધને આપેલી સવાહતી વાત વિચારતાં
તુલજગરામનું-તેના સમયનું વચણ જણાઈ જાય છે સામાન્ય રીતે
નિર્બળ ગણાતી સ્ત્રી સગળ થઈ શકે એમ મતાવવાનો કવિને

પણ હૃદય તો કહે છે કે:

‘આવી કમણી ન દેખે કોને સ્વામી, માગું એ વરદાન રે.’
અંતે આ જ સુતમેધની કયાને અનુવક્ષાને રચેલો ગુરુવર્ધ નરસિંહરાવનો
એક શ્લોક સંભારુ છું.

માગ્યુ, તથાપિ વરદાન તહેં એ
આપ્યુ ન આપ્યું-ન કયા કહે ને;
દયાળુ! તહેં માનવના હિતાર્થે
જે ગૂઢ રાખ્યું કયમ ખોળું હું તેહ બ્યર્થ?

સ્મરણમંદિતા ખંડ ૨, ૨૩

મ. મુ. દે.

કરણ (શ્રવણ) ને જન્મ આપનારી ચર્મ અને તે કર્ણ સુવર્ણ (સાગ શબ્દ)ના દાને સ્વકર્મ સમાપ્ત કરી સહધર્મિણી (શ્રુતિ) સંગાથે સ્વર્ગ (મનન) બ્રાહ્મમા મયર્થા બાદ નિદિધ્યામન (સમાજના) રૂપે અનતાગતરને લક્ષ્ય કરી સ્વપુત્ર (પુત્રેષણા) ચેવૈનાને વળી કાગી કર્મમય ભારી દહતા ધારી (વિત્તેષણા) વાચ્ચિત વૃત્તિને વિનારી સ્વસ્ત્રી અને ભાવિષ્ય સાસાગિકસુખપ્રદાતા મલમ્ય બાગકને પશુ પગ્ધરવા પ્રવૃત્ત થયો ત્યારે પરમાત્માની બટ ચર્મ. "કેશરીમિહ શકા દર્શાવે છે કે:-મે સાલવ્યુ છે કે સમાજના તો એક હસનાં અવતા રમાર્થી મનુષ્ય અવતારમા આત્મા હતા અને કર્ણુ તો તેજ અવતારમા મોક્ષમાર્ગી બન્યા હતા તેનું કેમ ?" 'સલાવિત છે વાર્તા' એમ કહી 'કેણુ ? શાથી ? ક્યારે ?' અને કયા બન્યુ 'એ મનને ડાળનારી પ્રવૃત્તિ પરહરી' દેવાનો ઉપદેશ કરે છે એ ઉપદેશ પ્રસ્તુત સપાદન કાર્યને માન્ય નથી એ કહેતુ ન પડે કાર્ષપણ કવિએ સમાજ પૂર્વાવ તારે હમ હતો એમ કહ્યું નથી છતાં એક કાળે એવી લોકકથા હોરી નોંધએ નહિ તો આ ઉલ્લેખ સ્પષ્ટવતો નથી.

'અમૃતવાણી' મારા હાથમા આવ્યુ તે અચાઉ દસ વરમ પહેલા બીલખામા રહેલા મારા મામીએ અને કહ્યું હતુ કે ત્યાં એક નાનુ ખડિયેર ધર જામથી માષધેક દૂર છે ત્યાં પત્થરનો ખાવણીઆ તથા પત્થરનુ સીકું છે એ સમાજનાહતા છે, એમ કહે છે વગી 'પ્રભુનો પીપળો' નામે એક વૃક્ષ છે તેની નીચે અનીતરૂપધારી પ્રભુ બેઠેલા એમ કહે છે. કયા પ્રચારનું ક્ષેત્ર સમજવા આ દર્શાવતની નોંધ અત્રે કરી છે.

પરિગિષ્ટ પ્ર-૨ રૂપક

(પાદ્મીપ પૃ ૬૫)

તે રૂપક શુ હશે તે કલ્પવાનો જ આ પ્રયત્ન છે. કલાકૃતિ માત્રની તે નિપજ્યા પછી તત્વચર્ચા સૂઝતી છે કલાકાર પ્રમંથ સમ-સ્તને પ્રહણુ કરે છે પ્રહણુસમયે તત્વના સિદ્ધાંતનુ સિદ્ધાંતરૂપે એને

- (૨) કરિ વાગતા ભગતાઠ્ઠ ભણી—તા.
કરુ ભાંકિત ભર્તાઠ્ઠ તણી—સો
ભર્તા ભાંકિત કરેય—ક
- (૩) નિકય—તા નીષ્કય—સો નીષ્કય—ક
- (૪) બ્રહ્મ દત્યાદિક લાગી તસ પાપ—તા
બ્રહ્મદત્યાદિક લાગિ પાપ—સો
બ્રહ્મદત્યાદિક લાગિ પાપ—ક
- (૫) સ્વામી ઉછવ કરે વાવાહ—તા
સામો વછલ્લ કરે વીવાહ—સો
સાહમો વછલે મતોબ્યુ સહુ—ક
- (૬) તેડુ વ્યવ .. ધરુ .. ભોજન કરે—તા
તેડિ . કરિ —સો
તેડઇ ધરઇ .. કઠઇ—ક
- (૭) જોસી જગમ આવિ કાપડી નમે લોક સવિ પજિ પડી—તા.
જોસી જોગી મદ્યા કાપડી વાદિ મુનીવરને પાએ પડી—સો
જોસી જગમ મિદ્યા કાપડી સાહ જિમાડિ પાએ પડી—ક.
- (૮) જોઇ ચોખલીના ચકિવટા—તા
જોયા ચુકુખડી ચુવટા—સો
જોઇ ચકિખડી ચકિવટા—ક.
- (૯) બનીસ લણણનું આવિ મામ—તા.
તુ મત્રી નહી આવિ મામ—સો.
તઇ નહી આવઇ એ મહામામ—ક
- (૧૦) કાઇ ચ્યા ન છટો સાય—તા
કાયર ચ્યા નાવ છટુ આજ—સો,
કાયર ચ્યા નવિ છટાઇ—ક
- (૧૧) નિસિ—તા જસિ—સો. જસઇ—ક

(૧૨) તુઝ પરિ ધુનાગ—તા

તુઝ .. —મો

તુઝ . . . ઠ

(૧૩) દીઁડી બીદામાઝુ ધૂઝુ રૂપ—તા

.. . મહુ —મો

. બહુ —ઠ

ઉપગત બે સ્થળે તાગપુરવાળી પ્રતમા 'દડવડી' છે ત્યાં
મોગાર્જીરાળી પ્રત તથા મનમુદર 'ચડવડી' લખે છે

ધર્મશિષ્ટ પ્ર-૮ વાસુ અને નાકર

(પાદગીય પૃ. ૭૩)

કર્ણકથામાં તેમજ કનકના ગમમા મગાગનો નિવાસ ધર્મનગરીમાં કલો છે પરંતુ નાકર તેમજ મુગામ એ કનીનગરી દોરાનું જણાવે કે વાસુ મગાગના પિતાને લખમીધર નામ આપે કે પશુ મુગદામ નાકર અને કનકનું એને બગાગ તરીકે ઓળખાવ છે આવા પ્રમાણના નામદેર પછી શું મનમુદર કેમ પુરોગામી મનાવે અગર પદ્મર્મા આખ્યાનનો આધાર લોગે દોષ નો ને બુધાવવા અગર ન સીકાગા ખાતર તથા કપરોગના અર્થે કવિઓ પાત્રોના નામ ફેરી નાખના પરંતુ એવા જ કોઈ હેતુ માનથી ઉપગના નામદેર થતા લાગતા નથી 'બગાગ' નામ મનમને નાકર-મુગદામ તરફથી મળ્યું એમ કહેતા પહેલાં એમનો પ્રાપ્ત મનમ અનરથા મિદ્ધ કરવો પડે માટે ત્રાતાત્રિક અનુમાન એ છે કે 'મગાગ'ને મળતું 'બગાગ' નામ લોકકથામાં રૂઢ થયું હતું તે સ્વીકારી પોતાના આધારરૂપ વાનકાનુમાનું લાશુ નામ 'લખમીધર' કનક જનું કયુ અને વાસુનું યોજેલું નવું અર્થમ્ભવક 'ધર્મનગરી' એજે સીકાગી રીયુ

પરિપિષ્ટ પ્ર-૫ વાસુ અને નાકર

(પાનિપ ૫ ૭૩)

એ બે જણ ચાલિ એકઠ ચિતિ-ના ૫ ૨

ત્રી ભગતારનૂ એકજ ચત-ના ૫ ૧૨૪

સાહે માડિ કે શનૂકાર-વા ૫ ૭

તેના ચાલિ સતુકાર-ના ૫ ૧૨૫

ખડિ કે પાટી મૂકિ ઉ ઠામ-વા ૫ ૧૨

મતગ પાટી ખડિ ધરી-ના ૫ ૧૨૬

કહિ ચેવછ ઉ મ લાઉ વાર-વા ૫ ૧૨

ચગાવતી ' નૂ વાર મ લાઉ-ના ૫ ૧૨૬

ધરનુ સૂત્ર કુણ રાખશે પુત્ર અમ્હ સુતુ સસાર-વા ૫ ૧૪

દીપ પાખિ જિમ દેવળ સુતુ રે પુત્ર વિના સમાઠ

કુઅર રાખસિ ધગસૂત્ર-ના ૫ ૧૨૭

કુંયર વધિકી ભણિતિ જયુ રામ-વા ૫ ૧૩

મસ્તગ તૂટુ હાં સહુ ભાણુ-ના ૫ ૧૨૭

આગિ સખિમાગદ હરિચદ તે સાતિ નમ્યા હિ ગોગદ-ના ૫ ૮

સખિમાગદ હરિચદ હ નામ તેદ જમલિ મુઝ દેરો ઠામ-વા ૫ ૧૬

હરિચદનિ રૂકમાગદ નિ મેક સગાવ સાહ નમિતુ રે-ના ૫ ૧૨૭

નોંધવા જેતુ એ છે જે વાસુના આધારે ગ્યાએવા મગાગથાદ રામ તથા જાનીકૃત મગાગચરિત્ર મિત્રાવના પાછળથી ગ્યાએના કાગ્યોમા આ ભાષા સામ્યમા આવતા વિચારનો ઉદ્દેશ્ય નથી રૂકત તુલજગમના કાવ્યમા ' જોવા જય રામ ' આવે છે મૂળ કાવ્યના શૈવ અસંગો ભુ માતા જવાની માથે એની અનુગામી કવિઓ ઉપગની અન્યથા અસર

પણ ઓછી થઈ. શૈવ પદ્મપાતને, કારણે જ એ મૂળ કાવ્ય વીસારે પડવા માંડ્યું હોય તો અસંભવિત નથી.

પરિશિષ્ટ પ્ર-૬ વાસુ અને નાકર

(પાદટીપ ૫ ૭૪)

કર્ણકથામાં કાપડી એ પત્નીને કહે છે: ‘ તેડિ આવુ અતિથ પ્રહિ’. સગાળ જાય છે અને જોગીને ઉચકવા બોઈને બોલાવે છે. પરંતુ બોઈ પાછા ફર્યા અને સાદુ રિમામણમાં પડ્યો કે તરત

તા મ કરુ } અગાવની બણિ, કરેશ કાપડી શિર આપણી.
ચિંતા મ કરુ }

અગાવતી ઘેરથી ક્યારે આરી ? કે પછી પુરોગામી કાવ્યમાં સ્ત્રી ભરથાર સાથે આતથિશોધમાં નીકળ્યાં હતાં ?

વળી સગાળપુરી (૧) માં કહે છે કે

બણિ અગાવતી વાર મ લાઉ નીસાલિ બોલાવવા જાઉ. નાં
વદ્દાલા થાઓની માદારા નાથ રે ! રે લાઓ મીઓ છે

નીશાલીઆની સાથ રે.—મુ०

પરંતુ વેશધારી શ્રાહ્મણની જદસલાદનો ઉત્તર આપીને તરત મરતમ પાટી ખડિકે ધરી કુંઞર પલાયુ વેગિ કરી
કુંઞર આવતુ દીકુ તાન મન માંદ વિમાસિ માત.

તારિ કુંઞર બોલું ચેલૈક માત ! તાત ! તમિ કાં રુઉ ?
એટલે કે મગાળ હજી ઘેર જ છે ને શ્રાહ્મણની વાત સાંભળી પુત્ર આકુરો ઘેર આવે છે. વાસુના કાવ્યમાં તો શ્રાહ્મણ ચેલૈયાને છેતરવા પ્રયત્ન કરે છે તે બાદ પિતા નિશાળે પહોંચે છે. આ વૈષમ્ય પણ સ્પષ્ટ છે.

પરિશિષ્ટ પ્ર-૭-સુરદાસ

(પાદ્મીય પૃ. ૭૬)

સુરદાસ

કરણ ! કદિ તિં કિધુ ઉપગાર.
કનકે ન લીધું એકિ રતી
હુધારથી હં બૂખ્યુ અપાર
કરિ કરી દેખાડું દાર

અમૃતના આળ્યા ગિડકાર
બંગાલનુ સુત સગાલ એઈ
તેહનિ એસૈઉ બિપનુ ચેટિ
સગાલની સ્ત્રી ચંગાવતો
એસૈયાની માતા મહાસતી
પતની પતનું એકજ મનન
ચતુર એસૈઉ તેહનુ તનન

x x x

જતી જમાડયુ દુષ્ટ જેહ...

ખડખંડ તેહની ચાલી ખ્યાત
તેહનિ વખાણિ વૈકુંઠનાથ

x x x

મા ગિધડરયુ એક લગાર

x x x

માહાસિક તણિ સત છાંડસિધ —
સત્યવાદી મહાસીક રે

નાકર

કંઈ તે કીધુ પરઉપગાર,
આપું કનક; ન લીધું રતી
કિદિ જતી બૂખુ રે અપાર
કરિ કરી દેખાડું દાર.

આવુ ઓડકાર અમૃતતણુ
શુદ્ધિવત કુહિ સાહ બંગાલ
તેહનુ પુત્ર કુહિ રે સગાલ
તેહની સ્ત્રી ચંગાવતો
આવા સંતોષિ તે જતી
તેહ તણુ એસૈઉ તન
ધરિ ધરણી, છિ ધરનું ધન

x x x

સ્ત્રી ભરતારનું એક જ અંત
પુત્ર પતુતુ તે પૂનવંત
જતી જમાડીનિ તે જમિ
તદુ જણુ વર દેહી દમિ
તેહનો નન ખંડ ચાલી ખ્યાત
તેહનિ રિખાણિ વૈકુંઠનાથ

x x x

મા ગિધાડસુ એક લગાર

x x x

માગિક તદુનિ લંઘન પડિ

પરિશિષ્ટ પ્ર—૮.

જાનીકૃત સગાળ ચરિત્રના કથાપરિચયની નોંધો (૧-૧૦).

૧. આથી જુદી રીતે વાસુકાવ્યમાં (ને તેથી કનકકાવ્યમાં) નારદપ્રવેશ આવે છે.

૨. સુરદાસ અને નાકર તથા વૃક્ષજીરામનાં કાવ્યોમાં આ પ્રમંગો કથુંજીવનમાં મુખ્યત્વે વર્ણવ્યા છે. પણ કથુંજન્મ આદિનું લંબાણથી વર્ણન કરનાર જાનીએ વિષયનિર્દેશના આ ઉલ્લેખમાત્રથી સતોષ માન્યો છે. કથાકૌશલ્યની એ ખામી હોય એમ અન્ય કથા-ખામ જોતાં લાગતું નથી. પોતાનું કૌશલ્ય બીજી જ ખામતોમાં બતાવવું જાનીએ યુક્ત ગણ્યું હોય. એના સમયમાં વપરાતી નદિ, ને તેથી 'ગુજર ભાષા' નામને પાત્ર નદિ, એવી બોલીની આ વિષય-નિર્દેશવાળી કાઈ પોથીની કથાનો એણે મનસ્વી વિસ્તાર કર્યો હોયો જોઈએ. નાકર આદિની પૂર્વેની કથુંચરિત્રયુક્તે મગાળકથા એ હોય એવું અનુમાન થાય છે.

૩. જુઓ 'માહિત્યપરંપરા,'-વાસુ અને નાકર મંબંધી પરિશિષ્ટ પ્ર—૫.

૪. આ પ્રમંગને બદલે જુઓ અનાજફેરીનો પ્રમંગ-સગાળપુરી (૨) તથા વૃક્ષજગમનું કાવ્ય.

૪-ક. સગાળપુરી (૨) માં વરવાચના પ્રમંગે 'શ્રી રણુકોડ' નો ઉલ્લેખ છે.

૫. જુઓ, વાસુકાવ્યમાં ઇંદ્રની ઈર્ષા તથા કનકકાવ્યમાં દિવ'ની શંકા. બીજાં 'કેટલાંક' કાવ્યોમાં સિવ અથવા વિષ્ણુ આપહમ્ભાગે 'કે શંકાનિવારણાર્થે' કસોડી' કરે છે. જાનીના કાવ્યમાં આ સખધે કાંઈ અરપટતા-વિષમતા જણાય છે. (જુઓ ૧૪. ૧૦; ૧૫. ૧-૮ ૧૧.

૧૬. ૪-૫.) આ ક્ષતિ લક્ષીઆઓની નહિ, પણ રચનારની છે-જો કે સ્વેચ્છાએ કસોટી કરી પાર્વતીને નિજાસનું ધૈર્ય બતાવવામાં મદદે આવેલા ઇન્દ્રને પણ સાથે સાથે તે બતાવે છે, એમ અર્થ તો પટાવી શકાય છે.

૫-૬. 'તમને ઇચ્છે ધણું માહારી, નાર' સગાળપુરી (૨) ક. ૪-૬

૬. સરખાવો, સગાળપુરી (૧) કડવું ૭. ૩

૭. સરખાવો, 'હું. સ્ત્રી, પુત્ર, અરોગી ત્રણ.' ૬૬૭, પૃ. ૯૫

૫. ૨૬ તથા સગાળપુરી (૧) કડવું ૩. ૧

૮ જાનીનો અવધૂત કોટી નથી. 'આભિષની ઇચ્છા ધણી,' એવું અતિથિ કહે છે. કોટીનું બીભત્સ ચિત્ર કવિને અરુચિકર લાગ્યું હશે? અથવા શું બીજા કવિઓએ સ્વધર્મ-ઓતાધર્મ સાથે કથાનો સંવિશેષ સમન્વય માધવા અવધૂતને કોટી બનાવ્યો હશે? (જુઓ, પાદ' દીપ, કથામૂલવિચાર, પૃ. ૫૧) ને જાની મૂળ કથાની વધુ નજીક ગયો હશે? વાસુ-કનકનો 'કાપડી' કાપાલિક પણ અવધૂત છે.

[તામિલ કથામાં ભૈરવ કોટી નથી. નામદેવનો અતીત કોટી છે.],

૯-૬. પુત્ર નિશાળે ગયો છે એવું સૂચન પણ જાનીએ કર્યું નથી. પુત્રને પાંચ વરસનો બનાવી ઘેર, રાખીને મધ્યકાલીન ગૂજરાતી છવનના એક સ્વભાવચિત્રથી કવિએ આપણને, વચિત રાખ્યા છે. નિશાળનું તથા નિશાળેથી પાછા ફરતા બાળકનું ચિત્ર નાકરાદિમાં છે આ પ્રમંગનું શાપાસામ્ય ટાકી અનુપલબ્ધ કાવ્યમાં એ હોતું જોઈએ, એમ મેં સૂચવ્યું છે. જાનીના પુરોગામી આધારમાં એ ન હોય એમ સંભવે છે-જો કે ખાડણી ગીતમાં બાળક શુ ભણ્યો હતો તે જાની કહે છે. એટલે કે અનુપલબ્ધ કાવ્યની પણ અનેક આવૃત્તિ ધર્ષ હોવી જોઈએ.

[મહારાષ્ટ્રની કથામાં નિશાળનો ઉલ્લેખ નથી પણ તામિલ કથામાં છે]

૬ જુઓ, વાસુ. પૃ. ૧૧. ૧૨ કનક કાવ્ય પૃ. ૪૨. ૨૭.
સગાળપુરી (૨) ક. ૭. ૪, તુલજીરામ ક. ૧૦. ૪.

૧૦ જુઓ, સગાળપુરી (૨) ક. ૭. ૩, તુલજીરામ પૃ. ૧૬૫.
ક. ૧૦.

જાનીની કાવ્યરચના કૃદ્વ જોટલી વાસુનાકરથી સ્વતંત્ર નથી, એ ઉપરના ઉલ્લેખોથી જણ્યારો. છતાં વૈષ્ણવ જાનીનું આધારભૂત કાવ્ય નાકરનું સગાળપુરી નથી. તેમ હોય તો નાકર કાવ્ય પેઠે નહિ જોવો એકાદ જ શેષ ઉલ્લેખ સગાળચરિત્રમાં હોવો જોઈતો હતો. તો પણ નાકરકાવ્ય અથવા તેને મળતી કથા તેની જાણ પદાર. નહિ હોય એવું ઉપર દર્શાવેલા ઉલ્લેખો સૂચવે છે. સંવત ૧૭૦૮ માં જાનીના કાવ્યની રચના થઈ તે પહેલાં અર્થાત્ નાકરના કવન-કાળ દરમિયાન, કદાચ તેને જ હાથે, સગાળપુરી (૨) ના ઉપલબ્ધ સ્વરૂપનો મુખ્ય ભાગ લખાઈને પ્રચાર પામી ચૂક્યો હશે. પ્રતસાલ વિનાની સુરદાસ કાવ્યની પાછળથી મળેલી પ્રતમાં અવતાર વર્ણન છે. એ પ્રત વાપરનાર કથાકારને નાકરકૃત વિરતૂત આવૃત્તિની કાષ્ઠ પ્રતમાંથી સૂચન કરી ન મળ્યું હોય? પણ મગાળપુરી (૨) ની પ્રત-ક્રમ માં અવતાર વર્ણન નથી. વળી કવિનામ વાળી કઠી તેમાં નથી. એટલે એકંદરે સગાળપુરી (૨) નું કર્તૃત્વ સંદિગ્ધ જ રહે છે. તેની મળેલી પ્રત સં. ૧૬૧૫ જોટલી આધુનિક છે. સગાળપુરી (૨) ના કથાભાગને મળતું સ્વરૂપ કથાએ જાનીના સમયે પ્રાપ્ત કરેલું એટલું જ કહી શકાય એમ છે.—કાણે કોનામાંથી શું લીધું એ નક્કી કરવાનો આ સરખામણીનો હેતુ નથી. મધ્યકાલીન કવિસંઘના માનસનો એક, વિપુલ, અંતર્ગત સ્થાનિક અને વ્યક્તિગત ભેદવાળો પણ અભિજ્ઞ એવો પ્રવાહ ઉદરપોષણ કરતાં છતાં લોકહિતાર્થે વહેતો હતો; તેનું દર્શન માત્ર આ સરખામણીમાંથી કરવું યુક્ત છે.

સગાળશા આખ્યાન

વાસુકૃત

કર્ણકથા

પ્રથમ ગણપતિ વીનપૂં, સરચતિ લાગૂં પાય.
 કર્ણકથા દૂં વાનપૂં, જુહિ મતિ આપુ માય.
 કુંતાકુંયર જનમીઉ સુરિજસુત અહિનાથુ.
 તાસ કથા કવિ, સાંભલિ, તસ જુવું પ્રમાથુ
 બ્રહ્માશ્રુત નારદ કહિ અનેક ધર્મના ભેદ.
 કર્ણકથા જે મંભલિ, તે પાપ હૃષ્ટ પરમેદ.
 સવા ભાર શોવર્ણ દીધ નિતમેવ એક વાર.
 કલિ માંહિ કેા દીસિ નહીં કર્ણ સમુ દાતાર.
 કર્ણ ભણિ, "મિંઈ પામીઈ કનકમંદિર સ્વર્ગકામિ."
 જઈ જગનાથનિ વીનબ્યાઃ ખુધા પાડિ મુઝ કામ.
 "જે દીધું તે પામીછ. કર્ણ ! વિમાસી જોય.
 ઉત્તમ અજ દીધું નહીં, જેહ વિષુ તૃપતિ ન હોય.
 અતીથ આવિ જુ ખુધાગથી, તિઈ આગલિ દીધુ ઉપદેશ ?
 તે લેઈ મેહલિઈ મુખિઈ; ભોજન નૃપતિ । પામેસિ."
 કર્ણ કર જોડી કહિછ, "માગુ એક પસાય
 એક વાર અવતાર દેય, જિમ દીજિં અન્ન પ્રવાહ."
 સ્વર્ગદેવ કર્ણ સચરિઈ, જોય તિ જુધિ વિમાસિ.
 મૂપતિકુલિ જુહિ અવતરું તે હજી જુધ પ્રકાસ.^૧
 ધન સખ્યા નવિ પામીછ, વસિછ તે જિતમ કામિ,
 અપૂત્રા જુ વિવહારીઉ સાહ લખમીધર નામ.

અુપધ

ગણપતિ શમતિ કરું ય પ્રણામ. કહું કથા ધર્મનગરી કામ,
સ્વર્ગધિકુ તે કર્ણુ માચરિ; વિવદાગિયા પેટિ અવતરે,
જાણી પૂત્ર. ધરિ દુહિ ઉજાદ નામ ધરિ તે મગાલ જ માદ
પાંચ માત વરસ જન્મ થઈ, ભણિઉ ગણિજી પૂત્ર પગલાવીઉ
મમેવડિ કન્યા જોઈ સતી લેઈ પરણાવ્યુ ચગાવતી.
ધન લખખી વેચ્ય^૧ વાવરિછ. ગજઆશ મુખકોડા દગિ,
એ એ જાણ્યા આલિ એકમ્ જિતિ: કાયા જૂગૂર્મ, એકજ જંત
લક્ષણ બ્રહ્માસ આ મચિત્ર કુંયર ચેલીઉ^૨ જણિજી પૂત્ર
તુ નારદ રુપિ આબ્યા નિર્મિત્ર, મંત્રી મર્મવાત પૂછિ તિર્મિત્ર
આમણ બયમણ ચેહસ્યા માદિ, દેઈ પ્રદક્ષણા લાગુ પાપ

હૃદય

કર જોડી સાદ ચીનવિષ, “ માંભવજો, ઋષિમાર !
જે જણી પરિ પૂછીઈ, તે તિમ કહુ વિચાર ”
વિષ માંનધિ બયમારીઈ, હૃદય^૧ તે જાણુ મુજાણુ.
કર્મ શરાડિ જો ચડિ, તુ બ્રાહ્મણ પ્રમાણુ
કાષ્ટ પાપાણુ ધડી કરી દેજિય માંડિવા જોય.
બ્રાહ્મણ વચન પ્રતિષ્ઠીઈ પ્રત્યા પૂરિ સોય.

અુપધ

“ સાંભલિ, માદ ! ઋષિસ્વર ભણુઈ, કહુ નિ, કવણુ કાજ તમ્હ તણિઈ !
અનેક ધરમના મારગ લહું, જહિ પૂછિ તે જાનર કહું.”
મંત્રી ભણિ, આખીચર ! સુણ, વેદશાસ્ત્ર ગુણ જાણુ ધણુ.
ઉતપતિ વ્યાપતિ અસુર લહું.^૨ ધર્મ પાપ મૂલ ઉતપતિ કહું.

પાદટીપર્મા ગુજરાતી અક્ષરી દર્શાવેલા પાઠ પ્રત ૧ ના છે, અને ૩ શ્રેષ્ઠ
અક્ષરી દર્શાવેલા ૧-૪ ના છે. ૧. હુદ. ૨. જો પૂછિ તે જાનર કહું. ૩. વેલિ.
૪. ચેલઈઈ.

ઃદૃઢા

માહારુપિ વલતું ધમ ભણિ, કહું કથારસ હીર.
લોભિય પાપમૂલ જિપનિય સાંભલિ સાહ સંધીર.

ચુપઈ

લોભિય મૂલ જિપનિ પાપ, લોભિય ખેટઉ મરાવિ આપ
લોભિય કૌરવ ભરથ જ લંડિય, લોભિય જાંધવ માંદિ ભડિ,
લોભિય ભૂપતિ વાધઈ ખેશ, લોભિ સગાં સણીઆં રેશ.
લોભિય માયખાપ પરિહરિય, લોભિ સુખ સાસરિ જઈ ધરિ.
લોભિ લક્ષ જીડાડિ વાટ; મારિ અખલા, અંભણુ, ભાટ.
લોભિ કૂડ કમટજ કરિ, લોભિ વિપ્ર પાપ જ ધરિ.
લોભિય ભોગમન જ કરિ, લોભિ નારિ નીચ ધરિ વરિ.
લોભિ પિતા પાપ નવિ ખીલિ; લધુ કન્યા વર પોદા દીધ;
લોભિ કન્યાવિક્રય કરિ, લેઈ દ્રવ્ય નિ ધરિ વાવરિય.
લોભિ મીત્ર વિરોધિ ફિરિ લોભિ મગાં થયા ભુંડી. પરિ.
લોભિ ધણૂં ધણૂં થાય, લોભિય નિંદા કરી પાપે ભરાય.
લોભે કુમારગિ સાંચરિ, લોભિ ધર્મ ધ્યાન નવિ કરિ.
લોભિ શર જપાએ ચ્ય, લોભ કલ્હીઈ પાપનું મૂલ. ”
સેઈ ભણિ, “ મ મ કહિસ ધણૂં, પાપ વાત નિવ અવણે શણૂં.
સત્ય વચન અશર કહું સાર, ધર્મમૂલનું કહું વિચાર. ”

દૃઢા

માહારુપિ વલતું ધમ ભણિ, “ કહું કથારમ હીર.
દયાઈ ધર્મમૂલ જિપનિ, માંભલિ સાહ સંધીર.

૧. લોભિય સખર સાસ ધરિ.

૨. મંત્ર.

૧ જાંધવ રેહા પડિ.

ચુપઈ

દયા કરી મૂલિ જીપજિ ધર્મ^૩, દયાપાલી જીવ ન કોજિ કર્મ.
 દયા જીવધાત નવિ કરિ, દયા મુખિ 'મારિ' નવિ ઉચરિ.
 દયાંછ દિષ્ટ દુભીસ ધાન, દયાંછ પરવ ભરાવિ રાનિ.
 દયાંછ શરોવરિ પાથે ગાય, દયાંછ કરી ન દૂઢવિ માય.
 દયાંછ કરી કેહાન ન કરિ જાન, દયાંછ ખટદરણનિષ્ઠ દીધ દાન.
 દયાંછ અખિમની કરિ સાર, દયા દુખલ દીન આધાર.
 દયાંછ કરી ન મેહલિ રાત્ર, દયાવતે હોય દેવભગત્ર. "
 ઋષિ ભણિ, " સિંજી કહીછ પછું? દયા મૂલ તે ધર્મ^૩ તણું. "
 તવ મગલસાહ ખોલિ હસી, " એહ વાત મુઝ હીયડિ વસી.
 કર જોડી નિ માર્યુ માન, કલ માર્હિ, કહુ, સિંજી વડું દાન? "
 ઋષિ ભણિ: સાંભલિ તું વેગ, કહું કથન તું માને ઉગ.
 અતેક દાનના લહું? વિચાર, અનંદાન તે જીતમ સાર.
 ખાસડ, ધોતી, કરવત, યાન. સજ, રથ, દાસી માહાદાન.
 અવર દાન સિંજી કહીછ કથી? અન સમું દાન કલિ કો નથી.
 આપિ ભૌમિ, દિષ્ટ ધણ માન, ગજ, મહિષી, અશ્વ, ગો-દાન.
 વસ્ત્ર, કનક, દ્રવ્ય આપિ સોય, અન-દાન વિણ તૃપતિ ન હોય
 અનિ કરી સર્વ સજન^૧ સોહામણા, અન વિણ નર દીસિ દયામણા.
 અન વિણ કાલ ક્રોધ જીપજિ, અન વિણ દયા મયા સહુષ્ત્યજિ.
 અન વિણ માય બાપ તે આલ, અન વિણ લહુઆ મેહિ બાલ.
 અન વિણ સગાં બાંધવ પરિહરિ, અન વિણ ઓ નેહ નવિ ધરિષ્ઠ.
 અન વિણ પ્રયત્ની કરતિ પાપ, અન વિણ કાયા મેહિ આપ.
 આજિ ખૂટછ; નિ વાધછ રોગ. રઆન વિણ—સજન પડિ વિયોગ.

૩. દયા મૂલ ધર્મ ઈમ જીપજિ.

૧. કહું.

૧ સજન ૨ અન વણિ સુજન થીડિ વયોગ.

અન્ન વિણ નૃપ મેહલિ માણ, અન્નજીદકે ઘટ બાંધ્યા પ્રાણ.
 અને કામ સીઝિ અતિ ઘણું, અંન જીવન તે માણસ તણું.
 અને સવે કહીય, દીપે દેહ, અનિ માણસ વાધય નેહ.
 અને જીજ્ઞાસ માંડિ જંગ, અને વીવાહે વરતિ રંગ.
 અનિ સ્વજન? મલિ અતિ ઘણા. અને બાજિ સવિ રસણાં.
 અને દુર્જન જીપજિ દયા. અને દેવપિતર કરિ મયા.
 અનિ ધર્મમૂલ આરંભ, રઅનિ દેવ દેવતા દુર્લભ. ”
 ઋષિ બણા, “ધમ જે જે જ્ઞાનિ, કલિ માહિ વડું અંતનું દાન.”
 “ઋષિ! વિચાર કહિજી તેહ ઘણું: પૂરિજી પ્રવાહ અંનજ તણું.
 કવણુ તીરથ જઈ કોનિ સનાંન? કવણુ ખેત્ર માહિ દીનિ દાન?”
 “ધરિ^૧ દીધું સહિસ ગણું^૨ લહિ. ધરિ ઇઅંગણિ સો ગંગા વહિ.
 ધરે તીરથ, સાહ! બાણુ શેકિ! ધરિ બાણુ ગંગાનુ કાક.”

૧

દુહા

અતીથધર્મ જે સાચવિ, જે દિય અંતનું દાન,
 માતપિતા ભગતિજ કરિ, તેહનિ એ ગંગસનાંન.^૩

ચુપઈ

સાહે વાત પૂછી જે હતી. તવ પાએ લાગી અંગાવતી.
 “હવિ અમ્હ^૪ અબલાની કરુ સાર. સ્ત્રીતીરથ ધર્મ કહુ વિચાર.”
 તવ ઋષિ બોલ્યા વાતજ સુણી. “કરિ વારતા ભરતારહ બણી.
 સતી ધર્મનુ કહુ વિચાર, અસ્ત્રી તણુ તીરથ ભરતાર.

૧ સૂજન મહલિ ઘણા ૨ અનિ દેવ વદક દેવતા દુર્લભ

૩ ઋષિ બણિ મિં જેજે જ્ઞાન ૪ વર

૧ અંનજીદકે હેતા દુસ્લભ. ૨ ઘણું ૩ આ દુહા પછી શ્લોક

ચોરાં વા યદિ ચાંદાલો સત્રૂ વા પીત્ર યાતક

અતીતકાલે સંપ્રાપ્તે પુણ્ય પાર ન ટમ્યતે ॥

૪ અમ

જે પુરુષિં વિરોધિં અસી ફિરિઈ શરિ શક્તી શાહી અવતરિ.
 વંનિ વસિ, કરિ કેતકાર, નેણી પાપિણીઈ દુહવિગે ભરતાર.
 પુરુષ વંચી જે અસી ખાઈ, તે નારી ગિરોલીઈ થાય;
 મલ માખીનુ કરે આહાર, તેણી પાપિણીઈ વંચિગે ભરતાર.
 ભરતાર તણી જે પૂંઠિ ભેઈ તે નારી રાશભનારો હોય,
 પૂંઠિ ભાર જવ જોતરિ, દીસિ આંદાં, વાયસ જોતરિ.
 ભરતાર તણુ કહિઉં જે નવિ કરિ, તે સી સ્વાનિયોનિ અવતરિ.
 સામુ મસરા ન માન્યા જેઠ, તે નરગે ભરતી હેડિ પેટ.^૧
 ભરતાર તણી ભગતિ જે કરિછ; તે સી ત્રણિ પક્ષ જીધરિ.^૧
 પતિવ્રતા ધર્મ જે નારી આદરિ, તે નારિ સ્વમિ સાંચરિ;
 સતી બણી સ્વામી લે આય; તેહની દેવતા જાણિ વોત,
 મઝ વાતિ જે સંખખા કહું તેહના પુનિનુ પાર ન લહું.”
 ચંચાવતી સતી ધમ બણિ, “હું ચાલું ચિત્ત સ્વામી તણિ.
 પુણ્ય પુરુષ તણી જે લોપું લીલ તુ, ઋષીશ્વર, આખી સીલ.”
 બેહુ જણે વાત પૂછી તેણિ હાય, તવ ચેલીઉં લાગુ પાય.
 ઇતમહે સવિકેહની કરુ સાર, પુત્રધર્મનુ કહુ વિચાર.”
 “રે લહુ ચેલીયા, ધર્મ આચરે.^૨ માત પિતા કહિ તિમ કરે.
 પિતા તણી મ લોપે લીલ, માત કહિ તે માને સીલ.
 તાતવચન લોપિ દીકરુ, અરહુ બોલાવુ જામ પરહ,
 પિતા તણુ કહિઉં નવિ કરિ, તે પાપી નરગિ સાંચરિ.
 મા દુહવી જે તીરથ જામ તેહની જગા નિહલ થાય.
 ‘માતા દુહવી આવિ જેહ,’ ગંગા બણિ, ‘નવિ તારુ’ તેહ.”
 જે નર માતપિતા પરિહરિ અનિ સાસરિ જઈ ઉધરિ,
 વૃધકાલિ જે મેહલિ માયગાપ, ષ્ઠહૃદયાર્દિક લાગિ તસ પાય.
 દસ માસ જીયરિ જેણિ ધર્મા, દેઈ પયોહર પોદા કર્યા,

૧ ઠાધ્યા. ૨ સાચવે

૬ અહિરૂલો ૧ તે નરગિ પડંતી સી નેઠ ૨ તુમહે સવજિની કરુ ૩ સાર

મલમૂત્ર જે ધોળા સદાય, તે પાપી જે દૂધવિ માય
 માતપિતાસગતિ જે કરિ, કુન એકાતર સુ ઉધરિ,
 અખિમ અયોગ્ય થ્યા પાલિ જેહ અડસઠિ તીગ્ય કીધા તેણિ.
 ૧ કિહા ક્યન જે હીયડિ ધરિ". તવ ચેલીઉ પ્રતજા કિ
 " માતપિતાની લોયુ લોહ, તુ આપે ઉગમતે દીહ. "
 કહી નાગદ ચાલ્યા તેણીવાગ. સાહે માડિઉ શત્રુકાગ
 ધર્મધન બૃજ માડિઉ કણ, પોષે અન્ન અદારિ વર્ણ
 અન્ન દેવાનુ કિ જીપાય, મિટુદિશે નિહુંતણા નમ
 ૨ સવામી ઉઠન કરે વાવાહ વિમ્ન સન્યાસી દીધ પ્રવાહ
 તેડુ બ્યવસાઈઆ વાણીયા પરદેસી પોટલીયા ધણા
 માગિ જાતા બાહિ ધરુ જે જૂખ્યા તે ભોજન કરુ '
 પ્રીતિ ભણી આવી પરજણા અલુઉનખીતા દીમિ ધણા
 કેા કહિ, માહિનસા કિટના શત્રુકારે પગથવી મિના
 એક મેગલા આનિ વદેશ જાતી રાતી ભેગી દગ્વેશ,
 ૩ પાર ન જાણુ પખી તણા ચારણુ ભાદ નર્ગરી ધણા
 ગાએણુ, ગંધરન, જિનસાસની, આવી માહાતમ માહાજન ભણી
 સન્યામી અતી નહિ મણા સયપાકી પ્લાહણુ ત્વહા ધણા ૧૦
 ભેસી જગમ આનિ કાપડી નમિ લોક સવિ પાંગ પડી,
 ખટ દગ્ગણુ સમ ચીતાવ, માહ સવે જમાડિ જમિ
 મુહિ ન ભાવિ જૂખ્યા પેટિ, ઇછાભોજન પૂગિ રોડિ
 અન્ન પકવાન, ધાન, માવણા, જે ભાવિ તે પ્રોસિ ધણા
 શત્રુકાગિ જમિ બહુ જણા કેરા અન મપાકા ધણા
 દૂધ ઘૂત ખાડ આલીઈ જે માગિ તે આણુ આપીઈ

૧ સન્યાસી મરાવાસી જખિમણા સિપાકો જાગદણુ અતિ ધણા

૧ ચટુદસિ નુકુત્રા નમ

૨ સવામી વહલ્લ કરિ વીવાહ પૂલિ તુલસી નીલુ દ

૩ પરદેશ ૪ સયપાકી ધણા

પરધલ અંન અપૂરવ દીધ, અતીથ અબ્યાગત પાઈ પીધ.
 ધર્મતણી ન લોપિ લીધ, વર્તિ પુણ્ય રાતિ નઈ દીધ.
 તુ નારદ સ્વર્ગ લોકે ગયલ. ઈંદ્રમલા જઈ ગિજુ રહિલ,
 'કહુ ઊપદેશ આગમ જાણીલ. ઈંદ્રસન લેશે વાણીલ'.
 ઈંદ્ર ખીડું ઉજૂં કરિ તેણિ વાર, "આજ અમ્હારિ કરિ કેા માર.
 એ સગાલસાહનિ જે ચૂકવિ નહોતરિ અમ્હ આમ મુકવે."
 નારદ જણિ, "ન ઊગિ સર, જમના ગગા બહુ ખૂટિ પૂરિ,
 હ છાડિ જુ એ આશ્રમ,^૧ તુ સત્ય ખૂટિ સાહનું^૨ ધર્મ.
 આગિ રૂપિમાગદ હરિચંદ તે સાતિ નમ્યા છિ ગોવ્યંદ.^૩
 અંત્ર^૪ જણિ, "ઈશ્વર! અવધારિ, એ હવુ જુ, તહારી સાર."
 તવ ઊઠ્યા તેણી વાર^૫, પુકુતા મનુષિ-લોકે મજારિ.
 ૦ જૂખ્યા જણી જિહાં પડિ સાદ, ઈશ્વર જઈ બચઠા પ્રસાદિ.
 માધ માસ રિતિ શીત મજારિ વરણ મેહ, ન ખંચિ ધાર;
 માહા^૬ અરિષ્ટ માંડિજી સહી, લોક કહિનિ ધરિ ન સકિ જઈ.
 અતિથ કામ નવિ આંગણુ ચઢિરે, પાલિ પ્રત્યગા, લંધન કરિ.
 લંધન સાત ચઈ તેણિ સમિ, ત્રિહુ માંહિ કેા ન પહિલું જિમઈ.
 ચંગાવતી જણિ, "સાહ! સજ્ઞ. જૂખિજી કુંપર ધણુ આપણુ.
 એહ બાલકની ચિંતા કરી જોજી જાયક નગરી ફિરી.
 તતખિણુ સાહ ચાલિલ તેણીવાર. હુ હુ વાય, ઝડિ કરિ અપાર.
 તાહિ જૂખ તરસ વીસરી, બાહરિ કેાઈ ન સકિ નીસરી.
 સૌધિ દેજીલ મદ ગોમટાં, જોઈ ચોખલીયાં ચઢવટાં^૭
 'કેા જૂખિજી' કરિ ઇમ સાદ. સાહ પૂરતો તેણિ પ્રસાદિ.
 દેજીલ માહિ દોઢ કાપડી, સુંડિજી સેઠિ ગયુ દડવડી.^૮
 થદા ભાવ ધરી મન માંહિ દેઈ પ્રદક્ષણ લાગુ પાપ.

૧ હું ત્રણટિ જો એ આશ્રમ ૨ ચણી

૩ ઈંદ્ર ૪ તુ સંકર ઉઠા તેણિવાર ૫ અરિષ્ટ સવ માંહુ સહી

૬ સૌધ્યા દેહલ ગદ ગોમટા, જોયાં ચુહાજી ચુવટાં ૭ ચરવડી

૮ આગિ રૂપિમાગદ હરિચંદ તે સત્ય ન પડ્યા ગોવ્યંદ.

“સ્વામી ! સાર કરી અમ્હ તણી, આવી ગંગા આલસુ, ભણી.
અતીથ રૂપિ તમ્હે પરિવરિજી. ૬ અમ્હ મંદિર આવી ભોજન કરુ.”
“હ” તપસી બહુ તીરથ કરે, મનની ઇછાંઈ ભોજન કરે;
આગિ જિત્તર કીધા^૧ ધણે, જો દેવરાધ, તુ તું હા ભણે.
જો તું ભગતિ કરિશ માહરી, પૂછી આપિ અસ્ત્રો તાહરી;
દેવાય તો આપું તુઝ ધરે, તુ પછિ મઝનિ નુંહતરે.^૨ ”
તુ સાહિ પૂછી ચંગાવતી, વલતું માંચું બોલી મંત્રી;
“તેડી આવુ અતીથ ઇહિ, મુહિ ભાવિ તે દેશ^૩ સહી ”
જીજિ, સ્વામી. આવુ ધરે. મુહિ ભાવે તે ભોજન કરે.
હું મોકલિજી સ્ત્રીઈ એમ કહી: ઇછાભોજન દેસિજી ‘સેહી.
’સાંભલિ, સાહ ! દુખ કહું આપણું, ભીતરિ શૂખઈ તાહિઉ ધણુ.
શરિ ધૂનિ, કર વડ્યા વડ્યા, ચાલી ન શકું, પગ કુંમસા^૪
’સેહિ ભણિ, “ સંખ્યા, સુ દુખી, લેઈ આપું બોઈ પાલખી;
સોનઈયા સાહિ આખ્યા નિશિ. ૫ ઉડી બોઈ આગલિ ધ્યા તિમિ.
બોઈએ જાણિઈ, છિ કેા જૂપ; દીકઉ બીહામણું ધણું રૂપ.
કુછી રૂપ દિગંબર તણું, ગલિ દેહ, નિ કાઢીપણું.
બોઈ ભણિ, “ વરિ દૂઈ પડું, કાઢીનિ હું નહી આભડું.
નીચું કામ નહી અમ્હે આદરું,^૬ સિજી સોનઈજી. સૂગિ મરું. ”
છાંડી ગયા બોઈ ધર ભણી, સાહનિ વખાશણુ થઈ અતિ ધણી.
“તામ કરુ” ચંગાવતિ ભણિ, “કરેશ કાપડી શિર આપણિ.”
જાંઢહણી સૂંડલ શર ધરિયા, રૂચ તણા પહિલ^૭ પાથરા.
હીયડિ સૂગ ન આણિ શતી, અતીથ જીપાડિઉ ચંગાવતી.
કુછી રૂપ તે કારિમું કરિષ, રુધિર પિરુ રેલા ઉતરિષ.
’હીયડિ શ્રુગ નિ શંકા ધારધ, લેઈ શતી શર મદન^૮ કરિ.

૬ પરવર

૧ દીધા ૨ તુ પૂછી મુહનિ નુંહતરે ૩ દેશ ૪ કુંમસા

૫ સેક-ભણિય મ યાસુ દુખી ૬ સોના ઇટ સાદિ આપી નિશિ

૭ સોનાઈટ ઘેઈ સૂગિ-મરુ ૮ ચિંતા મ કરુ ૯ દડડિ સૂગ ન
સકા ધરિ રૂચ તણ પહિલ્યા

અતીથ બહુ. પશ્ચિ અસૂગ અપાર. જાણે અશ્ચર્ય તણ સંભાર.*
 ઝરમરિ ઝરમરિ લોહી વરિશે મેહ. પરુ તણા પોટલ નાખે દેહ*
 અતીથ લેઈ ધરિ આબ્યા બેજી. ધર્મશાલા જ્યસારિછ તેજી.
 કરબોડી આગલિ રહીયા તિમંછ. “કહુ, સ્વામી! જે તમ્હ ભાવસિ.”
 “હું માગિશ^૧ મનિ છિ માહરિ, કેશા^૨ બોજન છિ તાહરિઈ?
 જે હૂંધ તેહનુ નામ જ લીછ, હું માગીશ પછિ,” તે ઇમ કહિ.
 “ત્રણિ ધાન, પાચ સાલણા, સ્વાદ જ છિ પશ્ચિ તેહના ધણા.
 ધૂત, પકવાન, સાકર, શેલડી, ફલ સધલાની છિ સૂખડી.
 ખાનં, લાડૂ, મરકી, મશી, ખીર, વડી, સેવ, લાપસી.
 માંડા પોલી મેદા તણા, આંખારસ રાયણુ છિ ધણા.
 કેલા ખાંડરોટી ખોચડી, ધાન સાલણાં પાપડ વડી.
 ફૂં દાલિ ધૂત કરંણુ દહી, સત્તર લખખ બોજન છિ સહી.
 હાદરિ^૩ છિ સધલાં પકવાંન, જે કહુ તે રાંધું ધાન.
 મન માદિ હૂંધ તે મુખિ બિચરુ, ભાવ સવાદિ બોજન કરુ.”
 “જે બોજન છિ ધરિ તાહરિ, એકૂ મનિ નવિ માહરિ.
 માહામાંશનુ બોજન લ્યાવિ, કિ આસ્થા ભંગ કરી ચલાવિ.
 જાતિપ્રચારિ છિ તું વાણીઉ, જિતમ અંશ તાહરુ પ્રાણીઉ.
 “તુ મત્રી, નહી આવિ માંશ, કરિ જિતરિ જિમ જાઈ નિરાસ.”
 સેકિ બણિ, વરિ જાઇ પ્રાણુ,^૪ હું જીવતાં ન મેહલું માણુ.
 સત્ત ન હું, સાહસ કરું, મુખિ નકાર નવિ બિચરું.
 “જે નુંહતરી ન જમાડિ સોય^૫ તે શરિખુ નહીં પાપી કાપ.
 જે ભૂખ્યા જાજી આશ્રમિ, તુ સત્ય ખૂટિ સાહનુ ધર્મ.”

* પ્રત ૧-૬ તથા ૨ માં નથી.

૧ માગ્યોસ ૨ કિસા ૩ પછી માગ્યસ, પહિલું કહિ-

૪ જાતીસ કણણનું આવિ માંશ કરિ કતર જિમ જાઈ નિરાસ-

૫ હું જીવતુ ન મેહ ૬ જે નુંહતરી ન જાણિ સોય

“ સેઠિ ! સુણુ.” ભણિ અંગાવતી, “ પાણી ભંગના ગઈ હું હતી. .
 ચોર એક મિઈ સહીય દીક, અંગિય લેઈ ^૧આવિજી તે, સેઠિ !”
 મંત્રી કર્મ મધ્યમનું કરિછ, તરકર સહી તિહાં અણુશરિ.
 આગે ^૨જાણે ખિત્રીનુ અંશ, તેણિ માહાજનિ લેઈ આવિજી માંશ.
 “ ચોરી કરિ, પરદારહ ચિતિ, લંપટ ચાલિ, બોલિ અસત્ય,
 હેલાં ધન પીયારું હરિ, એ પાપીનું કે ભક્ષ કરિછ ?
 માહરિ ભોઈઈ જિતમ જાતિ, ^૩લક્ષણુ બત્રીસ, વરસનુ સાત.
 તેણિ અર્થિ સરિ માહરુ, સાહ ! બે પુત્ર વધુ ^૪તાહરુ.”
 ૪૫ મહતો મનિ વિભાસણુ કરિછ, કહિ ક્યન, નિછ આંસુ ખિરિછ.
 ૪૬ “ હો, હો, કમ તાહરા પંથ ! કુંયર ચેલઈઈ આપિ અંત.”
 ૪૭ અંગાવતી ભણિ, “ સાહસ લણુ, હીવડિ શોક મ ધરિશો ધણુ.
 એ અતીથનિ દેસિઈ સાત, ^૫આપણુ ^૬ખિહુનિ એકજ સાથ.
 જવ અંગારે વરસિ મેહ, આડાં છોરુ ધરીઈ તેહ.
 ૪૮ કાપર થયા નહિં છુટુ આજ. છોરુ જણીઈ દોહિલાં કાજિ.
 બીજા રૂપ મહેશે કરિજી, ^૭કરિ કર્વત, શર ધોતી ધરિઈ.
 બામ્દણુ વેશ અપૂરવ ધરિઈ, જઈ નેશાલિં જિબો રહિજી.
 “ સાંભલિ” વાત કહું ચેલીયા ! તુલ ધરિ ધૂતારા આરીયા.
 ૪૯ માયબાપનિ મ ધીર રજાલ : નાશી જી, કિ ^૮જૂટો કાલ;”
 કહિ ચેલઈઈ, મ કહિશ વલો. માવિત્ર મૂંકી કિમ જાજીં ટલી ?
 જઈ નાસી જઈ સત્ય છોડિ, તુ કુલિ લાગિ માહરિ ખોડિ.

૧ આવિજી

૨ લક્ષણું બત્રીસે વ હઈ સાત,

૩ કાંઈ આ ન છૂટો સાય. સરખાવો કનકસુંદર

૪ કરી છનિ

૧ નેણિ ૨ વધિ ૩ જી મહિંત ૪ એકવુ કર્મ તાહરુ પંથ

૫ હ અ...સાહ સુણુ ૬ સાત ૭ ત્રહુનિ ૮ માય બાપ મ ધરેસ

બાલ ૯ ખૂટ.

માતપિતા ભગતિ કરુ ધણુ ” કુચર ન આણિ કાયરપણુ
 કૂડ મન તે ન કઠિ ૧કહું, મહેશ રૂપ વલી એકજ ચઢિ
 ચગાનતી ભણિ, “માહ ૧ સુણુ ધગિ તેડિજ” કૂચ આપણુ
 ઉપગિવાડિ કરજો માદ પડિઉ મનિ ધગિજે વિખવાદ
 મેડિ ગદિઉ સેરી આતગિ ૨મગવિ સાદિ સો દાવા કઠિ
 ‘ખડીઉ પાટી ૩મુકિC ઠાગિ, આવુ પુત્ર! ધગિ છિ કામ ”
 માદશ્રુતિ જન અવણુ ૪સુણી ચેનઈજિ ચાલિજિ ધગ ભણી
 જઈ જણણીનિ લાગુ પાવ કુષ્ટ કામ તે કદિયો, માય ૧”
 તન ચેનઈજિ બોલિ હસી ‘કહુ વાત તુમહ દીપડિ વમી
 ધનિ નિહાકુ માદરુ આજ માયનાપનિ આવુ ઠાગિ
 માતપિતા હાથિ જે મગિ લેઈ મશ ૧રખિ બોજન કઠિઈ,
 તેહ પુરુષનુ ભાયગ ધણુ પછિ મરણુ દનિ આપણું
 મત જોઈ શકુ ગસાલ માત વગસનુ નાદનુ બાત
 મહેશ મનિ વિમારા ધણુ જોજિ સત બહુ બાવક તિણુ
 લક્ષણુ બત્રીમ જોપિ અગિ મુખ સલણુ રૂપ સુચગ
 કેલિગર્ભ ૧જિસિજિ ચપકવાનિ, કનકવેદિના લલિકિ નનિ
 પાએ કડના રૂપાના રોગિ, શર ચોગિક લિલિકે ચાખખી
 ડોગી માદલીજિ સોના તણુ નયણુ નાશિકા દીપિ ધણુ
 તે બાનક દેખી જોપનિ દિવા, તુલિ શેવ ન કરિ મયા
 માવ સનખિણુ રૂપિઈ મગિજિ કહિ વા સુર કદઈપ અનતગિજિ
 કહિ ચેનઈઉ મ લાજી વાર, લેઈ ખડગ ગવિ માકુ ધરિ
 “સુપિ મૂખખા” ૧મ બોલિ બાવ, “અતીચનઈ ચાઈ અતિકાલ”
 ૪ખડગ લેઈ સાહ બાલિ ફિરિજિ ડાવિ હાથિ સાહ ચોટિઈ શર ધરિજિ

૧ રસે

૧ ડાઈ હોઈ ૨ તેહ ૩ સરલા સાદ સાદ તપ કરિ ૪ બેહકુ

૫ પડી ચડવડી

૬ સત જોઈ સવ સકર સાર

૪ લેઈ ખડગ તઈ પાખલિ ફિરઈ, ડાવઈ હાથિ ચોટી ધરિ. કનક,

શર છેદિજી. હંસ હુજી વિઆમ. કુંયર વધિજી. ભણિંજી 'જય રામ.'
લેઈ મસ્તકિ સીકિ ધરિજી: હુમ સાનધિ શર, જુગતું કરિજી.
શરીર સૂંપી સ્વામીદામિ મસ્તકિ રાખિઉ આપણિ હાથિ.
અતીયદ્રષ્ટ જવ શીકિ પડી, તવ કેાપિ બોલીઉ કાપડી.
" એહ મધ્યમ નહોં ખાઈ અમ્હે. હતું શર તે રાખું તુમ્હે.
ઉત્તમ કરુ. " " મ કરા, કાપડી ! ગલિ જનોઈ; કડિ કાજડી;

ધર્મ ખ્યાન તપ તીરથ કરુ; દુષ્ટ વયણુ મુખિ કાં જીયરુ ? "
" બલિ મડાં જિહાં દાઝિ માય, તેણિ રામચાનિ માહારઉ વાસ.
જોગી રૂપ જગ માંહિ ફિરું, માહામાંસનું ભોજન કરું. " "
" કલિ માંહિ રહી અમ્હે સિજીં કરું ? લેઈ શર સાથિ હુતાશન કરું.
પુત્રમુસ્તક અમ્હનિ આધાર. સિજીં મસ્તક માંહિં દીક્ષીં સાર ? "
કરી કષ્ટ ૧ હરિ હીવડુ હસિ, " ચ્યારિ તત્વ તે મસ્તકિ વસિ.
જિજ્ઞાં જાણિ સર્વ સવાદ, અવણુ સાંભલિ સધલિ નાદિ,
નયણુ નાટિક દીસિ ધણાં, નાક સમાણાં પરિમલ તણા,
બોલિ વાણી વવેક વિચાર; ઘટ સધલા માંહિ મસ્તક સાર.
હુમ રસૂત તમ્હ, વાચા પાલિ; લેઈ મસ્તક ખાંડિજી જીખલિ.
જોગી અંગ માય તુ આદર કરુ: નહોંતરિ વેગિ જીતરુ કરુ,
બેટઉ ધણાં. બેટુ જણુ; પુત્રવયોગ ગાજી ખાંડણુજી.
જો તુમ્હ નિયણે આંસ પડિ, તુ ધરિ ભોજન કેઈ નવિ કરિ.

રાગ દેશાખ.

મસ્તકિ જીખલિ ધરી પુત્ર પ્રશંસા માય
જેણિ હાથિ પુત્ર હુલાવતી, તેણિ મસ્તકિ મહેલી ધાજી રે !
પુત્ર ચેલઈયા ! રે !

હીજીં ન કાટિ કારિમું બહુ દખ બાદૂઆ બાલ. કુંયર.
બાપને બોલિ, બાલૂડા ! તે કિમ જોણિ ધરસૂત ! રે !
બોલત ભાખિઉ તિ, બાલૂડા ! ' મય જાણિઉ ધર મરણુ.'
ન બીહણુ, હો, પુત્ર ! કુંયર.

વાટી નમ્ર ખાડિ, ગમ્ર ખાંડણાં-તે તઉ કરમ તણુઉ વિપાય
જેણુમ મુખિ ધાન ખવરાવતાં, તેણુમ મુખિ વાજમ્ર ધાય કુંયર.
દુખ-સુખની વેલા લહિ-તે ભોગવાવિ કર્મ
વાસુ જણિ, સત્ય ફલીસિ, આડઉ યામિ હો ધર્મ. કુંયર.

રાગ દેશાખ

મસ્તક જિખલા માંહિ ધરિઉં રે ! પુત્ર પ્રસંસમ માય.
જિણિ હાથિ હલાવતી, રે ! તિણિ હાથિ મેલ્લમ્ર ધાય.

નાન્દડીયા ! તું વિણ અવર ન કોષ,

મમ સુણ, રે સાજણ સહુ કોષ,

બાલુપડા ! હેકું ન કાટમ કાંઈ ?

મુઝ દુખ, બાલુપડા ! અતિ ધણું રે ! વેદન અંગિ ન માય. બાલુપડા.

ધરનું સત્ર કુણ રાખસિ ? રે ! પુત્ર ! અમ્હ સનું સંસાર.

પુત્ર વિણ ધડી દોહિલડી રે ! અહો હયા નિરાધાર. બાલુપડા.

બેટાનિ ખાંડમ્ર ખાંડણે રે ! મુખિ મેલ્લમ્ર નીસાસ.

અતિચિદાન સહલ કુળ્યો રે ! મહેસર પૂરસિ આમ. બાલુપડા.

દસ મસવાડા ઉદરિ ધરિઉ રે ! બહુલ ધવારિઉ ધાન.

કર્મ તણી ગતિ જોષળ્યો રે ! પુત્ર આમિય દીધું દાન. બાલુપડા.

સુખ દુખ હૈડમ્ર નાણીમ્ર રે ! ભોગવીમ્ર કૃત કર્મ

દાનફલ સહલ કુળ્યો રે ! આકું યાસિ ધર્મ. બાલુપડા.

ચુપઈ

રખિ ! ઝહિઉ, તે કીધું અહો. ઊહુ આપસ, આરોગો તુહો.

શિર ખાંડી કીધું સાલણું. 'કરુ, કુધારથી ! પારણું.

મહેશ મનિ વિમાસિ ધણું, " કરી ફૂડ યાકઉ આપણું.

વિક્રમ કામ કરાવિયાં ધણું. સત્ય ન મેહલમ્ર એ આપણું".

તવ પંથરનિ જિપતુ મર્મઃ જઉ કિવારિ ચૂકમ ધર્મ.

કરું ફૂડ મનિ ધરીનિ રોસ, વાંઝીયા તણું. ચડાવું દોસ.

“નહીં જન્મ”, અભ્યાગત બાણિ, “નહીં છોરું. સાહા ! ધરિ તુલિ તણિ.
જેહ કુલિં છોરુ નવિ હોઇ, તે-સરિખુ મધજુ નવિ કોઇ,
મધજુ મૂલ વિજા સારંગ જાતિ માંહિં મધજુ માનંગ,
મધજુ, વીવાહ જોણિ ભાંજી, એતલા સમુ મધજુ વાંઝીક.”
હાય થસિ સાહ, દેયું હણિ, “યોનિ પુણ્ય નહીં આપણિ.
ઉછિ પુણ્ય કાંહું અવતરિજી ? હર્ષ હાણિ. અરય નવિ સરિઉ.”
ચંગાવતી બાણિ, “સાહા ! સુણ. નહીં વિણસિ અરય આપણ.
એ વિમાસણુ મ કરુ, સેઠિ ! સાત મામ મુઝ પુરા પેટિ.
ઉદર ફાડી દિખાડું બાલ. કિમ ભૂખિઉ જાસિ કૃપાલ ?
એહ વાત ઇમ પાધરી, છોરું દિખાડું. આણુ છુરી.”
છેદિ કૂખ જળ લેઈ છુરી, તવ ઈશ્વરિં જઈ બાંહિં ધરી.
હપણુ ધાઉ. તસ ઝાલછ હાય, ‘માગિ. માગિ વર.’ કહિ જગનાય.
ઈશ્વરિ રૂપ આપણું ધરિજી. પૃથ્વીપીઠ તે જલસણું કરિજી.
નિખિતમાલ ચરિ પૂજા ચડી, નવ ગૃહ મણિમુગદે સિજી જડી.
ચંદ્રાક્ષ વાંહિ તણિજ અંગિ, ચરિ ગંગા, અમયા અધંગિ,
વૃષભ વાહન, નિવા રાગ દાર. પ્રતિજ્ઞા ચા. શેવક દીધી માર.
તવ હરિ શંકર બોલિ હસી, “ભગત બણી મિઈ જોયા કિસી.
કૂડ કપટ બહુ કીધું ધણું, સત્ય ન મેહલું ત્રિદૃષ્ટ આપણું.
સત્ય સાહસીક, સેઠિ ! તું ધણું. માન ન મેહિજીં તુહિ આપણું.
ચંગાવતી ! ચતી તું સાર, કુંયરશત્ય ન જાણું પાર.”
તુકઉ શંકર સાહસીક બણી, “માગુ વર ઈજા આપણી.”
“સિજી વર માગું હવિ ? અનંગ તુ વધિજી કુંયર, જે વાદણુ હતુ.
કૂડ કરી મરાવિજી બાલ. દોહલી, દેવ ! પેટની ઝાલ.”
“આગિ કૂડ નહીં આપણિ, તાહરુ કુંયર તે નેશાણિ બાણિ.”
“કહુ, શંકર ! એ કિમ સાચું હોય ?” “ન માનુ તો જોજી સોય.”
જિહાં જોઇ તિહાં દેખિ અંબ, “હવિ, મહેય ! અમદ માનિજીં મન”
“હમડિ જોવટ આણી ધણું બેટિઉ કુંયર પુત્ર આપણું.”

બોલાવિઉ જે હેનિ માયા ધરિ, સાદ કરિ “નિમવા આવેા ધરિ.”
 તુ આપિ પુત્ર બોલાવિજિ નિસિ, ચેલધજિ ધરિ આવિજિ તિસિ.
 હમી આલિગન દીધું પુત્ર, હરખવદન હુઆ માવિત,
 ધન્યર તૂઠો. બિજવ ચમ્પેઉ. ધરિ આવિજિ કુંઅર ચેલીજિ.
 ભગત બણી સેવ કીધી સાર. નગરલોકિ વરતિજિ જયકાર.
 ધરિ ધરિ ગુડી, મંગલ આરિ કુંઅર વધાવા આવિ નારિ.
 તલીયા તોરણ, વનરખાલિ, માહા મહોજવ નગર મઝારિ.
 અંગણિ વેદ વિપ્ર જિયરિમ આરણ્ય ભાદૃ કલ્યાણ જ કરિ.
 ધવલ મંગલ દીધ સોહાસણી, વાનિ ભેર, જૂંગલ બહુ ધણી,
 મઠ દેજલ જે દેવદ તણા હરખિ ઉલટ વધામણાં.
 ગામ વાય વાનિત્ર ધણા. નાટિક નૃપ આગલિ પેખણાં.
 “અંદ્ર લણિ, “અમ્હે કરિસિંજિ” વેઠિ. અંદ્રાશનિં બયસારિજિ શેઠિ.
 ‘ભગત બણી અમ્હે કરિમ્ ત્રેઠિ,’ વિખ્યુ બણિ, ‘મોઢલિસિઉં વેઠેકં.’
 જેવ બણિ, “મુઝ રાખુ પાસિ સત્યવાદી, વાસુ કૈલાસ.”
 “અંદ્ર કરિ અંદ્રાશનિ રાનિ. વિખ્યુ ભવન નહીં માહરિ કાનિ.
 નહીં આપું (તમ) મંદિરે, એવડૂં દૂડ તુમ્હારિ ધરે.
 જરા મરણુ નવિ દીસિ ચક્ષુ, નગર સહિત વાસુ અંતરક્ષ.
 ૦ તિહાં પ્રિ અંનપાન જ ધણા, ભોજન ભગતિ, શાકમાલણાં,
 બનિ ભોગ, બહુ પ્રીમલ ધણા, ભગતિ તણી નહી મણા.
 ઋષિમાગદ હરિચંદલ નામ; તેહ જમલિ મુઝ દેયો ઠામિ.
 ૧ જુ તૂઠો કૈલાસદરાય, એક વર મુઝ કરુ ધમાય ”
 તવ તુઠો હગિ લીલ પિલાસ, નગર સહિત તિહાં દીધુ વામ. ૭
 શોક દુખ મનિ નવિ ધરિમ, સહુધ સુખિ તિદા રાજજ કરિ. ૮
 ધર્મકથા જે શ્રવણે સુણિ, જામ પાપ તસ વૈખ્યુવ બણિ.
 સાલકનોં સુખ પામિ સોય, બધવ ‘પુત્ર વિયોગ ન હોય,
 મુણી કથા જે દીધ દાન, નરનારી તે ગંગ સન્માન.
 જામ તીર્થ’ જામદલ લલિ કર્યુકથા ‘કવિ’ વાસુ કિહિ.

કનકસુંદરકૃત

સનાતનગાહ રાસ

મકય સુગપતિ (૧) નમઃ જમ પાપ, ૧
 સુવીમઘ તિથેસર, તાસ નામ હૃ યિતિ ધ્યાઉ
 મરમતિ મામિલિ મનિ પરી મચુક શુદ્ધ પરસાદ પાઉ
 મત્ત સગ્ગ શુભ મમય, તમ ધાન્ડ વર્ણુઓસ
 વમિ વિશુદ્ધિ તે હૃઉ, નિગ્મન કુવ, ગુણ લ્યોમ,
 ફહા

આગમ વેદ પુગણુમા ધર્માધર્મ - વિચાર
 ભાખ્યઉ દેવે પૂરવધ સો સચ્ચતા મુખકર
 ચિદ્દ ભેદે તે આપસુ કરણુ કવથ તમ નામ ?
 જાન મીવ તપ જાવના, ધરતા સીઝિ કામ ૦
 ચિદ્દ માહિ કુણ મુનશુ ધરમ તણુઉ સચ્ચગા ?
 જાન ધર્મ મમ કે નહિ મહિમા નાવિ પાર
 પગમેમર મુખિ મુલગિ જાપિ પ્રથમ નિષ્ણુદ ૦
 મમા મમુખ્ય મુલધ મહુ પછિ મીધઉ ભરત નર્ગિ
 મરમ નિલેસગ વલી કહિ દિવ તણુઉ અવદાત
 શ્રેણિક પુછધ, કહધ પ્રભુ જે ઠિ જગવિખ્યાત
 જિનશાસનિ પરમાસનિ હર્ણુકયા સુનિસાવ
 તેુ જાન સુવર્ણુન દર્ગિ - તણુ જે જાન
 અત્ત મમાન ન જાન કેા પગમટ પૂરધ આસ
 સાસ ઘણુ જગિ જોણુધિ, અખવ કામધ હૃધ વામ

યત ।

फन्या च कपिला घेनु वाजि हेम महो गृह
 महिषी वस्त्र शिष्या च अन्नदान विना वृथा

તે બિપરિ સંબંધ એક સગાલસાદનું ચગ,
જિ સુચતા સજ્જન પ્રતિ બિપજ્ઞ બહુલકે રંગ

ચુપે

જંબુદીપ અનોપમ દાંમ. ભરતખેવ ખેવનું
પૂરવે પચિ ગંગા મધ્ય દેરા. ધર્મનગર ક્ષીષ સુ
તેણિ નગરિ નહીં કીકુ જળજ. મઢપાખલિ જિહાં સોલિત
ક્ષીષ નહીં પાડુકે કુકાલ ધાન તણકે તિહાં અનિદધ ૦
પડિત બહુલા, જે વાચાલ. સોલિત નર દીસિ કુ
મોટીઆર ગોરા મૂછાલ. માછી નવિ નાખિ તિહાં
મોટા મદિર મહા અટાલ. ક્ષત્રી સુરા દમ
/ તગ્કરનધ જુ મુંમ બિડાલ. મુનિજનનધ તિહાં રુકુ
દાથી મોદધ બિહુ મુઢાલ ધરિ ધરિ બાંધ્યા બહુ પ્ર
નાટક, જ્ઞપ, ધણી ત્રુલ તાલ. ધરિ ધરિ સોના રૂપા
નુવરાગ તિહાં ધણું મદાલ. રણસુરા ચંચલ ચે
જલમા. પદ્મિ કુષ કુજનાલ. શ્રાવક આદધ લોક
રાગ અરીયણુ કેર કાલ. વનમા હરણી દીધ બહુ
મહ હલાવધ નાહા બાલ. મુનિમકંઠ ધર્મહચી
દીન કુરુછની કરધ સંભાલ. ફલહલિ કેરા દીસિ
લોક ધણા જી મિત્ર મુખાલ. ફલહાડા ધુવા મધ
ગરબણુઈ મુખિ નાવિ લાલ. નહીં ખૂદાપણુ ધઉલા
ધણા વૃક્ષ દીસિ રમાલ વિસ્તર નગર ભલું સુવિ
દેવલોક પરિ લોક સુખાલ. નવિ દધ લોક પ્રતધ મહા
વન રાખિ વાર વનખાલ. પાલધ રાજ્ય સત્ય ૦
ચહિહટા, વાવિ, મગેવર માર. જિનવર ધરિવર તણા નિ
લોક સહનઈ બહુ વ્યાપાર, વસધ નગરમા વર્ણુ ૦
વનિતા ચ્ચારિ જાતિ સુજિમાલ. વાડી ફલફલધ ૦

વેદ વિગ્ર જિગ્મ્મ સુકુમાર વારુ વૈષ્ણવ અમલ દાતા
 નાગરવેલિ શ્રીફલ, જલધાગ, કોશ્યાનુ દીસલ અનિનાગ
 કનક કમોલ્લા, સુદર ફાર ગલ ગડુ નિત જયજયદાગ
 તેણિ નગરિ છલ મેડિ બગાન લક્ષ્મી ફેરુ તે પ્રતિપાન
 માત પ્રીયાની મચીકષણી અગણિત દ્રવ્ય તાણ નિ ધણી
 તસ ધણી બગાલી એ દાન વિના તમ વણુ વિવંક
 નર નારી મગિખા બ જણા કલ્પનપ્ત નાપિ માગ્યા તણા
 એકરિ સ્વર્ગ થિકુ એક દેવ ચરી જીપનુ તનલજમેવ
 બગાલી - કુખિ ગુણવત નામ મગાલ દીપ્ત મર મત
 અનુકમિ યોવનવેસિ હૃદિ સુગુન દ્વગ્ગિ દીમલ હૃદિ
 પરણાવિલિ ચગાનતિ નાગિ મા જોદણી ગભા અવતાગિ
 પ્રીતિ પાગવતી હર જેમ, ચદ - જોદણી કીડલ તેમ
 સુખ વિલમ દો ગદગદેવ અદનમિ પ્રીતિની માગલ મેવ
 સુખ ભોગવતા મુત ડીપનુ નર માસે પૂજી નીપનલ
 શુભ લક્ષિ જનમ્મલિ તે જાન નામ ચેરીલિ ગુણે ગમાન
 એકનલ મેક બગાલ અગણુ ના વિના તે મ પ્રાણુ
 સગાન માહપદ પામ્મલિ તત્ર ધર્મનગરીમા હૃદિ પનિત
 સાહ મગાલ ધરમ મન માહ, લક્ષ્મી વાવગ્સુ ઉછાદઈ,
 કૃપણુ માત પ્રિયા અલતણા, અપનલ મોનાણા તમ વણા
 અસલ મમય નારદ આતીઆ પુણ્ય પ્રસાદલ ગણિ પામીઆ,
 જીભા થલ નમીઆ તમ પાપ ધર્માંગીમ દીપ્ત ગણિગાય
 ક- જોડી માહ પૂજઈ અગ્નુ શુભ કારિજ મોગલ મનિ નમ્મુ
 કાર્ધ ધર્મનલિ કુલુ ઉપાય જોલુઈ જવ મેદિતલિ થાઈ
 ગુરુ વિણુ જીન જોલુઈ મર્મ ગુરુ વિણુ કો ન લલ્લ મુખ વર્મ
 કાષ્ટપાપાણુમલ મૂરતિ ધડી ગુરવચને પગમાલે ચડી
 ગુરુ વિના નવિ લલ્લિઈ વાદ સોના વિના નવિ સોલલ ધાન,

ગગનકુવર વિના નદી પાટ. ગુરુ વિના નવિ મોભષ હાટ.
 તેડ બણી અહ કુટુ વિચાર. કવણુ ધર્મ જમ માંદષ માર?"
 ગુરુ કદમ, ધર્મ " અનેક ઉત્તર. તેડ તણા બાણુ અવહાર."
 કદમ અવહારી, "કદ, ગુરુ. બેદ જોણુ મોભષ આગમ વેદ"
 ગુરુ કદમ, "લોભ ત્યજ, વડ માદ! લોભષ જીવ લદમ ધણુ દાદ.
 લોભષ જીવ મરી હમ સાપ. લોભષ વચમ મુતનઈ બાપ
 લોભષ કુવર બાઈ લડમ લોભષ સાજનિ રમઉ પડમ.
 લોભષ જૂપતમ જુગુટી યામ. લોભષ સગાં શત્રુ કદમવાય
 લોભષ માયબાપ પરિદરમ લોભષ કૂટી સાખ્યઉ ભરમ.
 લોભષ તરકર પાડમ વાટ. મારમ બંબણુ, અગલા, ભાટ.
 લોભષ પાલણુ હેરા કરમ. સોએ અધમ હેઠિ કર ધરમ.
 લોભષ પુત્રીનઉ દ્રવ્ય ખામ. લોભષ મિત્ર વિરોધ કરામ.
 લોભષ થાપણુ-મેરાઉ કરમ. લોભષ અન મારગિ સંચરમ.
 લોભષ લાલ્લાશુ મુનિજન અવમ. લોભષ પાપ ધણુઈ સંભવમ."
 શ્રેષ્ઠિ કદમ, " હં લોભ નવિ ધરું; જે ઉપદેશ દીઉ તે કરું.
 મત્યવચનમષ જે ધર્મ સાર, જોણુ આવમ ભવનુ પાર."
 ગણિ કદમ: "દયા ધર્મ બંણીમ સુધઉ ધર્મ હમઈ આણીમ.

ભારતે વક્ત

यो दद्यात्कांचनं मेरुं कृत्स्नं चैव घसुघरां
 एकस्य जीवितं दद्यात् न च तुल्यं युधिष्ठिर ॥
 श्रूयतां धर्मं सर्वस्य श्रुत्वा चैवावधार्यताम्
 आत्मनि प्रतिकूलानि परेषां न समाचारेत् ॥
 कथं उत्पद्यते धर्मः कथं धर्मो विवर्धते
 कथं च स्थापयेत् धर्मः कथं धर्मो धिनम्यति ॥

હિંર્યાવિણુ લક્ષણુ ધર્મનું, હિંર્યા કીધઈ ફલ પાપનહિ,
 તેહ બણી જે ધર્માત્મા દવાઈ કહીઈ મહાત્મા.
 દવાવંતે દાન હ્રષ્ઠ ઘણું રચું વખાણું કીજઈ તેહતણું”
 સાહ કહઈ દાન મધ્ય કુણુ વડું, પુણ્ય તણું બંધાઈ ચડું?
 નારદ કહઈ. સાહ! સાંભણુ ભેદ. કહું વાત તે માને વેદ.
 અન્ય દાન લોભરથે કહ્યાં પશિ તે વિણુધે નવિ મદલા:
 ખાસડ ધોતી કરવત યાનું શિજગ દાસી કરા દાન.
 અવર દાન રચું કહીઈ કયો? અજ વિણુ દાન પ્રોઢઈ નથી.
 અજ વિણુ સજન ન સોહામણાં. અન વિન જન દીસિ દામણા.
 અન વિણુ કાવાઈ નવિ તેજ, અજ ગુપરું નહિ કો હેજ.

પંડિતોકિ ॥ ચત. ॥

બંધવ સમાન જલં નદી સમાન જલં,
 સ્ત્રી સમાન હેજં સુરજ મમાન તેજં.

બીજહિ કહઈ ઇમ નહી.

આપ સમાન જલં મેઘ સમાન જલં,
 અજ સમાન હેજં ચક્ષુ મમાન તેજં

એહ બણી હેજ બહુ અજ તણું વડું દાન કહીઈ અન નણુ
 અજ વિણુ કોલ કોધ ગોપજઈ. અજ વિણુ દવામયા મવિ તમજઈ
 અજ વિણુ માય બાપ સવિ આત્ર અજ વિણુ લલુપા મેહસઈ બોઢ
 અજ વિણુ મગાં સહ પરિહરઈ. અજ વિણુ નારી નેહ ન ધરઈ
 અજ વિણુ ધરતી વરતઈ પાપ. અજ વિણુ દાની મેહલિ આપ
 અજ વિણુ દેહઈ વાધિ રોગ. અજ વિણુ હ્રષ્ઠ પુત્રવિયોગ
 અજ વિણુ શૂપતિ મેહલિ મામ. અજ દીધા વિણુ ન રહુ નામ
 અજ પ્રસાદધ વરતિ રંગે અજઈ બહુલહિ દીમુઈ જંગ
 અજઈ વયરે સવિ વીસમઈ. અજઈ પાવક બહુલા નમઈ
 દેવ થયા; તુહઈ અજ વરઈ, ચાલી આદિ હિજવ બહુ કરઈ.

તેન (૧૫૫૧) ૧૦૧

મિલે દેવ જે જિનવર થયા, અન્ન મૂંડી અવગા નવિ રહ્યા.
 જ દોષ આખે લોકહ મિલી. લોક કહય :એ પૂરક રહી.
 ગણ કહય અભયદાન મુદરું; પણ એ અન્નદાન છંદ ખરું.
 તે ભણી અન્ન દાન છુ તુલે માયઉ ધર્મ ઉપરેયુ અછે
 કયણ નીચિ જઈ દીજય દાન? એ સાચઉ ભાખુ ભગવાન.
 નાગ કહય, “ધર્મ દીજય દાન, તુ લહીય મોટું મનમાન.

હહા રામગિરિ

અતિથિ ધર્મ જે સાચવય, દેય જે અજહ દાન,
 માત પિતા મેત્રા કરય તે પામય ગગનમાન

શ્લોક

ચોરો યા ચાંડાલો યા શત્રો યા પિતૃઘાતક.
 શ્રુધાર્થી દીયતે અન્નં પુણ્યં સર્વોત્તમં ભવેત્ ॥

અનિય દાન દેઈનિ જમય. સાધુપાય અનુદિન નમય.
 ધામિત્ર દાનુ દીધ પાત્રનય જૂપણ મહિત વલી એકમનય
 ગૃહીધર્મ સુધુ માયવિ દૂડુ કરયુ મુખે નવિ ચયિ.
 નાન કહય માગ્યા પછી દિહાય ગૃહીધર્મ માયઉ હમ નિહય.”
 કર જોડી સાલ બોલિ હમી, “એહ વાત મોરય મનિ વમી,
 અતિથધર્મ સુધુ પાલખઉ તેહના દોષ સચે દાસસ્યઉ
 અન્ન દાન દેરયુ પ્રાગ્યા. એહ વચન આદરસ્યુ કથ્યા”
 રપડવન્તુ કાધુ ગુગમખિ મામી! કૃપા ખરી મુજ ગણિ

હહા રામગિરિ

પાય લાગી ચગાવતી: “અમલાની કરુ માગ
 ભગવન, ભવ ભવ ભાજવા મુજ કહુ ધર્મોચાર
 નારીનય સ્યા ધર્મથી હમ ધરા વિસ્તાર
 કૃપા કરી તે નાખવુ, સ્વામી જગદાધાર.

નારદ દ્વષ નારી પ્રતિ, “ભર્તાભગતિ કરેય ૧”
 પતિવ્રત બિપદરુ કર્યહિ, નથી અનરુ ભેય તલ
 સતી ધર્મ એ જાણીય ભગતિ કરય ભગતાર
 સ્ત્રીનય પતિ તીરથ સહી, સેવય હુય મુખકાર.
 સુપદ્ય

તિનય દ્વષય ને પાપિણી, યામ સ્થાહિ અનય સાપિણી
 તિ વચ્ચીનય પોતય ખામ, તિ સ્ત્રી મરી ગિરહોલી યામ
 ત્યમ પુત્રિ ભગતારહ તણી, યામ ગર્વની તે સુખિણી
 માગ નહય, બોકરીયા ખામ, વલી મરી નગ્ગ માહય જમ
 તિનુ કહ્યુ ન માનય, જેહ, સુનીયોનિ સ્ત્રી યામ તેહ
 તમરુ માસુનય ધરિ દ્રેદિ, ધમ તણી તસ પડસય વેદિ
 તિવ્રતા ને પાલિ, નાગિ, ત્રણિ પક્ષ તારય મસાગિ
 પગાવનીય તે પડિવળ્યહ એક વચન ચેવીય ભળ્યહ
 ‘સ્વામી, સહ ક્રિપરિ શુભ ભાવ સ્વર્ગનગરુ તુ છમ નાવ
 મુઝનય ધર્મ તણુ કહુ બેદ, બાવકનય ને દ્વષ વેદ’
 વચણુ રપિ આપય ધર્મ. માતપિતાનુ સેવા મર્મ
 પેતા તણી મા લોપિમિલીહ માતા વચન માનેજે મહી
 માતતાતનુ ને દોકરુ અર્જુ, બોવાચ્યુ મામ પગહુ
 પેતા તણુ કહ્યુ નવિ કરમ, તે પાપિ દુર્ગતિમા કિમય
 તાય દ્વષી ને તીરથ કિમય, તેહની માત્રા નીષ્કલ મિમય
 માતા દુહવી આવય જેહ, ગમા લણુય, ન માનહ તેહ
 ને નગ માત પિતા પગિહિ, મસ્ત-પક્ષનય જમ અણમગિ,
 ધિરાલ મેહલિ માયળાપ, બહારત્વાન લાગિ પાપ,
 માતા પુત્ર ઉદ-મા ધમય, જન્મકાલિ તે ઉછય દગ્ધ
 તલ મુત્ર ધોમ ધમ મદા, તેહનય નવિ દ્વષીય કદા

માત પિતા જવ ગઢા થાઇ, દરિ મેવ નઇ ધોઇ પાવ.
અડમઠ તીરથનઉ કલ તામ માતલગત દર્શિ હઇ જમ
યતઃ ।

ગંગાસ્નાનેન ચત્પુણ્યં નર્યદાદર્શનેન ચ
તાપીન્મરણમાત્રેણ તત્પુણ્યં માતૃદર્શનાત્ ॥

કલા કથન હર્ષયામા ધગ્ધ " તવ ચેલ્લધઉ પ્રતિના કગ્ધ
માતપિતાની લોપુ આણુ તુ સ્થાપિ જગમતા ભાણુ
કહી નાગદ ચાલ્યા નેણીવાગ, શાદધ માડયઉ રત્નકાર,
પોપધ અન્ન અઢાગ્ધ વર્ણ, જિમ મોનુ દેવ ગ કર્ણ.
તેકધ વ્યવસાર્ધયા વાણીયા, પોટલીયા જોગ્ધ આણીયા,
માગિ જતા બાદગ ધગ્ધ અતિ-મનુમાતા બોજન કગ્ધ.
અન્ન દીધ ઉછવરયુ એહુ મોહમીવજલિ સનોખ્યુ મહુ.
પ્રીતિ દાન તિહા દીઅધ ધર્ણ. તેલનઉ વિસ્તર કેતુ ભણુ ।
જિમવા કાજિ મિલમ બહુ જણા અણુડલખીતા આવધ ધણા.
નાત્રિ, જોત્રિ કે થાઇ મનાતિ જમવા આવધ ઉત્તમ જાનિ.
જિમણુ મહુનધ વાલહુ હોઇ જિમણુ ન મેહલધ વૈજલવ કાએ.
જિમણુ લીધ બ્રાહ્મણુ નીચનુ, જિમણુધ દીમધ આનકહીઉ.
પર્વ પજુસણિ પોસદ કગ્ધ, જિમણુ કાજિ દીમધ ને મિગ્ધ.
જિહા જિમાડધ નદી પાગણુધ, પોમદ કાજિ નાવે બાગણુધ
વૈધ્યવ મુણુ ગાઇ અતિ ધણા, જિહા પ્રસાદ નોગયણુ તણા.
જિમણુ દુધ તુ થાપધ ધર્મ; નહો તુ બોલધ મોઝા મર્મ.
એક નેજલા આવધ પરદેમ જતી મતી વોગી દગ્ધમ
પાર ન જાણુ પથી તણા. ચા-ણુ ભાટ નગારી ણ્યા.
ગાયણુની ભાતિ નવનવી, આવધ સાધ અનધ માધવી.
મંન્વાસી દિગ્ધમર લોક. ૨ એક સ્વયંપાણી મણુધ રૂક.
જોગી જગમ મિલ્યા કાપડી, સોહ જિમાડિ પાએ પડી.
ખટ દર્શન સમા ચીતવધ મગાલજોકિ જમાડી જિમધ

મુહમ લાવમ તે આપમુ એકિ, ધજાભોજન પૂરમ નેટિ,
અન્ન, પકવાન, પાન, સાલણી, જે માણિ તે પ્રીમમ ધણા.
યત્રુકારિ જિમમ જન મહ દહી દૂધ ગુણ ધૃત તિલા અહુ.
રિધલ ચિતમ અપૂરવ દીધ. અતીત અભ્યાગત પાર્થ પીધ.
વરમ તણી નવિ લોપમ લીહ વરતમ પુણ્ય રાતિ નહ દીધ.
ચેલીઉ નીસાલમ લણમ. તસ કીરતિ ધંદ લોકમ મુણમ.

હાલ

ધણમ અવસરિ ધંદ અમકલિ મલા પૂરી મન
નિજ ન્યાનસ્યુ અવલોકતુ એ ભરત જૂમિ મહંત,
તેણમ નગરિ દેતુ દાંત દીઠલિ વાણીઉ ગુણ પદ્ધતિ
અન્ન અવારી યાચકાનમ પાત્ર પૂરણમમ ગિ.
તસ પુણ્ય કરુ પાર નાવિમ જોપુતા લોચન વરો.
દહ ચિત દેખી દાન જોપરિ હરખ પામ્યુ નિજ મરો
અહો અસંભમ વાત! દેખી ધૂણવમ સિર નિજ તણુ.
અહો અપૂરવ પૂરવમ! ગુણ ધણા. હુ સ્યુ લણુ
તવ દેવ પૂજમ, કિસ્યુ મનમા, સ્વામિ, ચિતન, દાખમુ
હરિ લણમ, ધર્મનગરિ દાતા તસ ધર્મ મનમા ગાખમુ
નહી જાએ જૂમમ એદવલિ, જિ દ્રઢ પગિખ્યામ ગદમ.
એદ વયણુ વલતુ માલણી સોએ દેવ નવિ એ મૂકદમ
કહમ દેવ: સ્વામી માલલુ, એ અનકી દેક આજ
જર્મ પરીક્ષા હુ કરું, તુ જણીમ મહાગમ,
ધંદ કહમ: જલિ પથમમ એ જિદમ હર્ષ દિણિ.
અંગાર સમવડિ કદા હર્ષ સાર પૂણ્યમચદ,

ચુપમ

દેવ કહમ, માનવ સતવંત એહવા નુહમ કાએ મહત
ધંદ કહમ. પ્રત્ની ગુણમથી લલાલલી આગેરમ કહી

દેન કદમ્, તે કિમ ? કહુ, સ્વામિ ! બોલમ્ સુગપતિ, ' પૂરવિ સુલક્ષમિ,
 મગધદેમ દેસમા માગ પુર ગજઅહ આતદમ્ ઉદાગ
 તેણુ નગમ્ ઓદત સુધુનત વસમ વ્યવહારી શ્રીનલિ કત
 ધન જે નહા પાગ પવિન નન જે તે ક્યંઉ એકત્ર
 પૂરણુ લક્ષ્મી અગ જ દોએ વગિ નારીય સુસીના સોએ
 પતિ નગતી જિમાડી જિમમ પ્રાઉ આડમ્ તિમ ગમમ
 સુધાભ ખિણી પુરી પ્રેમિ દ્વિદિન સુખણી કુમત જેમિ
 મરી સુદરી તેહનઉ નામ ગમમ ધગ ફેરી તે મામ
 ધણુ મોહિનઉ કહીધ કર્યુ ' લીનામ્ અતિ સુખ મનિ વસ્યુ
 લવર્ધ નમે તણી સુણઉ વાત ધનમ્ ફેરી મનનર વિખ્યાત
 પૂરુ ન જિમમ દિન પ્રતઃ પ્રીમમ નિજ નારી તિહા હેતમ્
 મનન આચવણી બોળન તણી કમ્મ નાગિ, તિહા દગમ્મ ધણી
 ૦ પ્રીમી નાય કમ્મ તિહા ખડી મેદિ કદિ વાણી પડવડી
 સુણિ નાગિ મુજથી કુણુ ભનઉ ? સુણી નાગિ ચીંતમ્ એ મ્યુ કવઉ
 જિતગ નાપમ નારી તેહ પતિ મનમુખ બોનતા હેહ.
 જઉ કદમ્ પ્રચી માદમ્ હમ્, પતિ દુહવાર્ધ ધર્મજ નુદમ્
 જઉ હાજી હાજી ધમ ભણમ્ તુદમ્ ધર્મ ન ગદમ્ તેહ તણમ્
 ધમ જણી અણુગોલી ગદમ્ મા પતિના લક્ષ્યામા દહન
 ન કરગ જિતગ સ્ત્રી, તે કિસ્યુ મામ્ દુહ લક્ષ્યામા વસ્યુ ?
 તેણમ્ દુગનઉ તે ચામ્ તે પગિ નારીનમ્ ન કહમ્ વાય
 ધણ પ્રેમ પણિ નચનમ્ સુખઃ જિના દિન જનમ્ ધમ દુખમ્
 પણિ તે મેદિ કદમ્તુ નવિ ગદમ્ કુણુ ભવઉ મુજથી ? સ્ત્રી ! કદમ્
 વિણુ જમાપિ સ્ત્રી દુગલ ચામ્ માએ વાત ગદમ્ મન માદમ્
 ધમ ધ- દિન આવ્યુ પરદુણુઉ ભામ્ તિહા શ્રી સુદગિ તણઉ
 ભામ્ અદિનિ મિત્યા એકતિ દુર્બલ દીરી બદમ્નિ મહતિ
 ભામ્ કદિ નિજ બદમ્નનરિ પ્રાત, કામ્ દુગની ? બોનઉ દિતગ
 ર્યુ દુખ જમ્ તુજનમ્ ? તે કદમ્ પતિ મુત દેઉ કે તુજ દહમ ?

કાંઈ વાંકે નથી તુઝ ધરિ. દુખ વિણ દુર્જલ નહિહમ સિગિ.
 સા બોલી, 'ભાઈ! સુણિ વાત. કિમ કહ્યવાય, જઈ નિર્ધારિ.
 બાહરિ વાત કયઈ હમ પાપ. તુઝ પૂછતાં સ્યુ થઈ જાય?'
 પુનગપિ પૂછય સો આગ્રહયઃ ઉડપણુકિ સ્યું અનિ ધણુ વદય.
 ભગિની કહયઃ ભર્તારહ તણી વાત કયઈ અપદ્ધારિતિ ધણી.
 પાચ દોષુ, જઈ જૂઠા તણા તેણુ અવગુણુ હમ ધણી
 સહયમા આલ ન દોઝઈ કિમ્હય. જાંનઉ ગૂઝ ન કહીઈ તિહય.
 સ્વદુખ મત્તમેદ જે કરય મખોપદેશઈ કે નવિ કયઈ.
 દૂડા લેખ લિખય જે જે કાએ, નગકિ જમ નરનારી સોએ.
 તુઝ બહયનેવી બોજન કરય, તેણુ સમય વાણી બચરય.
 મુજથી જગમા લલ જન કોય? કહુ, અમલા, જઉ કાએ હોએ
 મ્યુ કહુ, કહુ, ભાઈ! હં પછય જિતગ વિણ દેહ દુર્જલ અજય
 પતિ માહમુ કહુ કિમ બોલાય? હા કહયતાં ધર્મ શાસુ જાઈ.

હહા

'ભાઈ! સુણિ એક વત્તડી જઉ બોલી જાંણુય બેદ,
 તુ હમવાય કે નહો જાણે વાતહ વેદ.
 વેદય ચતુર મજણુ તે, જે વેખ્યા બોલય બોલ.
 વેધ વિહણા બોલડા બોવણુદાર હોલ.
 જિતર પૂછઈ દીજય (અનય) ગેમ ન ધાગય ચિતિ
 તેહવા બોલહ બોલીય એ ઉત્તમની રીતિ
 તવ પ્રિય પૂછય એ વદા, તદા કહે એ વયણ.
 ભલા ભલી પ્રત્ની અજય. માયઈ માને સયણ.
 મહયનિય બોલ ખરુ ગ્રહઉ બંધવ કરુ માર
 દિન બીજય શાલક મદ બોજન કરય ભગતા
 પ્રોમય પદમનિ પ્રેમમ્યું. બીબી દોલય વય.
 (તવ) શ્રીદત્ત મુખિ બોવય અમ્યું: મુજ મમ દુણુ કહયવાય?

(તવ) ઓ કહ્યું, સ્વામી મુણ્ડિ લલા લલી છપ ભૂમિ.
અધિકાઅધિકું પામીછ જોતાં જોતાં, સ્વામિ !

ચુપડ

મુણી વચન જાખ્યુ થયુ સેઠિઃ માદરું બોલ્યુ પામ્યુ વેદિ
કહીંછ ન દેની જીનગ એદ આજ બોલતા પામ્યુ વેદ
મુણી બોલ વસતુ ઇમ કહિઉં. જઉ દીસાં, તુ મધ મડલઉં
ઇમ કરતાં કેતા દિન ગયા તે સકેત મન માંદછ ગદિયા
એક દિનિ બોજન વસા ચર્ધ બોજન કરવા અધકિઉં વૃદ્ધ
તેણી વેસા આખ્યા વાણુઉંઃ ભયો વાદણુ. ઊતર ઘઉં અત્ર
કરતૂરી છપ મણુ સપ પંચ. બીજી વસ્તુ તણા બહુ મુચ
જર્ધ જલવટિ કીજછ વ્યાપાર. દીઉ સીખ. મ લાઉ વાર
તવ મેડાણી બોલિ હસી. 'એક વાત મોરછ મનિ વસી
મૃગમદ વેચઉ જોણી દેસિ થોડછ થોડછ માં આપેમિ
સધલી એક લીધ જઉ એદ મણુ પંચછ સપ, દિને તેદ
વસતુ તરુઉ લેને તુલિ, એદ વચન કહીંછ છપ અલિ
પણિ તે પોતછ હપ વખારિ, રખે લાવછ કહ્યુ ગધારિ.
નોલી તરુઉ સધલુ દીધ, એણી પરછ જઉ કરતૂરી લીધ
થોડી થોડી જઉ વીકાછ, તુ રાખેને સધલી ડાંછ
લખને લેખ સીધુ અલ લણી પછી મીખામ દેમછ ધણી.'
અરમુ આદેમ મેડાણી તણુ કહછ મેઠિ, એ હરખ મ તણઉ
'તલતિ' કરી ચલાખ્યાં વાદણુ જર્ધ પરદેમી દીધ મેડાણુ
જલતટિ ધણીમંડણુ ગામ અજછ નગર તે મોટઉ હામ.
નવ ખારી નગર મંડાણુ. ધણા વ્યવહારી કરાં ડાંણુ
અર્થપકસેન તિહાં શૂપતિ લલઉ, જાળે તે સુરપતિ માચલઉ.
એક મોટઉ વ્યાપારી વસછ. અતિ ભોગી. ધન દેખી હસછ.
તેદનઉ નામ ધોરી ધન તણુછ ધોરી મેઠ સહુકા લાયુછ.
તેદનઉ કહવઉ છપ મંડાણુ ! મુણુને કાંઈક કહુ વખાણુ

ચઉદ્દા ચઉગસી તેણુમ ગામમ, આપઆપણે મોલમ કામિ
તેલ સેકનમ કેતા હાટ? તેહ તણુહ મુણને આધાટ
ચહટમ ચહટમ ચઉરામી હાટ. વઉહરમ, વિણુનમ વસ્તુદ, યાદ,
સોના રૂપા ગ્રામા તણી મીસુ' જસદ વખાયુ' ધણી,
તગઉ', લોહ, ધાત એ સાત સેહિ તણુમ દીમમ મધાત.
હીંગ ચીર મણિ માણિક થોક અગણિત દ્રવ્ય તણા તિહાં રોક
ગણિ'મ, ધરિ'મ, મેય જ પારિખુ, વેચમ લમ વાણિજ માગિખુ.
માત સહમઅ વાણુનર તામ. ગામુ ગાયલુ તિહાકણિ ગમ
ધગિ ધોડાની લાસ વિચિત્ર સમલ બલદ પોતમ છમ તમ.
સોવન શ્રંગ કયા શૂગાર વહમલમ છત્ર ધર્મા શુભ સાર
મગિખા મિત્ર બહુ પગિવાગ અગણિત દ્રવ્ય તણુ નદિ પાગ
વાહણુ મહમસ તણુ વ્યાપાગ (મિહુ' થોકે આવમ સુવિચાગ,
તેરે માસે આવમ એક સોલે માસે અન્ય (વવેક
એદવા છમ વાહણુના થોક માદમ વ્યાપાગી બહલા લોક.
પંચ પંચ મમ ટાલે મિલી એણી પગમ જામ આવમ વલી.
એદવુ મેક મુખી તિહા વમમ. દાનમ જલધગ મંમ ઉદુમમ
ભોજન વેલા દીમ દાન ધૃત અમસેગ એદી મેગ ધાન
પ્રત્યેકમ પ્રત્યેકમ દીમ મુધા કાગિ જન બહુ તે લીમ.
જમી કરી શુચિ યામ મોએ, તિહા લગમ દાન કહમમહુ લોએ
અમી રીતિ છમ ધગિ તસ તણુમ એદવહિ સો ધોરી માદા મુણમ.
'પ્રવહણુ વસ્તુભર્યા આવીઆ જલતટિ સોએ અછમ દાનોઆ
મૃગમદ મણુ સમ પચ કહમવાય મહ લેવા આવ્યુ તિણુમ યાય.
'એક મેક જહિ મધલી લીમ તુ કરતુરી એ વેચીમ.'
ધમ મુણતાં ધોરી સાહાબણુમ વલતી સીખ પછમ તેહ તણુમ
ત્રિપુ વલતુ માગમ છમ, સ્વામિ નિણુ મોકલીઆ પૂછણુ કામિ
પૂંજી આગ્યા તે તિમ સહી સેકમ વાત ખરી તે વહી
મડાવ્યુ છમ વડહિ પ્રામાદ, ગગન મરીસહિ મડમ વાદ

થાક્ય શિખર ગાગ, પેખ્ય, માહા તેણ્ય કારણિ મનમા ધખ્ય
 તેણ્ય નગર્ય એદવા જ્ય ચાલિ રૂક્ષ ન હેદ્ય ન લીધ ઝાવિ
 ચૂનઉ નવિ થાઠ તેણ્ય દેસિ જણ્ય લેના જ્ય પગદેમિ
 ને વારીન્ય કહ્યન નીપાય સોનાથી મુદ્ધ ધઉ થાધ
 તેહની ખોટિ અજ્ય તેણ્ય મમ્ય નમ કાજ્ય જણ્ય ચિહ્ન દમિ ભમ્ય
 ચિત્ય ધોરી સે મુજ્ય નામ રાખના એ જ્ય હાણ્ય
 કરતૂરી ગાગ્ય કીજ્ય પુણ્ય તણ્ય ફલ તુ લીજ્ય
 તેડ્યા કરતૂરીના ધણી, પછ્ય સેક તે લેવા ભાણી
 કેની કરતૂરી તહ્ય તણ્ય? મુણ્યતખેવ મદ્ય ગણ્યજ્ય
 શ્રોદતના મોહ્યા વાણ્ય, રાત પંચ્ય મણ્ય આણ્ય અત
 લાવઉ ભગતીઉ કહ્ય તે માહ, મલ કડી ન્ય લેને વાહ
 આણ્ય દેખાડ્યઉ કાગ્ય નેહ સેકિ કહ્ય, વિણ્ય તોવિય ગેહિ
 આણ્ય નાખઉ ગાગ હામિ જિમ આવ્ય ગાગન્ય કામિ
 'તરુઉ લેગ્ય એદન્ય માટિ એક વખાગિ થકી, નદી ધાટિ
 આપીસ્ય સવ્ય એ માટિ, તપુ તણી મહુલી જ્ય પાટિ
 કહિતખેવ મૃગમદ લાનીઆ વ્યાપારી મખના ફાનીયા
 કરતૂરીનઉ ગારુ કર્મઉ ધોરી સેક તણ્ય જી ક્યઉ
 નીપાય પૂરુ પ્રાસાદ કરી પ્રતિષ્ઠા ગમ્યઉ વિપાદ
 ધોરી સાહા તણ્ય જ્ય મૂગિ વિસ્તરીઉ જિમ ગગાપૂરિ
 શ્રી ત માહ તણ્યા વાણ્યિત માગે તરુઉ થઈ એકત
 ધોરી કહ્ય નિજ મેવક પ્રત્ય આપઉ તરુઉ એદન્ય લન્ય
 જ્ય વખાગ્ય તરુઉ દીધ તોલી તોલી તે પણ્ય લીધ
 ધડી દોએ તરુઉ તિહા ધટ્યઉ આ દેવાયું સ્ય ડમટ્યઉ
 પ્રજનગમ્ય જ્ય પૂજ્ય એક. 'તરુઆનઉ તુ આયુ છેક
 મ્ય વખાર્ય રૂપઉ ભયઉ અજ્ય, સ્વામિ એકડઉ ક્યુ
 સેકિ જ્ય 'તરુઆ માટ્ય દીવિ ગખિ જણ્ય પણ્ય મૂકઉ કીઉ
 ગાખુ દેખી જઉ પૂજ્ય બેદ દાલ દોએ ઉજા જ્ય નહ
 કડ લલામણ્ય કડ માય્ય કરી દેઈ લાજ ગણે મોખરી

તિમ કોધઈ તેણે વાણીત્રિ, લખી લરતીઈ દીધઈ પત્રિ.
 તે લેઈ આળા નિજ ગામિ શ્રોદત નામધ જે છઠં સ્વામિ.
 આણી કાગલ આપ્યુ હાથિ. વાચક સેક તિહાં નારી માથિ. ૯
 કરતૂરીરયુ તરુઈ અલઈ, જિ જિમ નીપનું તે તિમ ક્યુઈ.
 નારી કહધ: દેખાડઈ તેહ. તવ તરુઈ આપ્યું નિજ ગેદિ,
 ધડી દોઝે રૂપું પેખાઈ. મેડાણીનઈ મન દરખાઈ.
 આ રયું લાળ્યા સેવક, તુમ્હે? કમી મીખ દીધી તે અહો,
 કહધ વાણીત્ર, ન જાણ્યુ બેય. તરુઆ હામિ એ દીધ બેય.
 અણુર્ણણુ અહો તોલી લીઈ. આ મહુધ તિહાંકણિ માખીઈ. ૧૦
 જૂઈ રૂંતે રખાઅઈ કામિ: પાછઈ મોડવીઈ તેણિ ગામિ.
 ધમ ચિંતવી રણઈ મહુ કાઝે લજા લવી પ્રસ્વી છન. જોએ.
 શ્રોદત સેકિ લણુઈ મંકેત; માન વહું તે કેહુ તેન?
 મુજથી એ મોટઈ વાણીઈ. મનસારયું માચઈ જાણીઈ.
 હવઈ આધુ તે સુણુઈ અવડાત ધોરી સેકિ તણી મી વાત?
 તેરહીયાં ધરિ આળ્યાં વાહાણુ. મોલહીઆનું પૂછપઈ કાણુ.
 તે કહધ, ન મિલ્યા અઠનઈ તેહ, અતિ આરતિ અઠારઈ દેહ.
 સુણુતાં સેકનઈ વિશ્રમ લયુ: રયું બીસમાચાર તમ યયુ? ૧૧
 અતિ આરતિ ધોરી સાહા કરધ: જૂઝાં વાહાણુ. ન પુનુતાં ધરધ.
 રણઈ ન સાહધ ધરમાં કિહાધ. હોરું ઉપરધ મન ન વિરમધ.
 ચિત્રણુ નારિ ધરે છધ તાસ. ચિત ચિતા લણુઈ ઉદામ.
 કહધવા લાગી: કાંધ મ કરુ. ધન ધરમાં તે હર્ષઈ ધરુ.
 પતિ કહધ વાહાણુમાં ધન ધણું. સુદિ વિષુ સાચધ હું કણુમણું.
 શ્રી કહધ કોડિ જિ ચ્યારધ ખરી માંદરધ છધ. તે લેજો પરી.
 મુજ આખણું જડ્યાં માણિકે તે મ મ જાણુઈ જે પાગે.
 ધોરી ધનપતિ કહધ: સી વાત? તે ધન વિષુ કઈ ન રહધ ધાત? ૧૨
 ધમ દિન બિહું ચિહુંનઈ અંતરધ કીહધ જવા વિમાસણુ કરધ.
 જિપાયું તીરધનું દામ. રથ જોનરી ચલાળ્યા તામ.

સાચા બાણકિતર લીધ તિહાથી પ્રગટ પીયાણુ કીધ
 ધન બિચારાનું ગદ્યપદ પછાડિ રતિ નહય પોતાનું ધન
 ધન વિણ દાન પુણ્ય નવિ થાઇ ધન વિણ મહત્ત મામ મવિ જાઇ
 ધન વિણ સગા સહોદર દલઇ ધન વિણ મોટાના મદ ગવઇ
 રન રણિ કાલકિ કૂચિત ભણઇ ધન વિણ ઉચાનઇ અનગણઇ
 ગા મહુ કહઇ તેહનઇ મિલી ધનહીણીની વાત ન ગલી
 રણુ જિમઇ તુ નદઇ સહુ ન જિમાય તુ બોલઇ બિહુ
 કહીઇ ન દીકરું, તુ સ્યહ જિમઇ ધન વિણ અવસાગિ ચિત્તિ કમકમઇ
 તેહ ભણી આસ્યહ પરદેમિ. જોતુ જામ ગામ નુવેમ.
 હમ કગના તે પુગિ આવીહ શ્રીદત્ત વાસિ વરુઇ બારીહ
 તેણુ નગગિઇ ગય ખેડઇ યદા ચહિહુ જોતુ જામ તદા,
 ધોગી માદનહ ગય પેખીહ એક પુગય જોતુ જામ હરખીહ
 શ્રીદત્તનહ તે સેવક દિહિ કરુરીઆહક તે લહુ
 જામ શ્રીદત્તનહ કહિહિ વિચારા દીહિ એક અમભમ માર
 ધોગી માહ આવ્યહ છઇ અન એહ અમભમ સ્યુ અક્ષત્ર
 શ્રીદત્ત સાહ મડિ જામ મસ્યહ મધને વાણકિને તે કયહિ
 સ્વામી' આનહ ધરિ આપણુ આ લક્ષ્મી તુલસી થાપણુ
 કરુરી તઇ મારખ કરી તુમ કીગતિ તિહુઅણુ વિસ્તરી
 ધોગી મહુ હું નહોં તે લોક તલે મ કહુ અણુજાણુ ફાક
 અતિ આગ્રહ આપ્યહિ નિજ ધરખ બિતામ્મ રાખ્યુ શુભ પછાડિ
 કરુરી દાટ મેહલ્યા મોકલ્યા આપહિ અન્ન જોઈઇ ને ભક્ષા
 સેરિ મનામણુ લખ ખીચડી ચોખા દાવિ સખય પડાડી
 ધૃત દમ સેર અણુવઇ લહુ જિમતા અન્ન દીમ એતપુ
 સવામણીહિ નામ પ્રસીદ (વવંદટી)એ બોવાવા કામ
 પાછાં દિનિ કેતે આવીઆ ધગના માણસ આણુદીઆં
 પાગેવહ ચીડી લારીહ ધગનાગઇ તે બોલાવીહ
 વહાણુ આવ્યાની વધામણી દીહિ, જિહા હઇ ધધણી

સાંદિ પદ્માણા સખલા જેહ ચાવ્યા નિમ આસાદા મેહ.
 પગદ પગદ આવ્યા તેણુમ મામિ, સવામણોઉ નિહાં છપ સ્વામિ.
 દેખીનઇ હરેખ્યા વાણુત્ર. પરગટ કીધા સાહાજી તત્ર.
 શ્રીદત્ત સહઇત સવે માનવે, કરમ ભગતિ વસે નવનવે.
 ધણું વખાણુમ મહુકો મલીઃ દૂધ માંહમ નિમ સાંકર બિલી.
 ધન ધન સેક. વખાણુમ સહુ. જેવા મિલીઉ પરિજન બહુ.
 દુખ પડઇ જે રાખમત્ત ધર્મ તે છટસિ અનંતાં કર્મ.
 ધનદુખઇ ધરધી નીસયેઉ; દાન તણુ ગુણુ નવિ વીસર્પઉ.
 અતિ સનમાન્યઉ નગર નરેસિ વચ્ચ દેઇનઇ પૂરી સેમિ.
 બલાભલેરી પૃથ્વી લહો શ્રીદત્ત સાહ રહિઉ ગહમગહી,
 મિલી હલી ચાવ્યુ નિજ દેસિ. ખરચી લક્ષ્મી નગરપ્રવેસિ.
 દાન પુણ્ય તિહાં બહુલા કરી દેઇ સુતનઇ નિજ ધર સિરી,
 છિહડઇ કાજ કરે આપણું. ધોરી સેકિ લહમ સુરપણુ.
 સુરપતિ કહમ તે નિર્જરે પ્રતમ ધમ શુભ ભાવ તણી બહુ છતઇ
 બલાભલી પ્રથ્વી કહમવાપ. તેણુમ ભૂતલ પાવન યામ.

હાલ પવાડુ.

૧૬ સત્યમધમ સદા ગિરિયે આદ્યુ વ્રત એહઃ
 કામિત ભોજન પૂરવમ નં પ્રાણુધારી દેહ”
 તે વયણુ ચિતઇ નાવીઉ. આવીઉ તિહાં દેવ ૭
 કરી રવિવર રૂપ વિરુઉ, જેહનઇ વિરુમ દેવ. ૧૭
 સ્વર્ગ ચિદ્રી તે સાંચરુ તેણુમ નગરિ લમ વિત્રામ.
 જમ્ય શિવમદિર રલા. જેણુઉ તેહનુ કામ.
 ઋતુ સીતનઉ એ માધ માસમ રમ્યઉ મેધ અનંત.
 અખંડ ધારઇ દેવ વરસમ. કહમ કામિનીનઇ કંતઃ
 ‘આ તુ અસંભમ યામ, નારી ! અતિચિ નાવમ બારિ.
 કિમ નિમણુ આપણુ કીજમ, વિણુજ નિમ બિધારિ ?
 ટાદિ આગમ અતિ ઘણી. અનમ નીર નાલિ ન માઇ.

અતિથિ આપણુ નવિ મિલ્યા કિહાં તેડવા કુણુ જામ ?
 પણિ ધર્મ એ છમ આપણુજે જે દીધા વિણુ કેમ થામ ?
 અતિથિ ત્રત જઉં લોપીમ, તુ જુજી દિસ્યઉં ઉપાય ?
 ઇમ સાત દિન હયા વરસતાં. પડી લંધન સાત,
 સેકનારીપુત્રનમ્ સમઠાલિ મગિખી વાત,
 પ્રત્યન્યા આપાપણી તે પાલવા બ્યવહાર.
 ચૂકમ નહીં જિહું પક્ષ પૂરાં તે સક્ષનઉં આચાર.

હુંહા

ચંગાવતી લણુમ કતસ્થુઃ ‘લધુવય બાલક એહ,
 લંધન દોલિલી, સ્વામિજી, દુનસ થામ દેહ,
 માતપિતા જિમતાં જિમમ્. ભૂખ્યાં ભૂખ સહેય,
 તે બાલકની ચિતડી હીયા માંહમ ધરેય,
 જૂઠી નગરી માંહમ ફિરી અતિથ મિલમ્ જી કાએ,
 દેમ અજ તસ બાવતું નિજ ધરિ આનંદ હોમ્.
 જા, બાલક સરિસું ખારણું પછમ કરતાં મુખ થામ,
 સહમજમ અતિથ ન આવીઉં, કારણિ કરુ ઉપાય.”

ચુપમ્

લક્ષ્મી સાહ ચાલ્યઉં તેણી વાર. ધૂનિમ્ તતુ, ઝડિ નીર અપાર.
 ઇમ ભૂખ તરસ વીસરી. બાહરિ કો ન સકમ નીસરી.
 યે દેહલ, મઠ, ગોમટાં, જોમ ચઉપંડી, ચઉવટાં,
 ત અતિથ ?’ ઇમ કરતુ સાદ સાહ પુહતુ તેણુમ પ્રાસાદ.
 તુ રંગમંડપમાં ગયુ. તતલિણુ સોતુ જે દ્રષ્ટી થયુ,
 ઇ તે દીસમ કાપડી. પાસમ ગયુ સેક ચડવડી.
 પ્રદક્ષણા લાગુ પાય; દેખી હમ્મિમ્ હરખ ન મામ.
 જોડીનમ્ કરમ વીનતી: “સાંગી, વાત મુણુઉં એક જતી.
 જા બાલસનમ્ ગંગા તુલો. સુપ્રસન્નિ પાવન ચાઉં અલો.

કૃપા કરી આવડિ ધર બણી, સાર કરુ, સ્વામી ! અહ તણી.
 અહ ધરિ આવી ભોજન કરુ. પડતાં સમુદ્ર માંદાં બિધરુ.
 સાત દિવસ અહ હુઆ ઉપવાસ. ધરિ આવી અહ પૂરુ આસ. ”
 “ હું તપસી બહુ તીરથ કરું. મનઈછાભોજન અણસરું.
 આગમં જિતર કીધા ધણે, ઈછયું દેખ તુ હા બણિ.
 જહ તઈ ભગતિ હ્રષ માહરી, પૂછી આવી નારી તાહરી.
 દેવા પુહુચા જુ તુહા ધરે, તુ પછા મુજનઇ તુહતરે. ”
 તતક્ષણિ આવ્યુ સાહા ધર બણી. સ્ત્રીનઇ આવી પૂછા ધણી.
 “ ઈછાભોજન માગમં જતી. ” તવ બોલી સા ચંગાવતી.
 “ તેકુ સીધ. મ લાઉ વાર; સો અતિથ તારમં સંસાર.
 ઈછાભોજન દેસું સહી. ” આદર સહમત વાત એ કહી.
 સેકિ જઈ તેડવડે કાપડી. કહમ સાથ વાંસુ થાપડી:
 “ હું ભુખ્યુ; નઇ ટાઢિજ ધણી. સહુ વેદન જાણમં આપણી.
 પરદુખીઇ દુખીઉ નહોં કોએ. જસ દુખમં તસ વેદન હોમં.
 સિર ધૂજમં. પગ વાંકા વસ્થા. લૂલા પગ. રોગઇ ખંભ બસ્થા. ”
 સેક બણમં, ‘ મ મ થાઉ દુખી; લેઈ આવુ બોઈ પાલખી. ’
 ઇમ કહી માંછીવાડમં ગયા. બોઈ ઉડીનમં જિતા થયા.
 ‘ સેક, વરસતમં રમું આવીઆ ? દરસણુ તુહચમ આણુંદીઆ.
 પણિ કામ મ દેસુ. ઇણમં ચીખુંઈ પાગ અહારા નવિ કિહમં ચસમં.
 ‘ આલઉ અતિથ તેડવા કાજિ. સોહિલ્યા થાસુ એણમં માગિ. ન
 મોનમંડે સાહ આપમં જસમં, જિહા બોઈ બલીઆ તસમં.

હૃહા

વાસિલ અજ વસીકરણ; બાકી સગ અકપણ;
 જેણમં દીકમં મુનિવર ચલમં, તુરણી પસારમં હહ.
 કનકિ મોહ બૂપતિ તણઉ. રંક તણમં મનિ તેહ.
 મોહું મોહન એ અજમં, પડતી રાખમં રેહ.

ચરિત્ર

લેઈ પાવખી આત્મા તિહા સેક, બાઈ આગરયુ પુકતા દે
 બોઈએ જાણ્યુ હોસઈ જૂપ દોઢ બીહામણ બહુ રૂપ
 કુખી રૂપ દિગબર તણુ ગલઈ દેહ નિ કોઠી ધણુ
 માછી ગણગણ દીવઈ કરઈ, ઝઊર હાથિ પાન તસ ખિરઈ
 બોઈ ભણઈ 'વરિ દઈ પકુ, એ કોઠીનઈ અહે ન'કુ'.
 સેક કહઈ, 'અણુબોલ્યા રહુ, લેઈ પાવખી મસ્તકિ વહુ'
 "નીચ કામ અહે નહો કરુ, લઉ સોનઈ સગઈ મરુ.
 ધટતું કીજઈ, એ વ્યવહાર અધટતાનઉ નહી આચાર
 વિગલ નિમામઈ મૂરખ કામ કરતા, ન ગહઈ તેહની મામ,
 જિમ ગઈલ વાણઉ સીયાલિ, તિમ એ કામ પરહુ લેઈ બાલિ.
 મેહિ કહઈ, તે કિમ સબઈ? તે સાર મંજવાયુ બધ
 બોઈ કહઈ "કો પર્વતવાસિ રઈદિતુ સીહ સમલ આવામઈ,
 તેહનઈ મિત્ર એક સીયાલ, જોહનઈ દૂડ ઊપનઉ હાલ
 દિન દિન આણુઈ વાહી ભક્ષ સીહ માનઈ આખેટઈ દક્ષ
 એક દિને ન મેલ્યઉ સીહ આહાર શૃંગાલીઆનઈ વચત ઉદાર.
 લારિ ભક્ષ નહી તુ જાણેસિ, મુજ દહવાણુઈ કિમ ગહઈ દેસિ
 તુ મીયાવ ગયુ વન માહઈ, નદીતીરિ આગનઉ ઉજાઈ
 નીલી ચારિ ચરતુ દીક, ગઈલ એક ધણઉ ઈક
 જઈ મીયાવ કહઈ, મામાહે, જોહાગ, સેઉ કરઉ જઉ અત્ર આહાર?
 મામી કિહા ગહઈ જઈ મૂઝ? પરકાસુ તે સુધુ ગુઝ
 તવ ગમેલ બોલ્યઉ, લાણેજ, મુણિ તુ મુજ હઈવાનુ હેજ
 હુ કુઆરુ અણુ સુકામ વિના કન્યા કિમ ધાલું હામ?
 તવ લાણેજઉ બોલ્યઉ હસી, 'યોડી વાત કહી એ કરી?
 મામઉ મુઝ કુચારુ રહઈ. તુ જીવિત સ્યુ માહરુ, કહઈ?

કન્યા એક અછપ સુલાકાંતિ, તે આવેસપ્ત તુલનપ કાંમિ.
 જલિ આવલિ, મામા, મુઝ સાથિ, તુ દેવારુ હાથોહાથિ. '
 મામલિ બોલલિ. માન્યું વચણ. જાણ્યું લલકર્યું કન્યારચણ
 ' લગન કહી ? લાણેજ, કહુ, તિહાં લગપ અલ ધરિ વાસલિ રહુ. '
 તવ યુગલ ધૂતારુ ધરિરિ : લગન આછપ કવિ પધરિ
 ૨. બોલ્યલિ એહવલિ રાસલ પ્રતપ, ' મામા એક હીપ છપ હિતપ.
 તિહાં રચુંપલિ મામલિ તેણી વારિ : આજ લાહર્યું રૂડી નારિ
 ૩. અર્થ આગલિ આલ્યલિ લાણેજ; ભેભે સાલા સસરા હેજ
 પર્વત સુકા માંહિ જવ ગયા, બેહુ જણા તિહાં સુસલા થયા
 દષ્ટિભેદ સીયાલહ કરપ. જોડી સીહ કાલ તિહાં ભરપ
 તવ ગર્દલ નાહલિ તતકાલ, નદીકાંમિ જર્થ બપહલિ બાલ
 કેડપ લાણેજલિ આવીલિ, મામલિ પુનરપિ બોલાવીલિ
 ' રચું નાહા, મામા ? કહુ વાત, હાસીભેદ ન જાણલિ રાત
 સાલા હપ તે હાસ્યું કરપ, બહપનેવી તિહાં નહિ કરગરપ
 એ સાલલિ હસવાનપ કાજિ. તુલે રચું પાછા વલીઆ લાજિ
 જાવલિ તેડપ તે પરિવાર. સસરાનપ જર્થ કરુ જુદાર.
 પુનરપિ બોલિમ આણી મનિ, વલી પધાર્યા નેણપ રનિ
 સીહ લગપ આવા જેતલપ, હણીલિ ખર સીહપ તેતલપ
 બોલ્યુ સીહ, ' યુગલા, સુણે. રામે બક્ષ કીહી મ મ ગણે
 રનાન કરી આવલિ હું યદા કામપ કાજપ જાજે તદા
 ગયુ સીહ જલયાનકિ જિસપ, કર્ણ કાલજીં લખ્યલિ તિસપ
 સીયાલુપ સ્વાહા પહપજું કર્ણ, સારું પવ પોતપ બધર્ણલિ
 સીહ ભેપ તુ કાલજ નહી, કાન દોએ વલી આલ્યા કીહી
 પૂજ્યલિ સીયાલુલિ તવ કહપ : કાન કાલજ એદનપ નહપ
 ચત :

આગતશ્ચ ગતશ્ચૈવ દષ્ટ્વા સિદ્ધપરાકમમ્ ।

અકર્ણહૃદયો મૂર્યં પુનરાગમનં ભવેત્ ॥

દોકડે સીદપરાક્રમ ધણુઈ, આવ્યઉ, ગયુ વલી. રયઉં ભણુઈ ?
 કર્ણુદયરહિત જઉં દણુ, ચયુ આવીનઇ પુનરપિ છણુ.
 તે વાણઉ નિમ આવ્યઉ તિહાં, તિમ વાહી અહે આવ્યા પદાં.
 ન હીગિ આર્ધ આખ્યું અહે, ધરિ જવા દઉં અલનઇ તુહે.
 છંડી ભોઈ ગયા ધર ભણી. સાહ વિમાસણુ ચર્ધ અતિ ધણી.
 'મ કરુ ચિંતા.' નારીભણુઇ, 'લ્યેઉ, ધરીઇ મરતકિ આપણુઇ.'
 હરખ્યઉ સેક કરઇ તે કાંમ. લાવ્યઉં સુંદર મોટઉ તાંમ.
 તણુ મુંહાલાં સર્ધ પાયવાં, ચીર ભલેરાં—માંદેઇ ધયાં.
 ભલી નારિ પતિમત પાલતી, હર્ધયડઇ સગ ન આણુઇ સતી.
 સુધઉ જાણી તેહુ જતી અતિય ઊપાડઇ ચંગાવતી.
 દેવ કુટ ધણેરું કરઇ, રુધિરમાંસરેલા ઊતરઇ,
 લેઈ વિલેપન આંગિ ધરઇ, સખલ મત્વનુ યોનુ ભરઇ.
 તે દુર્ગધ સુગંધ લેખવઇ: ઇમ ન ધરઇ: આ ર્યું મેલવઇ ?
 અતિ સન્માન કરતાં બેય નિજ ધરિ લેઈ આવ્યા તેહ.
 ધરિ પટસાણુ બધસારીઉ, જણ્યુ મુનિ એ સુખકારીઉ.
 કૃતમ ભાવ કિસ્યઉ નવિ લહઇ. કર જોડી મુનિનઇ તે કહઇ:
 'સ્વામી, ઇજાબોજનન કહુ. કરિ પારણુ. અહા ધરિ રહુ.
 સુખીઆ ચર્ધ જાળે નિજ કાંમિ. કૃપા કરઉ અલનઇ, સ્વામિ.'
 તવ મુનિ બોલ્યઉ, "પૂછઇ કિસ્યઉ? કહઇ તાહરઇ ધરિમાં છઇ જસ્યઉ".
 તે સાંભલી પછઇ હું કહું; તિહાં લગઇ અણુબોલ્યઉ રહું. "i
 કહઇ સેક, "ત્રિહું: બેદિ ધાંન, પાંચ સાંભણાં, ઘૂત, પકવાન,
 ફલફલિ ધણી, સાકર સેલડી, જાતિ જાતિ છઇ સુખડી.
 ઘેટ ફલી, કણુસડ, તણિ ધાંન, મૂલ ડાલ ફલ ફલ પ્રધાન,
 પત્ર સહઇત પાંચ સાંભણાં, સવાદ જૂજૂયા છઇ પણિ ધણાં.
 ખાળાં જિપડાં શીણાં સાર, દહીયરાં, ઘેવર સુખકાર,
 તિલસાંકલી, સુંદલી, ગણા તિણા સાકરીયા છઇ ધરિ ધણા.
 માંડા મરતકી નવ નવ જાતિ, લાડૂ તણી ધણી છઇ જાતિ.

પદમહું સેવક્યા જગરીઆ સમકિતીઆ દલીયા સમરીઆ.
 ઊખધીઆ મગીઆ મુલુ બસા, મોતીઆ ખાડઈ એકલા.
 સિંહ કેસરીઆ પરિમલ પૂરા. ફૂલ તુ પ્રીતુ મોતીયૂરા.
 વલી હેમમી ખાડઈ તણી શુદ્ધ જલેખી આણું ધણી.
 પયડા મોડા વલી મહસૂપ, પતામોં વર સોડારૂપ,
 ધમ સાકર ખાંડ તણી સખડી, મેવ બલી, જીણી નહ વડી.
 મહિલી ગલી, પીલી જિજલી, લપનત્રી ગહંની હલ વલી.
 વડાં, વેદમી, માંડા ખીર, પોલી સતપડી સ્વલિ, ધીર.
 ફેલાં, દાડિમ, નહ ચીલડાં, શ્રીફલ, નારિંગ, લોખૂ વડાં,
 ધમ અનેક ફલહલિ હાથ ધરિ, વલી ખીજી સારું શુભ પધરિ.
 'સોવન સાલિ તણુલિ છું કુરે,' રાજભોગ રાંધલિ ભરપૂર,
 મગ મંડારા મગની દાલિ, જિપરિ નામું ધીની નાલિ.
 ધણે સાસુલે બાંધું પાલિ રખિ ! પારણા તણું મન વાલિ.
 દહીં કરંણુ, માદમ કપૂર, એ કરતાં નહીં યામ અસૂર.
 ફેફલ પાન, એલચી, લવિંગ, જામફલો, જાવંત્રિ ચૂંગ,
 એ મુખવામ આદિ છું, સ્વામિ ! સફલ અર્થ તુહારમ કામિ.
 ધમ અનેક નગરિ જે મલમ તે લાવું, લાખું તેતલઈ,
 ધણા હમ તે મુખિ જિયરુ, લાવસવાદઈ ભોજન કરુ. "
 ધમ સાંભલતાં હુઈ બહુ વાર, તવ બોલ્યલિ ફૂતમ અણુગાર.
 " જે ભોજન હાથ ધરિ તાહરમ, તે એક નહીં મનિ મોહરમ.
 ધણાભોજન નવિ પૂરવિ, તુ મોહઈ રહું મુદમ લવમ ? "
 વલતું શેઠ બહુમ અવદાત, 'સ્વામી, લાખુ મનની વાત. '
 રખિ કહમ, "માદામાંસજ મિલમ, તુ મનચિંતિત માહરું ફલમ.
 તે નવિ પાકમ તાહરમ ધરિ, તું વાણીઈ કરમ ધણુ મહમરિ.
 માંસ ભોજન તું નવિ દેખસિ, આચાભંગમ હું ચાલીસિ. "
 બોલ્યલિ સેક, " સુણલિ, કાપડી, ગલમ જનોઈ તુલ સાંપડી.
 ધર્મ ધ્યાન નહ તીરથ કરુઃ મુદમ વયલુ કિસ્યઈ જિયરુ !

મુખિ 'નારાયણ' બોલઉ સહી. લલી લગતિ ધસ્તરની વસી,
 બ્રહ્મા રૂપ તુલારૂં, સાધ ! પર પ્રાણીનષ કાં સાન્નાધ ?" ।
 કહઈ કાપડી, " મુણિ, સાહ, સ્વરૂપ. અહે રહં સ્મથાનિ વિરૂપ.
 ભાંગડ ભૂત ભરિવ સમ જાણિ. મડાં ભખું અધબતતાં આણિ.

યતઃ ।

કવહીક જોગી મદિરામાંસહ, કવહીક યોગી સહહ ઉપાસહ
 કવહીક યોગી નવદશ ચેલા, કવહીક યોગી ફિરહ પકેલા

ન્યાતિપ્રચારછ તૂ વાણીઉ, ઉત્તમ જાંત તાદરુ જાણીઉ,
 તછ નહીં આવછ એ મહામાંસ. કરિ જીતર. હું જાઉં નિરાસ.
 મહામાંસ તે માણસ તણું જઈ જિમાડછ, તુ સુખ ધણું,
 વિશુ પારણિ હું થાઉં ઉદાસ, કરિ જીતર, જિમ જાઉં નિરાસ."

મન ભમરા રે—એ ઢાલ

રાગ ગુડી

કહછ નારી નિજ નર પ્રતહા, મનિ ધમ કાં રે ? ૧
 તું તુ ચતુર સજણ, સમજિ, મનિ ધમ કાં રે ?
 ધરમધુરિધર તું સહી, મનિ ધમ કાં રે ?
 પ્રીછપઉ સકલ વિચાર, સમજિ, મનિ ધમ કાં રે ?
 લીધઉ ધરમ ન ખંડીછ, મનિ ધમ કાં રે ?
 માયા જાલિ મ પાડિ, સમજિ, મનિ ધમ કાં રે ?
 ધુરિ બોલછ પછછ ચૂકણા, મનિ ધમ કાં રે ?
 રથું કીજછ તેણુ ધાડિ, સમજિ, મનિ ધમ કાં રે ?
 જે વ્રત ગુરુમુખિ ઉચર્યું, મનિ ધમ કાં રે ?
 નવિ ખંડછ જે જાણુ, સમજિ મનિ ધમ કાં રે ?
 સત્વ સિરામણિ તુલ સમુ, મનિ ધમ કાં રે ?
 નવિ કેા દૂજઉ, સજણ, સમજિ, મનિ ધમ કાં રે ?

જ્યેષ્ઠ જીવ લાખા આપણા, મનિ ઇમ કા રે ?
 જસ હાક સહી સાથિ, સમજિ, મનિ ઇમ કા રે ?
 તે તુ કિહા ન છોડીછ, મનિ ઇમ કા રે ?
 જહ કીધઉં જગનાથિ, મમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 ધરમ પ્રીતિ એ દો એકું, મનિ ઇમ કા રે ?
 દુખિ સુખિ કિહાછ મ હડિ, મમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 કનકકતિ બહલી હ્રષ, મનિ ઇમ કા રે ?
 તાપછ તિલુ બહુ મંડિ, સમજિ ઇમ કા રે ?
 ધરમ સખાછત તહિ કરછ, મનિ ઇમ કા રે ?
 જહ પૂરી રાખુ પ્રીતિ સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 આદરીઉં નવિ છડીછ, મનિ ઇમ કા રે ?
 એ ઉતમની રીતિ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 એ નુહંતરીઉ કાપડી, મનિ ઇમ કા રે ?
 તહિ બોલ્યુ પાલછ આપ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 અણુહરું એણુ યાગીઉ, મનિ ઇમ કા રે ?
 આપણુનઈ નહીં પાપ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 ઉતમનઈ આવી પડછ, મનિ ઇમ કા રે ?
 રાંધઈ દાઝિછ અન્ન, મમજિ, મનિ ઇમ કા રે ?
 માંડછ તમ લાંડછ સહુ, મનિ ઇમ કા રે ?
 તે બણી રાખઉ મજ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 ઇ મનિ સુણી સાહા ચીતવછ, મનિ ઇમ કા રે ?
 “સાયઉ” બોલછ નારિ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 લખીઉ લાભછ આપણુ, મનિ ઇમ કા રે ?
 એ સુકૃતનછ આધારિ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 ઇમ જણી મન ચિર કરછ, મનિ ઇમ કા રે ?
 માંડછ તેહ બિપાછ, સમજિ મનિ ઇમ કા રે ?
 નવિ હંડછ અણુ, રાય, મમજિ મનિ ઇમ કા રે ?

પરતખિ પાપ સમાચરછ, મનિ ઇમ કાં રે ?
 બોલા ન આંણુઈ રીસ, સમજિ મનિ ઇમ કાં રે ?
 પાંખી એહવઈ પાત્ર, મનિ ઇમ કાં રે ?
 તે માંનઈ જગદીસ, સમજિ મનિ ઇમ કાં રે ?

ફહા

રાગ પરજીવિ

સેકિ કહછ, 'કિમ ના કહ ? જઈ નુહતરિ આણ્યુ તુહિ
 ના ન કહ' કિમ્હછ અલે. ખોડિ દીઉ કીમુંદી !
 સત ન હકુ હું દિલછ, જઈ પથમ ઝિગમ બાણ્ય
 ના ન કહ' માગ્યા પછી, ખર નહિદછ કેકાણ્ય
 (માન દેઈ તેડયા પછછ ॥ નકાર કરછ હો
 ધુરિ પાપીડા તેહ, બોલ્યઈ જસ નવિ સંભરછ હો
 ધર્મ ધુરિધર તેહ, જે બોલ્યઈ પાલછ આપણું
 ✓ પણિ બોલી પીડછ રેહ, તે જાણુઈ કૃપણાંપણુઈ રે,
 ધુરિ આડંબર હોઈ, ધુરિ માણસ બોલછ ધણું
 જાણુછ વિરલઈ કોએ વચન સંભારી આપણુઈ રે,
 પરતખિય પથ સમાન, વેધવિદુણાં માણસાં રે,
 અંતર નવિ તૃણ ધાન; તે માણસાં રાસબ જત્યાં રે,
 રાજ્ય જાય તુ જઈ શ્રિયા સરીસઈ પ્રાણીઉ રે,
 વચન વૃથા મ થાઉ, જે બોલછ નિજ વાણીઉ રે,
 તવ બોલછ અંગાવતી, " સાંખી, સાંભલિ મર્મ.
 હું કાંમિ જાતી હતી તે કહછતાં મુઝ શર્મ.

ચુપછ

તેણી વાટછ મધ* દીક્રઈ ચોર, સલી જીપરિ નીંદ્ર અં
 ૦ તિહાં જઈ લાવઈ તે માંસ, સંન્યાસીની પૂરુ અ
 સુણ્યતખેવ સાહા સંચરછ; ધરમકાજિ એ કરણી ક

તિહાં આપ્યુ સિતીનુ બાવ, લીધું પલ ઋષિઅર્ચિ સુભાવ.
 આણી પલ નારીનઈ દીધઃ સોએ માંસ અીઈ રાધીધ.
 “ જીહિ, સ્વામી, ભોજન કરુ, આ સંસારમ્ અહા જિધરુ. ”
 વદમ્ બ્રહ્મ, “ જે ચોરી કરમ્, વલી નારિ પરકેરી હરમ્,
 લંપટ, લાચ લીધ પર તણી, બોલ ન પાલમ્, હમ્ અવગુણી,
 ધન પીયારાં લમ્ છેતરી, તેહની કાયા પાપમ્ ભરી.
 તેહનુ માંસ લખમ્ કુણુ બાત્ર ? તે જિપરિ રાયમ્ ચાંડાલ. ”
 તુ સાહા મુણતાં વિલખુ ચયુંઃ કરિહિ આરંભ તે ફેકટ ગયુ.
 કહમ્, ‘ છેહું હું વપુ આપણું, તુ સંતોખું તનુ તુમ તણું. ’
 ઋષિ ભાખમ્, ‘ એ મ કરે આજ; વૃધમાંસિ નવિ સીઝમ્ કાજ.
 સૂકું માંસ, નમ્ નારી વડી, પિાહણમ્ મિથુન, બહુ નીવડી,
 તુરણુ દધિ, નમ્ કન્યા સર, એ ભોગવતાં ભમ્ નૂર.
 તેહ ભણી એ પરહરિ દુરિ. સત્તામારા બાર તું ખૂરિ.
 સાંભલિ, સાહ, અહારી વાતઃ જેહનમ્ વરસ થયાં હમ્ સાત,
 અંગમ્ લક્ષણુ જસ બત્રીસ, તે હમ્ તુ ભમ્ રીસ.
 વલી વિશેષઈ સાંભલિ, સેઈ, ન્યાન તણી તું જે એ દ્રેઈ.
 તાહરમ્ પોતમ્ જહિ હમ્ તેહ, તું આપીનમ્ ટાલે છેહ. ”
 સાહ વિમાસમ્ નારી સાથિ, ‘ હવે મુંપૂરી અહમ્મી આથિ. ’
 કહમ્ કથન, નમ્ આંસુ ઝરમ્, પુત્ર એત ત્યાં આબ્યુ સિરમ્.
 હમ્મં કરમ અમારું ક્યંઈ. મંન્યાસીધ એ જિયર્થઈ.
 કુંપર ચેલમ્માની ખપ કરમ્, તુ મંતોખ્યુ ભમ્ સિરમ્.

હહા

રામગિરી

ચગાવની કહમ્, “ સાહા, મુણહિ. તુલે મ કરસ્યહિ શોક.
 એહ અતીથનઈ દ્વલ્વીધ તુ પુરય થામ્ ફેક.
 દીજમ્ ઈજઈ એહનઈ. સફલ કર નિજ હાય.
 પજમ્ આપણુ દો જણાં કરસ્યું એહનહિ સાય.
 અંગારે જલધર ઝરમ્ દાઝંતાં નિજ દેહ.

આડાં છોરુ દીજીયઃ જગિ જીખાણુઉ તેવ.
 કાયર ચયાં નવિ છૂટીય સાહસ કેરય કાજિ.
 જોણે માહસ રાખિઉ હરિચંદ બખડિ રાજિ.
 છોરુ જણુતાં દોહિલા દોહલી વેલા કાજિ;
 કામ પડય તે છોરડા તે દાસય મન દાઝિ.”
 તવ કુંવર નેસાલીઉ નેસાલય છય તેવ,
 પળા પાસિ વિનય કરય. રખિ પાડય છય ભેવ.

ચરિત્ર

દેવય અન્ય રૂપ તિહાં કર્યઉ; કરિ કરવત, ધોતી સિરિ ધર્પઉ
 ૦ પાહાણુવેમયે દૂજઉ થયુ; જઈ ચેલયિઆ આગસિ રણઉ
 ૦ 'ચેલયિયા, સાંભલિ તુ વાત. તુઝ ધરિ ધૂતારુ નિર્ધાત
 આવી બખડિ છય વિકરાલ. તે આણેસય તાહર કાલ
 માયબાપ તેડેસય આજ, તાહરા માંસ તણું જય કાજ
 મારી દેસય ધજયઉ આહાર. નાસેવાનઉ છય વ્યવહાર. '
 તુ ચેલયિઉ બોલયઉ હસી. 'જોસી, વાત કહી એ કસી!
 'હું માવીનનઉ છઉ છોકરુ. એ વાણી તુજો સી ગયરુ
 માયબાપની લોપય આણુ, તેહનય, કુકુ, કિમ કહીય જણુ!
 માયબાપને બોલે ફિરય તે કુલનિ, કુકુ, કિમ ગધરય
 થત: ।

माता यदि विपं दद्यात् पिता चिकयते सुतः ।

राजा हरति सूर्यस्वं का तत्र प्रतिवेदना । ” ૪૫૧

સાન વરસનઉ બોલ્યુ અસ્યઉ, હિલયપક્ષ પંચામણુ જસ્યઉ

“ મરણુ થકી નવિ બીહું. સ્વામિ; માવીનનય હું આણું કામિ

તે ધન વાસર, પક્ષ, સુભાસ; તે ધન ઘડી; સંપૂરી આસ

આ સિરીરથી કા લલય શર્મ, તુ સંપૂરુ હુય ધર્મ.”

મત સાહસ કુવરમાં ધણું દેખી દેવ કહય, 'સ્તુ બાણું

સબલ પુરય મંસાર મઝારિ, જોઈ પાર, અજઈ બિધારિ. '
 અદ્રષ્ટિ કરું તે વિક્રીય રૂપ. ધરમાં છંદ તે રહિઈ વિરૂપ.
 રખિ રૂપઈ તે ધીર યઈ ધર અંગણમાં બધડઈ જઈ. //

ઢાલ

રાગ મારૂણી

કરમ ન છૂટય રે-એ ઢાલ.

મેગાવતી કહય, સ્વામી તિં સુણય. " ઋષિ ઇચ્છઈ છુટ આહાર રે !
 યેર એલઈઆનય તેડાવઈ જઈ પોતય ભરતાર.

સત મ છંડુસુ રે, કપટ મ માંડુસુ રે,
 સત મ છંડુ રે.

કરમ તણી ગતિ કેા નવિ છૂટય, કરમ કરય તિમ યાઇ રે !
 રાય રંક કેા કરમ અખા વિણુ સિદ્ધિનગર નવિ જાઇ.

સત૦ કપટ૦ સત૦

આગય કરમિ નડયા બહ પ્રાણી; તસ કેા સાથી ન યાઇ રે !
 હરિચંદ રાય તણી સુણી વાતુ આશ્રય જીવ ભરાય રે !

સત૦ કપટ૦ સત૦

રામઇ સીતા જે વનિ કાઢી તે પરિ જઈ વિચારી રે !
 નગરલોક દેખતા લક્ષ્મણય વનમાં લેઈ બસારી સત૦
 પંડવનારીનાં ચીર કાઢ્યાં નિજ ભરતારનઈ જોતાં રે !

ઋષિ દત્તાનંદ જેહ નીપતું કર્મ ન છૂટાં રોતા. સત૦
 તે ભણી તે વિચાર સદહી કુંવરનય બોલાવય રે !

પ્રવાડય સાદ કરીનઈ વેગઈ અહીંકણિ લાવઈ. મત૦
 રખે પિંડયઈ એ વાત વિચારય. તુ ધરસય વિખવાદ રે !

રખિજી ભૂખ્યા, વેલા લાગય, તે લાગય નિસવાય. " સત૦
 એલયઈ કહય પાય લાગીનય, "રયું કહું છઉ મોરી માય ? રે

કાજ દય તે કૃપા કરીનઈ, લાણુ મુઝનઈ તાય !" સત-

વલતા ગવગલતા તે બોલઈ અતીથ એક ધર્મિ આણુ રે !
 તે તુ ગુરૂતરીઉં પુણ્ય બણી તેણુઈ ધરમ ન બણ્યુ રે મત્તં
 તેહનઈ તુલ્ય જિઆરુ, કુચર, માસ તુલ્યારુ મગમ રે !
 અવર વસ્ત બાલ્લી દેખાડી જે છંદ પોતઘ આગ રે ! " સત્તં
 સત્તવ એલઈઉં કુચર જપઈ, હસતુ ફૂલ ખિગવઈ રે !
 " ધન ધન રીય અમાહરુ, માતા ! ત્રપિજી કામઘ આવઈ રે ! મત્તં
 માતાપિતાને હાથે મરીઘ, ગખિ મોજન તે કીજઈ રે !
 તે પુરુષનું મોટું લાયગ માનવબવદ્વ લીજઈ " સત્તં
 સત્તવ ધરતુ બાલક દીઘ, સોએ દેવ મનિ ચિતઈ રે !
 માત વરસનઉં બાવકે નાહઉં, એ તુ જગજવંદીત. મત્તં
 માયામોલઉં નમ્ર ગુણધાગકે, લક્ષણમત્રીસઉં દીમઈ રે !
 બાહુઅડાની વાણી મીડી, દેખતા મન લીમઈ મત્તં
 મુખઈં સલૂણઉં, નયન સહેજ, અગિ સુકુમાલ મુતેજઈ રે !
 પાએ મોજડી, અમકતુ ચાલઈ, ધમ્મી નવિ કરઈ જોજઈ મત્તં
 પાય પાણિ કડલી રૂપાની, વીંગિ અગુચિ મોલઈ રે !
 મા વીંગિ સોનાની રૂડી હીરે જડી મન મોહઈ રે ! સત્તં
 કોટઈ કાઠના, મોતીમધ્યુ, કડિ કહોરુ રૂડી રે !
 મોએ રૂપાનઉં સોવિન સોલિત, બાવકે ચિતિ ન ફૂડઉં સત્તં
 જાનિ વેઠના કનકતણા તે, કાનિ ઉગનીયા તેહના રે
 કેલિગર્ભાચપકનઈ વાનઈ, સોલિત લક્ષણ દેહના મત્તં
 તે દેખીનઈ કુદ દેવ જે ચાંત હઈ તનકાન રે !
 મયા કુર્ષ જે કરઈ પાગધૂ તે હુઉં પ્રતિપાવ સત્તં
 ચત્ત !

ગાદાળ રસ નહિ

૧) ફક્સ ન હરતિ હૃદયં ...

દયા કરી નેહનઈ જિગારઈ કરી કદાઈ અવતાગ રે

મોએ અદૃષ્ટ કરીનઈ મુકધુ નેમાવઈ મુવિચાગ સત્તં

ચરિત્ર

મંડપિ કોહલું દીઠું એક; દેવ લીધ તતક્ષણ સુવિવેક.
 સેક કાંમનષ્ઠ ધરમાં ગયા. દેવ ચિત્તમાં આણુષ્ઠ દયા.
 કોહલું કુમર રૂપ તે કયું. દેખષ્ઠ કુમર ગુણે આવર્ષાઉં.
 કૃતમ રૂપ માયા દેવની જૂષ્ઠ પરીખ્યા વલી સેકની.
 માયાકુયર બોલષ્ઠ વાંણિ, 'કાહો, પિતા, કરુ તહે કાંણિ ?
 જૂષ્ઠ અતિથિ બારણુષ્ઠ રણિ; એહ માર્ગ મહીનઉ નવિ કલઉ.
) દાંનજૂષ્ઠ તાં બોલ્યા પંચ: આનંદાશ્રુ કરષ્ઠ બહુ સચ.
 બીજૂ રોમચષ્ઠ અતિ ઘણુ. પ્રીય વચન જંપષ્ઠ આપણું.
 માંન દેષ્ઠ તેડષ્ઠ ધર માંદષ્ઠ, દાંન દીષ્ઠ પછષ્ઠ ઉજાંદષ્ઠ.
 દેષ્ઠ દાન અનુમોદન કરષ્ઠ. જૂષ્ઠ પાંચષ્ઠ ધણી પરષ્ઠ ધરષ્ઠ
 લાગષ્ઠ દૂષ્ઠ દેતાં પંચ. તે ટાલવા મ કરુ ખસખંચ:
 પહષ્ઠ આદરવિષ્ઠ દીજષ્ઠ. બીજૂ એહ વિલંબ કીજષ્ઠ.
 અગ્રિય વચન બોલતાં દોષ. મુનિ દીઠું કોધાદિક પોષ.
 દાંન દેષ્ઠનષ્ઠ નંદા કરષ્ઠ. દૂષ્ઠ પાંચ જે પરિવરષ્ઠ.
 તે પાપીનષ્ઠ બહુલઉં પાપ: કિમ દેવરાષ્ઠ પરભવિ જૂષ્ઠ ?
 તેહભણી વિલંબ મ કરુ; બોજન દેવાનષ્ઠ મતિ ધરુ. "
 વલતું બોલષ્ઠ સેક સુજણુ, "કુંચર, કિમ હરીષ્ઠ તુલ પ્રાણુ ?
 અહોજન્મ દીધઉ તજ તણુઉ. કિમ રહષ્ઠ જય હણુતાં અહ બાણુ.
 પિતામોહ કિમ ઉજઉ ચાષ્ઠ ? માતા ઊરૂના ગુણુ ગાષ્ઠ.
 મૃગબાલક જપરિ મૃગપતી આવંતા સાહામાં દંપતી
 લડવા કાજિ ઉજમ કરષ્ઠ. તુ માંનવ કિમ પ્રવ સંદરષ્ઠ ?
 હણુતાં અહયા ન વહમ્મ હાય. ને વાત જાણુષ્ઠ જગનાય. "
 એલષ્ઠ આ રૂપષ્ઠ જે બાલ વાલી બોલ વદષ્ઠ તતકાર, '
 'અતિથિધર્મ તુ પૂરુ હસષ્ઠ, અંત અહારુ જઉ ચાષ્ઠસષ્ઠ.
 વહષ્ઠલા ચાઉ, મ લાઉ દુવાર, કામ સપૂર્ણ કરતું સાર.

હું તુલ્યક કામધ આવેસિ; પુણ્યલગાર સગલ પૂરેસિ. ”
 જોજો, મેઃ કિર્યેઈ સતવત ! ઋષિ કાળક દીસક એકંત.
 લેઈ ખડગ નક પાખાલ ફિરક; ડાવક હાથક ચોટી ધરિ.
 હેલું સીમ ક્યંઈ તે કામ કુંવર દણ્ડતાં કદમ ‘શ્રીગંમુ’
 માડી દેખી કરક વિલાપ. ભાવ લલક. પશુ મરિ સંતાપ.

ફહા!

હર્ષગડા, કાટિ, ખસાય કરિ, જાંડિ ન હેલુ વાસ
 વાજી હાંથ વહિલાવીક, પજક હુયાં હિદાસ.
 હર્ષગ, તું હેડક હુક, જે મારી કરક વિલાપ.
 એહવક જગમા નહી દૂક, હુક ન, મોટક પાપ.
 પુત્ર પિતાનક મારતા આગક સુણા અન્નેક;
 પુત્ર ન માગક કો પિતા. આ તુ વાત વિછેદ
 મોટક પાપ લગાડીક કરમિ અહારક એહ;
 નિજ કરસુ કાતી કરી સુતનક દાખ્યું છેદ.
 નુકમિ ન જાક, જીવ ! તૂ તે જણી જાણ્યુ દુક !
 એહવા પુત્ર વિયોગથી ર્યું રહક, પાપિક.

ચુપક

લેઈ મસ્તક નારીકરિ દીક. અતિ રડતાં તે માતા લીક,
 “ સીકક ધરી રાજેજો સીસ. રજે આણુ મનમાહર્ષ રીસ.
 રમિ જમાડી રહીક જદા સાથક, જર્ષસક આપણુ મુદા. ”
 પંકરિ જોક રહક કાપડી, ‘મત ન ચૂકક એક ધડી.’
 રૂપ કારિમા કરીયાં દો એ, પાપ કારિમું જાણુ સોય
 પશુ નહ લહક હાંક સેક વિચાર. ખરી પ્રતિન્યાનક આધાર
 સીકક મીમ હ્યું પુત્રનક; સિદ્ધ ક્યંઈ આમિયે અનનું.
 ગહક, સ્વામિ ! કર પારણું, સ્વર્ગતણું લાકક ખારણું.
 એહવક અતિથક દીક તેહ, સીકક મસ્તક ચુકક જેહ.

કોપ ચડ્યુ અતિ બોલછ બોલ: “ એ સ્યું માંડ્યું કામ દુહોલ? એહ ન પ્રાપ્તું આમિય અલે; સાર હતું તે રાખ્યું તુલે. બુંડછ બોજનછ દિન જાછ ઘટી. એહ વાત દીસછ અટપટી. યત: ।

કુમ્ભોજનેન દિનં નષ્ટો જન્મ નષ્ટ: કુમાર્યયા ।

કુપુત્રેણ કુલં નદં તં નદં જં ન દીર્યત ॥ ૬

સેક વદછ “એ મસ્તક સાચિ કરું દહન રાખું છછ તાચિ. તલ્લિછ જથુ સાચઈ ચાલીછ સ્વર્ગપુરી જર્મનછ માલ્લોછ. એ કુંયર અલ્લ કુલ આધાર. હતું તેહનું મસ્તક સાર. એ સંધાતછ બલસ્યું અલે; રીસ મ કરજો, સામી ! તલે.” કુપટી કોખ્યુ મનમાં હસછ, “ તત્વ આરિ મસ્તકમાં વસછ. તે મૂંકી ખીખું કુથુ ખાછ ? જલિ ખાછ તુ પાપ બરાછ. ” “ કુંથુ તત્વ તેમસ્તક માંહછ ? ” વદછ સેકિ, “ કુકુ ઉછાહછ. ” ૨ “ જિહ્વા જલુછ સર્વ સવાહ, બોલી જલુછ નવ નવ નાદ. ગીતગાનરસ શ્રવણે સુલુછ; તે રસ નાદુ સહુ કો બલુછ. નયનાં પ્રથમ પીતડી કરછ; નયન પદારથ દીસછ સિરછ. યત: ।

નયન પદારથ નયન ધન નયણે નયન મિલંતિ ।

અણજોણ્યાસ્ત્યુ પ્રીતડી પહિલું નયન ફરંતિ ॥ ૭

નાકે લહછ પરિમલ ગુથુ સર્વ; બમરા ભોગી દૂષ અખર્વ. ૧. આર તત્વ બલાં મંસારિ દીસછ છછ એ સીસ મઝારિ. દાંનદત્વ જલિ રાખુ સહી, કરે વાત અહારી કહી. તું મસ્તક ખાંડુ ખાંડલુછ, જલિ સાચી વાચા તુલ તથુછ. જલિ અંગે માછ તુ એ આદર; નહીતું અજાનછ ઊતર કરે. કાજ કરી સકીછ જેતલું, સુખથી કાઢીછ તેતલું. બેટામસ્તક બેહુ જથુ મિલી આટલિ કરે એણી પરછ દલી. અતિ વેધેરાગી ગાલિ ગીત; પરગટ દોખુ જગવેદીત.

લોચને ખાંડું આંસુ ખિરમ તુ તપીઉ મોજન નવિ કરમ. ”
 સૂણી વચન હરખમ બમ જણાં, માત્ર ખંડામ તેહુ તણાં.
 ઝગિકાજમ મુખ હસવું કરમ, પશ્ચિ ઉદરમાં ચીવટિ ધરમ.
 વાચા અવીચલ દાનમ સર, જાણે કરિ મુંગાનું પૂર.

હાલ રામગિરી

લીધઉ રે મસ્તક સેધ તિહાંયડી રે, બોલાવી નિજ નારિ:
 કુંયર ચેલમયા.

આવ્યા રે જીવટિ રખિનમ કારણમ રે ખાંડણુ કેરમ હાણિ.
 કુંયર ચેલમયા.

બોલઉ રે બોલઉ કુંયર અહ તણા રે.

મકી રે થાનકિ મસ્તક પુત્રનઉ રે બમકાં બહુ જણા તામ, કું
 ખાંડણીયાં બેહુએ કરિ મયાં રે, કરવઉ માંડયઉ કામ, કું
 ગામ રે હાલરુ હુલાવતાં રે પુત્ર! સાંભલેજો વાત. કું
 જોણે રે હાથે મુતનમ તેડતાં રે, મેહવમ તેણુમ હાથે ધાત કું
 હમયડઉ રે ન કાટમ, કુંયર! અહ તણું રે કરતાં આહાવઉ કામ. કું
 હાંમુનમ લોકા નગરમ માંડમઉ રે કાએ ન ધાણુમ આહીવી હામ કું
 તણે નવિ રે લોપી આન્યા માહારી રે; તેડમ આવ્યુ તતકાલ. કું
 વહમકું રે વિનયે કીધું એવડ રે, મુઝનમ એ કિમ દાલ ? કું
 દુતી રે આસ્થા બહુલી તાહરી રે જંચું રહમસહમ તુજથી સત્ર. કું
 છુ નમ રે બોલ, કુંયર માહારા રે, હમકું હાંસમ અહનયઉ પુત્ર. કું
 મરણુમ ન બીહનઉ, રે બાલક બાહ્યા રે, મુખાંડું પુણ્યમ અંદ. કું
 સાદ કરતાં શ્રવણે સાંભલમ રે, મોટઉ દીસમ એ દિંદ. કું
 અજો રે અપુણી બેટો ત્રિણુ હયાં રે, એ કીધું હાથે પાપ. કું
 તેહનું રે મસ્તક ખાંડું ખાંડણુમ રે, અજો એહવાં માયમાપ. કું
 દુતા રે વજ ! વિશેષમ ગુણ ધણા. રે દેખાડીનમ દીધઉ હેહ. કું
 સહુઉ રે ગુણ બહુલે તું દીડઉ રે. તમ કાં પાડયા હાડે વેહ ? કું

ક્ષણ એક રે અગળ । તુ નવિ વીસગ્રંથ રે, કમ હોમસિ નીસાવિ ૩
રુદ્ર રે નામ તુહારુ સોહામણુ રે તોરી રામતડી સલાવિ ૩
આણુધ વદનધ રે, કુઅર । હ્રુધવરાવતી રે, તે મુખ ખેડુ ઓળ ૩
બોડુ રે ગાલે દેતી દીકરિ । રે તે મુઝનધ નહીં લાજ ૩ બો
તુલ વિણુ રે પ્રાણુ યામ અલ અકલા રે કોણિ કાલજ માહધ ૩
બીતરિ રે આજિ છાની જયમ રે ધૂય ન સહધણુ રે જામ ૩ બો
નયના રે આસુ ધૂત સમ જણીધ રે કોણિ તેણુધ મયાધ ૩
તેણુધ રે વિરહ દાવાનલ જીનટધ રે અતર જલણુ જલાધ ૩ બો
આંગણિ રે આવી માગુ સૂખડી રે બોવાવડિ કરી માય ૩
આવડિ રે છુકિ સીરામણુ, વાછડા રે । તેડધ વાર મ લાધ ૩ બો

૧૧૩/૫૧/૫૧

ધમ વલનતા ગામતા વિરહ વૈગમી બોલ
મરતક જુડ નીપનઉ એતનધ ૩ ઉ મોન
મસ્કારી કરધ શાક તે નીપાયુ પુન તેહ, ૧૧
કર જોડી સાહા વીનનધ, “ નીપનૂ બોજન એહ
જાઉ રખિ કરઉ પારણુ, ધિચયુ છુ તુલ લાવિ ’
તવ ચીતધ રખિ કારિમઉ, “ મન ગખ્યુ પિપન્ધાવિ
સત ન ચૂકા, ચિર ગલા દીધુ કર્યુ પ્રમાણિ.
જગમા એ સરીખા લલા તણી નહીં ટ્રા ખાણિ
જણુણી । તઈ લલધ જનમીઆ સાહ સગાવ સમાન
પુત્ર વધી દધ દાનવર, ધીરપણુ અસમાન
પરદુષકાતર એ સમઉ દૂધઉ નધહોસધ કોએ.
વણિગ માવમા પરગડઉ દાન ચકી તે હોમ.

ચુપમ ૧૨ ૩

રાખ્યુ ચિત કામિ એણુધ ઘણુ, તેહનઉ વિસ્તગ એતુ લણુડ ।
પરિપરિ દમધાઉ એ સો, સત ન મૂંઝઉ એણુધ તેહ

હવે એક બેપાયું મર્મ; તેણે કરી ચૂકી છે ધરમ કરું દુઃખ; મન ન ધરે રોગ, વાંઝી આ તણુ ઉચ્ચાવડે દોસ. કિમ દેસ છે બોજન પછે ? હવે દીકરું એક ન છે. સત ચૂકું એ પરિ કરી.” હર્ષયા માંદ છે વાત એ ધરી. તવ તે દેવ એ પુત્ર નિરાળ જોલે, “ ધમ ન સીઝે કાળ. પુત્ર રહીત ધર મનુ મનુ; એ રમયાન તુલ્ય તાં કલું. હવે ન લેવે મધ આહાર, ” અપુત્રીવાન છે દીધે ભાર. પુત્ર વિના સત દીવા કરે તુલ્ય અંધારું જણે સિરે. યતઃ ।

અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ ॥

તસ્માત્પુત્રમુગ્ધં દદ્ધા સ્વર્ગો ગચ્છતિ માનવા ॥

સેકે વિમાસે, “ કરવડે કિમ, ધર્મ રહે પોતાનું જિમ્મ ? નથી પુત્ર પોતે માદરે; તેહ લક્ષી બોજન નહીં કરે. આહા માહા મંડે તે ધણું, પુણ્ય રહ્યું, નારી ! આપણું જીવે અતિથે એ પાછું વલે તુ જય મધ્યે જગમાં ખલે. મિરિંગ કાં તરે, સરજણદાર, જીવે ન રણે મોટું વ્યવહાર ? અન અતારી મુઝ ધરે હવે. એક નહીં મધ નવિ કીધું (વતું) માનવલવ મુઝ વિદ્ધી લય, પુત્ર વિના વલે આકુલ મય. પુત્ર વિનાસુ એ રખે માટિ, તુલ્ય ન વાતે આવી ધાટિ. સંધૂ કર્મ અંધારું અસ્થું, નિર્દેનનું વિમાસું જસ્યું. કુલ્ય કર્મ છે જલમાં પડ્યાં ? કીધાં કર્મ આવીને અડ્યાં. ” કહે સન્યાસી, “ કા હો વાંણુ, દુઃખ ધરે આણું કાણુ. મધલું પુત્ર વિદુણું જેહ, ચોખે નવિ ચાર્ત તે દેહ. જાતે મધલું જે ચાંડલ ખીજે જીવધીનું દાણું. ત્રીણ લોભી જે બહુ હોય, પરઅવગુણ જોલી મલ ધોય. ચંદ્રે જે અણુદીકરું કહે, આલ ચડાવે, પરનંદે દહે. દૂડી સાખે લારે પર તણી, અછતી વાત કહે અતિ ધણી.

યાંપણિ મોસડિ, ચાડી કરમ, પરાપવાદ ધણા ગિયરમ
 રનેદ વિચમ જે પાડમ લાંગ, તે મર્મલકિ કર્મમ માતંગ
 ચોરીકારક મમલકિ કલકિ; કોધી, કપડી મમલકિ લલુ
 નાસ્તિકમતી તે મમલકિ ભર્મકિ; જૂડામોવકિ આગલિ કર્મકિ
 મલતુ ધીવાદ જેલુમ લાગકિ; એતલાંથી મમલકિ વાંઝીકિ. '
 હાય ધસમ સાહ, હર્ષકિ હલુમ: " પોતમ પુરવ નહી આપણુમ
 ઉછમ કર્મમ કાં અવતર્પા? અરય ન સીધકિ. દુઃખઈ ભર્પા. '
 સુકુલીણી નારી કદમ, " સુણુકિ, કાંમ દીન વચન તુલે ભણુકિ
 રાખકિ સત. નહી ચૂકકિ મર્મ. અછમ સદાશ્વ તુમચકિ કર્મ
 મ કરુ વિમામણુ એદની દસી. ઉદર માદરમ સુત રણકિ વસી
 સાત માસ મુઝ ઉદરમ યયા; તે જગદીમમ કીધી મયા
 રખિ કદમ તુ દેખાકું તેદ, કાડી ઉદરનમ કાડકિ એદ
 અછમ પુત્ર એ નયકિ સહી " તતસિચુ શુદ્ધ છરી તવ ગ્રહી
 ઊપાડી ધા મેદલમ જનન, તનક્ષણુ હાથિ ગ્રહમ મુનિ તાંમ
 " માગિ, માગિ વર, તડા અહે. જે જોઈ તે માગકિ તુલે
 મતવવત, નમ સાહ સદીર, ગુણે વકુ, વીરાતન વીર
 તુઝ ગુણુ ઈંદ્ર વખાણુમ ધણુ; તેણુમ ચિર મન ન રલું મુઝ તણુ. '
 પ્રત્યક્ષ દેવરૂપ તે થયુ, " વર માગુ. " એ બોલમ કનુ
 થયુ દેવ અતિ અદ્ભુત રૂપ. મૂર્ચ થકી તે થયુ સરુપ
 સકલામર્ણુ ધર્પા નિજ દેહિ, દીકગ દુસ્તન કુપાં છેદિ
 નર નારી બે રણાં કર જોડિ, " સ્વામી આ કાં કીધી જોડિ. '
 દેવ, રૂપ રખિનું તઈ કરી, કા તમ અહ કાપા દુઃખ જારી? '
 કદમ દેવ, " તવ દાન પ્રભાવિ ઈંદ્ર વખાણુ સદમજસમાવિ
 મમ નવિ માન્યુ એદવકિ બોલ, ઈંદ્ર બોલવકિ બોલ અતોત
 વિક્રમ રૂપ કરી મુનિતણુ કર્મકિ નીર વિક્રમ ' મઈ ધલું
 દૂડ મજલ તુઝ મામમ કર્મકિ, એ વિરૂપ વિક્રમ મઈ ધર્મકિ
 સતવ પરીક્ષા ગહુ પાર કરી. તાહરી મતિ તેણુઈ નવિ દિરી

સમના ગુણ દીક્ષા તુલ્ય તથા, ઇંદ્ર વખાણા તેદથી ધણા
 ‘બહુ યુગ નામ તુલ્યારુ ગત્યુ’ વયણ એક એ અહો કહ્યું
 સત્વરત રા હરિચંદ્ર હુ ઉ અનદાની તું મુપરિસજીતે
 સત્વરત તું, સેકિં । અપાર. સતી બહી ચગાવતી નારિ
 કુપર સાહસ જગિ ઉદાર માતપિતા વચિ નહી અવિકાર
 પિતા ભગત એદવડે નહી કોએ, નગનારી સમના તુલિ દોએ
 તે બહી તું વર છુ અહો જે જોઈછ તે માયુ તુલે ”
 બોલ્યુ મેક, ‘રયુ વર મુઝ કહૂ’ તૂડા બયા, અણુમાલ્યા રહ
 વાહવડે પુન હવુ અહ તણુકે, ‘તૂડે, તૂડે’ હરં રયુ બણુકે ?
 વધ્યકે પુત્ર જે નાહકે ખાલ, દોહલી, દેવ, પેની ઝાપ
 કૂડ કરી મરાવ્યુ તુલે તેહ કયન રયુ બોલું અહો ? ”
 બોલછ દેવ, “સે, તુલે મુણુકે, છછ જીવતુ સુત તુલ્ય તણુ
 કરી કારિમુ કુપર સ્વરૂપ દેખાડયકે એહ નવિ નય ”
 ○ સેકિં કહછ “કિહા કુપર સો એ ? ” ‘નેસાવછ બણુકે છછ જોએ
 કિરયુ વપર નથી આપણુકે, કાઠ, સેક, કિરયુ કણુમણુકે ?
 ન માનઈ, તુ જો નેમાલ હવુ તસ્યુ છછ તિહાકણિ ખાલ. ”
 પિતા ગયુ જોનાનં જામ, પુન નેસાવછ દીકકે તામ
 દેખ સાહ બોલાવછ સાહ, હવુ નિપાદ અનંધ ડીકાહ
 “ચેનઈયા, આવકે નિજ ધરે માય મિલીનઈ આનંદ કરે ”
 આવ્યુ પુન મા હરખી ધણુ, સાંધ દીધકે મોહામણુ.
 ઉગ લેઈનંધ બોક્ષ દીધ, હર્પાશ્રવિ મસ્તકિ મીચીધ
 “ભનંધ મલ્યકે તૂ, પુત્ર । સુહેજ, સોવન કાતિ અનોપમ તેજ
 લોચન મન કરીઆ મહી આજ, તુઝ ફરિસનિ મીધા અહ કાજ ”
 પુત્ર કહિ, ‘મા, રયુ કુણુ ધરુ’ પિતા, વયણ સાચા જીયરુ
 માડી વાત કહી જે હતી, “આવ્યુ દે ચઈનંધ યતી
 તેણુકે પારખુ બહુ પરિ ક્યંકે, તે નવિ જાઈ દઈ જીયર્કે.
 વજ્જનોહ હઈઆ અહ તણુ તેહ ચકી કાઠાં અતિ ધણુ
 તે કીધકે જે ન કરંધ કોઈ, સત્વ ન ચકા આપણુ તો એ.

પછપ દેવ એ પરગટ થયુ, વર આપપ છઠ વધી સામંતો
 કહધ કુંવર, ' વર માગઉ, માય, રખે સત્ય ઉઠેરે થાઈ
 ' દાનોપરિ મન જોહવઈ અછઠ, તેહવઈ ભાવ રાહજો પછપ "
 તે વગ દીધકિ તેણપ દેવિ ચગાતી બોનિ સખેવિ,
 ' પતિવ્રતાનહિ જે પાલિવુ, તિહા મન મધનુ મુજ ટાલિવઈ "
 ' માતપિતાની ભક્તિ વિશેષ હજો મન માહરુ સુનિશેષ "
 ત્રીણપ વગ માગ્યા તે દીવા, સુર સનોખીનપ આલીયા
 જઈ મુરલોકિ વખાણ્યુ સાહ " પુણ્ય તણુ તે લખ છ લાહ "
 ધંધાગણિ વાણિ જીયરી મુરલોકપ કીરતિ વિસ્તરી
 હનપ પાછલિ ધર્મનગરી માહિ નગરલોકિ સુશીલિ ઉઠાહિ
 નિસ્મય રૂપ કોનાહન થયુ તસ ધગિ બહુ જન જોવા ગયુ
 સુણકિ રાષ, તિહા આવ્યા ધધરિ, વધાવાની બીની પધરિ
 નગર સુગાર કરાવિ રાય ધરિ ધરિ ગૂડી જીતી થાઈ
 તલીયા તોગણુ, વનરમાલ, ગગિત સોભઈ ઝાકઝમાય.
 ગીત ગાન બહુ નારી કરઈ, સાજન હર્ષડા બહુના કરઈ
 કુતુમહયા વાયકે દાન દધ દેવગવધ રાઅમમાન
 નર માહપ પુણ્યવત પ્રાણીકિ મગાવસાહ દીસપ વાણીકિ
 આવ્યા વધાવા ધરિ ધણા મામા કાકા ગોત્રી તણા
 સત્વ સાભલી રીઝપ લોકે હર્ષ ધરી તનપ મૂકપ શોક
 ' સમય સેકે સરુ ઇણપ કામિ જપ પાપ હુઘારપ નામિ
 પ્રમ ન રહપ મન માનન તણુ તઈ શોભા યુ પુર આગણુ "
 દધ રાજ પચાગ પમાય જીપરિ આપ વધી કમાહિ
 નગરિ મત્રિ મુખિ યાપીકિ, તસ વસ તિહુવણેમા બ્યાપીકિ
 અતિ આજર નગરપ કર્યકિ, હોડપ બહુ જનસયુ પગવર્ધકિ
 આગપ આદ્ય દાન દધ ધણુ વધી માન હુકિ રાજ તણુ
 સેકે નગર્ની દીમપ સાર, દીન દુસ્છતુ તે આધાર
 ભુ પર મુરતમ સમાણુ સોએ તમ જામિતિ નદી બીજકિ કાએ
 તિહાર પછી બહુ ચત્રકાર ધણુકિ જમાડપ વણુ અઢાર

જતી ગૃહી જે માગઇ અજ ધૃતસું જુગતઇ ઠારઇ મન.
 દાંન પ્રભાવઇ સુર સવિ મિલી આવી અમૃત બોલઇ વલી.
 દાંન થકી કેલાસઇ વાસ, 'શંભુ ભણુઇ, 'હોજો સુપ્રકાશ.'
 રદઇ વલી, 'સુર સકલ મજારે બધસેવુ તઇ સદી અવધારિ.'
 બસી આસીસ દીઇ સવિ દેવ, 'સુર નરપતિ તુઝ કરમઝ સેવ.'
 પ્રાહા કહઇ, "સુરનગર ન કાંમ. આપજો અવિચલ સુખ દાંમ.
 રવહિ ધર્મ, કહુ, મધ તેહ, અજરામર પદ લલીઇ જેહ."
 પુર બોલઇ, "તે ધર્મ ઉદાર દયામૂલ ભાખ્યુ મુખકાર.
 'વ નિરંજન' ભણુઇ જેહ, તે આણુઇ ભવ કેરુ છેહ.
 રેપુહતા નિઝદાંમિ દેવ કરઇ સેક સંતની સે.
 ઝમ યૌવન પામ્યુ ચેલીહિ, પરણાવ્યુ અનુપમ મહેલી.
 ધર વ્યાર કરઇ સુત સોચે. હલકર્મો તે પ્રાણી દોષે
 ચંગાવતી તીહઇ પાણિ તિઝમ, ભવગંતરિ સુખ લહઇસઇ નિઝમ

હાલ

(ભાણેજ નધ જવ રાજ એ) ૩૧૬૩

અનુક્રમઇ તેહનઇ માધુ મિલીઆ. ધર્મ દેસન આવ એ.
 દયામૂલ સુધર્મ જાણ્યુ. સુદ સમકિત પાવ એ.
 જિનદેવ સેવા, સગુર કેરી બધધારી જે હવા.
 બાલ બીતરિ નહીં ય મમતા. લલા ગુર પણિ તેહવા.
 ગુર કહઇ, સમકિત સુદ પાણુ; રખે શંકા આદર.
 તસ પાંચ દ્રવ્ય દ્વરિ કીજઇ. વલી બીજ પરિહર.
 મૂલ સમકિત ધર્મનુઃ વ્રત બાર શાખા જાણિ.
 આચાર બહુલા તેહના, પ્રતિજ્ઞા રૂડી આણિ.
 ગુણ આવકા જે ધણે બેદે આવલી એ પત્ર ૧
 પુષ્પ સુરનરસુખ કહીઇ. ગંધિ તાસ વિચિત્ર.
 મુગતિ કરાં દેલ સહેજ. વૃષ્ટિ બહુલી ચાઇ.
 જે વાવયોથી સકલ દોષા રોગ દ્વરિ પલાઇ.
 સજ લોકનઇ આરાધવા મંમ તેહ પૂજણુ યોગિ.

હ્રષ્ટ અનંતાં સુખ ભોગી કહોઈ ન પડિછ ગોગિ. ”
 તે સાર ગુર દેસન મુણી ઘણી ખપુ તહાં આદરી.
 કારિમાં સુખ સસાર કેરાં રહ્યુ સાહે તે પરિહરી.
 ભાવ સયમ શુદ્ધ વેઈ લલઈ કેવલ મૂઠીપણુષ.
 સુરદત વેપઈ જહો પૂજ મકલ સુરપતિ તિહાં યુણુષ.
 આગિ બહલઈ તેણુષ ભવસ્થિતિ પાલીઈ નિર્મલ ચઈ.
 ભવ્ય પ્રાણી ખૂઝ્યા. સુખ ભોગવષ નિશ્ચલ ચઈ.
 અનુકંમઈ ચગાવતી નષ સુત પામીઆં સુરલોક.
 એકાવતારી સો હુઈનઈ હોસઈ ગતશોક. ?
 એ સાહ સખલઈ દાંનધારી ચલ્યઈ નહોં તે પારખષ.
 તાસ ગુણુ જે સાંભલષ તે કામિ બધસષ સારખષ.
 વૃદ્ધતીરથ ગયા, ગંગા, દારિકા ગોદાવરી,
 કેદાર ખુદરી, હરિદારા, સાર મયુરા વરપુરી,
 અન્ય અંકમકિ સખલ તીરથ કરષ જે ફલ હોષ,
 સાહ શ્રી સગાલ કેરુ રાસ મુણતાં મોએ.
 વલી જૈન તીરથ કરષ જે એહ જન તે મુણષ એ રામ.
 અધિક ફલ એ માલલઈ ગુણુ સેડની એ હોસ.
 મુણી એહનઈ દાંન મહોમા મહષ ગુણુ જે એહવઈ,
 તે લહઈ સંપદ સકલ અવિચલ; ચાષ નિર્મલ તેહવઈ.
 એ રામ ભણતાં હર્ષ વાધષ; મુગુણુ મુણતાં પાંમીષ:
 વલી આમ પૂરણુ સકલ હ્રષ: અનષ વહિત કામીષ,
 સોલ સંવત સતસડષ, માસ વૈશાખષ વલી,
 વદિ બારસઈ એ ગસ પૂરણુ, હુઈ શુભ મનની રુષી.
 વૃદ્ધશાલા ગુણુવિશાલા x x x ગણપની; !
 તસ આણુપોલક કનકસુંદર કહષતુ વઝાયાં ચતી.
 વિબુષ શ્રોતા ! રાસ મુણતાં હઈષ ભાવ સુ આણુજો.
 શશિ સુર મંડલ તપષતાં જાં રાસ એહ વખાણુજો.
 તે શ્રી સગાવસાહ રાસ મપૂર્ણ: ॥ મંવત ૧૬૭૦ લખિતં ।

સુરદાસકૃત

સગાગપુરી

રાગ ગાડી.

શંભુ' વણાએક, પૂરે આશ ગવરીનંદન ગૂંછુ લીલવિલાસ.
 ગજવદન ગરવો ગુંછુપત સુધ જુધ રે તેહેને શત.
 મુપક વાહન. તાત (નરેશ) મહેશ. ઉત્તમ મત આપો ઉપદેશ.
 ચતૂરમુખ તો છે રે બ્રહ્મ. પ્રોહોઠાં છે તેહેનાં પ્રાકંભ.
 તેહેની તંત્રઆ તૂં, સરસ્વતી. તાત તંમારો પ્રજાપતિ.
 હું લઘૂ બાલ છૌ રે મત, કાંઈ ન જાણુ અક્ષર, શત.
 ધનજી બટને લાગું પાએ, ગાઉ જુગજીવન જાદવ રાએ.
 હરી બટનો તું રે તંન નિરમલ લેખ કાંઈ તાહારું મંન.
 હરીઆદ માંહે તાહારો વાચ. તાહારી પાશે કવે સુરદાશ.
 એ કયા જે શ્રવણે ધરે, પાતિક કાટ નેહેનાં પરહરે.
 પુત્ર તણો તેહેને ન હોએ વિન્નેગ. જૂંઅસ્થલમાં પામે ભોગ.
 અરજીન, ભીમ, જીધિધર, ધરમ, નીકુલ શેહેદેવ ને ઉત્તમ કર્ણ.
 કરણ તણું સું કરું વખાણુ, જેહેને તાત તપે રે બાણુ.
 કુંતા સરખી જેહેને માત, પાંડવ પાંચ સરખા બ્રાત.^૧
 પ્રાતકાલ જેણે સમે થાએ, તેણે સમે દાન દેતુ કર્ણ રાએ.
 શવા ભાર તાં આપે હેમ નખેત્ર તો તાં કુશલીખેમ.
 શવા ભાર શોષણુ આપતો. કાહું જીભ્યાએ ફરી નહી બોલતો.
 જતી સંન્યાસી આવે કોડ. તેહેની સ્તુતિ કરે કર જોડ.
 દાન દેતો ન કરે નાકાર. એહેવા ખત્રી કર્ણ દાતાર.
 ખત્રીનું ખત્રીવટસું ચંતરે વદતાં વદતાં આગ્યો અંત.
 શત્રુર્થ સુધ તે કર્ણજી જાણુ પડયો પ્રથ્વી તે વેધ્યુ બાણુ.^૩

ફોં ૧ સપલે વીલાત ૨ મંન

૩ સમર્થ તે સુધ તે કૃષ્ણજી જાણુ પડયો પૃથ્વી ને વેધ્યુ બાણુ.

નારાએણું લીએ છે નામ રમનાએ બોલે રામ રામ.
 તેણે સમે આવ્યા શ્રી હરી બ્રાહ્મણ કેરો વેપજ ધરી.
 શ્રી ધૃષ્ટ્યંત્રએ વાણી ઝોયરી. “માનભાવ ! તું દાનેશરી.
 માહારે મન મોટા ભાવ આવ્યો. તૂઠુંને જાયવા હું આવ્યો.”
 “માહારા સ્વામી ! સું આપીએ ? કાંઈ સમીપ હોએ તે લેઈ સોંપીએ.
 મણી માંજીક મોતી ભંડાર. કાંઈ નથી, કેહે કણ દાતાર.
 “હું કરી આવ્યો મોટી આશ. કાંઈ રે, કરણ ! મોકલે નિરાશ ?”
 સુરજસૂત કેહે, “સાંભળ. યતી ! કનક તણી માહારે દાંતે રતી.
 પંડિતજી ! લાવો પાપાણુ.” કુંતાકુંઝર કેહે ચતુર સુખણુ.
 વલતા બોધ્યા શ્રી ભગવાનઃ એ તો કંઠીએ મે નથી શેઘ્યા દાન.
 અડવડતા આખડતા કંણુ ગયા, તેટલે દયાલજી મગટ થયા.
 “માગ, માગ, રે, તું રાજન ! હું તૂઠનિ ચઢ્યો છુટ્તમાન.
 હું તૂઠનિ તુઠોરે દેવ. માગ માગ રે કણ ! અસ્વમેવ.”
 “સ્વામી ! તિલક બ્રાહ્મણને હાથે સાર. માત હસ્તક માહારો આહાર.
 પુત્રતણે હાથે પંડદાન. મચ્છા કરો મુઠનિ, શ્રી ભગવાન !
 રથાને વામુ, ને મુકલે જન્મ. એ તું પ્રસન્ન જનાઅરજૂન.
 નયણે નય દેખું પર વસ્ત. તાહારે ચરણે રાખું મત.
 પરઅત્મી વેલાં નુંપૂછક થાએ. સેહેદારા સું જોઈન જાએ.
 સ્વામીકાજ માહારુ જાએ જાંત. કુંઝારી બોએ દેહન દે અંત.
 ભક્તિ કરતાં અંત ન ચલે સુરજનો સુત સ્વર્ગ પલે.
 આનંદો અંમે અપાર દેખી કનક તણા ભંડાર.
 સહુ / દેમે મુનુ મોમણુઃ હૈયે હરક્ષો ખત્રી કણુ.
 હેમ ભલું ન કરાએ ભક્ષ. અન વિનાં કેમ બેસ સક્ષ ?
 અન વિનાં રહ્યો ટલવલી, જેમ જલજાંડાવી માછલી.
 બૂખ ખત્રીની દેહને દમે. અંન વીનાં લાલણુ કેમ ખમે ?
 અન વિનાં તેહેને પડે અપવાશ. સ્થાનકે બેશી ચઢ્યો નિરાશ.
 જેહેવું દીધું પોતાને પાણુ, તેહેવું પામીજે નીરવાણુ.

જેહેવું દીધું તેહેવું પામ્યા સહી; વાવ્યા પાખે કાંઈ લણીએ નહી.
 કૃષ્ણ કેહે; “કર્ણ ! અવિધાર. તે કાહેને કયો ઉપગાર ?”
 “સ્વામી ! અઘ્યાગત આવ્યો એક મંદિર માદારે કરી વિશેષ.
 આગતસ્વાગત કીધી અતી. શોખણુ ન લીધું એકજ રતી.
 ખૂધારથી દુતો અપાર. કરે કરી દેખાડ્યું દાર.”
 કૃષ્ણ કેહે રે કર્ણ ! અવિધાર. જે આંગલીએ દેખાડ્યું દાર,
 તે આંગલી મુખ માંહે ધરો. કર્ણ ! અદમારું કહું કરો.”
 મુખ માંહે મેહેલતાં વાર પંચાત્રત આવ્યા ઓડકાર.
 કર્ણ કેહે, “રે કૃષ્ણ ! અવિધાર. એક વાર ત્રત લોક અવતાર.
 અનદાન હું દેઉં ધણું; ખૂધારથીનું દૂખજ દરું.
 ભૂલો આવ્યો ને ઠાલો ગયો. તે માટે મારો દેહ દહો.
 દોયે કર જોડી કેહે સુરદાસ. “અત્રિક્ષ આવ્યા શ્રી વૈકુંઠનાથ.
 કંથકથા થે રે પૂરી. હવે કેહેસું તે સગાલપૂરી. ૬૧
 રાગ ગાડી.

કાંતી નગરી તો નીજ વાસ. તાંદાંનો લોક છે લીલવિલાસ.
 ધર્મ, દયા, મત સત અપાર. અમત ન બોલે એક લગાર.
 બંગાલનો સુત રાગાલ શેક. તેહેને ચેલઓ પડઓ પેટ.
 રાગાલ શેકની અભી અંગાવતી, ચેલેઆની માતા શતી.
 ફૂડ કવચ મારેગ તજે. શ્રી ભગવંતને ભાવે ભજે.
 પતની પતનું એકજ મંન, ચતુર ચેલેઓ તે ધન ધન.
 ખંડ ખંડ તેહેની ચાલી દયાત તેહેને વખાણે શ્રી વૈકુંઠનાથ.
 કૈલાસ વાસો વસે ત્રિપુરાર જોઉં સત એહેનું એક વાર.
 જોઉં પારખું પીડા કરી. બારે મેધ ! તંબો ભાંજો ભરી.
 બારે મેધ ! તંબો કરજો કાજ. ઉતાવલા ચર્ધ વરશે આજ.
 જોઉં જતી ઘેર ક્રિમ આવશે. શેક રાગાલ ત્યારે સત છાંડશે.

રાગ મહુલાર.

બારે મેધ આવ્યા ‘ઝડ કરી. ત્યારે વરસ્યો અખંડ ધાર રે.
 ચંદ્ર સરજ નહી દેખીએ. નહી ઉધડે એક લગાર રે. ૧

ધરવરે અંતર જોઈઉ. કેહેવું છે એહેનું મન રે.
એક ઉદર, પાણુ પોઠા પાતલા. હરનું પરુએ પચું છે તન રે.
કોઠી કરપ કરીઓ હરને દાંતે બાધા શેવાલ રે.
પરુ તણા પરવાહા વેહે હરને મોઢિ ગણે છે લાલ રે. ૩
એહેવો મેલો વેશ ધરી કરી ને બેઠા દેહેરા માહિ રે
આનંદ અંગે અતિ ધણો જોવા નીશર્મા નર ને નાર રે ૪
તેહેવે દેવલ દાખઉ બેઠા દીઠા દેહેરા માહિ રે.
"સ્વામી ! દેવ તણો તું દેવતા હું પામી પરમ નિધાન રે, ૫
મુઝ દીન ઉપર દયા કરો જેમ ધર પુર પાવન યાએ રે."
પછી શેઠ શગલ ચંગાવતી પેલા જતીને લાગે પાચર.

રાગ અઢોલ ગોડી

સ્વામીજી એણી પેર જોલે છે અભ્યાગત રે,
"સાંભલો નિ સુધી વાત રે.
હું કિમ આપું ? જૂઓની દુખ, સું કરું, જોદીલેરે ?
જોગ ને, જુઓ રે, લાપડો ! નહી મલે રે.
રગત રાખુ ન રેહે પરુ તણા પરવાહા વેહે,
દારુણ દુખે દેહ " એમ કેહે રે.

રાગ મહાર

શેઠ શગલ ચંગાવતી વલતાં બોલ્યાં વાણી એમ રે.
"માહારા શામી ! મદિર પધારીએ હું તો શેવ કરું અનુદિન રે ૧
વેહેલા થાજો. વાર મ લાપો. સી માંડી પૂછાપૂછ રે ?
પછે અસ્તી ભરથારે ઉચલ્યો, ઓઠંગે લીધો અતીત રે. ૨
અતીત અંગે ઉતરે લોહી પરુ તણા ઓધરાલ રે,
ચંત કેહે એહેનું (ન) ચલે કણ માત્ર એક લગાર રે. ૩
શતી તાં એહેવી શાધવી : તમ્બો સાંભલો માહરા નાય રે,
જન-જો જતીને વાજવૂ રખે ખૂચતા આપણા હાથ રે. ૪
જુગતે જતીને જાણવે હૈઅડે આણે અતિ હાથ રે
એમ કરતાં લેઈ આવળાં તે પોતાને, અવાશ રે,
દાઢાં, પાણી; ને મધુરી વાણી; લાવે કરે હરિની ભગ્ત રે

વીઝણો લેઈને વા નાખે એહેવી કરે આગતસ્વાગત રે,
 રોજ તળાઈ ઉશીયડાં દરને મસૂરીઆં બેઠુ ગાલ રે.
 એમ કરીને પાથરાં, સૂતી કરે શેડ શગાલ રે.
 પછે વલી ઉતાવલાં એમ રશોઈ નીપાઆં રે.
 પચામ્રત પ્રીતી કરી 'માહરા ચાંબી ! તમે જમો રે.'
 વલતા અબ્યાગત બોલીયા: "તંમ્યો શાંભલો શેડ શગાલ ! રે.
 તમારા મન માંહાં છે જે અંનનો એ કરશે આહાર રે.
 અંન તણી માહારે આખડી કાંઈ થયા છે બહુ દિન રે.
 મુઝનિ પૂછો તો કહું હું તો માંસ કરું બોજન રે"
 આણું અખાદ અજ તણું તેહેને વેજે ન લાઓ વાર રે.
 પ્રીતીને આગલ ધરું. હવે તેહેનો ન કરે આહાર રે.
 વલતાં અબ્યાગત બોલીઓ: "તું શાંભલ, શગાલ શેડ ! રે.
 એક અન્યોયંમ એસેઓ તે પડ્યો તાહારે પેદ રે.
 તેહેને વધ કરો ઉતાવલો. જઓ કાંઈ ન લાઓ વાર રે.
 મુઝનિ પૂછે તો કહું હું તેહેનો કરીય આહાર રે."
 "ચાંબી ! પુત્રવાત તો પાધરી, આપણે ઘેર છે જેદ રે.
 માહારા સ્વાંમી ! સવારું શે ન કલું ? પ્રૂધા પીડે તહમારી દેહ રે."

રાગ મારુ

વેહેલા ચાઓની માહારા નાથ ! રે

લાવો. ગીઓ છે નીશાલીઆની સાથ રે. ૧

માહારો લાડગેહેલડો પૂત્ર રે,

તે તો લણુવા ગ્યો છે મૂત્ર રે. ૨

માહારા વાહાલા ! તું વેહેલો હાડિ રે.

એક જતી ને પ્રૂધા પીડે રે. ૩

એહેવી શાંભલી જતીએ વાત રે.

એ રૂપ ધર્મો જહુનાથ રે. ૪

એક બેઠું રઘુ અવાશ રે

બીજું ગઉ ચેલેઆને પાશ રે ૫

" તૂ તો શાભલે, ચેલેઆ 'વાત રે

તૂને મારશે તાહરો તાત રે. ૬

પેર આવ્યો અભ્યાગત એક રે

તેણિ વાત કરી વશેખ રે ૭

તે તો અનની વાટે ન જાએ રે

તાહરા તનનૂ અખાત ખાએ રે ૮

તૂને ખાપ મારે વિશવાસી રે

તૂ તો જ ની ધડી બે નાહારી રે. ૯

રાગ વન્યાશ્રી

ત્યારે નાધડીઓ નીશાલીઓ રે બોલ્યો વાણી બાલ

" માહારાશન્યાસી 'શાયુ સ્વણે રે, સ્વામીજીએ કીધી માહારી શાર ૧

હું નો ઉમઆ અગથી ઉપનો રે, પીડાએ પ્રસાવ્યો એ પૂત્ર

મારા દશ કુખ બોગવ્યું રે, માતાએ ધોયા રે મધમૂત્ર ૨

હ તો પાલીને પ્રોદો કર્યો રે, તેહેને કિમ દેઉ રે પૂક ?

કહૂ ન માને માત તાતનૂ રે તે છોરુને નહી હોએ રે છુટ " ૩

ત્યારે કુયરે કર ખડીઓ ગ્રહો રે માથે પાની રે સાર,

અરણ્ય વાહે ઉતાવલો રે, પિતાજી ને કીધો રે લુહાર ૪

અરણ્ય લાગો અગાવતી રે, માતાએ દીધી રે આશીશ

"માહારા કુયર તં કાડામણા । છેદવાને આણ્યો રેતાહારી રીશ । " ૫

x" માહારી જનુની । વાગ ન લાઇએરે, વેહેલી યા એ મોરી માત ।

પેલા જતીને જમાડવા રે, અમ્યોને કંગો રે ઉપધાત ૬

વલ્લભ*

ઉપવાત અમ્યોને કરો, માતા કર જોડી કુચર કહે,

* જનની નહિ ન લાઇએ રે વેહેલી યા રે માહારી માત

* રાદિ

હવે વધ કરો હિતાવલી. જૂખ જતીને દેહ દહે. ૭
એહેવા સાત વરસનો બોલે વાણી શા માટે શાશે કરો ?
હવે વિધ્ય કરો હિતાવલી, તંમેયો માયા મનથી પરહરો. ૮

વલણ

પરહરો માઆ છેદો કાઆ, હૈએ હરખ આણો. હમ્.
તમારે હાથે માહારા પ્રાણ જાએ તો વેગે વેકુંઠ જૈ વમ્.

રાગ કેદારો

વેગી હોરે, માત મોરી ! છારો કહેતો હે બેરોબેરી.
જૂખ જતીકું પીડા ભારી.
અરથ ગરથકા માત લોભ ન કરના, હિંગઆપછી માતા । પડા રેલંગાણ.
હમ તમ હૌ રે માતા ! દૂર પૈઆણ.
કીશકી બેણ ? માતા । કીશકા રે ભાઈ ? રાખા મલે હી બાટ બટાઈ.
જો રે જ(એ)ગે માઆપ આર માઈ, ત્યારે પાએગે માતા પુત્ર બલાઈ.
તખ આપોપે (માતા) મંદિર પલાઈ
કરે વિલાપ અંતર દૂખ આણી. નૈયણે નીર વેહે જલપાણી

રાગ વેરાડી

અતુર અંગાઈને શેક શગલ જોલે બેશાડો ચેલૈઓ બાલ,
ભાવે ભગત રામની કરી, ચેલૈએ શમર્યા શ્રી હરિ.
નાંધડીઓ રાખો નિરધાર, પાલી લેછને કરો પ્રાહાર,
પુત્ર ચેલૈઓ ! અતુર સુજણ માઆપે મલી લીધા પ્રાણ.
પુત્ર અખાત, પાક જ કરી, માતાએ સંધૂ, આપ્ત, કરી.
ચાલી પૂરીને મૂકી પાથ, “ જમો, જતી. મુને દીઓ આશ, ”

એ તોહોએ પ્રંડીત જનું નહીં શાઈ મસ્તક રાખું કહી ?
 એ રાંધૂ તમે અંમ જ શહી. શાઈ મસ્તક રાંધૂ નહીં. "
 પતની પત બેહુ લાગે પાએ "માહરા સ્વામી ! તમને અંશુજન જ યાએ."
 "તો ઉતરશે માહારી રીસ, બેહુ જણાં મલી એહેનું ખાડો શીસ.
 અંનોઅંન્ય ગાએ ખાંડણાં. ને આંસુ પડે તમ તણા
 તોયે તમ્યોને દેહિ આપ. શૂખો હી જાઈસ આપ.

રાગ પરજીઓ

દ્વાંઝ પોકારે થડ ચઢી " કાંએ જનમી મોરી માએ ?
 પુત્ર ! પોઢો પારણે. વહવન લાગી રે પાએ.
 પુત્ર, પુત્ર, કુલતર પુત્ર. કરશણ પુત્ર આગેવાન.
 જેહેને પછોકે પુત્ર નહીં તેહેનો ધ્રુવા કુઆ નવાંશુ
 શેક શગલ કેહે રે " હૈઆ ! રહેજે હાય તો
 દલતો રખે અંગતો
 મસ્તગ ખાંડતાં ચેલનું રે.

ખાંડણા મહિ મેહેદ્યું છે શીસ
 કાંઈ નથી રીસ માએ જાપને રે.
 માહરા કુંચર ! તાહઈ કોમલ ખાંડણું અંગ
 મિ પાપણીએ ભગ કીધું ચેલૈઆ રે.
 માહરા કુંચર ! તૂને ભમરલી ભાવતી
 બોલાવે અંગાવતીઃ કાલા બોલ ઘો રે.
 માહરા કુંચર ! તાહારી નાશિકા તો નીરમલી
 દાંત તે હાદેમ કહી, માહરા ચેલની રે
 માહરા કુંચર ! તાહારાં અધર તાં રાતાં
 શેક શગલ કેહે આતા ! મુહુંને બોલ ઘો રે
 માહરા કુંચર ! તાહારી કેડનો કણદોરો
 તૂઝ સરખો ને ગોરો કાલા ! કો નહિ રે
 માહરા કુંચર ! તૂઝને પાશે લેઈ જમાડતી
 સીધાશણુ માંડતી કાલા ! બેશણું રે
 મેં જાણું મોરે પાએ વહ લાગશે
 કુલને અજવાળશે માહરાં કંચનું રે

માહારા કૂચર ! તાહારી સૂખડી પહુઆ દાલીઆ
 નાંધડીઆ નીશાલીઆ સહુ આરોગતા રે
 ખાંડણુ ખાંડતા બાહોડલી શે ન તૂટે ?
 આંખડી શે ન ફૂટે ? કાલાને ખાંડતાં રે
 પુત્ર તથા મોટા તે વિજેગ
 કેમ મન રાખું (શોગ) ? અવની વેહેર દીઓ રે
 ખાંડણું ખાંડતાં આંસડાં પડાએ
 રખે હડી જતી જાએ ઘેર આપણેથી રે
 રાગ રામઝી

અતૂર એલેઓ શર. શીશ તેહેનો કીધો ચૂર.
 ખાંડીઉ માખાપ મલી રાંધઉ આપ
 આગલ તે મેહેલુ પ્રીથી.
 બોલ્યા તે વાણી હસીઃ
 વેહેલા ઘઈને આરોગો માહરા સ્વામી ! સં-પાસી !
 હવે કાંઈ કાઢો વાંક ?
 સુરત જિમ કરે રાંક.
 વાંઝીઆનું અંન કિમ લીજીએ અમજ પાક ?
 લીઓ અંન તમ પહરૂં
 માહરિ પાછો હું પરવરૂં
 વીમાંસા વીના એહેવું સું કહું ને સું કરૂં ?
 તમારૂં ન આવે કાજ,
 પાણી પીવાતે અમાજ.
 વાંઝીઆનું અંન તો કીજીએ ત્યાજ
 માથે લાગું રે કરંમ.
 હવે કીજીએ સું કર્મ ?
 લાભની હુતી વલી આસ્યા મુલગા ખોલીએ રે કર્મ.
 ચતી કેહેરે 'કંથ પ્રાણુ
 પ્રથવી બેહુ પડીઆ પાણુ
 પુત્રની તે હવી હાણુ જતી જમ્યો નહી નિરવાણુ.'

ચતી કેહે સીસ નામી
 શાંભવો, શન્યાસી ! સ્વામી ।
 હજી હું વાજણી નથી માહરા સ્વામી । સંન્યાસી ।
 બોલું નહી સ્વામી જુહ
 દેખાડું નિ તમે ઉહું
 માહારી કુખે છે સ્વામી । બીજી રે બેડું
 ચતુર ચગાર્ધ મતી
 હાય માહે લીધી કાતી
 ઉદર વાહે તાં વચગા શ્રી કમલાપતિ
 માગ માગ રે તૂ વર
 હુને જુઠા શ્રી વીશભર
 બોલાવ ચેલેઓ તાહારો પૂત્ર સુદર
 તેડતા તે આવ્યો તન
 અંગ દીધું આર્ચિધન
 સ્વામીજીએ પૂત્ર આપો જેહેવા આપણ પામ્યા તન
 માએ બાપ તે ચેવ પૂત્રને નરખે

પાશેથા દઆલજના ચરણ પેખે

રાગ ધન્યાશ્રી

દીનાનાથ દઆ કરી, શાહેલડી, ભવદુખ ભાજે જેહ
 શેઠ શમાલ ચગાવતી શાહેલડી રે ભવદુખ ભાજે જેહ
 પુત્ર ચેલેઓ તેહ શાહેલડી રે
 કાતી કેરા લોક તે આવ્યા અમારે શામ શાહેલડી રે ।
 ચોરાસી ચકુટા ભલા, શાહેલડી રે, જે છે કાતી મુજાર
 તે કેવાશે વાશે વશીઆં શાહેલડી રે ।
 દીનાનાથ દઆ કરી

એરે કયા જે શાભવે તેહેને કીપા હોએ મોરાર
 જ નમ જ નમના અષ ટલે

દોએ કર બેડી કેહે સુરદાસ અત્રીખ આવ્યા શ્રી વૈકુન્ઠનાથ

સૂરદાસકૃત

કર્ણ વખાણ

રાગ ગુડી.

મમરૂં વણાયગ પૂરવિ આસ ગવરીનંદન લીલવિવાસ.
 ગજવદન ગિરૂઉ ગણપતિ, સિદ્ધિ શુદ્ધિ જેહનિં બિહુ સતી;
 મૂપક વાહન; તાત મહેસ. ઉત્તમ મતિ આણુ ઉપદેશ.
 ચાતુર્મુખ તાં જિ રે બહા, જેહનાં મોટાં જિ પ્રાકર્મ.
 તેહની તનયા તૂં, સરસ્વતી ! તૂંહનિં શેવમ્ મુનિજન જતિ.
 આદિ માતા ! તૂં માહારી માત. મૂં સુતનુ મ મૂંકિસિ હાય
 જગજનની, અંબિકા તૂં. દાસ તહારુ છું રે હું.
 અરે, અંબા ! તૂં જિ રે અનુપ; દૈત્ય દલ્યા તિ આણી કાપ.
 છોરુ કછોરુ હૃષ્ટ રે આપ, તુંહિ ન દિધં છેહ માય નિ આપ.
 કમલભૂતનયા તાં સોમ. કહિ સૂરદાસઃ મૂંસાહામૂં જેમ્.
 સાર કરુ માહારી, સરસ્વતી ! તાત તાહારુ પ્રભપતિ,
 વૈષ્ણવજન ! હું તાહારુ દાસઃ તહારી દયા કરી ગાઉં અભ્યાસ.
 અરે, વૈષ્ણવ ! મૂંહનિં કરુ રે મયા; દીન બિપરિ આણીનિ દયા.
 લધુ કવિની લધુ જિ મતિઃ કહી ન જાણું અક્ષરસુદ્ધિ.
 એ કયા જે શ્રવણે ધરિ,^૧ પાંચ પાતક તેહનિં પરિહરિમ્.
 માંભલતાં દયા ધર્મ બિપજિમ્; કૂડ કપટ લોભ મોહનિં ત્યજિમ્;
 પુત્ર તણુ તેહનિં તુહિ વિયોગ; જૂતલ માંહિ તે પામિ ભોગ.
 અર્જન ભીમ યુધિષ્ઠર ધર્મ સદિદે નકુલ નિકળું ઉત્તમ.
 કર્ણતણુ હું કરું વખાણુ, જેહનિ તાત તપિ તાં ભાણુ;
 કુંતા સરિખી જેહનિં માત; પાચિ પાંડવ સરિખા બાત.
 પ્રાતઃકાલ તણુ પોહોર એક કર્ણ દાન દેતુ સવિશેષ.
 સવા ભાર સોનું આપતુ, જિખ્દા જૂઠું નવિ બોલતુ.

જતિ સન્યાસી આવિ કોડિ. તેહની સ્તુતિ કરિષ્ઠ કુન્નેડિ
 “ મુનિ ! કહિ, મનિગમત્ આપીષ અપાર, સ્વામી રત લીજીષ
 દાન દેતા ન કરૂ નકાર ” એહણુ કર્ણુ મહી દાતા
 સોનું આપી મંતોપિ અતિથ અન ન દેતુ એ દૂસીય
 સમલ કરિષ્ઠ કર્ણુ મગ્રામ સાહમુ કોષ ન ધાનિ હામ
 મહા પરાક્રમી, અનુપમ વાત, અતિ જવવતુ નિ રિખ્યાત,
 દારી(નિ) દારીવટસ્યુ અત વદતા વદતા આપુ અંત,
 સમરથ સુરુ કરણુ સુખણુ અવની પડીઉ વેધ્યુ બાણિ
 નારાયણુનુ લેતુ નામ રસનાષ બોલિષ્ઠ ગમ રામ
 એહવિ સમિ આબ્યા શ્રી હરિ વાડવ કેરુ વેજ ધરી
 વિપ્રજીવ વાણી ઉચ્ચરી, “ માનભાવ ! તૂ દાનેશ્વરી
 તૂ તા માહારિ મનિ બાવીઉ, છુ તૂહનિ વાયવા આનીઉ
 કાર્ષ એક મૂહનિ છુ રે દાન ” બ્રાહ્મણુ વેપિ વદિ ભગવાન
 માણિ વેધ્યુ બોલિ કર્ણુ “ મયા કરુ મૂઢિ બ્રાહ્મણુ !
 માણિક મોતી હેમ ભડાર કાર્ષ નથી ” કહિ કર્ણુ દાતાર,
 “ સ્વામી ! તૂહનિ સ્યુ આપીષ ? સમીપિ હ્રષ, છુ લેઈ સૂપીષ ”
 વલતૂ વચન કહિ શ્રીગ, “ પ્રાર્થ્યા પૂડિ ન કીજિ ભગ
 કરી આબ્યુ હ મોટી આમ કા, કર્ણુ ! તૂ મૂઢિ નરામ ? ”
 સૂરસુત કાહિ, “ સાબણુ, પતિ ! કનક તણી તા દાતેગતી ”
 પડિત પેલુ લ્યાવુ પાપાણુ ” કૂતીકૂપર કહિ અતુર સુખણુ
 અડવડતુ અડવડતુ ગયુ, તેહવિ દયાનજી પ્રગટ જ થયુ
 “ માગિ, માગિ, રે ! હ તુષ્ટમાન હાનુ ! હાણુ ! ” કહિ શ્રી ભગવાન
 “ હ તૂહુ તુઝનિ ” કહિ દેવ, “ માગિ, કર્ણુ ! તૂહુ અવસ્યમેવ ”
 કર્ણુ કહિ, “ રે, શ્રી ભુગદીશ ! વલી વલી તૂહિ નામૂ સીમ
 સ્વામી મુઝ ! નિ શ્રી પ્રિથ્વનાથ ! સ્તુતિ કરૂ હં જોડી હાથ
 તિલક બ્રાહ્મણુ આપુ સાર માનિ પાણિ મુઝ આહાર

પુત્રતણે હાથે પિંડદાન મુઝનિ મયા કરુ, લગવાન ।
 * પાનને હાથે માહરું પુણ્ય માહરુ મનુ તુ શુ અનુદિન
 ગંગાતટ માહરુ પતન, કરણ કદિ, તુ માનિ મન
 સ્થાનિક ? વાસ, મુકલિ અવતરણ, તું પ્રસન્ન તુ મામનવણ ।
 નયણે દેખું પીવારુ માન તાહારે ચરણે ચિત, ગોપાન ।
 ૫૦ સ્ત્રી વેલા નયુમકે યાઈ સ્વદારાસ્ય ચૌવન જામ
 સ્વામી કાર્યિ માહારુ જામે જત કૂવારી ભૂમિ મુક્તિ દદત
 સ્વામી । શેનકનિ ચાપીછ મયા કરી મુક્તિ આપીછ ”
 મૃતિ ક્રંતા ચિત ન ચાલુ સૂર્યનું સુત સ્વર્ગિ પશ્યુ
 આનંદ અતરિ હૃદિ અપાગ, અનિ કનક તણા પેષિ ધગદાર
 સ્યુ દેખિ ? તુ, સાવ સુનણું અતરિ હરિષ્યુ ક્ષત્રિન મર્ણ
 હેમદાન તા દીધુ બહુ કનક તણું તા દેખિ મહુ
 કર્ણતણુ પીગાછ તન ભોજન લખવા ઊપરિ મન
 અવદાછ તે અનુદિન કૌતાહુચર ન પામિછ અન
 અન વિના રહુ ટલનલી, જિમ જલજડારી માછિની
 અન વિના પડીછ ઊપવાસ સ્થાનકિ ? જિહુ મર્ષ નિગમ
 સ્તુતિ કગિ છિ ધણી રે ધણી, તેતનછ આબુ વૈકુંઠધણી
 કૃષ્ણ ગદિછ કા ? દાનેચરી । ” કર જોડી કર્ણિછ સ્તુતિ કરી :
 “ સાર કરુ માહાગિ, મામનવણ । સ્વામી । નથી રે લરણ પોપણ,
 પોઠી પીડા જે નહી અન મયા કરુ મુઝનિ, મધુસૂ ન । ”
 ‘ જેહનુ તુ ચાલુ મૃત્યુયોકિ, તેહવા તુઝનિ મિલીયા મોગ
 જેહનુ દીધુ તેહનુ પાયા સહી વાગ્યા નિણુ કિમ લણીછ લખ ?
 જેહનુ દીધુ પોતાનિ પાણિ તેહનુ પામીનિ નિર્નાણિ
 હેમ દીધુ, તુ પામ્યુ હેમ જે ન દીધુ તેહનુ નિત નેમ ”
 ‘ ગ્વામિ ’ મે અનદાન ન દીધ મમાગ માહિ અનતરી સ્યુકીધ ?
 ધગણીતનિ હું જૂલુ ભગ્યુ અન દીધા વિણ તેહનુ દમ્યુ

* પુનપાણિ માહારુ પાન માહારી અને ૨ શ્ર અગ્ર દાન

• ૨ ગાનકિ

મિં મૂઢિં નવિ જાણ્યુ મર્મ. સંસાર માંહિ સ્યં કીધુ શર્મ ?
 ઠાલુ આબ્યુ, નિ જૂલુ ગયુ. અજ દીધા વિષુ દુખીઠિ થયુ.
 સ્તુતિ કરું છું વારોવાર. બિરદ વહિ જાલુ પ્રજાચારિ.^૧
 પ્રાકર્મનુ હું પાર ન લઈ. 'એક રસના'—એહવું કિમ કહું ?"
 "કરણીકહિ, તિ કીધુ ઉપગાર?" "સ્વામિ! અબ્યાગત આબ્યુ ધરખારિ
 અબ્યાગત ત્રાં આબ્યુ એક માદારિ મંદિરિ કરી વિશેખ.
 અબ્યાગતનિ સ્વાગત કીધી અતિ. કનક ન લીધું એકિ રતી :
 'હુધારથી હું, જૂખ્યુ અપાર.' કરિં કરી દેખાડું દાર.
 કૃષ્ણ કહિ, "કર્ણ ! તું અવધારિ તે અંગુલિ મુખ માંહિ ધારિ.
 કરણ ! અઠારું કહું રે ! કરુ. " પ્રમાણ્ય બોલ તે હરિતુ ખરુ :^૨
 મુખ માંહિ ભુજ મેહલતાં વાર અમૃતના આબ્યા જોડકાર.
 કરણ કહિ, " રે ! ક્ષમા અવધારિ. એક વાર મૃતિલોકિ અવતારિ;
 અનદાન દેજાં અતિ ધણું; હુધારથીનું દુખડું હરું.
 આ વારનુ આપુ અખધી. " સ્વામિનિ કરણિ વાણી વઢી.
 ખિહુ કર જોડી કહિ સૂરદાસ : વખાણીઠિ કરણ લીલવિલાસ.

રાગ આસાહરી

કાંતી નગરીનુ નિજ વાસ, જિહાંના લોક છિ લીલવિલાસ.^૦
 ધર્મ દયા મતિ સતિ અપાર. અસત્ય ન બોલિ એક લગાર.
 બંગાલનુ સુત સુગાલ શ્રેષ્ઠ, તેહનિ ચેલૈઠિ જાપનુ પેટિ.
 સુગાલની સ્ત્રી ચગાવતી, ચેલૈયાની માતા મદાસતી.
 પત્ની પતિનું એક જ મન, ચતુર ચેલૈઠિ તેહનુ તન.
 અધમ પદ્મનિં દ્વરિં ત્યજિષ્ઠ; શ્રી ભગવંતનિં ભાવિં લજિષ્ઠ.
 લય લાગી લક્ષ્મીવર સાથિ. પુન્ય કરિ પોતાનિ હાથ.
 યતિ સંન્યાસી અતિથિ અપાર તેહનિં વખાણિ વણું અદાર.
 અતિથ અબ્યાગત આવિ લક્ષ; ભાવિ કરિ ભોજનનિ ભણ.
 સ્ત્રી ભર્તાર ભલી સંકિત જ કરિષ્ઠ; અમૃતવાણી મુખિ ઉચ્ચરિષ્ઠ.

પુત્ર તણી પોટેરી વાત : વચન ન લોપે જનની તાત.
 અન્નદાન દીધ તે ધણૂ. સ્થાનકિ મન રાખિય આપણૂ.
 ક્ષુધાર્થી ક્ષણ માત્ર ન ટલિય, તુલિય કહિનૂં ચિત ન ચલિય.
 પુત્ર, પિતા નિઃ ચંગાવતી—કુટિલ ભાવ કુહુનિ નહિ રતી.
 જતિ જમાડયુ હ્રષ્ટ જોહ, અન્નઉદક ઉપજિવિ તેહ;
 તુ તણિ જણુ ભોજન લખિય : એહવી અનોપમ લાગી વિખિય.
 એહવી તેહની ચાલી વાત. તેહનિ વખાણિ વૈકુંઠનાથ.
 કૈલાસવાસી કહિ ત્રિપુરારિ સત્ય જૂહ એહનૂ એક વાર.
 જૂહ પારખૂં પીડા કરી. બારિય મેધ ! બાંજુ જમ્મ ઝરી.
 વેગિં વૃષ્ટિ કરુ જમ્મ આજ. અરે, મેધ ! કરુ એહ કાજ.
 ઊતાવલા વરસુ. ખંચિરે ન ધાર. મ ઊધડસ્યુ એક લગાર.
 જોજી, જતી ધરિ કિમ આવશિય. સાહસિકે તણિસત છાંડચિય.
 અભ્યાગત આવી નહિ સંકિય. ” કૈલાસવાસી વાણી બકિય.

રાગ મહુલાર

બાર મેધ આવી ચઢ્યા; કાંઈ વરસિ અખંડ ધાર ! ૧ !
 ચઢ સૂરજ ન દેખીય, અનિ મેધ ન ઊધડિ લગાર, ૨ !
 ઐષિ સુગલ ચંગાવતી પુત્ર એલૈઉ સોય ૩ !
 વીજલડી; ધન ઝડિ કરિય; અતિથ ન આવી બારિ ૪ !
 જતિનિ જમાડીનિ જમિ : એહવી અગડવે અનોપમ સાર. ૫ !
 ચિહ્નદશિ ચાલિ એલૈઉ; જોઈ જતીનિ અપાર. ૬ !
 બાર ધન ગર્જન બહુ કરિય. ધાર ખંચિ નહિ ક્ષણ માત્ર ૭ !
 અતિથ આવી ન સંકિય. દેવ વરસિ દિવા નિ રાત્રિ ૮ !
 સત્યવાદી સહાસિક. ૯ ! અનિ દિવમ પડિય ઉપવાસ, ૧૦ !
 તુહિ, સત્ય ન છાંડિ આપણૂ. અન્ન લખિ નહિ એક ત્રાસ. ૧૧ !
 જૂખ ત્રિહુના દેહનિ દમિય, તુહિ અંતરિ ન આણિ દુ.ખ. ૧૨ !
 જતી કહી જડિ નાહ; જીજુ મેધ; ત્રીજુ બહુ જૂખ. ૧૩ !

પ્રથરિ અંતરિ એનભવ્યુઃ જોયું, ત્રિહૂનું છિ કહેવું મન. રે !
 કેદીજી રૂપ નિ કુટીલ રક્તપિરુછ પચીઈ તન. રે !
 કાલુ કછંદ નિ કૂબડુ. તેહનિ દેહિ બાધી શેવાલ. રે !
 અદ્વોત્તર સુ વ્યાધિ આવીનિ તેહનિ શરીરિ કરી સંભાલ. રે !
 ખિડુ વેષ મિલુ કરી. તેહનું ડીલ દુર્મધ ગંધાઇ. રે !
 ઉદર પોદૂં. પાણિ પાતલા—એહવુ દીકુ રાગધિરાય. રે !
 નયણે નિશિ નિહાવતાં દેહરું દીકું વનહ મઝારિ. રે !
 આનંદિ અંગ ભિપતુ ધણુ. જોવા આસ્થા નર નિ નાર. રે !
 શ્રેષ્ઠિ મગાલ ચંગાવતી પુન એકેઈ સોય. રે !
 આસ્થા બહુ પા

(અપૂર્ણ)

૩-ખ

સુરદાસ કૃત સગાળપુરી (૨)

રાગ ગોરી

સમરું વિશ્વાયક પૂરે આસ અવરીનંદન લીલ વિદાસ
 ગજવદન ગરુઓ ગણપતી સિદ્ધિ ભુદિ બેહુએ જોહને ઘેર સતી
 પ્રભાપતિપુત્રી પ્રણમું વાકચાતુરી હર્ષે કવું
 આદિ માતા એટલું આપીએ અતિ અત્તાન જડ કાપીએ
 આગે અનુકંપા એહને કરી સાંભલ્ય કથા તે કહું વિસ્તરી
 ગર્ભયોગેશ્વર શુક અલિધાંન હેલાં હરિપદ પાંચે નિજધ્યાન
 મુખક વાહન તાત મહેશ ઉત્તમ મતિ આપે ઉપદેશ
 ચતુર મુખનો છે રે ઘણ તેહેનાં પ્રોઢાં છે પ્રાક્રમ
 તેહની તનયા તનયા તું સરસ્વતી તુહને શેવે મુનિગન પતી
 આદિ માતા તું સહારી માત હું પુત્રનો મ મૂંડીય હાથ
 જડતજનુની અંખિકા તું દામ તહારો છું રે હું

છોરુ કછોરુ હોએ રે આપ પણુ છેલ ન દે માય ને બાપ
કમલભૂતનયા તું સોય કેહે સરદાસ મું સાદામું બેય
માર કરો માતા સરસ્વતી તાત તહારો પ્રણપતી
વૈષ્ણવગન હું તહારો દાસ તહારી કૃપાએ ગાઉં અવિનાશ
અરે વૈષ્ણવો મુજને કરો મયા મુજ દિન ઉપર્થ આણો દયા
હું લહુ કવિની લધુ છે મતિ કહી ન જાણું અક્ષર સત્ય
બેહુ કર બેટી કહે સરદાસ ધનંજી વચને કરું અભ્યાસ
હરિહર બટનો કહિએ તંજ તેહેનું નિર્મલ છે રે મન
રવાલ માદિ તેહનું વાસ તેહેની કૃપાએ કરી ગાએ સુરદાસ
ધનંજી ભટ તાહારે લાગૂ પાય તાહારે પસાએ માહારે પદ અંધાય
એહવી કયા કા શ્રવણે ધરે પાતક તેહેનાં પંચ પરહરે
સાંભલ્યે ધર્મ દયા ઉપજે કૂડ કપટ લોભ મોહોને ત્યજે
પુત્રતણે નેહેને નોદે વિચોગ ભૂતલ માંદિ તે પાંમે ભોગ
અર્જુન બીમ જે મહોદર ધર્મ સહદેવ નિકુવ ને કર્યું ઉત્તમ
કર્યું તણુ કરું રે વિખાણુ જેહેનો તાત તપે રે ભાંણુ
કુંતા શરણી જેહને માત પંચ પાડવ શરખા જેહને બ્રાત
બ્રાતઃકાસ તણો પ્રદર એક કર્યું ફાંન દેનો વિરોધ
સવાબાર આપતો દેમ સદા ચિરોમણિ કુલી એમ
સવાબાર સુનું આપતો જિહવા જૂહું નવિ બોલતો
યતી મંન્યાસી આવે કાડિ તેહેની સ્તુતિ કરે કર બેડિ
મુનિ કહિ મનગમતું દીશ્યે અપાર સ્વામી શત લીજ્યે
દાન દેનો નમ્ય કરે નકાર એહવો કાનો કર્યું દાતાર
સત્ આપી સતોણે અતીથ અજ ન દેનો એકે દીશીય
કર્યું કીધો સમગ્ર મંત્રામ સાંદામું કાવ ન ધાલે હાંમ
માહા પ્રાદમી અતિ પુણ્યવંત અતિ બરીઓ મેં અહુ કૃષ્ણવંત
ક્ષત્રીને ક્ષત્રવંત અંત લડતાં લડનાં આવ્યો અંત
સમરથ સુત કર્યું સુગંણુ અવતી પડિઓ વેધ્યાં બાંણુ

નારાયણનું લે છે નામ ઝમનાએ બોલે રામ રામ
 તેહેવે મમે આવ્યા શ્રી હરી વાડન કરો વેષ જ ધરી
 વિપ્રજી વાણી ઉચ્ચરી માનભાવ તુ દાનેશ્વરી
 કાષ્ઠ એક મુજને દે રે દાન પાછાણ વેષે વહે ભગવાન
 બાણે મધ્યે બોને કર્ણ મયા કરો મુકને શ્રી પાછાણ
 માણિ મોતી હેમલડાર કાષ્ઠ નથી કેહે કર્ણ દાતાર
 સ્વામી નહને શ આપીએ મનીષ હોએ તો દરખ મોપીએ
 વતવુ નચન કહે ઓરગ પ્રાર્થ્યા પૂઠે ન કોને ભગ
 હ કરી આ પો મોગી આમ કા કર્ણ મેદેને નિગમ
 મૂર્ધનો સુત કેહે માલનો જતી કનકતણી છે દાતે ગતી
 પડિત દાનો પાપાણુ તુલકુઅર કેહે અતુ મુગણ
 વનતુ નચન કહે ભગવાન એ તો જીએ સેવા દાન
 અડવડનો અડવડનો ગયો એટને દયાનજી પ્રતક્ષ થયો
 માગિ માગિ રે મ્હુ તુષ્ટમાન લનુ લનુ કહે શ્રી ભગવાન
 તુકો તુ કેહે તુજને દન માગિ માગિ રે મ્હુ અશ્વમેન
 કેણુ કહ રે શ્રી જગદીશ વરી નરી અર્થે નામુ શીશ
 સ્વામી હ હોઓ સનાથ સ્તુતિ કરે કર નેહી હાથ
 તિલક) પાછાણને હાથે માર માની પાણે માહારો હાર
 પુત્ર તણે હાથે પિંડદાન મયા કગે મુકને શ્રી ભગવાન
 પાત્રને હાથે માહારુ પુષ્પ માહારુ મનુ તુશુ અતુદિન
 ગગાને નદિ માહારુ પતન કર્ણુ કહે તો માને મન
 સ્કીને વામ કુને અવતર્ણુ તો પ્રસન મુકને મામનવર્ણુ
 નયણે દેણુ પગમ રૂપાલ તાહારે અર્ણુ ચિત્ત ગોપાન
 પગચી પેના નપૂછયક થાઇ સ્વત્તગર માહારુ યૌન જાય
 સ્વામી નરણુ માહારો જાય જત ડુઆરી બોમિ દેદને અત
 સ્વામી મેનડને સ્કીપીએ મયા મગી મુજને આપીએ
 ભમિ તા ચિત્ત નય ચને મૂર્ધનો સુત સર્જે પને
 આનદો અતગિ અપાઝ કનક તણા પેએ ઘડ દાઝ

નુ દેખે સોડાલુ સોવર્ણ હઠડે હખ્ખો સૂત્રી કણુ
 હેમ દાન તે દીધું બહુ કનક તણું તા દેખે મદ
 -લું તણુ પીઝાએ તન જોજન લખવા ઉપરિ મન
 અવટાએ અગિ નિસદિન કુતા કુઅ ન ખલે અન્ન
 ભૂખ સૂત્રીના દેહને દેખે ઉખધી નહી જે લુધા રીમમે
 ધનેશ્વરીના દેહને નડે સૂર્યના સુતને લધન પડે
 અન વિના રહો ટલવલે જ્યમ જલજાપી માછળી ખલે
 અન વના પડ્યુ ઉપવાસ સ્થાનકિ એકા યે નિગસ
 સ્તુતિ કરે છે ધણી ધણી તેટલે આખ્યા વૈદ્યકધણી
 કૃષ્ણ કહે રે દાનેશ્વરી કર્ણે કરે જોડી સ્તુત્ય જ કરી
 સાગ કરે રે સામનવર્ણુ સ્વામી નથી રે લખુપોપણુ
 પોતી પીઝા ધ નહી અન મયા કરે મુજને મધુસૂદન
 મર્વ નિગતર દેખુ સોવર્ણુ અન ન દેખુ એમ કહે કર્ણુ
 હેમ ભલુ ન કરાવ ભલુ અન વિના નબ દેખું સુખ
 જોહેવુ હુ યાલ્યો મુતલોક સના શુ અલીયો મયોગ
 જોહેવુ દીધુ તેહવુ પામ્યો સહી વાલ્યા વિલુ કપમે લણીધ નહી
 જે દીજો પોતાને પાણિ તેહેવુ પામીને નિર્વાણિ
 દીધુ હેમ તો પામ્યો હેમ જોહને દીધુ તેહનો નિત નેમ
 કૃષ્ણજ મેં ન દીધુ અનદાન ફોટ ફેરે ફર્યો ભગવાન
 સ્વામી મેં અનદાન ન દીધ તો સંસાર માહિ અવતરી ૫ કીધ
 જોમિ ઉપરિ હુ ભૂલો લખ્યો અન દીધા વિન દેહકુ દમ્યો
 મેં મૂટે ન જાણ્યો મર્મ તો સંસારમા કીધો સર્મ
 દાનો આખ્યો ને જૂલો ગયો અન દીધા વિલુ દુખિયો થયો
 સ્તુતિ કરે ૨ વારોવારિ બુદ વહે જાલો જાલ્યારિ
 પગકમનો પાર ન લઈ એકિ ગસનાઇ કિમ કહું
 માન્ય રૂપ માધન અવતરી ગખાસુર માર્યો થી હરી
 ત્ય વધીને વાલ્યા વેદ જુધરજી અગ્ની હુ જોદ

* અહીંથી શરૂ થતા અવતારવર્ણન ૩ તથા ૩-૪ માં નથી, પરંતુ
 ત્રીજી રીતવુ ૭ માં છે

૬૧૧ કૈસ્મ રૂપ કૃષ્ણજી એ કર્યું વાસગ નાગ કર્યો નેતરૂં
 મંદરાચલ રવાપયો કીધ હાથે સુર અસુર ને દીધ
 સમુદ્ર વિરોધ્યો તે વીકલા ચૌદ રત્ન કાઢી કમવા
 વારાહ ડાઢાએ ગાખી પ્રથવી
 નરહરિ રૂપ લીધું નરહરી પાપીએ પુત્ર પીડ્યો પેર પેરી
 દિવા નિશા ને ધર બાહાર્ય ના આકાશ અબની આધારિ
 અંતરિ ઉભો આદિ અનંત દષ્ટિયે હવી કમલાકંઠ
 ગર્જના કરે બગાઈ બહ દેવ દાનવ ભય પામ્યા સહ
 દિરણુકશ્મપનો કીધો નાશ અનુચર વચને આણ્યો ઉદ્ધાસ
 વામન વેપ લીધુ વિશ્વનાથ યજ્ઞે જાપને ઓડ્યો હાથ
 સુરપતિ કેરૂં કરવા કાજ ભિક્ષુક ભલો થયો મહારાજ
 યજ્ઞ તણું કર્મ પોતે રજાપિ તણ્ય કર્મ મુહને અવિની આપિ
 પગલાં ભરતાં પુહુતો નહી એક કર્મનો મારગ કયહી
 પિંડ પૂઠે પછે પરકયો પાગ એહવો અતલીબલ રાજાધિરાજ
 બલિ ગન્ન આપ્યો પૈયાલિ પછે પોલિયો ચે રહ્યો દેવ દયાલ
 દરશુરામ દરશી કરિ કરિ ધરી એકવીસ વાર જૂ નક્ત્રી કરી
 રામે સાગર બાંધી પાજ પોતાની પત્નીને કાજ
 લીલા લધુ વેલ લક્ષ્મીવર વીર સેન ઉતાયું સાયર તીર
 મુખીવ અંગદ કપી હનુમત નલ નીલ ને જાંબુવત
 રામે રોલ્યો રણ્ય રાવણ કુંડુંજ સહિત માર્યો કુંભકર્ણ
 વિભીષણને આપ્યું રાજ્ય સેવક જનનાં શીષાં કાજ
 આર્યો કૃષ્ણ અવતાર દૈત્ય મમસ્તનો કીધો સંહાર
 પ્રથમ શોષી તી પૂતના ટાલ્યા મહોત્સવ તે ધંદના
 ગોવર્દન તોલ્યો તે પાણિ નરકાસુર માર્યો નિર્વાણિ
 અધાસુર બકાસુર જેહ સકટાસુર સકટાસુર સંવાર્યો તેહ
 દાવાનલ ઉપાડી પીધ કાલીને તન કષ્ટજ દીધ
 ચાણૂર મુષ્ટક મલ્લ મારીયા ગજના દંત ગલિ કાઢીયા

કંસ તણું છેલ્લું શીશ જુગજિવં તુ શ્રી જગદીશ
 ઉમ્મેનને આપ્યું રાજ સુરનર મુનિવર શીધાં કાજ
 બુધ કલકી લાગું પાપ મયા કરો મુજ પાતક જાપ
 સ્તુતિ કરે છે ઘણી ઘણી મનોપ પામ્યા વૈકુંઠ ઘણી
 કેહે જગજીવન જગદાધાર કણું તેં કીધો ઉપકાર
 સ્વામી અભાગત આખ્યો એક માહારે મંદિર કરી વિવેક
 આગતા સ્વાગત કીધી અતિ કનક તણી નવિ લીધી હતી
 સુધારથી અતિથ હતો અપાર મેં. કરિં કરી દેખાડ્યું દાર
 કૃષ્ણ કેહે રે કણું અવિધારિ જોણી આંગલીએ દેખાડ્યું દાર
 તે આંગલી લ્યક મુખમાં ધરો કણું અહારું કણુ સ ન કરો
 કણુંજીવ મુખ મેહેલતાં વાર અમૃતના આખ્યા ઓડકાર
 કણું કેહે રે કૃષ્ણ અવધારિ એક વાર મૃત્યુલોક અવતારિ
 અંન દાન દેઉ અતિધણું સુધારથીનું દુખકું હણું
 આ વારનું આપીએ ઉખધી કણું કૃષ્ણશું વાણી વહી
 બેહુ કર જોડી કેહે સુરદાસ કથું વિખાણું વિશ્વાવાસ

રાગ આસાઉરી

કાંતી નગરીનું નિજ વાસ લાંઠાંના લોક છે લીલવિલાસ
 ધર્મ દયા સતિ મતિ અપાર અસત્ય ન બોલ એક લગાર
 બંગાલનો સુત સમાલોક તેહને કેલેઉં પરીઉં પટિ
 સમાલનેં સ્ત્રી ચંગાવતી કેલેયાની માતા માહાસતી
 પત્ની પતિનું એક જ મંન ચતુર કેલેઉં તેહનું તંન
 ખટ અધર્મયા મારગ ત્યજે દયાલજીને બાવે બજે
 લી લાએ લક્ષ્મીવર સાથિ પૂજા કરે પોતાને હાથ
 જતી સંન્યાશી આવે કાડિ તેહની સ્તુતિ કરે કર જોડિ
 અંતીય અભ્યાગત આવે લક્ષ બાવે બોજન કરાવે ભક્ષ
 સ્ત્રી ભર્તાર બાલી બકિત કરે અમૃત તે વાણી ઉચરે

પુત્ર તણી તાં પોડી વાત વચન ન લોપે જનની તાત
 પુત્ર પિતા ને ચગાવતી કૌટિલ ભાવ નહી તેહને રતી
 સુધારથી ક્ષણ માત્ર ન ટલે તુહિ તુહુનું ચિત નરિ ચલે
 આનંદ અંતરિ આણે ઘણું સ્થાનક મન રાખે આપણુ
 જતી જમાડયુ હોષ જોહ ત અર્ચન બિપજ્યવિ તેહ
 તો ત્રણે જન ભોજન ભણે એહવી અનોપમ લાગી વિખે
 ખડ ખડ ચાલી તેહની ખ્યાતિ તેહને વિખાણે વૈકુંઠનાથ
 કૈલાસવાસી કેહે ત્રિપુરારિ સત્ય જોહ એહનું એક વાર
 જોહ પારખુ પીડા કરી તહો બારે મેધ જઈ ભાજો ભરી
 વેગે વૃષ્ટિ કરે રે આજ અરે મેધો એ કરીએ કાજ
 ઉતાવલા વરસો અખડધાર મ ઉધડશે એક લગાર
 જોહ જતી ધરિ કિમ આવશે પછે સાદાશીક ત્રણે સત્ય છાડશે
 અભ્યાગત આવી નહિ સકે કૈલાસવાસી વાણી બંકે

રાગ મહુલાર

બારે મેધ આવી ચડયા વરસે છે અખડ ધાર રે
 ચંદ્ર સૂર્ય નવિ દેખિયે ન ઉધડે એક લગાર રે
 શ્રેષ્ઠ સગાલ ચગાવતી ત્રીજો પુત્ર ફલેઓ સોય રે
 વીજ જખૂંકે ઝડિ કરે અતીથ ન આવે કાપ રે
 જતી જમાડી જમે એહવી અચડ અનોપમ સોય રે
 ઓહોદિશે ચાલે ફલેઉ જોએ વાટ જતીની આહિરે
 દુહુ દિશિ મજના બહુ કરે ધાર ખાયે નહી ક્ષણ માત્રે
 અતીથ આવી નવ્ય સકે દેવ વરસે છે દિવસ ને ગત્રે
 ભૂખ એહના દેહને દમે તુહિ અંતરિ ન આણે દુખ રે
 જાતા કાપ જડે નહી પર નારી પુરુષ રે
 મધરે અંતર અનુભવુ જોહ ઓહોના કેહેવાં છે મન રે
 કાઢી કરૂપ ને કુટ્ટીઓ રક્ત પ્યરુએ પચીડ તન રે

કાલો કછત્ર નેં કૂખડો તેહને દાંત વલગુ સેવાલ રે
 અડોત્તર મો વ્યાધિ આવી કરી શરીરે મંત્રાલ રે
 બેઠા વેપ મેલો ધરી તેહનું દીલ દુર્ગંધિ ગંધાએ રે
 ઉદર પ્રોઢ પાણિ પાતલા દેહેરે બેઠો રાખધિરાય રે
 નયણે નિથેં નિહાલતાં દેહેરું દીકું વન મુઝાર રે
 આનંદ અંગિ ધણો જોવા આસ્યાં દેહલ માંહિ રે
 શ્રેષ્ઠ મગાલ અગાવતી દેખી આવ્યાં દેહલ માંહિ રે*
 મગાલ લાગી અગાવતી જતીજી દીજીએ જીવતદાન રે
 માહરે દેવ તણો તાં દેવ તું હું પાંખી પરમનિધાન રે
 શ્રેષ્ઠ સગાલ સેવા કરે જો લાગાં જતીને પાપ રે
 અમદીનઉપરિ દયા કરો અહારુ તો મન હેંકું ટાહું થાય રે

રાગ અંદાલ

સ્વામી એ વલતૂં ધમ જોલે અભ્યાગત
 સાબલો નાં સંધી વારતા એ
 એમ કહે છે અતિથ એ પછે કરશે પીથાપીથ
 તે માટે તલને પેહેલું પ્રીછવું એ
 અવશ છે માહારું અંગ એક નથી રૂડો ઢંગ
 લંગ વ્યાધિ કરી મંજીઉ એ
 માંભલો રે સ્ત્રી ભર્તાર રૂડું તો નથી લગાર
 વાર મ લાઉ રે વેગે વલો એ
 રક્ત તો રાખ્યું ન રહે પીર ના પ્રવાહ વહે
 નમને દારુણ દહે દેહને એ
 તરુચો મુહને લ્યષ જાશુ આદાવા આગલ કયમ રેહેશુ
 સુગ આંજુશો એક જણુ એ
 તો હું તલને દેશ શાપ બૂખ્યો ઉડી જામશ આપ
 પાપ હશે તહારા પિંડને એ

સગ સામેરી

શ્રેષ્ઠ મગાલ ચગાવતી બોનીયા વાણી એમ
જતીજી મદિગ પધારીએ હ કરુ સેવા ત્યમ
દયા આણો દીન ઉપર્ય સ્વામી કરો રે સગાવ
વડી વાગનો કરુ પીનતી એમ કહે શ્રેષ્ઠ મગાવ
વેહેલા થાઉ વાર મ લાઉ કા માડી પીયાપીથ્ય
પછિ સ્ત્રી ભર્તારિ ઉચ્ચની ઉર્જાગિ લીધુ અતીથ
તિમિ તિમ અતિથ્યને ઉત્તરે પ્યરુના ઓધરાલ
ચિત્ત ઠોઠોનુ ચલે નહી ક્ષણ માત્ર એક લગાર
સતી એદવી સાધની કેહે માભલિ માહારા નાય
જોજ્યો જતીજીને વાગતૂ ખૂચતા આપણા હાથ
દોલ તલાઇ ઓશીસડા મથરીવા માલ
પ્રેમ કરીને પાગ ચારે સ્તુતિ કરે શ્રેષ્ઠ સગાવ
ટાહૂ પાણી મધુરી વાણી બાવે કરે બહુ ભક્તિ
વા નાંખ વાણી વહે એદવી કરે આગતસ્વાગતિ
આનંદે ઉતાવવા રમોઈ નીપાઈ રમ્ય
પચામૃત આણી પ્રીશીઈ માહારા જતી તું જમ્ય
અચ્ચાગત એમ બોનિઓ સાંભનો સ્ત્રી ભર્તારિ
તલાગ મનમા એહવુ હશે અંન કરશે આહાર
અંનની માહારે આખડી તે હવા બહુ દિન
સાંભનો સૂધુ કેહ તજને માસ કરુ બોજન
આણ્યું અખાજ્ય અજ તણુ તતક્ષણુ તેણી વાર
આગમ્ય આણી ને ધર્યું જતી ન કરે આહાર
પછે પુત્ર ન પેએ કપડી સુત સમે સુવર્ણ
અપતિ કા આપે નહી પછે કરે વિમાસણ
ખડભડ કા ખોગી કરો સાંભનો સગાલ શ્રેષ્ઠ
એક અનોપમ કુચર પડિઓ તલારે તા પેટિ

જી

વધ કરો વેગે કરી કાં લાગ્યો છે વાર
એક જ એક કેલેવાનું માંસ કરીશે આહાર
પુત્રની વાત છે પાધરી દુઝે પોતે આપજો જેહ
માહારા સ્વામીજી મહવારેડૂસ ન કહુ તમારો કુધાએ
પીડાએ દેહ

રાગ મારુણી

વેહેલા જાગ્યો નાં માહારા નાથ વાહાલુ ગયો નેશાલીયાને
સાથે રે
માહારા બાદુઅડાને બોલાવો રે કુંઅરને કા સાથે કાલાવોરે
માહારો વાહાલો વેહેલેરડો હીડે આંદાં કુધા અતિથને પીડે રે
માહારો લાબકવાલો પુત્ર રે વાહાલો બહુવા ગયો છે સૂત્ર રે
એહવી જાણી જતીએ વાત રે બે રૂપ ધર્યા જગતાત રે
એક બેહુ રહ્યું અવાશ્ય રે બીજું આન્યુ કેલેયા પાશ રે
તું તો સાંભલિ કેલેયા આપ રે તુહને મારશે તાહારો આપ રે
બારિ બેઠાં સન્યાશી એક રે તેહની વાત છે વિશેષ રે
તેહને અંન એક રચિ ન આવે રે તાહારા તનનું અખાન્ય ભાવે રે
તુહને આપ મારશે વિશ્વાશીરે તું જ નાં ધડી બે નાહાશી રે
રાગ ધન્યાશી

નાંદાંનડીઓ નેસાલીઓ રે બોલીયો વાણી બાલ
અતુર કેલેઓ એમ કહે રે સ્વામીએ કરી રે મંબાલ
સંન્યાશી સાચુ સુણ્યુ રે એક અનોપમ વાત
છાંડી ગયો છૂટ્ટ નહી રે દુઃખ ધરે ચંગાધ માત
અંબા ઉદર આવી વસો રે પીડાધ પ્રસવે મા પુત્ર
માસ દસ દુઃખ ભોગવે રે માડી ધોયે રે મલમૂત્ર
પ્રતિપાલી પોદા કરે રે તેહને કયમ દીજે રે પૂઠિ
કહ્યું ન કરે કુટંબનું રે તો છોરુને કિમ હોએ છૂટિ
એણી વાતે હું ઊરણુ થયો રે મરતાં માઆપને રે પાણિ

જે જનુનીને ધાવીઓ રે તે જમશે જતીજ રૂઢૂ જાણિ
પ્રાણ જઈયારે પરવશ થશે રે તેવારે શરીર નહી આવે સાથિ
માહારા બાપજનૂ દુખ ટાલશુ રે મરશુ માતા ચગામને હાથ
કુંચરે ક્યં ખડિઓ ધર્યો મસ્તકિ પાટી મેહેલી સાર
ચરણ હિતાવધા ચાલવે રે કેલેયાને હજખ અપાર
મદિર આવ્યો મલપતો રે નાંહાનડીઓ લીનવિલાસ
ચરણે લાગો ચગામને રે કેલેઆને ચિત્ત ઉહલાસ
જનની જેડિ ન લામએ રે વેહેલી થા રે મોરી માત*
અનીયને અરોગવા અહને કરો રે ઉપવાત

३६

ઉપધાત અહીંને કરો. અંમા કર જોડી કુચર કહે
વધ કરો. વેગે કરી જૂખ જતીના દેહને દહે
સાત વરિધનો વદે વાણી સા માટે સંસો કરો
દ્રઢ થાએ માહારા માવળાપ રે માયા મનિથી પરહરો

(पञ्चमः)

પરહરે માયા છેદો કાયા હમરે હરખ આણો હથ
તહારે હાથે માહારા પ્રાપ્ત જાએ તો નિશ્ચે વૈકુઠ જો વસું

રાગ કેદાર ગાડી

વેગે હું મેરે મેહેતારી લરકા પોકારે વારોવારી
ભૂખ જતીકું પીગત જારી અમકું વધે। મેરે માયમાપ

માયા મોહ છારી

અરથ ગરથકા લોભ ન કરણા તરુઅર પખી ન્યુ મગિ મ્યલણા
હડ ચલે પખી જન્મ પડીયા બિદાણા બહુત નીકસે દ્વરિ પિયાણા
અરે આપ્ર એસી હે સગાઈ દેખે મે

x

四

x

૬૩૭ ૧૦

x x x x
 તમ પસાએ આદિ ગાઈ ખાંડણાં
 માડીના માંડણુ માહારા કેલૈયા ભાઈએ
 બિખલા માહે મેહેલ્યું પુત્રનું શીશ
 લગાર રીસ નહિ માહારા બાપનેએ
 શ્રેષ્ઠ સગાલ ચંગાવતી અંગ રે રમાડે માહારા કેલૈયા ભાઈ
 ખાંડતાં ખાડતાં આંસુડાં જે ખ્યરે
 ઉઠીરે જતી જાએ આપ ધરે જતી જાણે તો ન કરે ભોજન
 તે માટે રાખું મન દહ કરી કુંઞર તાહારું અનોપમ તન
 જૂંદી અરે ભંગ કર્યું માહારા કેલૈયા ભાઈએ
 કુંઞર તાહારી વેણી આતા ગીણી
 કેટલી રે કહું કાંઠાંણી માહારા કેલૈયા ભાઈ
 કુંઞર તાહારા કર્યું જે કાડામણા
 એકૂને નહી અલખાંમણા માહારા કેલૈયા ભાઈ
 પુત્રડા તાહારું દીપતકું કપોલ
 ચંદનના રાલ માહારા કેલૈયા ભાઈએ
 પુત્રડા તાહારી ચક્ષ જશી કારંગ
 લેતી રે ઉર્મંગિ માહારા કેલૈયા ભાઈએ
 પુત્ર તાહારી બમરિ રૂઢી બાવતી
 સ્તુતિ કરે ચંગાવતી કેલૈયા બોલ છુઅ
 પુત્રડા તાહારી નાચકા ખાંડી ન સકું
 બોલ છે તું આ વાર માહારા કેલૈયા ભાઈએ
 પુત્ર તાહારું કામલ ખાંડું મુખ
 દીઠે જાએ કુઞ્ખ મા બાપનું એ
 પુત્રડા તાહારા અધર રૂડા રાતા
 વાણી દે રે આતા અહાને એક વાર

પુત્રગ તાહારા દુર્લભ ખાંડુ દાંતગ
કાં સતો રે આતા એક વાર

પુત્રગ તાહારી અમૃત ખાંડુ જીભડી
કાં દીધી રે પૂઠડી માહારા કેલૈયા ભાઈઅ
કુંઅર તાહારી કાટડી જશી કપોત
અંધારે ઉઘોત માહારે દીવડો

પુત્રગ તાહારા પેખતાં બેહુ પાંણિ
પેટકુ પોયણુ પાન માહારા કેલ ભાઈઅ

પુત્રગ તાહારી કટિ જશી શાર્દૂલ
હૈ હૈ રતન અમૃત્ય આલિ ગલિ અ
કુંઅર તાહારા પાગ જશા સંભ કદલી

પાંદાની કૂદાવાની માહારા કેલ ભાઈઅ
પુત્ર તણો તાં પોઢો વિયોગ

કિમ રીધ આરોગિ અવની વિર દિઅ
પુત્ર વિના જૂંડી હું તારુણી હૈ હૈ હૈઆ શરે નહી અ
બોલે સગાલ તું બોલ દે મુહને

બાહુડા નાંહાનડીઆ નિદ્રાલુઆ માહારા કેલ ભાઈઅ
ખાંડતાં ખાંડતાં આંસુ ખ્યરે

તો હીડીને રે જાએ અતીથજી રેસ ભરિઅ
અરે આતા કાં દેઈ સતો પૂઠડી

વાર વાર બોલાવે તાહારી માવડી અ
રાગ શોક રામગિરી

પુત્ર કેલૈઓ ચતુર
શીઘ્ર તેહનુ કાધું ચૂર
આમલ્ય મેહેલ્યું પ્રીથી
બોલ્યાં વાણી અથી

વેહેલા ચઈને ન્યમો માહારા સ્વામી સંન્યાશી

હુ કાં લાઝાં છાં વાર
 વેહેલા કરે નાં આદાર
 આગલિ વધી પ્રીમ અહારો આધાર
 વલતુ ધમ બોલ્યો જતી
 માંલસ્ય સગાલ ચંગાવતી
 એ તો હ ઉપજીવસ નહીં એકે રતી
 તુ ચ નોષ રે આપ
 સેં રે માંડ્યો સંતાપ
 સ્વપ્ન આબ્યાં તમ મુહને સ્વપ્ન જાઉ નહિતો તહને દેઈશ શાપ
 મુહને માદારે મેહેલો આશ્રમ
 ફોફટ માંડ્યો અમ
 તહે જી સવાણ હસિ અતીથ ધર્મ
 સતી કંથ જાણે
 પૃથ્વીએ બેહુ પડિયા પાણિ
 પુત્રની એક હોષ હાણ્ય
 જતી ન જમ્યો નિર્વાણિ
 તો આપણુ કરશું કપમ
 મિથ્યા થયો ઉલમ
 લાલતણી મુહને આસ હતી પણ મૂલ દોકડા ગયા રે કર્મ
 સ્વામી કાંઈ એક કાઠો વાંક
 રુપિતિ કરે છે જમ રાંક
 આણી કાં રણા છે કાંક
 વાલુ ન આંક
 પુત્ર પાએ હોષ જોહ
 વાંઝીઆં કહીએ તેહ
 વાંઝીઆંનું મુખ ન જોષએ પણ ત્વજીએ દેહ
 તાહારું કાંઈ ન આવે કાજ

ਧਾਈ ਪੀਵਾ ' ਲਗੇ' ਲਾਜਨ
 ਲਾਹਾ ਅਜ ਕਾਮਧਵਾ ਅਮਾਦ
 ਸੁਆਮੀ ਕਾਂ ਭੋਲੀ ਜੂਫ਼
 ਦੁਆਲੇ ਦੇਖਾਫੁ ਆਫ਼
 ਮਾਫ਼ਾਰਿ ਕੂਝਿ ਓ ਰੇ ਘੀਨੇ ਘੇਫੁ
 ਐਫ਼ਵੀ ਰੇ ਘੰਗਾਫ਼ ਸਤੀ
 ਫਾਥ ਮਾਂਫ਼ੀ ਲੀਧੀ ਰੇ ਕਾਤੀ
 ਪੋਤਾਨੇ ਜਯਾਫ਼ਾਰਿ ਪੇਫ਼ ਵਾਫ਼ਾਤੀ

त्याद्वारे द्वारे पक्षगो अभिपत्ती
 भागि भागि रे वर
 मोलाव्य ताद्वारे कुंभर

આગલિ આવીને ઉભો કેલ્યો મુંદર
તેડતાં આખ્યો તંન
આવતાં દીધું અલિગન
પરમેશ્વરે પુત્ર આખ્યો જે પાખ્યો હુતો પતંન
જેહુ જશુ હમડે હરખે
પોતાના પુત્રને ન્યરખે
સમીપ તો સ્વામીજનાં ચરણ દેખિ

રાગ ઉછવ ધન્યારી

દીનાનાથ દયા કરી હરિ હેલડી રે
 ભવ દુઃખ બાળ્યાં નેહ
 શ્રેષ્ઠ સગાલ ચગાવતી હરિ હેલડી રે
 પુન કલ્કે તેહ
 નગરવાશી ને હોષ હરિ હેલડી રે
 તે ઉદ્ધરાએ માહારે સાચિ

અનંતજીએ આપીલ દરિ હેલડી રે
 વેકુંઠે કરે નાથ
 જે માગ્યું તે આપીલ દરિ હેલડી રે
 સેવકની કીધી સાર
 મેલી મંદિર માલિયાં દરિ હેલડી રે
 ગોખ જાલિયાં અપાર
 સુરાશી ચઉટાં જલાં દરિ હેલડી રે
 જેહેનાં કુતાં કાંતી મુઝારિ
 તેહવાં અંતરિવાશીયાં દરિ હેલડી રે
 જીવન જગદાધાર
 કાંતી કરે લોકડા દરિ હેલડી રે
 અંતરિ વાસ અપાર
 સગાલપુરી જે સાંભલે દરિ હેલડી રે
 નિશ્ચે યાએ નિઃપાપ
 પુત્ર વિયોગ તેહને નોહે દરિ હેલડી રે
 મંપતિ પુએ સર્વ સુખ
 તે દરિ મંગલ વરતીએ દરિ હેલડી રે
 દરિ પલાએ દુઃખ
 એકમનાં જે સાંભલે દરિ હેલડી રે
 તેહેની પોહોએ આસ
 બાલાનો સુત વીનવે દરિ હેલડી રે
 કર જોતી કહે મરદાસ

૪
 રૂઢજીવૃત
 સગાળપુરી
 રાગ ધન્યારાશી

શ્રી શિવ કાંતી રે નમરી લગા રે કાર;
 પ્રતુલ કમલની રે દશ ભોજન વિસ્તાર. ૧
 રતન કનકમે રે મણિ ગ્રહે ભોત પ્રકાશ.
 અથ નહિ લેખે રે જોમ વધકૂઠ કષ્ટતાશ. ૨

ઢાલ

કૈલાશ સુજનનિવાસ સુર મુનિ વિભુધ જન વિશ્રામ
 સુખેત્ર ખિત્તિતલ ધરમ અરથ સકામ મોખ અભિરામ ૩
 સમ પુરી માંહાં વિમલ યજ છે કાટિ ઉપમા ભોગ.
 ખટદશ કલા નવ રસ નિધિઃ મંપૂરણ અખે ભોગ. ૪
 તાંહાં શ્રીવતા શા' શગાલ શેઠે કરૂં પુત્ર વરદાન.
 તેહેને સદાશિવ સંતુષ્ટ થયા. એ અનોપમ આખ્યાન. ૫
 તે કુપ્પલ કહૂં વિધિપૂર્વક ભગ્નૃસમહિમા એ. ૮
 એ કયા અથ સવિધ સણી ત્રેતાપ દ્વર પલાએ. ૬
 તે શગાલ સાત્તિક પૂરવ જન્મે માહા દાતા કરણ;
 તે પ્રથમ પેહેલાં આપતો નિત સવા ભાર સોવરણ. ૭
 એક સમે દાનેશ્વરીની પરીખા કરી જીગદીશઃ
 મધરાત્રે અત્ર જાથૂં અતિત વેખે ઈશ. ૮
 કરણ કહે, "સોવણ હો તો અશખા છે, સ્વામ !
 અત્ર અરથ તો જીવિધર ઘેર પધારો જી આમ. " ૯
 નરપ જીવિધર સહુ કુટુંબ શું જ ઔષ્ઠ અત્ર ભખ ભોગ;
 તારે કરણ ખેડો કનક ઉપેરઃ કયા કામ ઉપજોગ ? ૧૦
 તે સમે પ્રજુ અતિત રૂપે પધારા છે તાંહેઃ
 "કરણ ! કરતી તોજખા અંશુલિ લ્યો મુખ માંહે. " ૧૧

મુખ મારે પંચાગ્ન યાગે; દુઃખ વિરામ; મુખ યગી.
અહ કદ્દ'ત' કરમન, ને જાને અવસર ખપ પડું. ૧૨

રાગ રામગ્રી

કાંઠે, વિચારી થીર ફગી મન; દાન મુવે માંદાં અદૃષ્ટ અત.
કુંજલ કોટિ દએ રથ જોડે રે મોરી કોટિ દન્યા કોડરે ! ૧

ઠાલ

કોઠે બુધ પચાણ મેરુ સમુદ્ર ચહિરે સ્થાન;
પણ તોડ મમુક તુલાએ ન આવે અજ દાન મમાન. ૨
નિમન નહિ જલનિધિએ જલચક્ર, પ્રતિમહે ત્રૈલોક;
કરે ધરે આકો અન્નદાને; એક શેરથી સંતોખ. ૩
વસ્તુમન ફરી વિવેકવચને રતવા નિશાધાર.
તારે કરણ કેહે: "એક વાર અંગે અતલોક અવતાર. ૪
અંસાર જર લેખે નહિ; તુજ ચરણ સુ ચિત્ત એક.
મુને અવર હજી હે નહિ કરું અજ દાન વિવેક." ૫
"ભા; હશે પુનરપે જન્મ વાંછિત;" વાએક શ્રી દેવેસ:
માંદાં મુપર્મા કીમાધ માહાગ્ન કાંત નગર નિવેસ. ૬
તાંદાં ઉડે શાહા કમાણને ઘેર, અંચાર્થ નિ
ચેયણ પુન ત્રૈલોકમોહન ધરમનો
ધનાદ જપન કોડચો શેઠ લખ

હાલ

ધૂપ અનુપ સી સુત, પોતે સદા સમ્યક અતિ દયા.
પ્રવાહ વેહે જોમ જાહવી, એમ આનદે કે એક દિન ગયા.

રાગ કેદારો

એક સમે હિમઆ વર, અખિવ વિશ્વનો ઈશ,
શકર કેહે જોગી શાહ રાગાવનુ રે ૧
જમતી તણા જાયક જન જે નિતે લેતા અમ,
તે મનપ્રેમ સગવ અગોપ દયા રે. ૨

હાલ

હના અગોપ કો કહીઅ ન દીમે સાધ સમે મધ્યાન.
માહાસિક યાદાશીમેમચુ કીધું બોજન અરથ સ્નાન ૩
સેવકને કેહે “આજ અઘરાગતે, કોહો, બાઈ! કો નહિ આના.
વેગે લાવા જહાતાહા જર્મ” વેગે વીર ચલાવા— ૪
નગરી, પગ, ગઢ માઝ, અલિઅતર, ચઉટા, ચૌક, પ્રસાદ,
વાપી, કૂપ, તડાગ મનોહર ગિરિ, અત. ગુફા અનાદ. ૫
જોગી, જતી, તપી, સન્વાસી, દિગવાદી, ઉદાસી,
પય માસી, પવનાલક્ષી, કાશી તીરથ નિવાસી,
સ્થાની પ્રસ્થાની, શમશાની, શાની, ધ્યાની ધીર,
ભ્રમચાર જ તપ વિદ્યા અરથે હિરથ મૂલ તરુ તીર—
કો નવ દીસે અગાધ પ્રષ્ટિ મજલ ભામ ભઅભીત.
પાછા વલી કેહે, “સ્વામી મહારા! આજ વાત વિપરીત
અમો ચરાચર, સ્થાવર જગમ, જોયા તાદા અશનમેવ
પણ જાયક કો નહિ જુગતીતલ જોગેશ્વર જુદેવ.”
“તો હવે અશન, કોહો કેહી વિધે કીજે જો નવ દીજે દાન?”
તા અતિત વિના અત્રીખ અજ મુજને; અજ તે સુરા સમાન.
જો અજ આપા વિના જમૂ, તો કેમ સ્વરગે જાગી ?
શો મહિમા હા! મહારા પૂરવેજનો ? રોહિરવ નરક પયાગી.

ગ્રહિરતાશ્રમને અપ અંન સાધન કા વલી પર ઉપગાર,
અન્ન પુરખ જીવે પશુપખી ભોમ ચઢાવે ભાર
ભાર વચન કરી આણે પ્રતગના, આણા દઢ વિશ્વાસ
અતિત વિના જન્મવૂ નથી " તારે કાપો ગિગિ કઈલાસ

રાગ દેશાખ

તવ નિજ દાસનો રે શ્રી મહાદેવે કલો પ્રસ્તાવ
શીઝ સાચરા રે ભૂતલ જોવા ભગ્ત સુભાવ ૧
પાગ ન પામીએ રે પુરપ પુરાતમ અવિગત ઈશ,
સ્તવે જોને સુગપતિ રે વિરચિ મુનિજન સુ તેનીમ ૨
સગળે, સ્થિતિ કરે રે । અગ્રહે ચઉદ લુવન તે ભૂપ
વેદ શાહાસ્ત્રનુ રે તવ માહામગન નિજ રૂપ ૩
તિલક નિશાપતિ, રે । અગમદ ચદન ચર્ચિત અગ,
જઢા મધે જાહાનવી, રે । ભૂખણુ અહિ, ગિરિજા અર્ધાંગ ૪
અગ્નિ રવિ શશી રે ત્રિનેત્ર પચવદન પરિષ્કલ
પિનાએક પાણુમા રે કટીતટિ વાર્ગાખગ ગજચમર, ૫
માલા, મેખલી, રે મુગટ મનોહર કુડવ કાન
તામસ તેજનો રે ના'વે સવિતા કાટ મમાન ૬
પ્રીતિ પૂજીએ રે પદ્મ પ્રસન કૂખ વિખભાઝઢ
જીવન જોગીનૂ રે કેહે કવિ રહેજો માહારે કૂઢ ૭
શીઝ સાચરા રે કાતી નગરી શુભ સ્વસ્થાન
પદ્મ આસન કરી રે પૂરો શીંગી શબ્દ નિદાન ૮
શ્રવણે સાભલી રે રીઝા પશુ પખી હેમ વેલ
જન ધાતા ગચા રે " શાહા ચગાલ ' ન ચિંતા, મેહેલ ૯
કાઈ ઈશ્વરે રે પૂરો શીંગી શબ્દ નિદાન "
" તો તમે જાઓ રે લાવો પૂજી દેઈ સન્માન " ૧૦
અનુચર વેગેસુ રે આવા રે, જાહા જોડા માહાત
દેવાધિદેવનો રે તવ કો નવ જાણે આદ ને અત ૧૧

ચરણે નમી સ્તવે રે કાટિક કરુણ દીન વચન:

“ પૂજા પધારીએ રે અમ ઘેર લખેણ લેવા અન્ન. ” ૧૨

રાગ

સ્વામીજી વચન તાં વદે છે માહંત. રે !

“ તમે મેંત ગ્રહે જાવું એ કાણુ સ્થાનકે રે ? ”

“ સ્વામીજી ! કાંતી નગરી પ્રતિ શાહા શગાલ રે

દયાલ દયા કરે તેને જી. ” ૧

હાસ

“ તેને આરત હશે, તો આવશે આસન ”

સેવકે જઈ કહુ સગાલને. ઓહોલાસ પામે મન ૨

સમચિત્ત શીઝે સાંચરો; જઈ કરા દુષ્ક્રમણામ:

“ હું પતિત ને પાવન કરો. પ્રભુ ! પધારો નિજ ધામ. ૩

તવ સન્મિલ લોચન સમાધ લાગી; વજ્ર આસન ધામ

ખટ શત્રુ ભેદી, પવન રૂધી, શબ્દ શાસ ન સાન. ૪

“ હવે, કોહો, કરો ઉપાએ કીજો ? જગાવાની જુગત ?

અતિત વિના ગએ દિવસ, અનરથ સમે યએ અદ્ભુત. ” ૫

તવ તજી તાલી શ્રી કપાલી ખોલ, રાગ ન ધ્રુશ.

શગાલશાહે સ્તુત કરી; લેઈ ચરણે મેહેલું શીશ. ૬

“ ચતુર્વર્ગ સાધન દરશણ સુર સકલ તીરથની જાત.

ત્રેતાપ વામા. પ્રભુ પામા. વિરામાં અધમાન. ” ૭

તવ સીધ કહે છે સાહાને “ એવડો શા આખેય ?

જે દારજ હોએ, તે કરો સ્તુતિ બલી સંખેપ. ” ૮

“ સ્વામી ! એક પ્રત છે માહરે: નહિ અતિત વિના લેઈ અન્ન.

તે માટે, પ્રભુજી ! પધારો, તો દીવડા યાએ ધન. ૯

જોગી કહે, “ હું સરોગી છીં. જીરણી જી: ન ત્રાણ.

તે માટે સ્થાવર જલ વિના કેમ ફેરું પંચ પચાણ ? ૧૦

તવ શિધિલ ગાત્ર, તયા જાજરી, પગિપદવ અષ્ટે અંગ
 શોણિત વદે. જેમ મહસધારા હેમગિરિથી ગંગ. ૧૧
 ગંગપતિ પ્રમંગ કહે: "અમે સાથે દુતા તણુ જણુ.
 મુને આજે રચનાકે મુકીને ગયા આશ્રમ આપઆપણુ. ૧૨

રાગ કેદાર ગોઠી

તવ શાહા રંગાલે વાત વિમાસી: એ તો અતિત ને અપવાસી.
 આહાંથી જેમ તેમ કરી લેઈ જાજી, તો માહાવત ઓર્શીકલ યાજી. ૧
 તવ કેહે દીન વચન શીર નામી: "તૂં તાં સ્વામી ! અંતરજામી.
 કહે તો સંક્રામણ કંડ ખુણાવું; તે મધે બેસો. પ્રભુજી શીશ ચઢાવું." ૨
 "જા, કર." જાણે ને કહે જોગી, "તૂં તારા અરથ તણો છે બોગી."
 શેઠે કંચનકડ ધડાવો. માંહે સંક્રામણ પૂરપ ભરાવો. ૩
 "પૂજ ! પધારો. બેસો મધ્ય." તવ તાંહાં વચન પહતાં સીધ:
 "સુણ, બાવા ! એક પ્રતપ્તા માહરી: લેઈ બોજન મન ઈછાચારી" ૪
 "હાં, સ્વામી ! એ જુગતિ જાણું. કાહો તો ત્રેલોકમાંથી આણું."
 એવું સતવચન લેઈ હાથ જટાધર બોલા, "શી ભરાં બાથ ?" ૫
 પ્રભુજી કંડ મહર માં બેઠા. કરી લઘુચાધવી માંહે પેઠા.
 શેઠે સીધ ચઢાવા શીશ. જેવાને આવા સુર તેત્રીશ. ૬
 સદાશિવ સંપ્રુટ મધે બિરાજા, તતખેણુ દુંદુભિ વાજાં.
 હ્રેટે શોણિત તણી શત ધારા, જાણે દેવી કલશે જવારા. ૭
 શંગાલે નિશ્ચલ કીધું મન: પામે અખિલ વિશ્વનું ધન.
 કીધી જીવપાં અદકી જલન, જાણે રંક હાથમાંહાં રત્ન. ૮
 તવ ચંગાર્ધ ધાર્ધ આવી. અરથ અનોપમ પૂજા લાવી.
 કંડ ઉતારી પૂજા પાએ. ચમર દલાવે ને ઓછવ યાએ. ૯
 કંચન ફૂળે લેઈ સમેલ કિંબ્યાઅરગ અવટાચાં તેલ,
 ઉષ્ણોદક સહિતે સ્નાન કરાવું. 'કડીતટિ પીતાંબર પેહેરાવું.' ૧૦
 કષ્ટ હુતું તે જઈ તતકાલ. પામા દિવ્ય રૂપ વિશાલ.
 કેસર કરતુરી નિ જ ચંદન હાદશ તિલક કરાં જુગવંદન. ૧૧

હીરાચળ જડિત પરવાલી આસન જેડા દેવ કપાલી.
કંઠે આરોપી પંકજમાલ. કપૂર આરતી ઘંટા તાલ. ૧૨
રાગ ગોડી

કંચનમણિમે ચાલી નિશાલ સુધ શાલિ પ્રીતી મગદાલ.
ખીર ખાંડ ઘત અત્રિત સમાન. સો સો શાક પાક પકવાન. ૧
ખાનું સેવ મંજેરી તલી, પૂડા પુરી પોલી ગલી.
અડઢ ચણા મગ ગહું ઘત વડા આદ્ર હોગ મેહેલા ચતપડા. ૨
માંડા મધ મોદિક કસાર કલા સુનઈઆ સોહે સાર.
ફણસ ચારોલી સાકર કેસર ભલી, લીલી દ્રાખ રસાલી ગલી. ૩
નાનારવાદ પંચ સારણા મરી મિથ રસ લીણુ તણા.
તીખાં તમતમાં રાએતાં, ખાટાં ખારા મન ભાવતાં. ૪
ટીડોરાં વાહાલોલ વેંગણાં સૂધાં પાકાં ગમકાં ધણાં.
કારેલાં કેલાં કરકરાં કટોલા સીધાં શેલરાં.
ચણા દાસ સુરણુ ચીબડાં કેલાં તુરીયાં કાલંગડાં.
નવ લીલવા ચોલીફલી રતાણુ ભાણુ ફૂમલી ૬
ડોહી ડાહી પંકાહી વડી તલા પાપડને પાપડી.
આદ્ર ગરમેર ગુંદાં મરી કેસર રસ કેરાં કાયરી. ૭
ખીલી ખર્ણાં પીપેર હરી કડાશીંધ મૂલા મોગરી
કહું દૂધ ને ખાધું દહીં જીરું સિંધવ : શખા નહિ. ૮
શેઠે સંકલપ કરો તતખેવ : આરોગો જી. દેવાધિ દેવ !
સીધ કેહે, “ સુણ, શાહા શગજ ! હું તારું વચન પ્રતિપાલ. ૯
જનમ યદી મેં પ્રત આચરું : અજ નહિ હું ભોજન કરું
મારું સહજ લહે સંસાર : હું માહામાસ નિત કરું આહાર. ૧૦
જો તાહારા મન માંદાં હોએ સદભાવ, તો એ આત્મિય શીઝે લાવ.
શેઠે વચન ચઢાવું શીઝ : “ અચરણુ ચરણુ સદા, જીમદીય । ૧૧
હું સ્ત્રી પુત્ર અરોગી તણુ. અનલાઅક સેવક છે ચરણુ.
માહારા પ્રભુજીને વલ્લભ હોએ જેહ, દો આગના તેડાવું તેહ. ” ૧૨

રાગ આશ્રાવરી.

“ હં કલ્પ માંસ પ્રાપ્ત નહિ, જોહેનાં વધ શરીર રે
વીર રે ! સૂકામલ ચેલણ વધ કરો રે. ૧

હાલ

‘ પુત્ર કાંઠા છે ? પ્રેમદા ! ’ એમ કહે શાહા શગાલ રે.

“ પાટી ખડીઓ નાંહાંધડીઓ લેઈ ગયો છે નીશાલ. ” ૨

તેણે મમે એક કાપડી કારમો કર્તમ વેશ રે
નીશાલે જમ કહે, “ ચેલણ ! માંન મુજ ઉપદેશ. ૩

કાઈ એક જાગી સરોગી છે તમારા ઘરખાર.

તેણે તાત માતા વધ કરાં, તારું માંસ માગે આહાર. ૪

તે માટે કહું તુજને : મ મ માગ મરણ અકાલ.

આંહાંથી જીડી શીમે જા નાશી બુધ વિમાસી, બાલ ! ” ૫

વચન સુણી ચેલણ કહે, “ ફટ ! મંદભાગી ! અજણ ! ”

મારાં માત પિતા વ્રતથી ચલે, તો ધીક માહરા પ્રાણ ! ૬

જોહેને ઉદરે હં રહો દય માસ વાસ નિધાન,

પ્રસવતાં પીડા સહી, પછી કરાવું સ્તન પાન, ૭

મલમૂત્ર મધે દિવસ રજની શ્રમ પામી માત.

દેવ પ્રીતુ મનુષ્ય રણ તો છુટસુ કહે તાત. ૮

માતા ગંગા, પિતા પુષ્કર, સતગુરુ કેદાર;

તેનાં વચન જો ઉવેખીએ, તો ભોમ ન ઝીલે ભાર. ૯

આગે ધમ્મજા ધમ્મરી. અવતાર તેહેને મરણ.

પર ઉપગારે પ્રાણ તજે તો જોગ અશરણ શરણ. ૧૦

અવાગવનની રે ટલે માણા લખ ચોરાશી વાર.

વિના ભાએગ ન પામીએ મંસાર સાગર પાર. ” ૧૧

વસણ

પાર પામે સંબુ નામે. ભરોસો શિવશકતનો.

તે અતિત કહી અગોપ થયો. સદલાવ જણો લક્ષ્મીનો. ૧૨

રાગ વેરાલી

તવ શ્રેષ્ઠે ચાલેા ચેલણ બાલઃ અતિતને યાશે અતિકાલ.
 ચતુર ચંગાર્ધ, ધીર મન કરી, મુન લેવા સાંઠાંબી સાંચરી. ૧
 ખંધ ચઢાવી લાવી માત, મ્હાં બેડા સતવાદી તાત.
 પુત્ર પિતાને લાગી ચરણ, પછે ગચ્છો ભઠ્ઠાં અચરણ શરણ. ૨
 વિવિધ વચન કીધી બહુ સ્તુતિઃ “ભલે પધારા, ત્રિભોવન પતિ ।
 સમસ્ત દેવ કોડ તેત્રીસ, સેહેજ અકાચી બઢા ઈશ. ૩
 અડશેટ તીરથ, સેહેજ મુખ જાત, તે તુજ મુખ દરશણ માહાપાત.”
 “હવે, માતપિતા । તમે મુખ મન કરો. મીયા મોહ માચા પરહરો. ૪
 પુત્ર મરણ રખે કરો વિચાર. એ અનિત દેહઃ અધીક સંસાર.
 એકે બલ ઉપદેશે કહું નિજ માંન, ઉતપતિ, વિપતિ, સંપતિ સમાન. ૫
 હિંદે, અસ્ત-સહુએ દેના એ ? દાન કીસ્ત સત જુગ મહીમાએ
 થોડા જીવા માંહે ધણું પદ પામરો સદાશિવ તણું.” ૬
 સાહાસિક પુત્રે કરું સ્વધ સ્નાન. વિધિ પૂર્વક આપાં બહુ દાન.
 આસન બેસી સમરા ઈશ, ચરણાગતવજ્ર જુગદીશ. ૭
 હઠ મન કરી સાહા શગલ ખડગે શીર છેદું તતકાલ.
 નિત મુખ દરશન કરવા તાત, લેઈ અગોપ શીર રાખું માત. ૮
 કીધું અજ કલેવર તણું. “ઉઠો પ્રભુજી ! કરો પાસણું.”
 ચખણ ચઢાવી કોપા ઈશઃ કોહો, કેમ અલગૂં રાખું શીશ ? ૯
 આકાશમાત પડતાં પામીઉઃ દલતુ શિવ સાંનિધે ગહ.
 નરનારી જઈ લાગાં પાએ. “સ્વામી ! ખેમા કરો અન્યાએ. ૧૦
 એ બખા પછી મંચરો.” “ નરનારી ! ચિત્ત સરખાં કરો.
 તમથી ધન્ય તહમારો પુત્ર, જેણે મરતાં નદિ જેણે ધરમુત્ર. ૧૧
 તેહ તણું શીર હિલટ ધણે ઉખલા માંઠાં ખાડો ખાંડણે.
 શોકરહિત મનમાં અભિરામ હસિતવદન ગાઓ ગુણમામ. ૧૨
 દેહી તણું શીર પચવા ચતપાક મસ્તકનું મનોહર શાક. ”
 અતિત વચન એહ બોલુ ખરું “હું બાગે મને બોજન નહિ કરું” ૧૩

રાગ રૂપા

લોકો! જી, કુચર કોઝમણા ! ભામણાં લેજી તારી માત.
તું તો બોલ નિ, બાલક બાદુઆ ! તુને બોલાવે વ્રધ તાત.
ચેલણુ ગુણુ ગાર્ધએ રે ! ૧

માહારા પુત્રનું વદન કોઝમણું-જણે સોલ કલાનો ચંદ.
તેજ તપે ત્રિભોવન તણું તેની ઉપમ ન આવે અહિ
ચેલણુ ગુણુ ગાર્ધએ રે ! ૨

શીર મુગટ મણિમાણેકજડોઃ મહિ કોમંખી મોલ.
તારી આંખડી કમલની પાંખડી. કુંડલ મઠર કાપોલ.
ચેલણુ ૦ ૩

ફૂલ ખરે મુખ બોલતાંઃ ચંદલાસમુ વાણી વિશાલ.
જયતિલક બાલ ભ્રગમદ તણું. કંઠે મણિમુગતાની માલ.
ચેલણુ ૦ ૪

અંગે ચંદન ચરચા બાવના, કનકાખંર રૂપ નિધાન.
ગંભીર નાલ. કટિ કંકણી. બલ અંગદ બાહુ અ જાણુ.
ચેલણુ ૦ ૫

પદ અંકુશ નેપુર. નખ મણિ. દલકતી ચાલ મરાલ.
દેહી દાતા પરમ શિરોમણિ. સકોમલ રૂદે દઆલ.
ચેલણુ ૦ ૬

હું પુત્રના ગુણુ કેમ વીસરું રે ! જે માહારા પ્રાણુ જીવન ?
નીત રમનો માહારે આંગણે, તેમ રમજો મારે મન.
ચેલણુ ૦ ૭

ઉગીને કેમ આયમો ? માહારા કુલના સુર
માહારા પુત્ર ! પરદેશિ કાંઠાં સમો ? કેમ આલંચો સાગર તોર ?
ચેલણુ ૦ ૮

મેં જાણું છું: રે'એ નહિ મુજ રાંક હાથે રતન.
તાપે શીત વણિ સમે નીત તાહારૂં કરતી જતન.
ચેલણ ૦ ૯

માહારા સુત ! કેમ જાશે એકલો ? આ સરગની વસમી વાટ.
માહારાં કૂટે ન લેખ્યન લાલચી. હર્ષિયા ! હજી રો' ન કાટ ?
ચેલણ ૦ ૧૦

પુત્ર જનમ સમૂં કાંઈ મુખ નથી, જેમ રણ વિપતને પાર.
હું અભાગણી માતાને ઉદરે તું મો આવીશ ગ્રીણ વાર.
ચેલણ ૦ ૧૧

ગચ્છો દોષક બંધારૂ કરી તૂટી મુજ મનની આશ.
માહારા મદિર સુના માલીઆ; તે પા જસો વીર । વનવાસ.
ચેલણ ૦ ૧૨

રાગ સારંગ

દુઃખ વહની દય દેહી બલે રે નવ પલ્લવ નવ હોએ
જેહેને વીતે, તે સેહે; લાઈ । મુખીઆ ન જણે કેએ.
ચેલણ ખાંડવા
તારૂ અમિત સરખૂં નામ. તું તો મચો કાહે, ગામ ?
ચેલણ ખાંડવા ૧

આગે પુત્ર હવા ધણા રે ! અધુના હશે અનેક.
અહિં ભુવન જોતાં નહિ રે ! માહારા ચેલણ તણે વિવેક.
ચેલણ ખાંડવા ૨

લજ્જા રહી માઆપની રે ! તે કાધૂં વચન પ્રમાણ,
અમઆગત મનોખવા તે ચિતે આપા પ્રાણ.
ચેલણ ખાંડવા ૩

“ શીશ ખંડી નવનીત કરું રે ! લેઈ કાધું સ્વઅંપાક,
હવે ઉઠો, પ્રભુજી ! બોજન કીજે મસ્તકનું મનોહર શાક. ”

ચેલણું ૪

શીશ ધૂણીને જોગી કેહે, રે ! “ જમતાં પડે વિચાર.
જોને વશ ઉછેદ યજ્ઞો, તેનો ભોમ ન ત્રીલે ભાર. ”

ચેલણું ૫

વિચારજો તાં, વંઝ ભલાં ! રે ? વંઝ ન સ્વર્ગો હોએ
તેના પૂરવેજી જોઈ પાછા ફરે રે ! તેની સૂધ ન પૂછે કાએ. ”

ચેલણું ૬

સુખ હારૂ મેસારનું રે ! નહિ હોએ. ગચ્છા સંતાન.
ધરમકરમનો મારગ ભાગોઃ પસુ પંખી તરુ સમાન. ”

ચેલણું ૭

શાહા શગાલ ધરણે ઢલો રે ! ચઢી ગઈ ગલે ગંઠ.
શ્વાસકાશ ઊડી ગયો. નહિ બોલે. ગદગદ કંઠ. ”

ચેલણું ૮

જી ચંગાઈ કેહે કંથને, રે ! “ ધર ધીરજ આણુ. શગાલ !
ઈશ્વર આશા પૂરશે. માહારા ઉદરમાંહાં બાલ. ”

ચેલણું ૯

જોગી વદે, “ કેમ જાણીએ પ્રતજ વિના અ પરમાણુ ? ”
પ્રેમદા કેહે, “ પ્રભુ ! પુત્ર હણો, તે આઉધ શીઝે આણુ. ”

ચેલણું ૧૦

ચીરી કાઢું પેટ ચડી રે કરી દદ મન વિશ્વાસ. ”
ચઉદ ભુવન ફૂલાહલ યજ્ઞો. તારે કાંપો ગિરિ કઈલાસ. ”

ચેલણું ૧૧

ખડગ ભીગામૂં. જઈ કર ઝાલોઃ પ્રગટા ઉમાઈશ
આન્ત ટલી. ભવનો લો ભાગો. જોગી નઃ હોએ ભુગદીશ રે !

ચેલણું ૧૨

રાગ ધવલ ધંનાશ્રી

શંભુ પધારા સુર મુનિ સાથે. હાથે ચેવણુ જાલ છ.
 અચલ ભગત ચાપી વર આપો ધરમદ્યાપ્રતિપાલ છ. ૧
 શાહ શગલ અંગાર્ધ ધાર્ધ જર્ધ લાગા ચિવને ચરણુ છ.
 "દીન દઆલ ! કિપાનિધિ ! ઓ અવિગત અચરણુચરણુ છ. " ૨
 સદાશિવ કેહે " ધન ધીરજ તમારૂં. ધન ધીર પુત્રની પ્રીતછ.
 મારા ચરણુ વિષે ચિત્ત રાખૂં : જાઓ સરવ અનિત છ. ૩
 અહિં ભોવનમાં જે મનવાંછિત, તે માગો વરદાન છ. "
 "સ્વામી વચને સીધ સંપૂરણુ મંપતિ રાંણુ સમાન છ. " ૪
 "ધૃમ્મર આગના ભંગ ન કીજે. સીધ ! દાતા ! " કહે ધૃશછ.
 "તો આ કાંતીપુરી કમજાલ વસાવો : સાંનિધસુર તેનીસછ. " ૫
 વિશ્વકર્મા તેડા ભુગદીશે. ધૃશ કેહે, " આંહાં આવો છ.
 આ કાંતી પુરી સદાશિવ સાંનિધ નવનિધ કરી વસાવો છ. " ૬
 અંતરિખ અમરાવતી સરખી જર્ધ કીધી તતખેવછ.
 વૈદ્યકી વરણુનિ વિસ્તારે જોઈ રીઝા શ્રી માહાદેવછ. ૭
 શાહા શગલ પુરીપ્રજા સંધાતે બેઠા પુષ્પ વેમાન છ.
 શંભુએ કર મહી સાંનિધ લીધાં : કીધાં આપ સમાન છ. ૮
 અદ્ભૂત ઝોછવ : દેવ કુંદુભિ : વરતો જોજેકાર છ.
 પૂજનાં ફલ પ્રતખ પામાં : સંગતિ વિશ્વાધાર છ. ૯
 એ અનુભવ રસ ગાતાં સૂણતાં ફલ* પાંચે જાએ ફાંસી છ.
 જીવનમુગત અમર મુનિ સરખા અંતે વર્ધકૃંવાસી છ. ૧૦
 મંવત ૧૬ સુ જાશીઓ, આખાડ હિજવલ પખજ,
 પતિપદા, રાનિવાર, મંખેપે પામી રથા પ્રતખજ. ૧૧
 શુધમાને આખાન કરૂં એ : વરણુવા વિખભારૂછ,
 સતગુરુ વૈશ્ણવ સંતકિપા એ કર જોડી કેહે કવિ કૃદજ. ૧૨

જાનીકુંત સગાલ ચરિત્ર

કડવું ૧

રાગ કેહારે

- શ્રી શકરસુત પ્રેમે પ્રણમુ જોહનું નામ મણેશ;
એકમનાં આદરે આરાધે પાંમે શુભ ઉપદેશ. ૧
- બ્રહ્મસુતા ભાવિં શુ ભજતાં કવિકલ મનનો કાપે;
કીપા કરિ તો માહા મૂરખને અવિચલ વાણી આપે ૨
- બોલો બુધ સદાશિવ સમરિ કરિ કલ્યાણુ તે કોડિ,
તેહ શીવનિ સ્નેહે નવિ સેવેં માનુષ મોટી જોડિ. ૩
- આદિ પુરુષ અવિનાશ ક્યાં ચરણકમલને ધ્યાઉં,
શુભર ભાષાઈ ગુણુ કર્ણના શુદ્ધિ પ્રમાણે ગાઉં. ૪
- રુપવત ને ચતુર વિવેકી અધિકારિ અનેક,
દાતા ચૈ હરે દુખ પરનું એવો નીપજે એક. ૫
- એક સમે નારદજી આવ્યા બ્રહ્માજીને પાસ,
કર જોડીને કરે વીનતી આનંદ ભરિ ઉદ્દાસ. ૬
- “દાન ખંડ માંહાં મોટાં મોટાં બોલ્યાં છિ બહુ દાન.
શીરોમણિ સધલામાં કહું છે, માને શ્રી ભગવાન ? ૭
- કરુણા કરી કહો તે મુજને માયું તમથી લહીઈ
પરીક્ષા પાખેં પ્રભુ હીરો હીતશું જો હાય ન ગ્રહીઈ ૮
- સાધન મર્વ યકી જે સારુ તે તાં કહો વીસ્તારી
‘હરિ મલવાની તમથી લહીઈ જે ધણું દૂકડી બારી.” ૯
- એહવાં પ્રજા અલોકીક ક્રોધાં નારદજી તેણી વાર,
ધણું પ્રસન થયા બ્રહ્માજી. ભાગ્ય તણે નહી પાર. ૧૦

કડવું ૨

રાગ રામઝો

શૃષ્ઠા બોધ્યા સુંધિ વચનજી, “કુંઞર, કહી તે મનાવું મનજી.
ગુણથી છાનું નહી માહરા તન જી. અતિશે ઉત્તમ એહ પ્રશ્નજી ૧
ઉથલો.

ઉત્તમ પ્રશ્ન કરું કુંઞર તિં વેદશાસ્ત્રનું માર.	
હરીકૃપા વિણ મનનિ નાવે નિમેષ એહ વિચાર.	૨
શિવપૂરાણે કયા, સુતાં છે સરસ મુંદર એક.	
અન દેવું ને ઈશ લગવા: વડા એહ વિવેક.	૩
શિવતણી જાંઠા કયા પૂજા કરે પ્રેમે કાવ,	
આઠે નવ ને ચાર ચિંત શું વલી ન સકે કાવ.	૪
ગંગા આદિ નદી સધલી તીર્થ પુલકર આદિ	
હયમેધાદિક જાગ ત્યાંહાં, જાંઠાં શિવકયા ઉલ્લાસ.	૫
પુત્ર પૌત્ર ને (આ)બૂપણ નેહે નમતી નારી	
અપલક્ષણ એકે નહી, જેણે પુણ્યા ત્રિપુરારિ.	૬
સુખ ધણું સંસાર માંહાં સૂત ભોગ છે જેહ	
પિહિલે ભવ શિવજી સંતાપ્યા નિશ્ચયે રાખી નેહ.	૭
સકલ ભારતતણું બૂપણ કરણ કરણરૂપ:	
અવસાનકાલે આવીને ઉભા ત્રીભોવનબૂપ,	૮
કરકમલમાં દહન કીધું: પુરી મનની આસ.	
સંસાર સુખ પૂરણ પામી સ્વર્ગે પૂરો વાસ.	૯
તે કરણકેરી કયા ઉત્તમ કવી જે નબ્બ કિહિવાવ,	
જાની સરખા જડમતિ શું ગુજરલાખા ગાવ ?	૧૦

કડવું ૩

રાગ ગોડી

કિહિ, નારદ “કોહો તે કયા: કરણ તણી ઉત્પત્ત સર્વંચા.
કાંહાં અવંતી દીધા દાંન ? કેહિ પિરિ પ્રસન ચૂંચા લગવાન ? ” ૧

બ્રહ્મ કહે, “ સુત, સાંભલિ ખરું: ચતુર કર્ણ વીસ્તરું,
 જેહે માંભલે પાત્યગ જાય દાતાનો મોટો મહિમાય ૨
 કુંતીબોજ જાલવનૂ નામ. કુંતા પુત્રી અતિ અભિરામ.
 દુર્વાસા આઘ્યા વિદ્યામ. આતુર્ગસ રહી(આ) શુભ હામ. ૩
 રામાર્ધ રુષિની સેવા કરી. પુત્રી કહી લડાવી ખરી.
 ‘ મયા કરી મુન્હે દીધુ માન. કુંતાને આપું વરદાન. ૪
 પુત્રી, આ મત્ર તમે ગ્રહો. અતીસ વીર્ય છે ધણું, લહો.
 રહી એકાત્યે સમરજો દેવ આવી ડહા રહેશે જેવ. ’ ૫
 વર આપી વલીયા ભૂદેવ. અગત્રા મંન્યે વિમાશું (હિવ).
 જાંચી મેડી ઉપરિ ચઢી. રવિ દીડા. સમરા એક ધડી. ૬
 પરીક્ષા કરવાને પ્રીત્યે જાણ્યો મંત્ર રવિ જાણી રીત્ય.
 ‘ માગ્ય, માગ્ય, ’ કિહિતા ધરા. આવી પશ્ચિની પાસિ દશા ૭
 લજ્જા પામિ અનિ કામિની. ઉપરાડી ચર્ધ ભામિની.
 ‘ હું શાંદાનિ મંજારો, નાગિ? ’ મૂર્ય પુછે વારોવારિ. ૮
 લજ્જાઈ તે નબ્બ બોલાય આદરું તેહ નુકલ ન થાઇ.
 સવિતાઈ આપું સંતાન. કુંતાજી તવ માગે માન. ૯
 ‘ કન્યા છું. કેહી પિરિ કરું? ધર્મ ન રહિ. ગર્ભ કયમ ધરું? ’
 ‘ હવડાં પ્રસવશે એ તંન. દુષ્ણ મ પામશે, મિહિલા, મંન્યિ. ’

કડનું ૪

ગાગા ગોડી દોહોરી

સવિતા સુત આપીને વલીયા. પ્રસવો તતક્ષણ બાલ:
 કુંડલ, કવચ, કમલદલ લોચન, હાથ ને પાગ પ્રવાલ. ૧
 માડી મુખ નરખી મોહ પામી. ચિંતાનો નહી પાર:
 ‘ આ કુંઅર હું કહી પરે રાખું? ધિક મારો અવતાર. ૨
 જેણે આપો તે રાખસે સસરા શ્રી જગજ્ઞાન.
 નિંધણે મરજાદા મોટી: પરણા ‘ વિના ’ સંતાન. ’ ૩

હાય ફેરવી હર્ષડિ ચાંપો નવલો દાલી નીર.
 નીસાસા મેહેલે મુખ જોતાં ધૂજે ઘણું શરીર. ૪
 'પુત્રપીડે માહારું' મન ક્યમ રિહે ? કાહો ને ક્યમ રિહિવાય ?
 મરો 'માત, જે પુત્ર વિભોગે પ્રાણુ રહે દેહ માદિ.' ૫
 પેટીમાં પોહાડો કુંઝર સમરી જગજીવન.
 અંગોઅંગે રક્ષા રૂડી કીધી જીજ્ઞાઈ કહી વચન : ૬
 'જેહને પ્રભુજી હોય પાધરા, ચઢે જેહને હાથિ,
 વિશ્વરૂપ ! વેગલા (મ) થાશે. સવિતા ! રિહેજો સાથ. ૭
 જલદેવી ! તું માત જગતની જગનાની સ્વરૂપ.
 સગણુ માટે તું સાંભલે હર્ષદ્દિ લહી અનૂપ.' ૮
 એમ કહી જલમાં મેહેલો વેહેતો, જાંઠાં પાંડવનો દેશ.
 સૂત સારથી દ્યોધનનો જલમાં કર્યો પ્રવેશ. ૯
 હરજીઈ હસ્તીનાપુર આણો. ચઢો ચતુરને હાથ.
 પેટી લેછ પ્રીયા કન્હિ આબો : 'હોડો વૈકુંઠનાથ.' ૧૦

કડવું ૫

રાગ નટ

ઉચ્છવ કીધા અતિ ધણા. હરખૂ આખું ગામ.
 શરીરે કવચ નિ કુંડલ. કરણુ રાખીઉં નામ. ૧
 જાતક સર્વ સંતોષીયા કુલના જે આચાર.
 કુંતાઈ કારણુ સણૂં, હર્ષ તણો નહી પાર. ૨
 વરશે જે વાધે નહી, દિન દિન ચોડો થાય.
 ચગિત રૂપ માહા મનોહર. ચોલા કહી નઅ જાય. ૩
 ચૌદ વિદ્યા, ચોસક કલા, બૃધરલકિત વિશેષ
 સ્વદેપ શીખવે આવડે. અવગુણુ ન મલે જોક. ૪
 સહસ્ર કરણુ કૃપા યજી છે સુવર્ણુનું દાન.
 પ્રથમ પ્રહર તે કરણુનો. યાચકને જહુ માન. ૫

માણિક મોતી રત્નતણી નિલ પ્રત્યે આપે રાસ.
 અવર કહીછે જાએ નહી, જે ગયો કરણની પાસ. ૬
 એક પાદ્મણ ભુખ્યો આવ્યો. આતુર માગે અજ.
 'જાઓ, ભુધિધિર પાસે, રખ્યજી.' કરજો કહું વચન ૭
 દેખાડુ એક આંગલી ધર્મરાનું ધામ;
 'સવાભાર સુવર્ણને હું આપું, જે એક હોઇ કામ. ૮
 પાદ્મણે જે ભોજન કરું પંચામ્રત બહુ પાક.
 આસ દીધી કર્ણને સરવ સ્વાદ શુભ શાક. ૯
 અંનદાન માંહિ, એકલો, નારદ, થયો વિભાગ.
 સ્વર્ગ વિષે સુખ પામીઓ. લક્ષ્મીવરે કર્યો લાગ. " ૧૦

કંકનું ૬

રાગ આશાવરી

નારદ કરે પ્રસંનજી: " પીતા, મનાવો મંનજી.
 અંનતુ દાન અતિ મોટું કહું રે ૧
 ઉથલા

મોટું દાન એક અંન કેરું, જેહ પુણ્ય તણો નહી પાર.
 વલતું કર્યું શું કરું તે કહોજી વીસ્તાર. ૨
 હેમ આપુ હર્ષશું તેહનું પ્રગટ ફલ, કહો, શું થયું ?
 અંનની, આંગલી ઉચી કીધે કારણ તે કયમ લહું ?" ૩

પદ્મા કહે, "ભણું પૂરું કુમાર, કહું વિવેક:
 અવની માંહિ અંન તોલે નાવે સાધન એક. ૪
 સો મણુ સોને પ્રાણ ન રહે અંન પાજે એક ધડી.
 અંન ને વલી ઉદકે કરી વાત છે, કુંઅર, વડી. ૫
 સંસાર માંહે સાર છે જે ઉદક ને જીભું અંન.
 જોલખા પાખૈ ભુર ચૈ ને ભમે છે બહુ જન. ૬
 અંનદાતા ને ઈશ બેમાં અંતર આણે જેહ,
 નારકી તે નિશ્ચે સહી; ન ચીરતા તાં તેહ. ૭

‘જમનારિથી જમાડનારો મોટો, કહે છે વેદ.
 અંધ નીરખ્યા વિના, કહ છું, કુંઝર ! કે ન જાણે ભેદ. ૮
 સુવર્ણને દાને કરી, સુત, કર્ણ ગઓ અમરાપુરી.
 સુવર્ણનાં બહુ સદન પામ્યો, હવિ મુલિ, કહ’ વિસ્તરી. ૯
 આસન, ભોજન, શયન, શળ્યા, હેમના અંબાર.
 કુધા લાગી ધણું પીડે. દુઃખનો નહી પાર. ૧૦
 કણુ કહે, ‘કરુણા કરીને આહાર આપો, દેવ.
 અમર ઓણી પેરે ઉચરે, સાંભલ ને, તતખેવ. ૧૧

કડવું ૭

રાગ આશાવરી

‘સાંભલ, કર્ણ ! કહ’ ખરું, એક ભેદ કલાથી દુખ કરું.
 વીરતરું પુણ્ય પ્રભાવ તાહરો, રે ! ૧

ઉથલે

પુણ્ય પ્રભાવ કહ’ કર્ણ ! તાહરો, કુધા જાપ જેઠ,
 તિલ તાપ દાસે તંત તણો નિ પુષ્ટ પામે દેહ. ૨
 અનદાતાનું આંગણું આંગલી દેખાડું આપ.
 આંગલી મુખમાં ધરી. પછે જુઠે પુણ્ય પ્રતાપ. ૩
 કહ’ માન્યું કર્ણે ત્યાંહાં રે આંગલી મુખમાં ધરી.
 પેટ પુરણુ ભરું પંચામૃતે. કુધા સધલી તે હરી. ૪
 આહાર કેરી ઈજા થાએ, આંગલી મુખમાં ધરી.
 ખટ રસ પુરણુ સ્વાદ પામે દુખ સધલું વિસરી. ૫
 કર્ણ કહે, ‘અવતાર આપો. હ’ મૃત્યુલોકે અવતરું
 દયા કીજે દેવ મુજને. દાન અન તણું કરું.’ ૬
 ‘અપાર, ભાઈ ! કહ’, અતી ભલું, જે ઈચ્છા ચે છે એહ.
 સસ પુરીમાં* પાંચમી કાંતિ કાઢાવે જેઠ, ૭

* ધયોપ્યા મયુર માયા કાશી કાચ્ચિરવંતિકા ।

પુરી દ્વારાવતી ચૈવ સતૈતા મોહદાયિકાઃ ॥

૧મી જુઓ પૃ. ૮૯, કડી ૪.

સકલ ગુણ મંપૂર્ણ છે એક સુભગ સાદા ગોપાલ.
 જસવતી નામે નારી તેહની તેહની શુદ્ધ વંશ વીસાલ. ૬
 સગાલ સાદા તેહ પામેઃ કુંઞર ચે ને અવતરે.
 ચગાવતી શુભ નામે નારી, પુત્ર, પ્રેમે શું વરે. ૮
 ચેલછઓ એક ચતુર કુંઞર ઉદરે તેહને આવશે.
 કાર્ય ઉત્તમ ધણાં કરશે. અમરને મન્ય ભાવશે. ૧૦
 અન આપી કીર્ત્ય આપી વલી વહેલા આવળે.
 સત્યવત ને વિવંકી મહીતલ માંહે કાઢાવળે. ૧૧

કડવું ૮

રાગ ધન્યાઓ

ધજા કહે, “નારદ! સુષ્ટિ સાચું, સુત, સગાલ ચરિત્ર.
 સમપુરીમાં કાંતિ નામે નગરી પરમ પવિત્ર. ૧
 સિદ્ધેશ્વરનું ચાનક મોટું. શિવલક્ષ્મી સહ લોક.
 વર્ણાશ્રમ પાળે અતિ પ્રેમે. સ્વમ વિષે નહી શોક. ૨
 પુત્ર પીતાની આચાર્ય ચાલે. પતિવ્રતા સરવે નારી.
 લોભ રહીત લખ્યણ શુભ સહ માંહાં. અનૃત્ય વિષે અવિકારી. ૩
 ઉજવ ધણે નગર નીત્ય. રાજે અમરપુરી સું એહ.
 માંહોમાંહે મલતું સગપણ. કહીએ ન ધટે નેહ. ૪
 અસત્યવાદી એક ન દીસે આખા નગર મુઝાર.
 કપટ તણી કથા કેહેને ન મલે. સાધ સહ નરનારિ. ૫
 કષ્ટ પડે કરુણા નવ છોડે, તે સત્ય સુખીઆ પ્રાણી.
 દુખાણે દુલાણે ન વહે મર્મવચન મુખ વાણી. ૬
 —એવી અનોપમ નગરી મધ્યે વસે સેક ગોપાલ.
 જસવતી જાયા તેહને ઘેરે. વાણી વેદ રસાલ. ૭
 તેહની કુખે કર્ણ કુંઞર ચે અવતરે સુવિશાલ
 અંન આપવા અમરાપુરીથી નામે એજ સગાલ. ૮

ચંગાવતિ ચતુરાને પરણેા નરનારીમાં નેહ.
એક જીવ અંતરગત જોતાં. જુગમાં દીસે બેહ. ૯
'આપ, આપ.' વણુ અક્ષર બીજો મરમૈ કહને ના ન લાખે
નંચેા નરનારિ વીસારેા. 'નથી'. વાક્ય નવિ દાખે. ૧૦

કડવું ૯

રાગ મેવાડા

જાન્યકને જુકતે દે માન. આપે અંન અવારી દાન.
વેષ વિવિધ પિરિના જે આવે, આપે આહાર જોહને જે ભાવે. ૧
પદ્મની પ્રીતે પગ પખાલિ. હવે આંસુ ઢાલે.
આઘ પુરુષ અંતર લહી પ્રીસે. જાન્યક જમતાં હધડું દીસે. ૨
નાનાવિધી નિખળવે પાક, શુભ સામગ્રી શું બહુ શાક.
આદર જીભે શું કહીએ, જે કાઠિ જીભે લેખા ન લહીએ? ૩
ઈશ લજે ને આપે અંન માન થકી અલગ્ય કરી મન.
એહ બે પોહોરની જાહોડિ જાણિ અતિ મીઠી મુખ જોલે વાણી, ૪
ચપલ ભાવ લહી લક્ષ્મીનો સાહ સગાવ અંતર અતિ બીહીનો.
'જે ખરચું તે ગઠિ ખાંધું. રામા, આપો કારુ રાંધું. ૫
રખે કાહોને (કહો) નાકાર: ક્ષણ એકમાં બપોસે બપહાર,
ત્યાહારે તિલ એક આપું નવ જાન્ય. કામિની, ખરોખર કસો ચાઅ.' ૬
નરનારી નીશ્ચે ઇમ લાખે. અભિલાખ અતિ ઉત્તમ રાખે:
'આપણે ઘેર આપ્યા કૈલાસ કે લક્ષ્મીવર લીલવીલાસ. ૭
ચરણ પખાલી જલ શિર ધરે, તો જન્મ મરણ કેરો ભય હરિ.
જ્યપિ કૃપા કરી ધન આપે, અવિચલ રખ્ય કરીને ચાપે, ૮
તો, પ્રીયજી, સહને સંતોખેા. પંચામૃત શું પ્રીત્યે પોખો,
'આપ' શરીરુ' ઉત્તમ એક આપમાને નહી, એહ વિવેક, ૯
આણા વિણ અક્ષત ન અપાય હું આપું છું લહે મન માહે
પ્રણુજી તો પીયે ને પાવ. જાની શું જસ બીજે ગાય? ૧૦

કડવું ૧૦

રાગ મેવાડા

નરનારી એક ચિત્તે અજ આપે મેહલી મન અહંકાર.
 નારદ ! કિહિ હેમ રથથી રૂઝ અંનદાન એક માર. ૧
 'વલી પધારજો.' વાણી બોલે. 'હમ્મડે હર્ષ ન માય. નાં ૨
 ધણા દિવસ એ વિધ અન આપું ઉખાણો છે એકઃ
 વેલા ફરતા વાર ન લાગે. વેહતો જાય વિવેક. નાં ૩
 ત્રણ વરસ વર્ષા નવિ પુઠો. પડીઉં પ્રોઠ દુકાલ. નાં
 પ્રાણનાથ પ્રેમદાઈ છંડ્યા. રામાઈ રોતાં મેહેડ્યાં બાલ. નાં ૪
 સુભગ સુંદરી નથી મેહલી સ્વામીએ સેવક કાડે
 'અંન, અંન. સદુ કરતાં હોડે. ખરું કહિણુ, સિ ખોડે ? નાં ૫
 મંત્ર જંત્ર સાધન સેવા અનનો આધાર નાં
 વર્ણાશ્રમ વિહિનો ગયો મર્વે, જાહારિ વંઠી વાહાર. નાં ૬
 સગપણુ સર્વ યજ્ઞ સાંસતૂં તિલ એક ન રહી ટેક. નાં
 વસ્તુ માત્ર વેરીથી વાંકી એક અંજ વિના રેક. નાં ૭
 પ્રાણી માત્ર પરિખા જાણીઃ મોટો અતિ મહિમાય.
 જીવ તાણું ઔપધ આહાર વિના ન રિહેવાય. નાં ૮
 આખી પૃથવીનું ધન સર્વે એક અંજ તા હોસે.
 ધન્ય નરનારી જે આપે અંન ગ્રાસે. નાં ૯
 અજને આહાર કરી જાણે છે તેહ, પુઝને કહું નેહ. નાં
 બ્રહ્મરૂપ તે તો ન જાણે, વમત્ય કહી હું વેદ. નાં ૧૦

કડવું ૧૧

રાગ સામેરી

સુણિ, નારદ ! કિહે ધાતા, સુતનો રનેહ (ન) જોષ માતા.
 ન ગણા પ્રીય પ્રજુ બ્રાતા વેલા એ અદ્ભૂત, આતા ! ૧

ઉથલો

વાંકી વેલા અદ્ભુત, આતા ! પ્રાણુ પણ એક નવિ રિદિ.
તે અંતનું શું ગણું ! મૂરખ માનવ મુખે ધ્રમ કહે. ૨
કહિયુ વેલા કાંતિ નગરી ખોડે લાગી ખલભલી.
મોટા માઝન ધનદ કેરી ટેક તે વેલાં ટલી. ૩

સદાશિવ કહે, 'સુણિ, કામિની, કાંતિ નગરી વિખે.
પીડા પામે ધણા પ્રાણી, વામા, એક વર્ષા પખે. ૪
સગાલસા એક દાસ માહરો મત્ય તે ચૂકા નથી.
જી ભર્તાર તણી ભવાઈ, કામિની, શુ કલીષ કથી ?' ૫
શિવા કહે, શિવજી, દેખાડો. 'બૂખ્યો.' કથી ત્યાંહાં પરવરો.
આસ એક મુખમાં ધરીને દૂખ સવલું છ હરો.' ૬
શિવ શિવા સાથે સુકૃત યોગે દુર્જલ અતિ દેહિ કરી.
વસ્ત્ર ફાટે દિન ઘાટે વાણી એહવી ઉચરી: ૭
'આ નગર મધ્યે આગ્યા પુકે આહાર કરવા આખડી.
સુધાયે તાં માન એહના ન થોભે એકે ધડી. ૮
દીવસ આખો ટલવલ્યાં; સખદ કેા નવ્ય સાંભલે.
ખે પ્રહરથી તાં જામિની ગર્ધ; આસ એક અન્ન નવ્ય મલે.' ૯
મગાલ સાહા કહે 'સુણો, નારી, બીશૂક ખે બૂખા ધણુ.
અન્ન એહને ન પાવ તો સત્ય સહી ગયું આપણુ.' ૧૦

કડવું ૧૨

'સ્વામી, અજ નથી એક દાણો. નગરમાં કિદિને ન મલે, જાણો.
આ (છિ) જમવાની (એક) યાત, જેણે જમતા માહ ગોપાત. ૧
કો ધનંદને ઘેર નાખો સેર અજ માટિ અડાણી નાખો:
એહ આખી યાત તમારી મૂલ આપે યાને અમારી.' ૨
માહા યાત ગ્રહીને જાય. દર્ષડા મહિ શોય ન માય.
'શ્રી મહાદેવજી મોકલજો અંજ. આપે દોહોલું ટલજો.' ૩

પ્રભુ યથા વ્યાપારી 'શેર અન્ન લો ચાલ અમારી'
 દીધું સગાલે સત્ય વચનઃ 'હુ છુ દામ તમારો લો અન્ન' ૪
 પાન મા'મૂલ્યનૂ રાખ્યું, માહે સત્ય વચન જાહેરે લાખ્યું
 ત્યાહે ઈરો ઉભા આપૂ અન્ન માદા ગલિઆપતિ યથા તે મન્ન ૫

પ્રેમદાએ પાક નીપાયો ઢાઢી સોધતા હીરો લાખ્યો
 બિશુકને કીધો માદ મનિ આણી અતિ આદ્દાદ ૬
 એ પ્રેમે બેહના પાગ પખાલા તાપ વિધિવિધિના ટાપ્યા
 'માહરા ભાગ્ય તણો નહી પાર ઘેગિ આવ્યા વિશ્વાધાર' ૭
 ત્યાહો બીશુકને ભોજન કીધુ, કામ માદા સગાવનૂ મિધુ,
 તુઠા શ્રી અવિનાશ મન દીધિ અતિ આમ ૮
 અમુટ હજો લગાર જહં કરતા સત્કાર,
 શિવ પુરો આમ દદ રહિજો વિશ્વાસ' ૯
 મ કહી વલા કૈલામ શીત રહી તે મહૂ કો પાસે
 મોટો (જ્યાહારે) પ્રાતકાલ, વેગિ દીસે ઝાકડમાલ ૧૦

દડવૂ ૧૩

રાગ માઝ

નારી નીદ્રાયા જાગિ, રિધી નીરખી અતિ આશ્રજ લાગિ ૧
 હા સગાલ કિહિ, 'સુષ્ણિ રે નારિ ! કિહે, સુ દષ્ટ પડે છે તાહારિ !' ૨
 અષ્ટ સિધ, નવ નીધ લેખુ હ પૂર્ણ કૃપા પ્રભુજની દેખુ ૩
 આપણે ઘેર આવ્યા અવિનાશિ પાર્વતી પતિ લીલવિલાસ ૪
 પાત્ર તણો પ્રભુ કીધો પગસો શીવ કરતા શાહનો છિ અરસો ' ૫
 સોનારૂપામય ઘર દીસે નારી નીરખે હૈહુ હીસે ૬
 ' સુલગ યથો શિવ શિવા પધારા કબ્દ સકલ કાતીના વાર્ગ ૭
 આપાનૂ ફલ એહપૂ જાણી સુંદરી પ્રીત્યે રત્નામી કહે વાણી ૮
 ' નારી, કહેને ના નખ્ય કહીએ પગની, પ્રભુજનૂ બે લહીએ ૯
 કૃપા વિના હારિ કો નાવે પોતે કરે, નામ કો કાઢાવે,' ૧૦

કડવું ૧૪

રાગ મારુ

નીગજલ દેશ જાંઘાં સાહ જણે, ત્યાહા જલ કેરો કામ	
નદી નદ ને કુપ કુપીકા વાડી વૃક્ષ આરામ	૧
ધર્મ તણી સાના સમગવે આપે અવારી દાન	
કાષ્ટએ રૂપ કડીને આવે જણે શ્રી ભગવાન,	૨
પેહિરે ઝોઢે, ખરચ ખાપ આપે આનંદ અમ	
અસમે સમે પ્રાર્થના કરતા કહીઈ ન ધટે રગ	૩
નાંહાના મોટા નમ્ર માંહો અન તણા અંનાર	
વાણાતર વ્યાપારે મેલ્યા માડયા શત્રુકર	૪
વાટે વૃક્ષ ધણા રોપાન્યા, સગલ શભા અનેક	
વીસામા ને વાન્ય વાવડી કાયા કરિ વિવેક	૫
વાડી વાટ વિષ વોલાવા રાખ્યા ખરચી દામ	
ભાગ્યવાન આપે ભૂમડલ સાહા સગાલનું નામ	૬
અગાવળી અતુર નરનારી જોતા જુગતિ જોડિ	
ચેલેઆ નામે એક કુચર આપો શ્રી રણછોડ	૭
રમતા જમતા કોષે રોષે જૂવૂ નહી વચન	
ધણૂ મધુર મુખથી ભાષે તેથી કામલ મન	૮
પગ પીડા તિ પીડા માને, નીચદીન એદ વ્યાપાર	
સકલ શાસ્ત્રનું સાર લલિસે કરવો પરઉપગાર	૯
પ્રીત્ય પરતે પ્રભુ બોલ્યા 'કાતિ નગરીએ જાઉં',	
જય પાડૂ, જાના ગ્હી જોજો અતિથ્ય અટપટો ચાઉં'	૧૦

કડવું ૧૫

રાગ ગોડી ડમણી

શીવજી ॥ ઇંદ્રસુ ભાષે ખેવ

તતસુષુ આગે મધવાદેવ શિવજી કિહિ તે હું કરું અ ૧

‘કાંતિ નગરીએ ઐશ્વર્ય સગાલ.’

ઉગ્ર સાયવે અતિથ્ય કાલ. આપ્યા વિના અંન નાય જમેષ્ઠ. ૨
અતિથ્યને આપીને પ્રાંસે.

પાણી ન પીયે તેહ વરાંસે. પ્રપંચ કરી હલ પાડીએ અ, ૩
જન્મ કેા અતિથ્ય નાવે દારે.

તે વિધુ પીશે સાહા કયમ વારિ? જલવિધુ જીવી નવ્ય સકે અ. ૪
સાંભલ, મધવા માહરી વાણી.

સાત દિવસ વરસો શુભ પાણી, હાલી આલી કેા નવ્ય સકે અ. ૫
‘હોહો તો કાંતિખંડ ટાલી મેલું. હું સેવક શિવ તણો એ. ૬

ઝડ માંડી, જાળું બહુ વારિ.

હાણું આવી કેા ન સકે બાહારિ. ધીજીં ધરે સાહા કાંદાં લગે અ? ૭
વરવાને વાસવ કહે વાણી :

સાત દિવસ વરસો શુભ પાણી, ડગલું કેા નૈ નવ્ય સકે અ. ૮
કિહે મુંદરી, ‘સાંભલ, પીઉ માહરા.

ભૂખ્યે પ્રાણ ન થોભે માહરા. અતિથ્યનો ઉચ્ચમ કરો એ.’ ૧૦

કડવું ૧૬

રાગ રામશ્રી

જેતમાંન સંધન સાતે શીથીલ થઈ સાહા કેરી દેહી.

અતિથ્ય કેા આવે નહી. કીજે પેર કેહી? ૧

‘શિવજી, સત્ય રાખો તમો. માહારો શો વારો?

સેવક કહી કર શિર ધરો તે કાં સારો?’ ૨

‘શિવજી, નરનારી બેહુ ટલવલે ભૂખ્યાં ને તરસાં.

ચરણ તમારા ચિતશું પંચાનન પરશાં.’ ૩

મધવાને મહાદેવજી, દેખાડે છે દાસ:

સત્ય નહી ચૂકે સાંકડે, સાચો એ વિશ્વાસ. ૪

શિવજી સાચી પ્રતે સાચું કહું 'ધૈર્જ' નો એહનું
 અતિથે અદ્ભુત નહું મન નીરખી બેહનું ' શિવજી ૫
 એમ કહી અતિથ્ય યયા શિવાવયે સુતા
 આનિ પુરુષ ઉમાપતિ યદિને અવધૂત શિવજી
 દર્શન શિવનું મન ધરી સાહજી ત્યાહા આળ્યા,
 અપૂરવ અવલોકતા મન્ય રૂડા ભાળ્યા શિવજી
 સાહા સમાજ અતિ કરમરી નો ચરણે લાગો
 'ભૂખ્યા દોસો છે ઘણું કાઈ બોળન માગો ' શિવજી
 'માહજી, નહી આપી સકો માહારે મન્ય ગમતું
 ધણા દીવસનો લાઘણો મન ન રહે ભમતું શિવજી
 આમિયતી ઇજા યદિ તે કાય નવ્ય આપે.
 કોમલ કાયા નગ તણી કો કેહી વીધ કાપે ' ૧

કડવું ૧૭

રાગ વરાહી

વચન સણી સાહજી ઉચરે, મનોહારિ મન માથે કરે.
 'પચામૃત, પ્રજી, પ્રીતું' અન ને ને વસ્તુ વિષે, પ્રજી, મન ૧
 કૃપા કરી પધારો ઘેર પાક રચાવુ નાંદાના પેર.
 પચ મામ આવીને ભરો તો મુજને કૃતારય કરો ૨
 વલતો અતિથિ બોલે વાણી, 'ફેકટ માહા શી તાણાતાણી ?
 નરમાસ કોણે નવ્ય અપાય, ક્ષૂધા માહારી કેહી પેરિં જાય ? ૩
 'કામલ', માહજી કહે, 'શરીર આ છે' આપુ કીજે આહાર ?
 'સુષ્ક માસ માહે રવાદ ન હોય, આપો; કીજે કિમ આહાર ? ૪
 મીઠું કોમલ કાયા તણુ આપો, તો ઇધુ છું ઘણું '
 'પાય વરસનો છે ઘેર બાહ્ય લધુ શરીર શુભ લહો રમાત ૫
 અતિથ્ય, ઉઠો ઉઘમ કરી ' સાહા મત્ત વાણી ઉચરી
 કરમાણે મુખ મહોત જાય: 'ધીર્વ' રાખજો શ્રી શિવનાય. ૬

ખલ, રૂપભાંગદ, નવ શરખા આપદાઈ અંગ ન મોડું
નિલ એક સત્ જાતે સખલ તે વેલા ત્રયોડું.

કોમલ૦

૭

સુત, દારા, ધન, જૂવન સગવે પ્રાણુ થકી તે અત્યુ
એવધું સુત માગલીએ સ્વામી નીમીષ ન, કીજી અત્યુ.

કોમલ૦

૮

એવધઆનુ ચિત્ત ચલાના રૂપ અલોકીક આવે.
‘નાશી જા, નાદાનડીઆ, અહીધી. માર્યો’ કહી બીદાવે.

કોમલ૦

૯

‘આ જો, ખડગ લેઈને ઉભો છે, કુઅર, તાદારા તાત
હવડાં સાદારો જા રે નાશી’. ધણુ કરી કહી વાત

કોમલ૦

૧૧

એવધએ ચિત્ત સાથે જોડે, ‘માદારો પીતા ક્યમ મારે ?
ધય આઠા ધમ હોય તો અર્ધ આપણો સારે’

કોમલ૦

૧૧

કંડવુ ૧૯

રાગ વીરહી

વાકી વાન શ્રવણે મુખીને સુત આગ્યો પીતાને પાશ

હીડી ચિતાએ આવડે રે, એડે મુખે મેહલે નિશ્વાસ રે.

૧

કુઅર કાઈ લેદતો નથી રે માદારો એવધડો આગ્યો ધેર

ઉજમ ખેશી હિયરે રે : ‘પીતાજી, આ શી પિર રે ? કુઅર૦

૨

મુખ કરમાણુ કાં, માવડી રે ? આવડી શે છે દાઝ રે ?

શી ચિવજીને સંભારીએ રે તે કરે કૃપા નીરધાર ? કુઅર૦

૩

સાદા સગાવ હિયરે રે, વીરા, વડી વાહાર રે

આ અતિથ્ય તાદારા અંગનો રે કરવા મહે છે આદાર રે કુઅર૦

૪

પુણ્ય હોય જો પૂર્વનુ રે આવે અતિથ્યને કાજ રે

અંગ વિહારીને આપીએ રે નહી લાગે કુવ લાજ રે કુઅર૦

૫

અથીર છે આ દેહડી રે; ધીર છે પરઉપમાર રે.
 પાણી તળે પપોટડો રે, વ્યભુસે કાણુ, નહી વાર રે.' કુંઅર૦ ૬
 અમર રહા અંતર જૂએ રે: 'ત્રાહ, ત્રાહ, જમદીસ રે,
 આ કુંઅરનું શીર પડે રે પીતા છેદસે શીસ રે.' કુંઅર૦ ૭
 અતિથ ધણુ થાય આકલો રે: 'મુખ ચકી કહો નાકાર રે,
 જામ ગયે હું જમું નહી રે, શીમ મ લાવો વાર રે. કુંઅર૦ ૮
 તૃણ માત્ર ટળકું પડે રે, બે માંહેં બે રૂએ એક રે,
 તો બોજન લાવે નહી રે, રાખ્યો રહે વિવેક રે. કુંઅર૦ ૯
 તો હત્યા ઘુમ બેહને રે, બે ધૂળડશો મન રે.
 સુત મારી ખાંડી રાધવો, એહવું સાચું છો વચન રે.' ૧૦

કકલૂં ૨૦

રાગ રામઘી

પક્ષા કહે, "સૂર્ય, સુત, બેદજ, નરનારીએ મન આપ્યો બેદજ.
 સત્ય વડૂ છે લાખે વેદજ, આણો, સુત, નહિ નિરવેદજ. ૧

ઢાલ

નિરવેદ ન નરનારીએ આપ્યો, અસત્ય એહ મંસાર.
 સુત, મીતા, પ્રિયતમ, પ્રેમદા, એહ માયાનો વિસ્તાર. ૨
 સત કુંઅર જાતે સત્ય મૂકે, મૂખ મોટો એહ.
 કુંઅર એહને આહાર આપી છાંડીસુ તતક્ષણ દેહ. ૩
 ચતુરવર ચેત્રપ્રઉ બોલો મન રાખી ધીર:
 'અર્થે આવે અતિથને, તો સફલ થાય સરીર. ૪
 મીઠાં કીજે મોહન મુખને.' સુણિ બોલી માત.
 'ધન્ય એહ વચનને.' તિલક કરી કહે તાત: ૫
 'પંચગવે પખાલીએ, માહરા પુત્ર, આપ દેહ,
 મંભારો શ્રી સદાશિવને અંતર આણી નેહ. ૬

ખડગ કર માહે મહં. કુંઞરને કીધો પ્રહાર,
 ચેલર્પઆના મુખ ચકી નીસરું તેણી વાર: ૭
 'પ્રાહાર વાગે પુષ્પ સરખા. શિવ નામનો પ્રતાપ;
 નામ લેતો વારીછ. મારીછ મર્મે આપ.' ૮
 મસ્તક લેઈને માતાજીએ નસાડું તેણી વાર.
 શરીર સતતું વિદારું, અતિથ પામે આહાર. ૯
 અતિથ કહે, 'એહ શીસને ધરો ઉખલા માહે.
 ખાંડણુ ગાઉ ખરી પ્રીત્યે.' ત્રિદશપતિ કહે, 'નાહિ'.

કડવું ૨૧

રાગ કેહારો દેશાખ

શીસ સોદામણું સુત તણુઉ ખાંડીએ,
 રાંધણુ માંડીએ. રૂડા રામજી રે, હાં રે ।
 હાથ ઉંચો કરિ, હઈડું ન ફટે રે,
 ગાટે વિધાતાએ જે ધડું. હાં રે રૂડાં
 ઉઠરિ વશા પછી એક દન રે
 મન માહરું ન ઉવેખાઉં રે, હાં
 ટાડું, ઉન્હું, ખારું, મોહું અન રે
 તન, પ્રેમે નબ્બ પેખાઉં રે, હો
 લક્ષણવંતા લાડકા પુત્ર રે !
 સુત તાહારું સખડું મુખ રે
 જોખમા દેવા આખા વિશ્વમાં રે
 સ્વર્ગ પાતાલે હું જો ભમું રે.
 પાંચ વરસનો પુત્ર તું બાલ રે.
 કાલ પાખે કલા આવડી રે, હાં
 વજ્ર ચકી આકરું માહારું મન રે :
 તન પડે જીવે માવડી રે, હાં

ઢોટ પડા પછી ના નીરતી રે,
 અતિ સંસાર સહ વખાણુતો રે, હાં
 આંખડી આંજતાં આકલો યાતો રે;
 જાતો બાપકેં શ્રીહરાવતો રે.
 મુશલ ખડગના પ્રાહાર લે કયમ ખમા રે ?
 મુખ યજી હિયરો મા'ભાખ્ય રે, હાં
 કિલિલિં કોરી ખલકતી ખેલ રે,
 ગેલ કરતો કુંઞર આવતો રે, હાં
 ભૂખડી પાખે આપતી સૂખડી રે,
 ભાવ રાખી મન ભાવતો રે, હાં
 ખાંડણું ખાંડતાં નાશિદા નીરમલી રે,
 દાંત દાડમકલી દીપતા રે, હાં
 માવડી તાહારા પ્રાણ નીચારે રે,
 શુભ તાહારા જૂગ છપતા રે, હાં
 આતા, આંખડી કમલની પાંખડી રે,
 ખાંડી મુશલ પ્રાહાર વાગતા રે, હાં
 કહું નહી, કોણ હિ રૂપ રે,
 અકલ સ્વરૂપ આહાર માગે રે, હાં
 હિં, કુંઞર, વૃં આલસ મોડી રે.
 કર બે જોડી મા તાહારી કરગરે, હાં
 ભાણે ભૂખ્યો બેઠો તાહરો તાત રે.

માત તાહારી આસ કયમ જરે ? હાં

કડવું ૨૨

રાગ કાલેરો

નરનારીએ ખાંડણું ખાંડી પકવ કરી પૂતનું અંગ,
 અતિથને આસન શુભ માંડે, રંગેક ન ઘટયો મુખનો રંગ. ૧

પાગ પખાલી પૂજા કીધી, ચરણોદક લેઈ મેઢહું શીસ,
 પાત્રે પૂજનું આમીષ પ્રીયું, 'નહી જમું.' કહી ધૂણું શીસ. ૨
 'અપુત્રીઆને આશ્રમ આવી ઉદક અંન લે જો કાય,
 માહા પાતીક તે પ્રાર્થકને, શુભ ગતિ સ્વપન નખ્ય ખેમ હોય. ૩
 એમ કહી અતિથ થયો ઉભો, ચંગાવતી ચતુર એક નારિ:
 'પ્રભુ, પત્ર થોભો. પુત્ર દેખાડું.' માહા સમ કરે બહુ મનુહાર.
 છાંતી નૈ છૂરી કા લેઈ આવી, આ ઉદર વીધે છે અદ્ભૂત બાલ.
 વિદારી વેગે દેખાડું. પ્રભુ, વહી જાએ અતિથ્યકાલ.
 અમર સર્વે છદ્ર, ઇંદ્રાણી, લક્ષ્મીપતિ ને ઉમયાપતિ દેવ,
 નારદ! તાહારી માતૃ સહીત હું જોવા આળ્યો, સુષ્ટિ, કહું ખેવ,
 નાખે છૂરી ઉદર ઉપરિ જમ, ઝમકે શું ગાલ્યો હાથ.
 'માગ.' મહાદેવજી ઉચરે. 'ધન્ય, ધન્ય.' કહે મુરે સહ સાથ.
 ધમધમ ધુધરડી પગે વાજે, સુત આવી વજ્રગો માને કેક,
 સાહા મગાલ તણુ મદ શોભે, જાણે એ શું સાચું વૈકુંઠ !
 દેવકુંડુબી અતિ ધન ગાળે, કુસમવૃષ્ટિ કૌતક બહુ થાય.
 અમર તણી અપહરા નાચે, શુણુ સગાલના શ્રીમુખે માય.
 ધસા કહે, 'અમરાપુરી આપું; કહે' તો આપું કૈલાસ;
 મગાલપુરી કરું સ્વર્ગમાં; કે આપુ હરીચરો વાસ !'

કડવું ૨૩

રાગ વેલાવર

નગરજન સહ જોવા આજ્યા. વર્ષો જોજેકાર.
 માતપીતાને સુત મલો, રનેહ પ્રાણુનો આધાર. ૧
 ચંગાવતિ, ને ચેક્ષ્મીઓ, સગાલે જોડયા હાથ.
 સાહાજી, તમને શિવ ધરે કહે કૈલાસનો નાથ. ૨
 'ચરણ ચતુરભુજજી તણું આપીએ, અવિનાશ.
 કે સેવા કરવા સ્વામીની રાખીધ પ્રભુ પાશ. ૩

વલતા શિવ એમ હિયરે, 'સુકર્મનાં ફલ એહ,
 લલી રીતે ભોગવે અંતર આણી નેહ.' ૪
 વર આપી વલ્યા પ્રબુછ. 'પોહોયને મનની આસ.
 ખરીવાર તાહારો સર્વેશુ પામીશ વૈકુંઠ વાસ.' ૫

રાગ દેશાખ

સંવત સતર સેહે અઠોતરો, ફાલ્ગુન માસ અનુઆલડો ખરો,
 દુખ હરે દશમી રવિવાર, કયા પૂર્ણ થૈ શુભ સાર.
 શિવપુરાણ તપ્તી કયા સગાલ ચરિત્ર જાણો સર્વથા.
 એકમનાં જે સાલસે, ચોરાસીના ફેરા ટલે.
 ગર્વ તજીને જે કો ગાય, સહસ્ર ધેનુ આપે ફલ યાય
 તે ફલ પામે, નહી મંદેહ. ઘણું ઘણું વલી કહું છું તેહ.
 તાન તાલ ને કવિનો ધર્મ લધુગુરુ શુણ ન લહું એહ મર્મ
 ઘણું જોખકું બાલક વદે; પંડીત આનંદ પામે રદે.
 કોકો પ્રશ્નને રચી જમ મોટા કવિ મનંદલ હોષ ત્યમ
 કિહિ જાની, સમરથ જગદીસ કરુણાનીધ્યને નામી શીસ.

ચોપાઈ

ત્રણ સહે તાં ત્રીમઃ સગાલને કરુણા કરી ઈશ.
 જાની એલે આલપંપાલ કૃપા કરી કૈલાસ જૂપાલ.

નાકરકૃત સગાળપુરી ૧.

કંઠ પૂં

વિરાડી ચૂપઈ

- ગરુઆ ગણપતિ લાગૂ પાછ, રાજકાજ પ્રથમિ વિનાહિ
ખલાની બેગી ચરસતી । મયા કરુ, મા । હ દુર્ભતિ ૧
- સાંભલૂ તે કુહ કેલવી સગાળપુરીની ઉતપત નવી
કુતાતણી કૂખિ અવતરુ, એહેવુ દાનેસરી નવિ હવુ ૨
- સૂરા માહ બલુ તે સૂર વહલુ વાધિ સાગર પૂર
પિહિલિ પિગિ કરે વિખાણુ, ધનુર્વિદ્યાનુ તેહ મુગથુ ૩
- પૃથ્વી પડી ન મેલિ માણુ દમ જોગન તે પરખૂ પ્રમાણુ
આગિ અગજનના રે અદાપ એહેના માહ પડિઉ છે સાપ ૪
- જોહની વિષ્ટ પીતાગર કગિ તે અજરામર કયહથી મરિ ?
ધંદ્રે આવી તે જાગિઉ, છુહિ નવિ નાકાર કિઉ ૫
- માગિ સનાહ તે તા સાગ છુહિ નવિ કીધુ નાકાર
અપાર, સ્વામી, તે લીજીષ, અમનિ કરતારથ કીજીષ ૬
- ધંદ્ર બણિ હ પાસિ રહુ, એક વીર તે આગલુ કહ
બલા મુબદ્દનિ તે મારસિ વલતિ માહરિ ધરિ આનસિ ૭
- પરસુરામની નીસાલિ બલુ નેની સાગિ ઘટોરકજી હણુ
ધરણી દલિઉ ખત્રી કરણુ માગિ માગિ હ થઉ પ્રમન ૮
- વલતા બોલ્યા દાનેસરી સ્વામી । મુગતિ કિરપા કગિ ?
તૂ તૂકુ મુઝનિ, ભગવાન. પુત્રપાણિ દેજો પિંડદાન ૯
- પાત્ર જોષ દેવરાવજો દાન તાહગિ ચરણિ માહારૂ ધ્યાન
કિપા કરે તૂ સ્વામી । અમ મકલ મકલ હુષ માહારૂ જનમ ૧-ક ૧૦

વહી વહી માગૂં, ભગવન, ગંગાતીરિ પડ્જો તન.
 પરશ્વી સું મ લાએસ જોગ. મદાર સહ હોજો સજોગ ? ૧૧
 ચતુરભુજનિ ચરણિ રહુ સરજસુત તે વૈકુંઠ ગહિ.
 તિહા હિરણ્ણ કિરિ અપાર મિય સુ કીધૂ, જુગઆધાર ? ૧૨
 મંભાર તૂ તે પૂન આપણુ દેખિ સવ તે સોનાતણુ
 ત્રાહિ ત્રાહિ હો જુગઆધાર । બધ્વા મુજનિ પીડિ અપાર ? ૧૩
 વળતા બોલયા જુગઆધાર કઈ તે કીધુ પરહિપગાર ?
 સ્વામી ! મદિર આવુ જતી આપુ કનક; ન લીધૂં રતી. ૧૪
 કિહિ જતી શૂખુ રે અપાર. કિરિ કરી દેખાડૂ દાર.
 કૃષ્ણ ભણિ કરણુ એમ જ કરુ કર લેછ નિ મુખ માંહ ધરુ ૧૫
 મુખ માંહ મેહેલુ કર આપણુ આવુ ઝોડકાર અમ્રતતણુ.
 જેહેલુ દીજિ તેહેલુ પામીછ અન્ન વિણુ વેદના કિમ વામીછ ? ૩-ક ૧૬
 કાશ્યપસુત તે એમ જ ભણિ (કહિ કરણુ નિ સ્વામી મુણિ)
 અન્નદાન આવુ છિ સાર । મનુષ્યા જનમ આવુ એક વાર. ૧૭
 એક વાર અન્નદાન જ દેસ, સામી ! મુજનિ કિપા કરેસ.
 ધણી પિરિ ખત્રી કરણુજ હઉ પિહિલુ પુહુર આપણુ કાઠાવિઉ. ૧૮

કકવૂ ૨

ચૂપક ૫

કતી નગરી, નિ સાહ, બંગાલ, તેહનુ પુત્ર હુઉ સાહ મગાલ.
 તે કતીના કર રે વિખાણુ તેના લોક તે ચતુરસુમણુ ૧
 પૂન લોકિ તે પરહિપગાર. વ્રત ચિત પાલિ પિયુ નિ નાર
 મન માંહ નવિ મેહેલિ માન તે કતીનાં કર રે વિખાણુ ૨
 બુદ્ધિવત હુઉ સાહ બંગાલ તેહનુ પુત્ર હુઉ રે સગાલ.
 તેહની સ્ત્રી મતી ચગાવતી; આવા સતોષિ તે જતી. ૩
 તેહતણુ ચેલેઉ તન; ધરિ ધરણી છિ ધરનું ધન.
 પુત્ર કલત્રનુ હુઉ રે સગાલ; ધન મન જાણિ મેઘ જ માલ ૫-ક ૪
 જ ચત. પુત્ર પતુલુ તે પૂનવત.

જતી જમાડી નિ તે જમિ ત્રહુ જલુ વર દેહી હમિ ૫
 તેહની નવ ખડ ચાલી ખ્યાત તેહનિ વિખાણિ વૈકુઠનાથ
 તેના ચાલિ સત્ગુકાર, અસત ન જોવિ એક લગાર, ૬
 મત કરિ છિ એકાદસી સ્વામી* કિહિ, એહ જોઈછિ કસી
 મારિ મેધ જઈ નિ અહુ, મુસલધારા મષ્ટ જ કરુ ■
 ૬ મા ઉધડસુ એક લગાર જોઈછિ વસી કિ જરખિ આદાર ?
 મન્યાસી કો નાવસિ ખાર, જોઈછિ કિમ કરિ છિ આદાર ? ૮
 સાસિક ત્રહુનિ લધન પડિ જતી કો એ દ્રષ્ટ નવિ ચડિ
 ખખા દેહીનિ પીડિ ધણુ, પણુ નવિ મેહેલિ પોતાતણુ ૯
 પિહિયિ પિર દેખિ સ્ત્રી ભરધાર, નયણિ ખીણુ ન નિરખિ નાર,
 રણુવગડામાઈ દેવલ દીઠ કોઠી કુદ વિહિતુ ખીઠ ૧૦
 ચરણિ લાગા સ્ત્રી ભરધાર, સ્વામી ! આજ કરુ નિ માર
 બોલયા મન્યાસી કિપાવત અસત કહુ છુ સ્ત્રી નિ કય ૧૧
 ત્રાહિ, ત્રાહિ, રે જુગઆધાર ! ખખા દેહીનિ પીડિ અપાર,
 વલતા બોલયા ત્રીજુગદોસ + ગિહુ જલુમાહ કુણુ લેમિ સીમ ? ૧૨
 દસ્વામી ! તમનિ લેસુ ત્રીસ અગણ પખાલી નિ હુ લીસ
 મસ્તગ લીધુ તે તા જતી વરસિ મેધ, ન ઉધડિ રતી ૧૩
 ઉતરી પડે તણાધુ ધરાવ તુહિ ચત ન ત્રામિ સગલ
 અતર જુદ અમ્રતમી દેવ ભાવ ગિહુના અતિ અસરમેવ ૧૪
 મદિર લીધુ તે તા જતી ભગતિ કરિ છિ ચગાવતી
 ઢાલ તલાઈ આપા પાથરી વા નખિ તે પાણિ કરી ૧૫
 દ-કે ભાવ સુ કીધ બલુ બોજન બીહુ સ્વામી થયારે મીઠલ
 જતી બણિ વીનતી અવધાર, હુ તુ અનનુ ન કરે આદાર, ૧૬
 પ્રેમદા બણિ સ્વામીનિ સુ રુચિ આણી આપુ જે જતીનિ પચિ
 તમિ વાણિઅ દયાકામપાલ અમ જમવા શૂકુ છિ માલ
 વેચાથુ આણી નિ દેમ પણુ તમનિ હુ જમાડેસ ૧૭

* હરવર ૬૬ + વલતા એણી પરિ બોલયા હસ ૬૬

કંઠવૂ ૩

ચૂપધ

૧૦ તે હ ન જમ નવરિ મરેસિ હ તુ નગમમ જ ખાએસ
 માહાર સીસ વાઢીનિ દેમ, પણુ સ્વામી ! તમનિ જમાડેસ ૧
 વલી વલી પૂછ છ ધણુ મુ જિ છોકરડુ તમતાણુ ?
 અરૂપર તા પેખિ સગાવ, આપુ ગરથ, ન પૂછિ બાવ ૨
 જતો લણિ કા બૂલુ લમિ ? બીજૂં મસ માહારિ નવ ગમિ
 વધી પ્રીસિ જો તાહારુ તન, તુ તુ માહાર માનિ મન ૩
 ૧૧ લણિ ચગાવતી વાર મ લાહિ; નીસાલિ જોવાવવા જાહિ
 એક મન્યાસી બિસી રહુ, બીજુ ધલ થઈ નીસાલિ ગહિ ૪
 અરે ચેલેઆ ! સાલિ વાત તજનિ મારસિ તાહારુ તાત
 તાપસી એક અબમાગત થહિ કુઅરનૂ તેણિ મસ માગિજી ૫
 પૂરવિ તૂ તા નાસી જા, તનિ મારસિ તાહારી મા.
 કુઅર લણિ સ્વામી ! અવધાગિ મરવૂ જિ તા એક જ વારિ ૬
 તે તુ નહિ રે માહારુ ક્રમ માબાપનિ છેલ આપૂ કિમ ?
 ચગાવતીનિ હાથિ મરેસ પણુ સ્વામીનિ જમાડેસ ૭
 મજેનિ ધલ મનિ કરી વિચાર મુઆ પૂઠિ દેલી થાસિ છાર
 મસ્તગ પાગી ખડિહિ ધરી કુઅર પવાયુ વેગિ કરી. ૮
 મકુઅર આવતુ દીકું તાત મન માહ વિમાસિ માત.
 મતારિ કુઅર જોલુ ચેલેહિ માતા ! તાત ! તમિ કારુહિ ? ૯
 કુઅર લણિ મુણુ માહારી માધ ચગાવતી ! તૂ વાર મ લાહ
 માત ! વધ કરુ અમતાણુ. વલીવલી હ કહ છ ધણુ. ૧૦

કંઠવૂ ૪

રાગ સોરઠી

લણગણુ પુત્ર ચેનૈઆ રે આવુ તપસી કેડ
 ખધ્યા જતીનિ પીડિ ધણેરી કા મરુ છુ જેડ* ?

xકુંઝર કાવા રે તૂં કાતી કિમ સહેસ ? અંચલી ૧
 જે મર મુગટ ધરાવતી રે તે સર કિમ વધેસ ?
 હસ્ત માહારા કિમ ચાલમિ પુત્ર । બાવડવાહિ વેમિ ? કુંઝર ૧
 દીપ પાખિ જિમ દેનલ સૂત્ર રે, પુત્ર ગિના સસાર,
 ચેલેઆ પાખિ સગાલ સાહ સૂત્ર ચગાવતીનુ બરચાર કુંઝર ૩
 xપોલી પ્રીસતી પાતલી રે ઉપિરિ ધૂત નિ ગોલ
 xફૂલિષ્ઠ ફૂલિષ્ઠ પોખતી તે કનક કેરિ કચોલિ કુંઝર ૪
 xફ મન માહ એમ જાણતી રે, પોહુ ચામિ પુત્ર,
 xગરડપણ માહાર પાવસિ, કુંઝર રાખસિ ધરસૂત્ર કુંઝર ૫
 xદોલ તવાઈઈ પુહતુ રે તા ખૂચતુ પડસૂત્ર
 xઆણુ તૂ ધરણી હલસિ, માહારા લાડકાયા પુત્ર । કુંઝર ૬
 ૧૨કાલાવાલા કા કરુ છુ રે ? રાખજો તા ધરમૂત્ર
 આરોગ રિહિજો માતપિતા । તમિ ધણી પિર બોલુ પુત્ર કુંઝર ૭
 મહિર માહ લેઈ ગયા રે, જતીનિ કંઠી છિ વાત.
 ૧૩ચગાવતી માત કા રુષ ? કા રુષ મગાવ માહ તાત ? કુંઝર ૮

કડવૂ ૫

ચૂપક ૧૪

સનમુખ થઈ નિ આલુ સીસ ચેલેઈ સમરી જુમદીસ
 માઇ કુવર તે ખોલિ લીધ બિહુ કરિ તા કાતી કીધ ૧૫ ૧
 xલેઈ ખાડૂ તે આલ્યું હાથ, કિમ કરે કુંઝરનિ ધાત ?
 xમાત બણી મિ ફૂખિ ધરુ તે કુંઝરનિ ધાત કિમ કરે ? ૨
 સાત વરસનુ બણતુ સૂત્ર માઇ બાપ કિમ વધિ તે પુત્ર ૨૧૬
 xમાત । તાત । તમિ કા રુઠિ ? વેગિ વધ અમાહારુ હઉ ૩
 xજલા રહી ધા મેહેનુ ધણુ મસ્તક તૂદ્દં 'હગિ !' સહુ બણું
 xસીકિ વીટી નિ મેહેવિજા બાકી સવ તે તા ગધિજી ૪

x પૃ ૧૨૬ ૧૨૭ની આ નિશાની વાળી પંક્તિઓ ૬ કંમા નથી. આ
 સિવાયના સ્થળોએ વધારા અથવા પાડલેદ જણાય છે. જુઓ પૃ ૧૩૦

લેઈ સન્યાસી આગલિ ધરિ, તુહિ સ્વામી આહાર નવિ કરિ
 ઋખિસારે નિ ગ્રીસ હાય આપણુ બિહુ જમીસિ સાથિ ૫
 ઋનનાન કરી દેવલ જાએસિ તુ હ સ્વામી ! આહાર કરેસિ
 ઋએટલિ સીકૂ પડિજી દ્રઠિ મીકિસુ છિ સગાવ સાહ સે ૬
 સગાવ માહ બોલ્યા તતખેવ કુવગતણુ મસ્તગ છિ દેવ ।
 હ જૂકે ને કિમ કરે આહાર ' સીકિ મસ્તગ મેહેલુ માર ૭
 જતી ભણિ તમિ એમ જ કરુ મસ્તગ લેઈ જીખલિ ધરુ
 બિહુ જણુ ખાકુ ખાડણા આસુ પડમિ જો તમતણા,
 તુ હ તમનિ તા સાપેસ, જૂજુ ઊડી નિ જાએસ ૮

૪૭૧ ૬

૧૭ પરથમ માતા બોલી રે ખડગ તે હાયડા કિમ વહિ રે ?
 હ તુ દોહલિ દેવલ જતી રે પામી પુત્ર એલેઉ રે
 સોના કેરે પાલણુ રે કુચ્ચર પનુતુ પુઠતુ રે
 પુઠતા તુ લેતુ આડુ રે હાલરે ગાતી હ તનિ રે
 કાનિ કુડકે સોભતા રે, પછેકુ પુત્ર ! ઝોઢણિ રે,
 માથિ પાગી ખડિઉ હાય માહ રે, કુચ્ચર નીસાલિ જતુ રે
 જાતા માગતુ સુખડી રે મૂઝવ હ ભરી આપતી રે
 દ્રાખ અનિ ચાલુરડી રે આપતી મારા દેવનિ રે
 દૂધ માહ પુહા પલાળતી રે ખાડ તે ભાવ સુ બેલતી રે
 ભણુગણુ પુત્ર ગ્રેમ સુ રે ચૌદ વિદ્યા તનિ આવડી રે
 આખડી તાહારી નિર્મલી રે દત જાણી દાડમકલી રે
 કાઠુભાજતુ નિ કિહિતુ 'આખ રે !' કાતી તે તન કિમ મહી રે !
 ચૂની લેતી તે હ તહી રે દેહી દુખાતી મારા દેવની રે
 સીસ ખડીખ નિ આસુ હડીખ રે તુ જતીજી જમિ નહિ રે
 કુચ્ચર કાલુ સ્વામીનિ રે બ્દાલુ એલેઉ તુ ધાજુ રે
 મૂનિ દૂતી મોગી આસ રે, જાણુ 'તુ પુત્ર પરણાવસ રે
 હરિ ચર્ધ છ નિરાસ રે કામ સુખ નવિ પામિજી રે.
 તાત ભણિ જૂખાલઉ રે આરોગવા તેડતી ચગાવતી રે ૧૮

૬૬૧ ૭

રાગ રામગરો.

૧૯ સ્હાઈ સીકિતુ સોસ ખંડું, મલીદુ કરી નિ રંધું;
તુહિ સ્વામીધ બાહાર નવિ કીધુ રે.

બોલિ' છિ સગાલસાહ, હવિ તમિ વાર મ લાઉ.

ખખ્યા તમાહારી રેહીનિ પીડિ ॥ હવિ વિહિલા થાઉ.

વલતા બોલ્યા અતિત તાં, કાં કરુ કીધાકીધ !*

હવિ તુ તમ વાંઝિઆનું ની જમું હું સિદ્ધ. + ૨૦

બોલિ છિ ચંગાવતી, સાંભલિ તું મોટા જતી.

તમનિ કહું ઉત્તમ મતિ.

સાંભલુ નિ સાવધાન થઈ; કહું તમિ કરુ કાન.

માહારી નિ કૂખી વિશે છિ નજીં જીધાન.

જોરે તમિ ન પતીજી. તોરે તમિ કાં ખીજી ?

માહારી કૂખિ છિ કુંઞર ખીજી.

૨૦-ક તાહારિ સતી જીડી, સોધી કર માંહ કટારી લીધી

મન માંહ નવિ તે ખીધી. કાચિ સાધવીનિ ન સુદ્ધિ.

પ્રાહાર કરવા થઈ એકમન. આવી હાય સ્હાઈ જનારદન.

૨૦-ખ અતિત તું તુ જુજી રહુ. માહારુ જંવારુ ધલિ ગહિ!

માગિ માગિ, હું છું પરમન, બોલાવિ એલેઉ તન.

બાઈ બોલાવત કુંઞર આવ્યુ; માધ મોતીકા વધાવ્યુ. ૨૧

માહારિ હૂવું પોતિ પૂન, તુ પામી એલેઉ તન.

અખત્રા ! તમિ હો કંતી નગર સહ ઉદર પ્રજા સહિતુ રે.

હરિચંદ નિ હો રુકમાંગદનિ સેક સગાલસાહ નમિ તુ રે.

તુનિ અંતરિખ આપું વાસ એમ બોલિયા શ્રીઅવિનાશ.

દીસાવાલ કુલિ અવતરુ; વીરક્ષેત્ર માંહ વાસ;

વીકાતુ સુત વીનવિ નાકર હરિતુ દાસ.

૬—ક ના વધારા અને કેટલાક પાઠભેદ.

- ૧ ભૂમિ ૪ x દેજે દહન. ૨૪
- ૨ વલી ખોલ સૂર્યનો તન મયા કરું મઝનિ. ભગવંન ! ૨૫
- તિલક તો લલિ વિઘ્નિ હાથિ; માનિ હાથિ ભોજન દાખિ.
- તૂં તૂઠો મુઝનિ ભગવાન પુત્રપાણિ માગૂં પિડદાન. ૨૬
- વાલી વલી ખોલિ ક્ષત્રી કર્ણુ: મયા કરું મઝનિ, ત્રીકમ !
- પાત્ર જોઈ દેવાયો દાન. તાહરિ ચરણે માઈ ધ્યાન. ૨૭
- ૧-ક સકલનિ ધરિ દેયો જન્મ. [સકલ કલ દુષ્ણિ જનમ-૬]
- ૨ પરનદા હું ના'વે યોગ સ્વદારા ચું મઝ ંયોગ ૨૮
- પરદારાવેલા હું નપુસક વલી વલી મઝ કરજો કપ
- પીઆઈ દ્રવ્ય દેખાડિ જાણિ તેણી વિલા ચક્ષુ કરજયો હાણિ.
- ૩ ત્રાહિ ત્રાહિ રે જગદાધાર ! આગલિ ઉભાં દેવ મોરાર. ૩૨
- પૂછિ હરિ, કાં ક્ષત્રી કર્ણુ ? કારણ કુહુ રિ. ભણિ ત્રીકમ.
- સ્વામી અનદાન તાં ન દીધ ફોકટ ફિરો તે તાં કીધ. ૩૩
- હેમદાન દીધું અતિ ઘણું: દીડયું સર્વ તે સોના તણું.
- અનદાન સમું નહીં સાર. ક્ષધા મઝનિ પીડિ અપાર. ૩૪
- અન વિના તાં ત્રપતિ ન હોય,...વિના તાં મુગતિ ન હોય.
- ૩-ક અન વિના તાં દિન વામીધ.
- ૪ ગુવાસાર દેતો સોવર્ણુ તે વિખાણો ક્ષત્રી કર્ણુ. ૪૦
- ૫ રાગ આસાઉરી ૫-ક પુત્ર કલત્ર ને સાહ સગાલ ધ્યાનમાંન ૪૧
- ના મેહલિ આગલિ
- ૬ મ બિહડસુ મેખોનમેખ આજ એહનું સત દેખેશ. ૪૨
- મેધ ન ઉધડિ કે એક લગાર. સંન્યાસી કે નાવિ પ્યાર.
- ૭ રાનવગડમાહિ ૮ ઇમ ખોલિ સાહાસિક સતવંત ૪૩
- ૯ સ્વામી! જીવતબ્ધ દાન દીજ્ઞિ. મદિર આવુ. ભગતિ કીજ્ઞિ. ૪૪
- વલતા એણી પરિ બોલ્યા ઇસ. “બેહમાહિ કુહુનિ ચઢસિ રીસ, ૧૩

અંત ચલશુ એક લગાર, મગ, આજુશુ સી ભરયાર,
 ૧૪ તાં તલ્હનિ આપેય; બૂખ્યુ, ઉગિનિ જ્યએસ. "

સ્વામી ! તલ્હનિ લેશ સીસ. ચરલુકમલ પખાલી પીસ.
 મસ્તકિ લીધો તે યની. વરસિ મેઘ, ન રહિ રતી. ૧૫
 ઉપિરિ પિરુ તણુ ઓધરાલા. અંત ન ચાલ એક લગાર,
 જે જે દીપૂં તા હુઅિ પડિ, તે લેઈ મુખ માહિ ધરિ. ૧૬

... ... મઝનિ લાગિ સાકર દ્રાખ.
 અંતરિ રલા જોઅિ મુનિઃ ભાવ નહી તાં બેહનિ બ્યન. ૧૭

૮-૬ ભાવ ધરી કીધ અનપાન. સ્વામી ! જીદુ યહિ મખ્યાન.

૧૦ "મઝનિ મુખતે માંડી લખિ. સીદિ આણે? ખિદો' તુ મુખિ"
 આણ્યું અખાધિ અગ તણું. મન ન માનિ જતી તણું.

"વલી વલી મકહિશુ ધણું માંસ બખૂં તે માણુમ તણું. ૨૧

પરિપરિ સોધિ સાહ સગાલ. આપિ ગરચ નિ પૂજિ આલ. ૨૨ ક

૧૨ "સતિ; સતિ, સ્વામી ! અવિધારિ" મમ બલિ ચગાઈ નારિ. ૨૩

તે તાં માદારિ પોતિ છિ; શુ જોઈઅિ સ્વામી પછિ ?

x આ નિશાનવાળી પૂ. ૧૨૬-૭ પરની પંક્તિઓ પ્રત ૬-ક
 માં નથી. આ સિવાયનાં રચનોએ પાંચબેઠ અથવા વધારા ૬-કમાં જણાવ છે.

૧૨ કાલાવાણા છડિા કૂંડળના રાખજો તાં ધરસૂત.

આરોગિ હસિ માયખાપ તુ ધણાઅિ જલુશુ પુત.

૧૩ સતી તાં ચંચાઈ રોઅિ ઉલવડિ રહી.

હરિ અહો જવણું ઉરણુ યાવા રિ તલુ રલુસંસાર.

વાઝીયાખાર તે ઉચડ્યું, જે દેવડિ દરખ અખાર.

૧૪ શમ અસાજરી

૧૫ કાઠી કટારી બહાર કીધ.

૧૬ માય બાપ યઈ વધીહિ પુત
 પુત વધતાં ન લાગી વાર તતખણુ રાધુ તેણી વાર.

૧૭

રાગ દેશાગ

ગિરુઆ ન ગણુપતિ લાગૂં થાય રિ
સરસ્વતી વીનવું એ.
તમનિ ખસાએ ગાઈઅિ પુત્રનાં ખાંડણાં એ.
માઢીનુ રે માડણુ માહારુ એલેલું રિ.

૧૮

કુંઞર ? તાહારી નાસિકા ઠાંતડા દાડમકલી
માહારા પુત્રના રે
અંત થાખિ ચુડીઉ હું દેતી દેહ તાં દૂખાતી માહારા દેવની રે
કુંઞર ઠાતી કિમ સિવાઈ આવડી રે પૂછિ છિતાં માવડી
માહારા એલેઆ ભાઈ
સાહસિક પુત્રનું સીસ જ પાડતાં હે હે હૈયા પાપી
ઠાંટિ નહી રે
ભણિ જનૂની માઢીના રે માડણુ પિહિરતુ રડાં આડણુ
માહારા એલેઆ ભાઈ
ભણિ જનૂની કુંઞર કાલા વિશ્વના રે વાહલા
માહારા એલેઆ ભાઈ

૧૯

સાહસિકનું સીસ ખાંડયુ; પલ લીધું આગલિ ખાંડયું.
લેઈનિ આગલિ ધડું હવિ સ્વામી ! આહાર કરું
વલી કાઈ વિતૂઉ ધરું

૨૦

સાંભલુ વાણી મારી બોલું હું પુરાણુ જાણી:
નથી આપ્ય વાઝીઆના ધરનું પીવા પાણી.
ધમ તિ અતિથ બોલિ વાઝીઉ તુ
ધમ તિ બોલિ હિ જતી સાંભલો નિ તલો સતી
અતિથ ધરમ દોહિલ ચંગાવતી.
ધમ બોલિ સંન્યાસી કામ તાં ઠીજિ વિમત્સી
બઉ. જમુ. કૃષ્ણ રાખ્યા ઉપવાસી ?
એ તાં તુહિ માહારુ ધરમ વાઝીયાને ધર જનૂં કિમ ?

વેગે વાર મ લાઉ દેહનિ લેઈ જાઉ.
એમ બોલિ સતી સાંભણુ નિ માદા જતી
બેહ જણા એકમતી ચગા રે વતી
સ્વામી કરે મખ્યાન કલું માહારૂં કરે કાન

૨૦-ક સતીચ્ચિ બીડીનિ સોધી કરિ તાં કટારી લીધી

સાધવી તાં એદવી સધી
મનિ નવિ તે જીલીની પ્રાદાર તાં કરિ તંનિ.
અખજા મહી એકિમંન્ય આવી હાય સાણુ ભગવંન.

૨૦-ખ. ૧-ક માં નધો

૨૧ બોલાવતા પુત્ર આણુ માતાચ્ચિ મોતીચ્ચિ વધાણુ
અરથ ગરથ સરવ લુસંચુ.
એકમના બિધર્થો કાંતી રે સહિત મજારિ સહ જિત
દરિશ્વંદ રૂપમાગદ સગાલ મત
પોતિરિ આપણું પૂન્ય પાખ્યાં રે એલછંદિ તંન
અખલા તૂ એકિ મંનિ
ઉધરિમ તા તુહુનિ અંતરિવાસ
એદપૂં તાં અવિનાસ

રાગ મેઘ

માગિ માગિ વર આપું બોલ્યા વૈકુંઠનાથ.
શ્રેષ્ઠ સગાચ્ચિ વાસીછંદિ નગર કાંતી સહિત.
જિહવાં મંદિર માત્રીયાં હતાં કાંતી માદિ,
એહવાં અંતરિ વાસીયાં અંતરબમી તાંદિ.
શ્રેષ્ઠ સગાલ નિ ચગાવતી ત્રીણુ એલછંદિ તંન.
પુષ્પવૃષ્ટિ સુરનર કરિ અંતર આચ્ચુ તેહ નિગમ.
એકમના જે ગાપસિ તેહનિ ગંગાનું સનાન
મંસાર સાગર તારિ ભાજિ ભવદુઃખ શ્રી ભગવાંન.
એકમના જે સાંભલિ નર નિ વલી નારિ.
પુત્ર વિયોગ ન પામિ પામિ તુત્ર નિ પરવાર.
દીસાવાલ કુલિ ઉચનો વીરખેત્ર માદિ વાસ
કીકાનુ સુ વી વિ નાકર દરિનુ દાસ.

નાકરકૃત સગાળપુરી ર.

કડવાં ૧-૨.

ઉમયામુતને કડ પ્રણામ. કૃપા કરો તમે મુજને, સ્વામ !
અહ્લાની પુત્રી સરસ્વતી મતિ આપો, ટાળો દુર્મતિ. ૧
દુર્મતિ ટળતાં વેળા વળે; પુષ્પ વાધે, પાતક પરજળે.
આહાણુ ચરણ તણે પરતાપ, આહાણુ પૂજ્યે, જાયે પાપ. ૨

સૂર્યનો પુત્ર હવો જે કર્ણુ, સવા ભાર આપતો સુવર્ણુ.
પોહોર ઠાઠાબો નામે જેનાય, અતુલ હવો એનો મહિમાય. ૩
અઢાર ક્ષોણી ઢળ પડ્યું ઠામ, રાત્ર કર્ણુ ઢળ્યા મંત્રામ.
બાણુ સન્નજએ પોઢ્યા કરણુ, જળવા આવ્યા અશરણુશરણુ ૪
આહાણુનો તાંહાં વેસજ ધરી, આશીર્વાદ દીધ શ્રીહરિ.
કર્ણુ વિપ્રને કર્યો પ્રણામ, સ્વામી પધાર્યા તે કેણુ કામ ? ૫
સોમવંશી ! સાંભળ કહ આજ વિસ્તારીને માહાર કાજ.
આહાણુકુળ માહારો અવતાર; પરણતાં બેસે દ્રવ્ય અપાર. ૬
હેમ રૂપું બેસે અતિધણું, તાહાર નામ દાનેશ્વરીતણું;
હું પ્રાર્થું છું તુજને, જેહ મુજને રાત્રા ! આપો તેહ. ૭
વળતા વાણી બોલ્યો કરણુ; સાંભળિયે, ઋપિ અશરણુશરણુ !
હસ્તિનાપુર શે નાખ્યા સહી ? એહેવી વાણી કર્ણુ કહી. ૮
વળતા વાણી બોલ્યા હરિ: જો નાપે, રહે નકારો ઠરી.
તવ કર્ણુ મકયો નિઃશ્વાસ, એ આહાણુ આવ્યો કરી આશ. ૯
માહારી પાસ કાંઈએ નવ મળે, શું આપું ? એમ કહી ટળવળે;
છે દાંતમાં સુવર્ણની રેખ, આપું આહાણુને કરી વિવેક. ૧૦
જાણું એ મુખમાં કાઢિયે, પાહાણુ વિના સાણે પાડિયે ?
પડે દૂર દીઠો એક પાહાણુ, વિપ્ર સંધાતે બોલ્યો વાણુ. ૧૧

અરે સ્વામી ! મે નવ ઊપાય, કાજ તમારુ કષ્ટ પેર ચાપ ?
 પાહાણુ તમે આપો મુજ હાથ, સુનર્ણદાન દેજી તમને, નાથ ! ૧૨
 કેહે પાહાણુ જો દીગે તુને, અવોર પાપ જેસે તો મુને
 જો જાયે ટકા લખ કોડ મુને કામ દેતા એમે ખોડ ૧૩
 કરણુ મન વિચારે ત્યાય દોષ જેસે તે શે છુટાય ?
 અડવડતો તાહા ઊઠ્યો કરણુ, હરિ હરિ ! શે નવ આબુ મગણુ ? ૧૪
 બિહાપુ નહિ કારજ નવ સિદ્ધ પણજે પાહાણુ ખેચીને લીધ,
 લેખ પાહાણુ ને ખાડયા દત દાન દ્યો તમે, શ્રીભક્તવત ! ૧૫
 આપુ હેમ કર વિમ્બ જ તણે, તોય સ્વામિ સ્વસ્તિ નવ ભણે
 રાપ કર્ણુ કેહે પૂછ અમો, સ્વસ્તિ શે નથી ભણુતા તમો ? ૧૬
 ઉમિજી હેમ છે તુજ મુખતણુ તો સ્વસ્તિ હ કષ્ટ પેર ભણુ ?
 સ્વામી ! કમરજ છે તમ હાથ જળે પખાણી લો તમે, નાથ ! ૧૭
 વાવરશો પાહાણુ નીગ તો કમમ પામશો ચેલે તીર !
 સદા બાણુ તવ સાખુ વીર તતક્ષણ આબુ ગગા નીર ૧૮
 તાહા દતા જો સીમના મામ બાણુમગા તેણે પાડયું નામ.
 તે જળે પખાણી આપુ દાન પ્રસન્ન થયા શ્રી ભગવાન ૧૯
 માગ, કર્ણુ તુજને જો કોડ તુજને તુકયા શ્રીરાણુહોડ
 કુઆરી પૃથ્વી જો જામ પ્રણુ ! તાહા કર્ણુને દેમે દામ ૨૦
 એ સુણી હરિને આની દયા કર્ણુના પ્રાણુ દેવલોકે ગયા
 પછી તેની કાયા ઉદરી સ્કંધ ચઢાવી આસ્થા હરિ ૨૧
 જાહા હાથ કાલિંદી તીર, તાહાં મુકયુ કર્ણુનું શરીર
 ભોમ ભણે સુણો અસંગુશગણુ ? આહા સદસ મળ્યા છે કરણુ ૨૨
 ન્હાના મોટાનો પાર ન લહુ, અવર પુરુષ કેટલા હ કહ ?
 તાહાયા આસ્થા કર્ણુને અર્થે મકેળ કર્યા મોટેરા તીર્થે ૨૩
 ફરી ફરી હરિ ચાક્યા સદો રેવાતીરે આબ્યા વહી
 રેવાતટ કરણાલી મામ તનમાન શૂમિ જડિયો દામ ૨૪
 કર પગ શમને દીધો દામ કર્ણુરાયના મોટા ભાગર !
 દેઈ દેન ગયા જહુગાય સ્વર્ગમા કર્ણુની શી જતિ થાય ? ૨૫

સ્વર્ગમા ડગલુ ભૂખ્યા થયા. જઈ પ્રભુને ચરણે ગલા
સ્વામી । માદારી ટાળે દુખ, ભાગે તમે અમારી ભૂખ ૨૬
વચન સુણીને દૃષ્યુજી વડે ભક્ત માગ । ધરિયે રૂં
પાઠાણુને આપ્યું હોય અન્ન, તો તે ધદા કરો ભોજન ૨૭
વળતા વાણી બોલ્યા કગલુ માનગિયે પ્રભુ અગરણશગલુ ।
અન્નદાન નવ દીધું અમો ભાર અમારો ગણો તમે ૨૮
દાન જ મેં આપ્યું સુવરણુ જાંઘા લગી અમો પામ્યા મગલુ.
તેહ તમે જાણો, પ્રભુ નાય । ભાગે ભૂખ તે કાઠો ને વાત ૨૯
વળતા વાણી બોલ્યા હરિ જાણી ભક્ત દયા મન ધરી
પ્રેમ ધરીને વઘા વચન વાચા પુણ્ય કાષ્ઠ છે, ગજન ? ૩૦
કર્ણુ કહેઃ હોવે, જદુરાય । એક પાઠાણુ આવ્યો જાનવા ય
મુજને એમ પૂછ્યું, ભગવાન અદિયા ત્રાય કયે અન્નદાન ? ૩૧
મેં આગળી દેખાડી તે વાર, યસ કરે, આદા ધર્મ કુમાર,
રાય યુધિષ્ઠિ જોહનુ નામ દાન લેતા જાઓ તેને દામ ૩૨
વાચાપુણ્ય કર્યું એટલું. કહે કૃષ્ણુજી કર્યું તે ભલુ
એ આગળી ધરો મુખ માલ એણી પેર બોલ્યા શ્રીજદુગમ. ૩૩
ધરી આગળી મુખ મોઝાર, અત્રતના આવ્યા એડકાર
કર્ણુ પ્રભુને ચરણે નમ્યા સ્વામી । અમો પચામૃત જમ્યા. ૩૪
માહારો વાક અનુમદ કરો માહારે તમારો છે આશગે
અન્નદાનનુ પુણ્ય અપાર, મુજને આપો ફરી અવતાગ ૩૫
કૃષ્ણુજી કહે સાલગિયે ભક્ત । લક્ષ યોગશી ફરો વિગત્ય
એટલા ખાતે ફેરા ફેરો, તો એક વાગ મનુષ્ય અવનરો ૩૬

કંડવુ ૩

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા માલગ, પરિક્ષિતતન ।
કગલુ કહે અવતાગ જ આપો મુજને જગજીવન । ૧
ભક્તનાજન તમો કાઢાવો છે, સાધુ જન પ્રતિપાળ
અલિનાખ માહાગ મનતણે તમો પુરો, દીનદયાળ । ૨

- તમે માહારી આશા પૂરો પ્રભુ ! દીન તમારો જાણી.
 બેહુ કર જાડી કરગરી તાંહાં કર્ણે કહી મુખ વાણી. ૩
- દીન જાણીને દયા આણી હરિ જોલ્યા એમ વચનઃ
 લક્ષ ચોરાશી કર્યા વિના તો કાંહાંથી માનવ જન ? ૪
- કર્ણે તાહારે મન વિચાર્યું, શો હું કરું ઉપાય ?
 લક્ષ ચોરાશી અવતાર ક્રિયા ? મુને જતાવો જહુરાય ! ૫
- તાહારે હરિએ પટ મગાવીને લખિયા સદુ અવતાર.
 કર્ણે જોઇને વિસ્મય પામ્યો; મનમાં કર્યો વિચાર. ૬
- આવડા અવતાર હું કાંહાં ભોગવું ? બહુ ભુગ વહી જાય.
 તે પટ ઉપર ફરી વળ્યો; પછે કાંધી પ્રદક્ષિણા ય. ૭
- જઈ પ્રભુને ચરણે નમિયો મૂકી મનનો ગર્વ,
 સ્વામી ! મેં અવતાર ભોગવ્યા માની લેજો સર્વ. ૮
- કેહે ભગવાનઃ એમ કેમ ચાલે ? ફરી ફરી વળ્યો તું પટ,
 ભોગવ્યા વિના છૂટકો કેઇ પેરે ? હાસે છે તું નટ. ૯
- સ્વામી ! હું કિંકર તમારો, પૂરો મનની આશ.
 એટલું મુજને માગ્યું આપો જાણી પેતાનો દાસ. ૧૦
- દીન જાણીને દયા આણી દિલ જોલ્યા શ્રીજહુરાજ;
 ભકત ગણી માહારો સહી હું કરું તાહારું કાજ. ૧૧
- અન્નદાન તું કરીશ કેટલું ? જોલ્યા જગજીવન.
 પરીક્ષા જોવા અમે આવીશું કેહેવું કરો છો પુણ્ય. ૧૨
- હોવે સ્વામી ! વેહેલા પધારજો. માગું, દેવ મુરારિ !
 શુભ ઠામે મુજને અવતારો, ધ્રુવ પૂરો માહારી ૧૩
- મુકિતક્ષેત્ર જોયું શ્રીપ્રભુએ. વસે શેઠ જંગાળ.
 તેહના ધરમાં અવતાર આપ્યો કર્ણને દેવ દયાળ. ૧૪
- જંગાળશાને પુત્ર મળે નહિ, કર્ણે અવતર્યા સંગાળ,
 રમે જમે આનંદ કરે તે; જાણી જીતરા નિશાળ. ૧૫

- એમ કરતાં થયા દસ વરસના, પિતાએ વિચાર્યું મન.
 પા રૂપિયો તેને પૂંજી આપી તેનું લાભ્યા અન્ન. ૧૬
- વેપાર કુવા સચર્મા ને, જન્ય વેચના ઠેરઠેર,
 અન્ન શેર બે પડ્યું રહ્યું તે જાણી પ્રભુએ પેર. ૧૭
- તવ વિદ્વલે વિચાર કીધો, આખ્યો માહાગો દાવ;
 હવે પુણ્ય એ કેહેવું કરે છે ! ન્હેવો એહેનો લાવ ૧૮
- ૪૬ ૩૫ વાડવનું ધરીને આખ્યા દીનદયાળ.
 આખડતા પડતા તે આખ્યા જાંઠાં છે શેઠ સગાળ ૧૯
- આવીને આશીર્વાદ દીધો; કહ્યું; શેઠ, ધન ધન,
 અન્નદાન મુજને આપો જો જાણુતા હો પુણ્ય. ૨૦
- વચન એહેવું માલજીને જ્ઞાન મનમાં વ્યાપ્યું.
 અન્ન બશેર રળ્યા હુતા તે વિપ્રને વેગે આપ્યું. ૨૧
- ખીજે દિવસે શું થયું તાંહાં તેનો કહ્યું પ્રકાર.
 વેચતાં સાંજ પડી તે વારે અન્ન રહ્યું શેર ચાર. ૨૨
- રણિયાત યાતા મારગ જાતાં કરતા મન વિચાર
 એટલે પાછાણ બે થઈને આખ્યા જગદાધાર.
 આવી જોડ્યા મુખથી, અમારે કરવું છે ભોજન,
 સગાળ પેલું રળ્યા હુતા તે આપ્યું ચાર શેર અન્ન. ૨૪
- ત્રીજે દહાડે તેવી રીત થઈ, એમ વીત્યા દિન સાત
 દિન દિન બમણું રજે; થઈ જમણા વિપ્ર ઓડે હાથ. ૨૫
- સાતે દિવસ વિપ્રને આપ્યું; પોતે રાખ્યું ન અન્ન.
 પરીક્ષા ન્હેઈ પ્રસન્ન થયા પછે પોતે જગજીવન. ૨૬
- ધન ધન રે તને, સગાળશા ! તેં દાન કર્યું અપાર.
 એમ કહી અમીદષ્ટિ ફેરવી અજના લાર્યા કાઢાર. ૨૭
- સગાળશાને પ્રસન્ન થયા એમ પોતે જગદાધાર.
 પછે સગાળે હાટ માંડ્યું ને પરણ્યા શ્રંગાવતી નાર. ૨૮

તેને એક તાંહાં પુત્ર આવ્યો કેલેયો રૂપરતન.	
નિશાએ બાણવાને મેલ્યો સગાળશાએ તન.	૨૯
૨મે જમે આનંદ કરે શેક પુત્ર કેલેયો નાર.	
પુણ્યવત સહુ અવતર્યાં; તે તેજ સમાં દાતાર.	૩૦
તીર્થદાન ને ધર્મધ્યાન તે કરે દિવસ ને રાત	
દયા રાખે દિલમાં મંપૂરણુ લાગે વેકુંઠનાથ.	૩૧
એક અવ્યાગતને જમાડી પછે કરે તે આહાર.	
અતિતને સતોડી કરીને બોજન કરે નરનાર.	૩૨
હાટે આપે વળી ઘેર જમાડે, પાખ્યું પુણ્ય અપાર.	
ધંદાસન રહ્યું ડગમગીને લાય પામ્યો ઈંદ્ર તે વાર.	૩૩
આલીને ઈંદ્ર આવિયો જોડાં બેડા જગન્નાધાર.	
કર જોડી કરગરીને પૂછે: કરવો કવણુ પ્રકાર ?	૩૪
દાતાર અન્નનો અવતર્યો કાષ્ઠ; દાન આપે તે અત્ય.	
કૃપા કરીને દુઃખ નિવારો, ત્રિધવિધ પડી વિપત્ય.	૩૫
વચન મુણીને વહે વિહ્વલજી: એહેવો કરો વિસ્તાર.	
ખારે મેધને આગના આપો, સિદ્ધક નાવે દાર.	૩૬
વચન મુણીને ઈંદ્ર વળિયો, આવ્યો નિજ આશ્રમ.	
મૃત્યુલોકમાં મેધ મોકલ્યા સગાળ દુઃખ પામે ત્યમ.	૩૭
પૂર પાણી વહે અતિ ઘણાં તાંહાં, વ્યાપિયો અંધકાર.	
નિશા મધ્ય ચર્ધ કાંઈ ન સત્રે દૃષ્ટિ ચાપ ચોધાર	૩૮
અતિત કેા આવી ન શકે, ચર્ધ સગાળને લાંધણુ સાત,	
તાહારે કામિની કહે કંચને: સ્વામી ! સાંભળો વાત.	૩૯

છિધલો

વાત સાંભળો, સ્વામી માહારા ! અતિતને લાવો તમે.

જૂખ લાગે આપણી રે કર જોડી કહ' છ' અમે. ૪૦

કંઠક ૮

મગાળ કહે. સુણ નાગ, વચન લાનૂ અતિત, તો જમિએ અન્ન
 સગાળશા તાહા આલ્યા જાવ વેગે આજ્યા ચાંટા માલ. ૧
 પ્રથમ જોયું બકાલ બગ્ગ, નાણાવટી નવ આવે પાગ,
 સુખડિયા તમેળી જાહા ય, ચિત મગીને જોયું તાહા ય. ૨
 જોયા દેરગ, જોયા ધાટ, દેહરા કુતા જાહા તણુ સે માં
 મગાળશાએ ચિંતા કરી અતિત રૂપ ધર્યું નગદરિ. ૩
 આવી બેઠા દેહરા માલ ગગત કાઢ આગળ ગયું ન જાવ
 નાક સુએ ને આખો મળે, પગ પાટા, સખ્યા નવ મળે ૪
 અતિત સાહામૂ જોયું નવ જાવ, સગાળશા જઈ લાગ્યો પાવ
 ૬ બેઠો છ મારે કદ, બકાલ ! કા આજ્યો મુજ દ્રુ ૫
 સ્વામી ! માહારે એક છે કાજ, હ તમને જાણુ મહાગજ !
 એક અતિત જોધયે ધર દાર, તમને ધરકે ધણુ માહારી નાગ. ૬
 વળતા વાણી બોલ્યા જતિ તાહારી નાર એહેવી કાકાની સતી ?
 મંમાગ સરખી હરી એ નાર એણી પેર બોલ્યા દેવ મોરાગ ૭
 કહ તે આણી આપો ગ્રોમ, તેહી જાઓ તમ ધર તો ય.
 મે માહારા ચરણે ન ચલાય, મગાળ ! તુજને કહ ઉપાય ૮
 બેમારે તૂ કડિયા માલ તો મે તાહારે પેર અવાય,
 કડિયો લાગ્યો તે તો તાહ, સ્વામી બેસાર્યા તે માહ ૯

કંઠક ૫

લેઈ કડિયો ને શેક જાવ ઉપર મેઘતણી વૃષ્ટિ ધાય.
 ગગત માથેથી જિતરે પાવ મગાળ હાંકે દરખ ન માય. ૧
 શે વિચારે પોતે જ્ઞાન, મુજને યાવ છે મગાસ્તાન
 એમ કરના ઘેર જ ગયા, કડિયો જિતારી જિભા રહ્યા ૨
 ધાઈ આજ્યા શૃંગાવતી તતક્ષણ સકલસિરોમણ મતી
 પાગ લાગીને મૂળ કીધ, ચરણ પખાણી ચગ્ગોઈ કીધ ૩
 વસ્ત્ર નવા પેહેરાવ્યા જોય, બેસાર્યા મિદાસન સોય
 સગાળશા કેહે શૃંગાવતી ! અતિત છે ધણુ કુધારતી ૪

પાકતણી તમે પેર જ કરો, રુદયામ, અતિ હરખ જ ધરો,
 રસોઈ નીપાવો તત્કાળ, અતિત લણે સાંભળો, સગાળ । ૫
 અન્ન તો નવ બેઠ્યે દેહ. માંસ આહાર છે. આપો તેદ.
 હા, સ્વામી, તમે કહી જે વસ્ત, તમને આણી આપું સ્વ હસ્ત. ૬
 ચોંટા માંદા ગયા જેટલે, અન્નમાંસ દીઠું તેટલે
 તતક્ષણ તેના દામ જ દીધ માંસ લેઈ કામ કીધ સિદ્ધ. ૭
 જતન કરી લેઈ આવ્યા ઘેર, તે જતિએ તવ જાણી પેર
 તે આણ્યું ડૂંગાવતી નાર, મસ્તક ધુણાવ્યું દેવ મોરાર. ૮
 શીર ધુણાવ્યું શે, મહારાજ! આણી જાણ્યું ન અમે શકે આજ!
 જતિ કહો: સાંભળ, રે નાર । કુંવરનો ગમે છે મુને આહાર. ૯
 નીકર તમે મુજને ના કહો: અમે જઈશું, તમે મુખે રહો.
 જતિજી ! માનજો નિરધાર, કાહો તે આપું તમને આહાર. ૧૦
 કુંવર નિશાળવી આવે જે વાર, તમને કરાવૂ ભોજન સાન.
 સ્વામીજી ! બેસો થોડી વાર, તમને કહું હું વારંવાર. ૧૧

કડવું ૬

સ્વામી બીજો વેસ જ ધરી ગયા પંડ્યા ઘેર આદર કરી
 સાન કરીને બોલાવિયો. લણુતો ફેલેયો આવિયો. ૧
 તાહારા કાનમાં કહું છું વાત, તુને મારશે તાહારા માતતાત,
 એહેવું સાંભળી આધા ધસો. સ્વામી ! માહારો વાંક જ કરો! ૨
 એક અતિત આવ્યો તુજ ઘેર. તાહારી કાયા મામે પેરું.
 તે અતિત છે ઘણું અપનાસી. તે માટે તું જા ને નાસી. ૩
 મુઆ લાગ્યો જે નાસી જાય, પરમારથ પ્રીતિ નવ થાય.
 માળાપનું વચન પાળે નહિ, તે કુંવરને મુક્તિ ન સહી. ૪
 માળાપ બોલાવે ને નાસી જાય, તેહ પુત્ર તો નરક પચાળ.
 સ્વામી ! તમે કહો છો સહી એહેવું રહે અમો ધારું નહિ. ૫
 તાંદાંચકો ફેલેયો જાય અધ્યારુને સાચો પાપ.
 અધ્યારુએ શીખ જ કરી, તાહારી વાહારે ચડજો હરિ ! ૬

દીધો મસ્તક ઉપર પાણુ ટુગને વત્સ ! હજો કલ્યાણ !
તાંદાંયકો કેલેયો જય, માતાપિતાને લાગે પાપ. ૭
બિથલો.

અતિત કાદારે આવીયા ! માંભગ, માદારી માય !
જૂખ્યા છે કે આરોગિયા ? મુગને કાહો ને બિપાય.

કુંવરૂ ૭

કુંવરનૂ મુખ નિહાળે માવડી, રૂડા કંકે કપોળ, રૂડી આંખડી
અતિતને તાદારે માંસ ગમે છે, કયમ વધ કીજે તાદારે ?
માવતર કમાવતર થાય છે, ધરમ છે માદારે. કુંવરનૂ. ૧
કેલેયાને કારણે, માદારી માતા, કાં દુઃખ આવો ?
ત્રણ પચાસાં કા નહિ જીવે, આગે એહેવા બિખાળો. કુંવરનૂ. ૨
ન્હાઈ કરી કેલેયો જીભો પછે તાતે વધ કીધો.
અરે હરિ ! તેં એ ચં કીધૂં ? કરચી જિયાલી લીધો. કુંવરનૂ. ૩
શીશ શીકે ચડાવિયૂં, હવે શી મત્પ કરચું ?
અતિતજી જમી જમ્ય તે પછે દેહ તજીને મરચું કુંવરનૂ. ૪
રસોઈ નીપાવીને આવી. જોડો, સ્વામી, જમવા ય.
વચન એહેવા સાંભળીને અતિત રીસાવી જમ્ય. કુંવરનૂ. ૫
શૃંગાવતી કેહે સગાળનેઃ શેઠ ! સ્વામીને સ્હાઓ,
હવે શે નથી જમતા, સ્વામી ? વાંટું પાડી શે જાઓ ? કુંવરનૂ. ૬
શીશ શીકે મેલ્યું ને મળમૂત્ર લાવ્યાં રાંધી.
તે 'માટે જમવું' નહિ. મેં એહ પ્રતિજ્ઞા સાધી. કુંવરનૂ. ૭
સ્વામી ! અમે કાંઈ ન સમજ્યાં. શે તમે નવ કલ્પ ધરચી ?
આગળથી જો જાણતી તો જો તમે કાહોત તે કરતી. કુંવરનૂ. ૮

બિથલો.

આંખ આંજ પિયલ સારી મસ્તકને લાવો તળી
નરનારી ખાંડો ખાંડણાં; રોશો તો જઈશ પાછો વળી

કડવું ૮

પંચાત્રતના પાંચ કોળિયા તે તું કરતો આહાર,
 પુષ્પશયાએ પોદનો; કયમ ખમરો મુસળમાર રે કેલૈયા ! ૧
 તાહારું પેટ પોમણપાન સરખું, દાડમવરણા દંત.
 પાપણી હં ચર્ધ પેહેલી જે હાથે આપ્યો અંત, રે કેલૈયા ! ૨
 નિશાળે ભણી ઊતર્યો તં એકે ચૂક નથી પાડી.
 હદ થઇ જે હાથે હણું હં વેરણુ તાહારી માડી, રે કેલૈયા ! ૩
 નરનારી અમે નીમ કર્યો હતો રૂઠું રાખના સત.
 મોવિંદજીને શં ગમતું હશે ! અવધિ પાડો વિપત્ય, રે કેલૈયા ! ૪
 * મેઝરૂપ ધર્યું, માધવજી ! ઘણાનો હરવા ખેદ
 શંખાસુર રહેજે હણ્યો, ને વાળ્યા વિધિના વેદ, રે કેલૈયા ! ૫
 હઝરૂપ ધરિયું, કેશવજી ! દૈત્યનાં મોડયાં માન.
 દેવ સરવને અત્રત પાયાં ભુરખી અસુર ભગવાન, રે કેલૈયા ! ૬
 વરાહરૂપ ધર્યું, વિદ્વલજી ! ભક્તની બીડો ભાગી.
 હિરણ્યાક્ષ મારી પૃથ્વી જમાવી, ત્રાણની તાળી વાગી રે કેલૈયા ! ૭
 નરસિંહરૂપ ધર્યું નારાયણ ! દૈત્યે કર્યો ઉન્માદ.
 સર્તભ ફોડી તાંહાં પ્રગટ થયા તમે, ઊગાર્યો પ્રહ્લાદ, રે કેલૈયા ! ૮
 પાંચમે પ્રભુ ! વામન પ્રગટયા. વેદધ્વનિ તાંહાં વ્યાખ્યો,
 ત્રણ પગલાં પૃથ્વી માગી બળિ પાતાળે આંધ્યો, રે કેલૈયા ! ૯
 છઠ્ઠે છપ્પીલા નાથ માહારા ! પ્રગટયા પરશુરામ.
 નક્ષત્રી અવની કરી કાપું માત પિતાનું કામ. રે કેલૈયા ! ૧૦
 સાતમે તમે સામળિયાજી ! ધરિયો રામાવતાર.
 અંબક તમે તોડી નાંખી પરપયા જનકી નાર, રે કેલૈયા ! ૧૧
 આઠમે અલભેલાજી ! તમે ધરિયો કૃષ્ણાવતાર.
 નરનારાયણ ચર્ધ ઊતાર્યો જૂમંડળનો ભાર. રે કેલૈયા ! ૧૨
 નારાયણ ! નવમે નિર્મળ તમે ધરિયો બુદ્ધાવતાર.
 બોલાબ્યા તમે બોલતા નથી અખિલ જગત આધાર, રે કેલૈયા ! ૧૩

દામોદર ! દસમે અવતારે નકલંડી તમે ધરશો.
 દાનવનું નિકંદન કરીને દેવનાં કારજ કરશો, રે કેલૈયા ! ૧૪
 સત રાખવા કામ કર્યું છે, બે રાખે જગદીશ.
 નરનારી એમ ગાણા ગાર્ધ ને ખાડિયે તાહાઈ શીશ, રે કેલૈયા ! ૧૫
 મનમા ધાર્યે માનિની, હવે ખ્યાન દરિનૂ ધરશું.
 આ જોગી જમી જામ તે પછે પ્રાણ તજીને મરશું, રે કેલૈયા ! ૧૬
 નરનારી બે ગીત ગાય ને સાહામાસાહામી જોય.
 જાણી કરી તે શીશ છેદાવ્યું, તુજ સરખો નહિ કામ, રે કેલૈયા ! ૧૭
 ન્હાના બાળક ! નિર્મળશુદ્ધિ ! શા ચા મુથુ સંભાર ?
 જોગી હવડાં જમી જશે પછે પેટ કટારી મારું, રે કેલૈયા ! ૧૮
 માહારી આંખના આગળ કાલા કુંવરા કાહારે રમશો ?
 ધરમાં આવી માહારે હાથે કુંવર । કાહારે જમશો, રે કેલૈયા ! ૧૯
 અમે તો વચને બંધાયાં તે કાને કેહેવાય !
 રતન દીકરે રણમાં મૂક્યાં રંકમી ક્યમ રેહેવાય, રે કેલૈયા ! ૨૦

કેશીદેર.

નિશાળેથી આવતો જાહારે, દેખી હરખાતી તે વારે ૨૧
 એમ બોલ્યાં શૃંગાવતી, થં રીસાવ્યો મુજથી ? ૨૨
 કેલૈયા હું વાહાલી હતી, તો કાં તેડી જતો નથી ! ૨૩

ઉથલો.

રસોઈ નીપજવી કરી બિડ્યાં તાત ને આમ.
 આબ્યાં સગાળ શૃંગાવતી અતિત પાસે ધાર્ધ. ૨૪

કડવું ૯

અતિતજીને વીનવું, સાંજળો, માહારા વીર !
 છીડીને બોજન કરો, નવ ધરું નયણે નીર. ૧
 વળતા દરિ એમ બોલિયા જિતાવળા ચર્ધ અત્ય;
 બાર્ધ ! પુત્ર કેટલા ? કેહે તે મુજને સત્ય. ૨

- સ્વામી ! કેલેયો માહરે પુત્ર એકનો એક.
 વળી તમારી દયામણી યાશે પુત્ર અનેક. ૩
- વચન એહેવાં સાંભળી અતિત ઊડી પલાય.
 સગાળશા સુંગાવતી જઈ બાંહે બાંહે રહાય. ૪
- કાઢી માહારો વાંક કંઈ જાળો, માહરા વીર !
 સાધવી જોળા પાયરે; ન ધરે નયણે નીર. ૫
- પુત્ર હતો તે તો હણ્યો; જન્મતા નથી મુજ નાયઃ
 કારજ એકે નવ સર્વ, પૃથ્વી પડ્યા બે હાય. ૬
- વળતા અતિત આચર્યાઃ પ્રતિજ્ઞા બાઈ ! કહું કથી.
 હું માહારા અવતારમાં વાંઝ ધેર જન્મતો નથી. ૭
- સ્વામી ! મર્મ છે માહરે, વીરા ! વીનવું તુજ.
 વળતા અતિત બોલિયા દેખાડ કાઢી મુજ. ૮
- નારી પોતે ખડગ ધરી પેટ ચીરવા જાય.
 જાણી મરશે નાર એ પ્રભુ પ્રગટ તાંહું યાય. ૯
- પોતે પ્રગટ થયા પ્રભુ મહાધર ગોપાળ.
 ભૃગુસાંછન હિર ઝળદળે, કંડ વૈજયંતી માળ. ૧૦
- એવા પ્રભુ આવીઃ શિખા કેહે મુખ માગ, સગાળ !
 ધૈર્વ તાહરે અતિ ધણું. વહિયા દીનદયાળ. ૧૧

કડવું ૧૦

- સગાળશા ! તું જોરો આર પુત્ર કેલેયાને બોલાવ. ૧
- એહ થયો છે માહારો જન. બોલાવ, તાહારો આચરો તન ૨
- ધેર પધાર્યા વિશ્વાધાર. કેલેયા ! તું પુત્ર ! પધાર. ૩
- પુત્ર માતાએ બોલાવિયો. ભણતાં કેલેયો આવિયો. ૪
- હરખીને રદ્યા ચં લીધ. કૃપા કરી શ્રીકૃષ્ણે દીધ ! ૫
- પ્રભુજી પધારિયા અમ ધેર જન્મવાતણી કરિયે અવ પેર. ૬

- શુદ્ધ રસોઈ તેત્રીસાં શાક કરવા માંડું ઉત્તમ પાક. ૧૦
 પ્રથમ બાઈ ! જઈ જો ને તું જ. વળતી આવીને કેહે મુજ. ૧૧
 લુએ તો નાનાવિધ અન્ન પ્રશુ સંતોક્યા શ્રીહરિજન. ૧૨
 સતી શેઠ કેલેયો તન નિજ ભક્ત સાચા શ્રીહરિજન. ૧૩
 નરનારીને સત્યે કરી સગાળપુરી સ્વર્ગે સચરી. ૧૪
 સત્યકથા જે ગાય સાંભળે તેહેના પાત્રે પાતક ટળે. ૧૫
 કથા સાંભળે એકે મન, સહસ્ર ગાય આખ્યાનું પુણ્ય. ૧૬
 સાંભળીને જે આપે દાન તેહેને તરૂં શ્રી ભગવાન. ૧૭
 ધર્મખ્યાન ભક્તિભાવે કરી એક વાર જોલો શ્રીહરિ. ૧૮
 અગ્નિ માંડ્યો અભ્યાસ કરજોહી કેહે નાકરદાસ. ૧૯

તુલજરામકૃત

સગાલપુરી

કંઠકૃ ૧

- રાવ જનમેજવ્ય પ્રમ કર છે રખિને લાગી પાવ;
 વિનાગી મુજને મંમવાંતો મગાવમા મદિમા વ. ૧
- રખિક જન્ય તે ઉત્તમ કાદાર મગવથી પાવન;
 તે માટે આતાર પગિને દદ કપમ ગાખૂં મન? ૨
- કદાપિ કો પાટે બોવે, તો ચગચગ કવે દેદ;
 પેદેધુ પાંગળ નીમરી જાવે, મુખ નર બે ને તેદ ૩
- માર્ગ પેદેવો જમ પાડે; શાવ ગાયે રાતોચોગ.
 રાજો માર્ગ મદુને મમળવે બોલી મપુગ બોવ ૪
- દદ મન નેજે કપમ કરી ગાખૂં? કાપૂં મોટું કામ;
 પુત્ર નજો વધ દાવે કરી મંત્રાખ્યા મુદગરામ ૫
- તે માટે ગદિદ છે મુજને મખિજી લાગું પાવ,
 પૂર્વ જનમથી વિનારી મુને મંમવાંતો મદિમા વ. ૬
- વેગપાવન જોતો પેરે બોલ્યા, મજ જનમેજવ્ય ગવ;
 વિનારી તુજને મમવાંતું મગાવમા મદિમા વ. ૭
- પુણ્ય પ્રમ જાતું તે રાખ? મંજવ્ય, કદ? વિસ્તાર,
 ને મંજવ્ય તો આ પવરય પામે નર ને નાર. ૮
- મપુવાંતી પુત્રને પામે, નિર્ધન પામે પવ;
 દુઃખ દોષ ને ગરને પામે. બદ્ધમેજ બદ્ધજ, ૯
- દુઃખ નેપારે વડે, જમ વડે અવનવાર;
 ને ને મુખ દન્ડે જનવત ને પમે મમત. ૧૦

કાશી ને કુરુક્ષેત્ર, ગયાળ, પ્રયાગ ત્રિવેણી કહિયે;
 તે પુણ્ય સગાલસા મહિમાએ થવણુમાત્રથી લહિયે. ૧
 કેદારેશ્વર અને અવંતી, સ્નાન ગોમતી કીજે;
 તે પુણ્ય સગાલસા મહિમાએ થવણુમાત્રથી લીજે. ૧
 નર અને વલી નાર્યની-સહુકોની પોહોએ આશ;
 એકમનાં જે સાંભલે તેને અંતે સ્વર્ગે વાસ. ૧

કકવૂ ૨

વૈશાખન એણી પેરે જોડ્યા. સુણ, જનમેજય રાય;
 વિસ્તારી તુજને મંલલાવું સગાલસા મહિમા ય.
 પૂર્વ જન્મ તો વેગે કાઢાવે ક્ષત્રિય કેરો અંશ,
 કરણુ રાજ માહા સત્યવાદી, દીપાવ્યો છે વંશ.
 સૂયં કેરો દીકરો તે, કર્ણુ જેનું નામ;
 સવા ભાર સુવર્ણુ આપે; નિત્ય કરે તે કામ.
 પુણ્ય તણો પરવાહ વહે, ધર બાંધી ધર્મ ધન ય;
 પોહોર દિવસ તે કર્ણુનો, તે વેગે ત્યાં કેહેવાય.
 સવા ભાર સુવર્ણુ આપી પછે લે જલ અન્ન;
 જાતક કો આવી ન ચડે, ઉપવાસ કરે તે દિન.
 એ રીતયે બહુ દાન આપે તે, હમ્મડે હરખ ન માય;
 તાહારપછી થું નીપનું, હું કહું તેનો મહિમા ય.
 કુરુક્ષેત્રમાં રણુચંભ રોપી મલી અક્ષોણી અઢાર;
 સાહામાસાહામું જુદ મંડાણું, કેહેતાં નાવે પાર.
 કર્ણુ રાયે ત્યાં રણુમાં આવી જુદ કર્યું અપાર;
 અર્જુનનાં બહુ બાણો વાગ્યા હૃદયસ્થલ મોઝાર.
 કરણુ ત્યાં ધરણી ઢલ્યો ને આવી પોહોતો કાલ;
 બાણુસનળ ઉપર પોઢી મુખ જપે શ્રીગોપાલ. ૮

- મરણ આઠ મરણ દિવસ તો બાણી છે નિરધાર;
પરમેશ્વર વિચાર્યું મનમાં. બ્રહ્મ માદારો એ સાર. ૧૦
- કનકતણું બહુ દાન આપિયું હરખ ધરી અપાર;
અનકાન પણ એણે નાપ્યું અવનીતલ ગોઝાર, ૧૧
- કનકદાન એણે બહુ આપ્યું હસ્તિનાપુર ધામ
હવે એકનું મન, હું જોઈ, કેવું છે આ કામ ? ૧૨
- બાહ્યજીવો વેપ ધરીને આવ્યા શી મોરાર,
કરણ રાગ જહાં પડ્યો છે રણ મધ્યે, તે હાર. ૧૩
- આપીને આશીર્વાદ દીધો કણને તેણી વાર;
કર્ણે વલ્લભી કર જોડીને કીધો નમસ્કાર. ૧૪
- બાહ્યજી મરણે વાણી બોલ્યો, કરણ જેનું નામ;
સ્વામી ! છતાં કેમ પધાર્યા ? મુજ સરખું કોહો કામ. ૧૫
- બાહ્યજી વલ્લભી એણી પેરે બોલ્યો. સાંજલ ને વં, રાપ,
પરણુકાનું મન છે માદારે-દ્રવ્ય ધણો ત્યાં માપ. ૧૬
- માતપિતા માદારે નથી ને ધરમાં નથી કંઈ કામ;
સગન દિવસ તો આપી પોહોતો, દ્રવ્યતણું છે કામ. ૧૭
- તે માટે હું જાગવા આવ્યો મન વિચારી જોઈ,
તમ વિના તો ખીજો મુજને આપી ન સકે કામ. ૧૮
- કર્ણે વલ્લભી મન વિચાર્યું; સમર્પાં સુંદર સ્વામ;
ક્ષણ એક મનમાં ધારીને બોલ્યો તેણે કામ. ૧૯
- હસ્તિનાપુર જો આવતા, તો આપત દ્રવ્ય અપાર;
મરણ સજ્જાએ હું સૂતો છું; શું આપું નિરધાર ? ૨૦
- અવસાન કાલ માદારો આવ્યો છે. તમને કહું આ કામ;
જ્યાંજ્યાં હું દાન આપું તેણેને માદારા સ્વામી ! ૨૧
- દાતે રેખા સુવર્ણની છે તે આપું નિરધાર.
પાપાણુ પડ્યો છે પેણી તે લાવો આવે હાર. ૨૨

પ્રાહ્મણ વલતી વાણી બોલ્યો, ન્હોય તમાગે ધર્મ;	
પ્રાહ્મણને બે વતું દીનિયે, બેસે મોટું કર્મ.	૨૪
ધનુષ વતી તાણીને લીધે કષ્ટચક્રી પાપાણ;	
દાંતચક્રી રેખા તો કાઢી બેતામાં નિરવાણ.	૨૪
પ્રાહ્મણકેરે હાથ સમર્પો, કાણુ ન લાગી વાર,	
પણુ સ્વસ્તિ મુખ વિપ્ર ન બોલ્યો વેગે તેણે દાર.	૨૫
કર્ણુ વલતી એણી પેરે બોલ્યો, સાંભલો, માહારા સ્વામી;	
સ્વસ્તિ વચન બોલતા શે નથી ? તમને કહું શીશ નામી.	૨૬
પ્રાહ્મણ વલતી એણી પેરે બોલ્યો. સાંભલ્યને, રાજન;	
અપવિત્ર દાન મુજને આપે; કયમ કહું સ્વસ્તિ વચન ?	૨૭
તાહારે કર્ણુ એણી પેરે બોલ્યો. સાંભલો, રુષિ, વાત:	
કમંડલમાંથી જલ આપો. હું ધોઈ આપું સાક્ષાત.	૨૮
પ્રાહ્મણ કહે છે કરણને તું એ શી બોલ્યો વાત ?	
જલ માહારૂં ને દાન તાહારૂં તે નબ્બ ઘટે સાક્ષાત.	૨૯
પ્રાહ્મણનું જલ લેધને વલી જે કા આપે દાન,	
અફલ દાન તે તેનું થાયે; સાંભલ ને, રાજન.	૩૦
કર્ણુ એહેવું સાંભલીને સમર્થા શી જગદીશ;	
અપરાધ માહારો ક્ષમા કરો, એમ કહીને નામ્યું શીશ.	૩૧
ધનુષ બાણુ કરમાં લેધને સમર્થા વરુણુ દેવ;	
બાણુ તહાં અવનીમાં માર્યું. જલ નીકલ્યું તતખેવ.	૩૨
બાણે વલગ્યાં ગંગા નીસર્યા. વલતી તેણી વાર,	
રેખ પખાલી શુદ્ધ કરી કહે, લો સ્વામી ! નિરધાર.	૩૩
ભગવાન વલતી પ્રસન્ન થયા છે. ધન્ય ધન્ય તું, કરણ !	
માગ્ય નાગ્ય, માગે તે આપું. બોલ્યા અશરણુશરણુ.	૩૪
શખ ચક્ર ગદા પદ્ય ધરી ગિલા મુંદર સ્યામ;	
નખ સિખ પર્થત કર્ણુ વલતી નિરખ્યા તેણે દામ.	૩૫

કેટલુ ૩

- બોલ્યા વૈશંપાયન વગન, સુણ, જનમેજય રાજન,
તાહારપછે નીપનું જોહ, પુજને મંલવાપૂં તેહ. ૧
- કૃષ્ણે દરસન આપૂં ત્યાહે, કર્ણ હરખ્યો ધણો મન માંહે;
માગ્ય માગ્ય, કહે ભગવાન, માગે તે આપૂં. રાજન. ૨
- શીશ નામીને બોલ્યો કરણ. રવામી, માગૂં છ, અશરણુશરણુ,
રૂડા કુલ માંહે વાસ; સદા રહું તમારે પાસ. ૩
- કાથી ક્ષેત્રમાં માગૂં મરણુ સદા સેવૂં તમારા ચરણુ.
મુજને આપજો ફરી મત્ય, સદા કરું તમારી લક્ષ્ય. ૪
- સુપાત્રને અપાવજો જ્ઞાન. સદા પ્રસન્ન હજો, ભગવાન;
સદા હજો ઉપર માહારો હાથ, તમે રહેજો અમારે સાથ. ૫
- વધી માગૂં છ સપુત્ર, સદા ચાલે માહારું ધરસત્ર;
ચલે પરસન, વૈકુંઠનાથ. નવ નિધ્ય ઉપર મુજ હાથ. ૬
- ફરી આપો મુને અવતાર તો જો આપજો, જગલાધાર;
નહિકર રાખજો તમારે ચરણુ, નવ આપસો જન્મને મરણુ. ૭
- વધી માગૂં છ આણે દિન, કુંવારી બોમ્બે કરજો દહન;
એમ કહી તે પાન્યો મરણુ. પાસે જિજ્ઞા અશરણુશરણુ. ૮
- તેની કાયા બિરધ કરી પ્રભુ ચાલ્યા કર માંહે ધરી.
લીધી અડસડ તીર્થની વાટ, બોધ તીર્થમાજના ઘાટ. ૯
- આવ્યા ગંગાકેરે તીર, ત્યાં બિતાર્યું કર્ણસરીર.
દાધ દેવા માંડ્યો જોટલે, ગેખી શબ્દ થયો તેડલે. ૧૦
- તમે સાંભલો, અશરણુશરણુ, અહિયાં મુખ્યા હજારેક કરણુ;
ખીજતણો ન જાણૂં પાર, કુંવારી બોમ્બ નથી નિરધાર. ૧૧
- એહેવી વાત સાંભલી જાહરે, પ્રભુ ત્યાંથી ચાલ્યા તાહરે.
આવ્યા રેવાકેરે તીર, સાથે કર્ણનું લેઈ સરીર. ૧૨
- શોધી પૃથ્વી તરય જાત્ર, કુંવારી દીડી તિલમાત્ર:

- પછે વિચાર્યું પ્રભુએ મન, હાવાં ધહાં કરૂં દહન.
 ડાખા કરની હથેલી જેહ, પ્રભુએ મૂકી જગા પર તેહ. ૧૩
 અગ્રુપ્રમાણુ ધુતી દેહ, હથેલી ઉપર ખાલી તેહ.
 પછે ઉત્તર કર્મ ત્યાં કીધું, કર્મતણૂં તો કારણ સીધું. ૧૪
 પછે તે આવ્યા વૈકુંઠ માટે, સભા ભરીમાં બેઠા ત્યાંહે;
 તેમાં બેઠા દીડા કરણ, આવી બેઠ્યા અચરણચરણ. ૧૫
 દિહું કરમાયું ચ મુખ, કર્ણ પામતો દીડા દુઃખ;
 શા માટે આવો છો દુઃખ ? ક્યમ કરમાયું તાહાઈ મુખ ? ૧૬
 તાહારે કર્ણ બોલ્યો મુખ વાણુ. તમે સાંભણો, મારંગપાણુ;
 ક્ષુધા પીડે માહાઈ તન, મુજને ખાવા આપો અન્ન. ૧૭

કલ્પ ૪

- બોલ્યા વૈરાપાયન વચન, મુણ તું જનમેજય રાજન;
 બોલ્યો કર્ણ મુખથી વાત. સ્વામી, સાંભણો માક્ષાત. ૧
 ક્ષુધા પીડે મુજ શરીર. નથી રહેતું મનહું ધીર.
 ક્યમ કરીને કાઢું દિન ? ક્ષુધા પીડે માહાઈ તન. ૨
 તાહારે બોલ્યા સારંગપાણુ. સાંભળ, કર્ણ, તું નિરવાણુ.
 તમે આપ્યાં છે દાન જેહ, સર્વે મુક્યું છે ધરમાં તેહ. ૩
 કર્ણને વલગાડીને હાથ દેખાડવા ચાલ્યા વૈકુંઠનાથ.
 બિલાડીને ધરનું દાર પેડા માંહે બે નિરધાર. ૪
 જુએ કર્ણ હારોહાર, છે સુવર્ણના ભંડાર.
 મેડી મંદિર કનક જ તણાં; હીરા રત્ન જડયાં છે ધણાં. ૫
 હામોહામ સુવર્ણ જ હોય. શોભા કલી ન સકે કોય.
 ભમ્યા ચારે ખૂણે ભવન, કહોં એ નવ દીઠું અન્ન. ૬
 ઇશ્વરી છે કારમી ખૂબ, કર્ણ પામ્યો અતિશે દુઃખ.
 કૃષ્ણ આગલ રહ્યો કર બેડ. ચરણે રાખો, શ્રી રણુછેડ. ૭

નથી વેઠાવી જૂઠી જૂઝ. ધણું પામું છું હું કુઃખ.
 તાહારે બોલવા મૃધ્વજી વાણ, તૂં તો સાંભલ ને નિરવાણ. ૮
 તમે આપ્યું છે અનદાન ? તાહારે વિચારે રાજાન.
 રાનદષ્ટે વિચારી જાય નથી આપ્યું અત્ર મેં કાલ. ૯
 પડે બોલ્યા મૃધ્વજી તાહારે, કર્ણ ! ચ તાહારનો વિચારે !
 તાહારે કર્ણ બોલ્યો વચન મેં તો નથી આપ્યું અત્ર. ૧૦
 મૃધ્વ કેહે, આપે જોટલું ત્યાહે, તેટલું તો પામે આહે
 જો તે નથી આપ્યું અત્ર, તો તું કપાથી પામે બોજન ? ૧૧
 અન્ને છાવે આપ્યું ગામ અત્ર વિના ન મુએ કામ.
 અત્રથી સરે સર્વે અર્થ. અત્રથી નીપજે છે મર્થ. ૧૨
 મોટા જોગી ધરે છે ખ્યાન. આરાધે છે શ્રી બગવાન.
 મધ્વાહકાલ થાયે જાહારે, અત્ર વિના ન મુએ તાહારે. ૧૩
 રાજ્યવિદિ હોયે ધરમજ, પ્રતાપી હોય પાંચ જ પુત્ર;
 હાથો ઘોડા ઘરઘર વિશેષ; જસ વાષે દેશ વિદેશ; ૧૪
 હાલે માહાસે કાઢે સુખે દિન જાહારે હોયે પેટમાં અજ;
 અનદાન તાં મોટું હોય. રાજ મન વિચારી જોય. ૧૫
 જો તે નથી આપ્યું અત્ર, તો કપાથી પામે બોજન ?
 એહેની પાત સાંભલી જાહારે મદગદગ થયો કર્ણ તાહારે. ૧૬
 હું તો જૂઝ્યો, માહારા નાથ ! અત્ર નાપ્યું આણે હાથ;
 મેં તો હવે રહ્યું નબળ જીવ. કાંઈક કહો હવે ઉપાય. ૧૭
 એહેની પાત સાંભલી જાહારે, પ્રભુ વનતી બોલ્યા તાહારે.
 તૂં તો મન વિચારી જોય, અત્રલાલ નતાવી છે કાલ ? ૧૮
 કર્ણે મન વિચાર્યું જાહારે, પૂર્વની પાત સાંભરી તાહારે.
 તમે સાંભલો, મહારા નાથ ? કઈ હું જોડીને બે દાવ; ૧૯
 હું જોમો દુતો ચાહારે ધામ, એક વિપ્ર આબ્યો તે કામ.
 માગ્યું મજ પાસ તેણે અત્ર. મેં તવ તેને કર્યું વચન. ૨૦

- હુ તો આપું છું ભાષ, હેમ તમે લોને આણી ગ્રેમ.
 તેણે લીધું અન્ન નામ માહારે પેટ ભર્યાનું છે કામ. ૨૧
 કુધા પીડિત બોલ્યો તે તાપે ભાષ ! કાષ મને અન્ન આપે !
 તાહારે કીધું મે તેનું કામ, જતલાવી દીધો મે કામ. ૨૨
 જાણી પેલા ધર તે માહે કામ યારો તમારે ત્યાહે.
 કેહેતામા એ ગયો તે ધામ, તાહાથી થયું તેહનું કામ ૨૩
 જમતા હુતા પાલણુ નેટ, તાહાથી ભરાયું તેનું પેટ.
 એહેની વાત માલવી જાહે, પ્રભુજી તો બોલ્યા તાહારે. ૨૪
 તે આગલી મૂકી મુખ તેથી યારો તમને મુખ.
 આગલી મૂકી મુખને દાર, આવ્યા અન્નતના ઓડકાર. ૨૫

કંઠ્ય ૫

- વૈશપાયન એણી પેરે બોલ્યા મુણ, જનમેજય રાય.
 વિસ્તારી તુજને મળવાવું સગાલમા મદિમા ય
 કરણને ત્યા જાન આવ્યું વિચાર્યું મન માહે
 અવતાર મેં અવનીમાં ધરીને સાર્યક ન કીધું ત્યાહે ૨
 અન્નદાન ભૂલી ગયો ને આપ્યું મેં મુવર્ણ;
 પણ અન્ન વિના મર્વે મિથ્યા એમ વિચારે કર્યું ૩
 આગલી મૂકી મુખમા ને માહારે ભરાયું પેટ.
 ખીર્ણ દાન મેં સર્વે આપ્યાં, તે તો જાડી વેડ ૪
 એક વાર અવનીમા અવતરી આપું અન્નનું દાન,
 સદાવરત ઘેર ઘેર અપાવું, પ્રસન્ન કરે ભગવાન ૫
 એહેવૂ વિચારી પ્રભુને ચરણે લાગ્યો તેણો વાર
 માગ્ય માગ્ય, માગે તે આપું : બોલ્યા જગદ્ધાર. ૬
 કરણ કેહે છે કૃષ્ણને, હું માગું છું, સ્વામિન !
 મનુષ્યજન્મ ફરીને આપો; હું છું તમારો, દીન. ૭

સ્વામી, એ મુજને આપિયે, હું માગૂ છુ કં જોડ
 પૃથ્વીમા અનદાન આપું, પોહોયે મનના કેડ ૮
 એહેથી વાણી સાલવતામા જોલ્યા કૃષ્ણ વચન
 મનુષ્યજન્મ તો નવ મલે, હુ તમને કહુ તતક્ષણ ૯
 સસ યોગશી જીવયોનિઓ અવનીમા કેહેવાય
 તેમા છેને વારે અવતરે મનુષ્યજન્મની કાવ ૧૦
 તે માટે તુ હવડા માગે તે તો વસ્ત ન હોય
 મનુષ્યજન્મ તો દુર્લભ છે તુ મન વિચારી જોય ૧૧
 તાહારે કર્યું એણી પેરે બોલ્યો સાલગિયે મહારાજ !
 સસ યોગશી જીવયોનિ તે દેખાડો મુને આજ, ૧૨
 તાહારે કૃષ્ણ પ્રસન્ન થઈને ધર્મને કહી વાત
 પદ કાઢી કર્યુંને દેખાડ્યો વગે ત્યા સાક્ષાત ૧૩
 કહ્યું વસતી પદ જોઈને વેગે ધુણા પૂં શીશ
 કેટનેક વર્ષે ફરીને આવૂ, વમને કહુ જગદીશ ૧૪
 કરણ કેહે છે કૃષ્ણને તમે સાલલો મહારાજ !
 આટલામા ફરીને આવૂ તો તો કરો મુજ કાજ ૧૫
 કૃષ્ણે કાષ્ટ કષ્ટ ન જાવયુ, હા કહી તેણી વાર
 કાગલમા લોટી વલ્યો એક પત્રકમા નિરધાર ૧૬
 જઈ કૃષ્ણને ચરણે વલ્યો કામા કરો મુજ વાક
 મનુષ્ય જન્મ તો મુજને આપો હુ છુ તમારો, રાક ૧૭
 કૃષ્ણજી કેહે છે કર્યુંને, તે એ સુ ગ્રાધૂ કર્મ ?
 મહારાજ ! એ આગન્યા લેઈને લીધો એટલો અમ ૧૮
 તાહારે સહુકો ખડખડ હમિયા, કર્યુંને કહી વાત,
 માગ્ય માગ્ય માગે તે આવૂ, પ્રસન્ન છુ સાક્ષાત, ૧૯
 સ્વામી ! હું એટલું માગૂં છુ, દો મનુષ્ય અવતાર
 હુ જ પડ્યે પાહારે ચડ્યો તમે, કર્યો માહારી સાર ૨૦

હં તો આપું છું ભાષ, હેમ. તમે લોને આણી પ્રેમ.
 તેણે લીધું અનનું નામ. માદારે પેટ ભર્યાનું છે કામ. ૨૧
 ક્રુધા પીડિત બોલ્યો તે તાપે. ભાષ ! કાષ મને અન્ન આપે !
 તાદારે ક્રીધું મેં તેનું કામ; બતલાવી દીધો મેં કામ. ૨૨
 જન્યો પેલા ઘર તે માંહે કામ યાશે તમારું ત્યાંહે.
 કેહેતામાં એ ગયો તે ધામ; તાંદાંથી થયું તેહનું કામ. ૨૩
 જમતા હુતા વ્યાહણ નેટ, તાંદાંથી ભરાયું તેનું પેટ.
 એહેવી વાત માંભવી જાદારે, પ્રભુજી તો બોલ્યા તાદારે. ૨૪
 તે આંગલી મૂકો મુખ. તેથી થારો તમને મુખ.
 આંગલી મૂકી મુખને દાર, આવ્યા અમૃતના ઓડકાર. ૨૫

કડવું ૫

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા. સુણ, જનમેજય રાધ.
 વિસ્તારી તુજને સંભલાવું સગાલસા મહિમા ય.
 કરણને ત્યાં જાન આવ્યું વિચાર્યું મન માંહે.
 અવતાર મેં અવનીમાં ધરીને સાર્યક ન ક્રીધું ત્યાંહે. ૨
 અબદાન બૂલી ગયો ને આપ્યું મેં સુવર્ણ;
 પણ અન્ન વિના સર્વે મિથ્યા. એમ વિચારે કર્યું. ૩
 આંગલી મૂકી મુખમાં ને માદારે ભરાયું પેટ.
 બીજાં દાન મેં સર્વે આપ્યાં, તે તો બહી વેક. ૪
 એક વાર અવનીમાં અવતરી આપું અનનું દાન,
 સદાવરત ઘેર ઘેર અપાવું, પ્રસન્ન કરૂં ભગવાન ૫
 એહેવું વિચારી પ્રભુને ચરણે લાગ્યો તેણી વાર.
 માગ્ય માગ્ય, માગે તે આપું : બોલ્યા જગદાધાર. ૬
 કરણ કેહે છે કૃષ્ણને, હં માગું છું, સ્વામિન !
 મનુષ્યજન્મ કરીને આપો; હં છું તમારો, દીન. ૭

સ્વામી, એ મુજને આપિયે, હું માગુ છું કે ૭ લેડ
 પૃથ્વીમા અજ્ઞાન આપું, ચોહોએ મનના કાઠ ૮
 એહેવી વાણી સાબલતામા બોલ્યા કૃષ્ણ વચન
 મનુષ્યજન્મ તો નવ મયે, હું તમને કહું તતક્ષણ ૯
 સક્ષ ચોરાશી છવ્યોનિઓ અવનીમા કહેવાય
 તેમા છેવે વારે અવતરે મનુષ્યજન્મની કાવ ૧૦
 તે માટે તુ દવડા માગે તે તો વસ્ત ન હોય
 મનુષ્યજન્મ તો દુર્લભ છે, તુ મન વિચારી લેય ૧૧
 તાહારે કહ્યું એણી પેરે બોમ્બો સાબલિયે, મહારાજ !
 સક્ષ ચોરાશી છવ્યોનિ તે દેખાડો મુને આજ, ૧૨
 તાહારે કૃષ્ણ પ્રમત્ત યજ્ઞને ધર્મને કહી વાત
 ૫૮ કાઠી કર્યુંને દેખાડ્યો વગે ત્યા સાક્ષાત ૧૩
 કળે વવતી ૫૮ લેખને વેગે ધુણાવ્યું શીશ
 કેદલેક વર્ષે ફરીને આપું, તમને કહું જગદીશ ૧૪
 કરણ કહે છે કૃષ્ણને તમે સાબલ્યે મહારાજ !
 આટલામા ફરીને આપું તો તો કરો મુજ કામ ૧૫
 કૃષ્ણે કાષ્ટ કપટ ન જાણ્યું, હા કહી તેણી વાર
 કાગલમા લોટી વલો એક પવનમા નિરધાર ૧૬
 જગ કૃષ્ણને ચરણે વચગ્યો ક્ષમા કરો મુજ વાક
 મનુષ્ય જન્મ તો મુજને આપો હું છું તમારો, રાક ૧૭
 કૃષ્ણજી કહે છે કર્યુંને, તે એ શુ ક્રીધુ કર્મ ૧
 મહારાજ ! મે આગન્યા લેખને લીધો એટલો શ્રમ ૧૮
 તાહારે સહુકો ખડખડ હસિવા, કર્યુંને કહી વાત,
 માગ્ય માગ્ય માગે તે આપું, પ્રમત્ત છું સાક્ષાત, ૧૯
 સ્વામી ! હું એટલું માગું છું, હો મનુષ્ય અવતાર
 હું ખ પડ્યે વાહારે ચઢ્યો તમો, કર્યો માહારી ચાર ૨૦

એહેવું તો એણે મુખ માગ્યું, અસ્તુ કહ્યું ભગવાન.
 કર્ણે તવ અવતાર ધર્યો છે, તમને કહું પાવન. ૨૧
 નરમદાને કાંઠે હનૂં ઉત્તમ ચલ એક ગામ.
 વણિક જાત્યે નાત્ય શિરોમણિ બંગાલશા તે નામ. ૨૨
 સતી શિરોમણિ સાધવી રત્નાવતી સ્ત્રી તેહને ધેર.
 કરણ તેહને પેટ અવતર્યો તારીજે રૂઢી પેર. ૨૩
 જોશીએ આવી નામ પાડ્યું વેગે ત્યાં તતકાલ,
 બંગાલસાનો દીકરો તેહેનું નામ ધર્યું સગાલ. ૨૪
 સગાલસા ત્યાં નામ પાડ્યું વેગે તેણી વાર.
 પાંચ વરસનો પુત્ર થયો તે બેસાર્યો નીસાલ. ૨૫
 અધ્યારુએ વેગે ભણાવ્યો હરખ ધરી અપાર.
 ચૌદે વિદ્યા ભણી જીત્યો બંગાલનો કુમાર. ૨૬
 અગિવાર વરસનો પુત્ર થયો, તવ બોલી તેની માત.
 દીધ રિદ્ધ આપણે ધણી છે. સાંભલ ને તું વાત. ૨૭
 આ લો, આપું પાવલી, તે લેઈને બારણે જાઓ.
 પુત્ર ! કરો ઉઘમ જઈ તે વડે જાણીતા તમે થાઓ. ૨૮

કડવું ૬

વૈશંપાયન બોલ્યા વચન. સૌભલ, જન્મેજય રાજન !
 પાવલી લેઈ સગાલ તો ગયો. એક વણિય કને જિભો રચ્ચો. ૧
 સૌભલ ને, ભાઈ, માહારી વાત. ચણા મુજને આપ સાક્ષાત.
 ચણા લેઈ બાધે ગામ ફરે પાછી તે પાવલી જિભી કરે. ૨
 ઉપર વધ્યા છે બે દ્રામ. તેહેનું તે કરતો આવે કામ.
 ચૌટામાં જઈને કણ લેય, કુધારથીને આપી દેય. ૩
 એહવાં નિત્ય કરે તે કામ. પરમેશ્વરે વિચાર્યું તે કામ.
 સગાલ કેહેવો આપે છે દાન ? તે જોવા આવ્યા ભગવાન. ૪
 સગાલ વેચી આવે જેટલે, સાહામા આવ્યા તેટલે.
 તે દહાડનું જડ્યું જેટલું જાચી લીધું પ્રભુએ તેટલું. ૫

નકાર અક્ષર મુખ નવ કલો; બીજે દિન તે વેચવા ગયો.
બમણો લાલ જયો તેણી વારે, પ્રભુએ જાગી લીધો તે દાર. ૬
ત્રીજે દિન તો ત્રમણો થાય; દહાડે દીએ વધતો જાય.
એમ સાત દિવસ પ્રભુ ગયા; નકાર બોલ તેણે નવ કલા. ૭
પછે પ્રભુજીની ચઢ છે મેહેર; અખૂટની કર આપી લેહેર.
પછે માંડીને બેઠો હાટ. ધર્મ તણી ચલાવી વાટ. ૮
પ્રભુએ જોયું તેહનું મન, પછે યયા અંતર પરસન.
જે બોલે તે પાલે એહ માહા સત્યવાદી એની દેહ. ૯

એમ કરતાં વીત્યા બહુ દિન, જંગલસાએ વિચાર્યું મન.
ગાર તેડયો પોતાને ઘેર, કન્યા લાવે રૂડી પેર. ૧૦
લગન લેધ સાહજી આવીયા, સગાલસાને પરણાવિયા.
દાનપાત્રને દાન જ દીધ; લાખીણો લાહો તવ લીધ. ૧૧
પછે વિચાર્યું રૂદયા સાથ. જલ મેહેલયું પોતાને હાથ.
જે કેા દુખિયું આવે જન, અજ આપી મનાવું મન. ૧૨
વધી વસ્ત્ર મુખ આગલ રૂં; જે કેહે તે હું કરજ કરું.
એહેવું ધારીને તે કામ પછે લાગ્યો તે હાટને કામ. ૧૩
હાટે આવી એસે જેટલે, બમણો લાલ થાય તેટલે,
કામો કામ કેહાર જ ભરે, સદાવરત પોતાનાં કરે. ૧૪
હાથ આવી જે કેા ધરે, દુકાનથી પાછો નવ્ય રૂરે,
એહેવાં નિત્ય દરે તે કામ. કીર્તિ વાધી કામો કામ. ૧૫

રૂંદ જોગ તવ આવી ચડ્યો, અવનીમાં દુકાલ જ પડ્યો.
હાહાકાર તો દેશમાં થાય. લોક નાસીને દોદસ જાય. ૧૫
પેટ ભયનિા ન મલે કામ, દુકાલ પડિયો બાધે ગામ,
ત્રાલ ત્રાલ, રે શ્રી જગદીશ ! કયમ કરી કાઢીશે દીસ ? ૧૬
તેહ વાત જાણી સગાલ દેશ મહિ પડ્યો દુકાલ.
સાહજી મોકલ્યા કામોકામ, તેડયાં બાધાં ગામે ગામ. ૧૭

અન્ન વસ્ત્રની બાંધી ધન દાટ મકાન પોતાને જાન,
 આવે દુષ્ટિયાં બાધાં ગામ, સગાલગા તે કોલોનું નામ ? ૧૮
 મહુકો બતકાની તે દેવ, અન્ન ખાઈને મુખે રહેવ,
 અન્નતણા કંઠે અંબાર, મહુકો આવે હાગોદાર. ૧૯
 અખૂટની જેદને કર મોટ, તેદને શાની આવે ખોટ ?
 હામોહામ બધાની પરવ; ખરચું તેજે અનર્ગલ દ્રવ્ય. ૨૦
 મર્વ લોકને ક્રીધા સુખી જે કો આખ્યા દુતા દુખી,
 ખામ અન્ન ને બોલે વાણ, ઇજને દન્ને કુશલ કલ્યાણ ! ૨૧
 તાહારાં દુઃખ દૂરે જાને, સપૂત પુત્ર તાહારે ઘેર યાને !
 એહેવી નિત્યે દે આશિષ, પ્રસન્ન થયા તેહેને જગદીશ. ૨૨
 આવ્યો સગાલસાને પુત્ર, શોભી રહ્યું બાધું ધરસુત.
 જેજેકાર બધે તવ થયો, લોક સર્વ ઢેકાણે ગયો. ૨૩
 સ્ત્રી કેહે છે, સાંભલ રે શેઠ ! પુત્ર આવ્યો આપણે પેટ.
 ગૃહસ્થાશ્રમનો લાહો લીજિયે, અતિત એક પોપણ કીજિયે. ૨૪
 તાહારે શેઠ કેહે, સાંભલ નાઈ
 તમ થકી પસે જોતા કરો, એહ પ્રત તમે આવરો. ૨૫
 તાહારે શેઠાણી બોલ્યાં વચન, અતિત જમાડી ને સેજ અન્ન.
 તેહ વાત તો શેઠને ગમે, અતિત જમાડી નિત્યે જમે. ૨૬
 આગે તો ઊગ્યું હતું પુણ્ય અધિક, તેહેમાં શી રહી નુન્ય ?
 સ્ત્રી બરમારનું એક જ મન. ઇદ્રતણું ડોલ્યું આસન. ૨૭
 પુણ્યોદય થયો છે ઘણો, તાપ ન સેહેવાયો તેહતણો.
 ઇદ્રે તો તનિયું આસન, વિષ્ણુ કને ગયો તે દીન. ૨૮
 મહારાજ ! માહાઈ કરો કામ. મુજને રેહેવા આપો હામ.
 સગાલને સરન્યું આસન, મેં તો એ તનિયું પાવન. ૨૯
 એહેનું પુણ્ય વાખ્યું વિશેષ. મેં તો રહ્યું ન જાયે લેશ.
 એહેવી વાત સાંભલી જેટલે, ઇદ્ર પ્રત્યે બોલ્યા તે તેટલે. ૩૦

એહેનું મૂલ તમારે પાસ. શું આવ્યા અમારે અવાસ ?
 ભાઓ, એ કારણ પ્રાણિયે, પર્જન્યને આગન્યા દીજિયે. ૩૧
 અતિત કાલ નહિ જાયે દાર, તાહારે ચુકશે એહેતી નાય ;
 વત ભાંગ એહેનું તો હશે; એટલે તમારું કારજ થશે. ૩૨
 એહેતી વાત સાંભળી જાહરે, ધંદ ભવન આવ્યો તાહરે.
 પર્જન્યને આતા દે રાય, કેહેવું કારણ તેહેનું થાય ? ૩૩

કડખું ૭

વેશપાવન એણી ચેરે બોલ્યા. સુણ, જનમેજય રાય !
 વિસ્તારી તુજને સંભણાવું મગાલસા મહિમા ય. ૧
 ધંદે આપી આગન્યા ને મેઘ ગયા તે દામ,
 મુસલધારાએ વરસવા માંડ્યું સગાલસાને ગામ. ૨
 મગન વિશે ચઢીને આવ્યા, કરી રવા ગગડાટ.
 ચોહોદસ પાણી પરવર્યું; કેા ચાલી ન સકે વાટ. ૩
 ગોઠુલ રેલવા મોકલ્યા'તા ધંદે ત્યાં પર્જન્ય,
 તેહેવા છઠ્ઠા ચઢીને આવ્યા, વરસે ખારે ધન. ૪
 છંદે વસતી કામ કર્યું છે જોતાં તેણી વાર
 અતિત અવનીના હતા, તે કેા ન જાયે જાહાર. ૫
 મંદિરમાં બેસીને રહે છે વેગે અહારે વર્ણ.
 સગાલસા કેહે છે અહીંને, સાંભલો તમે કર્યું. ૬
 મેં તમને આગલથી વાર્યાં હતા તેણી વાર,
 નેમ આપ્યો નહિ પાલવે. શ્રદ્ધસ્થનેા અવતાર. ૭
 અહીં કેહે છે સ્વમીને, મેં ક્રાધું છે એ કામ;
 જમાડયા પિના નબ્બ જમું જે પ્રાણુ જાલ આ કામ. ૮
 સગાલસા કેહે છે અહીંને મેં જોયું તમારું મન,
 દહાવ તમે લલો રાખ્યો છે. તમને છે ધન ધન. ૯
 નરનારી એક ચિત્ત કરીને કેહે છે એહેલી વાત,
 તેણે સમે તે બે જણુનિ થયા અપવાસ સાત. ૧૦

- ઝાપાં તિલક અંગે ધરે ને કંઠે તુલસી માલ.
 ધરમાં બેઠાં બે જળ્યાં તે જળે શ્રીગોપાલ. ૧૧
- સાતમે દિવસે વલતી રહ્યો છે વરસાત.
 સીંધલા ફેટે છે સ્વામીને, તમે સાંભલો ને વાત. ૧૨
- આજ તો ચીટે જાઓ ને વેગે, રહ્યો છે ધન,
 અતિત કા તેડી લાવો તો કરાવિયે બોજન. ૧૩
- એહેવી વાણી સાંભલતામાં વેગે નીસપાં બાદાર.
 અતિતને ખોલતા ફરે છે. પૂછે નગર ગોઝાર. ૧૪
- ધર્મશાલા ને વાઢીઓ જોઈ; જોયા બાધા ધાટ;
 દેહેરાં હતાં તે વેગે જોયાં ત્રણ સેં ને સાકય. ૧૫
- વલતી નિઃશ્વાસ મુક્યો, બેઠાં તેજે કામ,
 અતિત મુજને નબ્બ મલ્યો; મેં જોયું બાધું ગામ. ૧૬
- પરમેશ્વરે મન વિચાર્યું; જોયું એહેનું મન,
 અતિતવેષ ધરીને આવ્યા વેગે ત્યાં તતક્ષણ. ૧૭
- એક દેહેરામાં જઈ બેઠાં પોતે ત્યાં તનકાલ.
 જતો જોતો ચાલી આવ્યો વેગે ત્યાં સગાલ. ૧૮
- આ દેહેરામાં જોતો જાણી, એમ વિચાર્યું મન
 સગાલસા ચાલીને આવી લુએ ત્યાં તતક્ષણ. ૧૯
- ગલતકાઠ ને ધારાં પડિયાં, ચાંદી પાચે થૂએ;
 સહસ્ર પાટા અંગે બાંધ્યા; પડ્યો પડ્યો તે રૂએ. ૨૦
- જરાજુરણ ત્યાં કાપા દીસે, તુટયા શરીરના બંધ.
 રગતપીત ગલંતાં દીસે. બીડે ધણી દુર્ગંધ. ૨૧
- એહેવું જોઈ ને સગાલસાએ ચરણે નમાયું શીય.
 કૃપા કરીને મદિર માહારે પધારો, જમદીય ! ૨૨
- તાહારે રીસ કરીને જોલ્યો. જા તું તાહારે ધામ.
 મહા કષ્ટ મહિ હું બેઠો મરવા આણે કામ. ૨૩
- ખૂલ્લો દિવસ થયો તે ખુલ્લો, જાણી બાધું કંઈ અલ.

દહે શિદ તાહારે ઘેર આપું ? મરવા ઉપર મન. ૨૪
 સગાલસા તો વલતી બોલ્યા વેગે તેણી વાર.
 સતીશિરોમણુ સાધવી છે વેગે માહારી નાર. ૨૫
 તે તમને વેગે ખુઝે છે કરાવવા બોજન.
 તે માટે તમે વેગે પધારો સ્વામી ! મુજ બવન. ૨૬
 તાહારે જોગી જોણી પેરે બોલ્યો રીસ કરી અપાર.
 કયાહારનો શું ફૂલ કરે છે ? સહુની સરખી નાર. ૨૭
 તાહારી સ્ત્રી શું મુજને આપમે ભાવતાં બોજન ?
 મગાલસાએ હા કહી છે તે વેદા પાવન. ૨૮
 જોગી કહે છે સગાલને. મેં નથી ચલાવું ચરણ.
 કયમ કરી તુજ બવન આપું ? એહેવાબોલ્યા વરણ. ૨૯
 સગાલસા કહે ! સ્વામી ! સાંભતો, હું લાવું વાદન.
 હાથી ઘેઘા રથ પાવખી બેસી આવો બવન. ૩૦
 જોગી કહે છે રોહને. બાઈ ! ન લેખિય માદારૂં નામ.
 હાથી ઘોડથી પહું, તો સી આવે તે કામ ? ૩૧
 નરવાદનનો તો નિગેધ કાઈ જોગીને કેહેવાય.
 રથ બેસીને મેં તો વલતી વેગે નવ્ય અવાય. ૩૨
 સગાલસા કહે, સ્વામી માહારા ! કોહો તે લાવું આજ,
 લયમયમ કરીને મદિર આવો, કરો અમારૂં કાજ. ૩૩
 જોગી વલતો જોણી પેરે બોલ્યો. સાંભલ, બાઈ, વચન.
 તું લાવે કંડિયો, તો તેદેમાં આવું તુજ બવન. ૩૪

કડવું ૮

વેદપાવન જોણી પેરે બોલ્યા સુજ, જનમેજય રાય !
 વિસ્તારી તુજને સંભવાવું સગાલસા મદિમાય. ૧
 સગાલસા તો એહેવું સાંભલી વેગે ચાલ્યો લય
 ધાંચા પાસે આવી બોલો, દસડી દરખ ન માય. ૨

- પાંચા પ્રત્યે એણીપેરે બોલ્યો, માદારૂં વચન ધિર યાપ્ય
 મુખ માગ્યું આપું, મુજને તું કંડિયો ગૂંથી આપ્ય. ૭
 તતક્ષણ તે કંડિયો લેઈને આગ્યો પોતાને ઘેર.
 અચ્ચી આગલ માંડીને કદી વીતગ પોતાની પેરે. ૪
 અચ્ચી કહે. તમે તેડી લાવો કરો એટલું કામ.
 પાથરણાં રૂડાં પાથરો, નવ ખૂંચે તેણે નામ. ૫
 મુખમલની માંલ ગાદી પાથરી સુંદર રૂનાં પેલ.
 ચોરો પાસે ઊભીકાં મૂક્યાં. લેઈ ચાલ્યા રૂડી પેર. ૬
 ઊપાડીને ચાલી આવ્યા દેહરોકેરે પાસ.
 મહારાજ ! આદામાં બેસીને આવો મુજ અવાસ. ૭
 જોગી વક્ષતો એણીપેરે બોલ્યો. સગાલ ! સંભલ્ય વાત.
 પિત પડે મુજને વહે છે, આ જગડશે સાક્ષાત. ૮
 સગાલશા કહે. તમથકી તે આવે માદારે કાજ.
 તમારે જે ખપ આગ્યું તે માદારે ખરૂં, મહારાજ ! ૯
 અતિત કહે છે તેડી જાઓ તો કરો એટલું કામ.
 પાથરૂં સર્વે કાઢી લો, તો આપું તમારે ધામ. ૧૦
 સગાલ કહે છે. ના હા કરતાં લાગે ધણી વાર.
 ઊપાડી કંડિયામાં બેસાર્યા વેગે તેણે કાર. ૧૧
 મસ્તક મૂકીને તે ચાલ્યો વેગે પોતાને ઘેર.
 પરમેશ્વરે મન વિચાર્યું, શી કરું હું પેર ? ૧૨
 પછે ત્યાં વરસાત ઘેરે, ક્ષણ ન લાગી વાર.
 પાથ પડના રેલા ચાલ્યા જોતાં અપરંપાર. ૧૩
 નાકમાં પેસે, મુખ પર દીસે, ચાલે દોહોદસ ધાર.
 સગાલશાને રુદે વાધ્યો વેગે હરખ અપાર. ૧૪
 મંદિરમાં લાવી બેસાર્યા. હરખ્યાં બે જણ મન.
 રસોઈ ત્યાં રૂડી નીપજવો, કરાવિયે બોજન. ૧૫
 તાદારે અતિત એણીપેરે બોલ્યો. સુણ, વણિકના તન

ગુણને કહું છું એટલું, હું નથી ખાતો અન્ન. ૧૬
 તાહારે સગાલ એણીપેરે બોલ્યો. શું લાગું નિરધાર ?
 અતિત વેગે બોલિયો માહારે કરવો માંસનો આહાર. ૧૭
 સાંભલતામાં યરથર મુળ્યો સગાલ તેણી વાર.
 અરે, દૈવ ! શું હવે કરું ? એમ વિચારે તે ઠાર. ૧૮
 પછે ત્યાંથી ચાલી આવ્યો ખાટકીકેરે ભવન.
 દ્રવ્ય આપીને માંસ લીધું. વેગે કરી જતન. ૧૯
 લાવીને તે ઝીને આપ્યું, રાંધ્યું તેણી વાર.
 ઊઠો, સ્વામી, બોજન કીજે. હરખ ધર્યો અપાર. ૨૦

કંઠવું ૯

બોલ્યા વૈશંપાયન વચન. મુણ, પરિક્ષિતનાં તન !
 તાહારપણી નીપડું જેહ, ગુણને મંલગાવું તેહ. ૧
 પરમેશ્વરે વિચાર્યું તેણી વાર. હવે શું કરું નિરધાર ?
 મેં રાંધ્યું કંઠવું કામ, તે તો કર્યું એણે આ કામ. ૨
 નવ્ય ચૂક્યો એ પાવન. એમ વિચાર્યું ભગવન.
 પછે બોલ્યો અતિત જેહ. માહારે ખપ ન આવે એહ. ૩
 પછે બોલ્યો સગાલ ત્યાંહે. સ્વામી ! કહું તે રાંધ્યું આંહે.
 નથી ચૂક્યો તમારો દાસ. એમ વાણી કરી પરકાસ. ૪
 એહેવી વાત સાંભલી જાહારે, અતિત ખીજીને બોલ્યો તાહારે.
 માંસ માંગું તાહારા પુત્ર કેરું. વું તો લાગ્યો છે અનેરું. ૫
 માહારે તો એ ન આવે કામ. ઊડી ચાલ્યો તેણે કામ.
 સગાલ વજ્રમો તેને હાથ. પછે હરખ્યો છે મન સાથ. ૬
 સ્વામી ! શે નવ્ય બોલ્યા પેહેલું ? એ તો રહ્યું આપણે કર મેલું.
 બાહારથી હું લાગ્યો મેલ, શેથી તો છે એ સેહેલ. ૭
 નીસાલે તથો છે જાલ. આવે તો માંડું તતકાલ.
 એહવી વાત સાંભલી અનુપ અતિતે લીધાં, જે રૂપ. ૮

ખીજે રૂપે નીસાલે ગયો, ચેલિયા પાસે જઈ રહ્યો.
 આધા રહીને બેલાબ્યો બાલ. ધાર્ધ આબ્યો તે તતકાલ. ૯
 રહ્યો બેભો બેડી પાણુ. સ્વામી ! ક્યમ તેડ્યો નિરવાણુ ?
 અહ્યા, કરવા આબ્યો તુજ કામ. તાહારો પિતા મારે તુને ઠામ. ૧૦
 તાહારે બોલ્યો વચન આંક. સ્વામી ! માહારો તે શો વાંક ?
 એક આબ્યો અતિત તુજદાર, તે તો કરવા ઇચ્છે તુજ આહાર. ૧૧
 માટે તૂં તો ઇહાંથી નાશ. એહેવી વાણી કહી પરકાશ.
 પછે હસી બોલ્યો તે જગ્ય. સ્વામી ! માહારૂં પૂરણુ બાગ્ય. ૧૨
 તન આવે અતિતને ખપ, મેં તો પૂરણુ કીધાં તપ.
 એમ કહીને ચાલ્યો ત્યાંહિ, અધ્યારુ બેઠા છે જ્યાંહિ. ૧૩
 આઠા માગી નામી શીશ. પ્રસન્ન હજે શ્રી જગદીશ !
 એમ હરખમાં ચાલ્યો જાય. માતાપિતાને લાગ્યો પાય. ૧૪
 પછે બોલ્યો બેડી હાથ માતપિતાકરે સાથ.
 માતા ! શું છે માહારૂં કામ ? ક્યમ તેડ્યો આણે ઠામ ? ૧૫
 તાહારે માતા વલતી બોલે. પુત્ર ! નાવે કે તાહારે તોલે.
 આ અતિત આબ્યો સાર. તે કરવા ઇચ્છે તુજ આહાર. ૧૬
 એમ કહીને આણે મન દુખ, માત નિહાલે પૂત્રનું મુખ.

દેશીકર.

કુંવરનું મુખ નિહાલે માવડી. તાહારી નિકટ કપોલ રૂડી આંખડી.
 તાહારૂં મુખડૂં પુનમચંદ રે. પુત્ર આખ્યો બાલમુકુંદરે.
 બેઈ પામું ધણો આનંદ. કુંવરનું ૧
 મુખે બોલે મધુરી વાણુ રે. હસ્તી સૂંડ સમા બે પાણુ રે.
 પેટ પોયણુપત્ર પ્રમાણુ. કુંવરનું ૨
 કડી કેસરીલંક આકાર રે. જંધા જુગમ કદલીચલ સાર રે.
 ચરણે ચાલે ચાલ અપાર. કુંવરનું ૩
 એહવું બેઈને બોલી માતરે; પુત્ર પ્રત્યે કરે છે વાત રે.
 ક્યમ સેહેશો શસ્ત્રના ધાત ? કુંવરનું ૪

તાહારે બોલ્યો પુત્ર વચનરે, માત ! શિશુ કરે છે રુદન રે ?
 માહારું પ્રસન્ન થાય છે મન. કુંવરનું ૦ ૫
 ધન ધન માહરો અવતાર રે. મને મહ્યા દેવ મોરાર રે.
 માહારો અતિત કરશે આહાર રે. કુંવરનું ૦ ૬
 પ્રસન્ન થયાં છે માત ને તાત રે પુત્રની સાંભલી પાત રે.
 ધન ધન તું માહારા જાત રે. કુંવરનું ૦ ૭
 પછે ન્હવરાબ્યો આણી કોડ રે. મુખે જપે શ્રી રણુકોડ રે.
 સુખ સાહામો બોલો કર જોડ. કુંવરનું ૦ ૮
 પછે બોલ્યો વચન પ્રકાશ રે. તમે સાંભલો, શ્રીઅવિનાય રે.
 મુને આપજો ચરણે વાસ. કુંવરનું ૦ ૯
 તિલક કીધું સુંદર જાલ રે; કંઠે ધાલી તુલસીમાલ રે;
 મુખે જપે શ્રીગોપાલ. કુંવરનું ૦ ૧૦

કંઠ્યું ૧૦

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા. સુણ, જનમેજય રાય !
 વિસ્તારી તુજને સંભલાવું સગાવસા મહિમા ય. ૧
 સ્નાન કરીને એણે મુખ સમર્થ સુંદરશામ.
 ખડગ લેઈને સગાવસા તો આબ્યો તેણે ધામ. ૨
 એણેવાનું મસ્તક હેઠું. એક વાર કોહો શ્રીરામ.
 મસ્તક લેઈને શીકે મુક્યું. કીધું એહેવું ધામ. ૩
 અતિતને આરોગાવીને પછે આપણે નેટ
 આત્મકલ્યા કરીને મરચું પાલી મારી પેટ. ૪
 મહિનતા કાઢીને વધતી બેઝે રાખ્યું લન.
 આ લો, સ્વામી ! આરોગો તમે પ્રસન્ન કરીને મન. ૫
 પરમેશ્વરે મન વિચાર્યું, હવે શું કરું ધામ ?
 ને ને ધામ કલાં તે એણે કરિયાં આણે ધામ. ૬
 હાલે તે હું શું કરું ને એ ચક્રી નબ્બ ચાપ ?
 સગાવસાને ચૂકવવાને કીધો એક છિપાય. ૭

સગાલસા કેહે સ્વામી । બોડો, વેગે કરે ભોજન.
 અપરાધ અમારો ક્ષમા કરજો. હમયે તમારાં, દીન. ૮
 એમ કહીને અતિતને તો પ્રીસે ધરની નાર્પ.
 અતિત વલતો એણી પેરે બોલ્યો ક્રોધ કરી અપાર. ૯
 હં તો ભોજન નહિ કરું. તૂં સાંભલ્ય ને વચન.
 તતવ વસ્ત તં ઊંચી મેહેલી મલિન રાખ્યું અત્ર. ૧૦
 એમ કહીને બોડી આલ્યો અતિત તેણી વાર.
 સગાલસાએ હાથ જાલ્યો ને બોલ્યો તેણે હાર. ૧૧

દશીરેર.

સગાલ વલતા બોલિયા રે તમે સાંભલો, અતિત, વાત.
 શા માટે જમતા નથી ? હં કહું નમને સાક્ષાત. ૧
 તમે કહ્યું તે અમે કર્યું રે જે જે દીધું કામ.
 પુત્ર જ માહારો મારિયો મેં તો ગત અમૂલક કામ. ૨
 તોયે તમે જમતા નથી રે કરો હો રીસ અપાર.
 આ લો ખડગ હાથમાં અમને મારીને જાળો હાર. ૩
 અતિત વલતો બોલિયો રે હં તો નહિ રહું તાહારે ઘેર.
 કહ્યું કરે જે માહરું તો જ જમું રૂડી પેર. ૪
 મસ્તક લો કીંકે ચઢું રે નરનારી આણી પ્રીત.
 ખાંડણું ખાંડો બે જણ્યાં મુખેથી ગાઓ ગીત. ૫
 આંસુ પડે બેના નેત્રથી રે તો જાળું માહારે ઘેર.
 હરખમાં પ્રીસો મુને તો જમું રૂડી પેર. ૧૦
 સગાલ કેહે. હા, ત્યમે કરું રે જમ કહી તમે વાત.
 પ્રસન્ન થઈને પધારજો અમ મંદિરથી સાક્ષાત. ૧૧

કડવું ૧૧

વૈશંપાયન એણી પેરે બોલ્યા સુણ, જનમેજય રાય ?
 વિસ્તારી તુજને સંભલાપું સગાલસા મહિમા ય. ૧

અતિત રહે છે સગાણને. તું માંબલ મારી વાત.
 પ્રેમ થકી મુજને પ્રીતે, તો રહીશ હું સાક્ષાત.
 પ્રેમતણે વશ વળવનિતા અખંડ રમે છે રામ
 પ્રેમતણે વશ ત્રિકમ કરે બલિ રાખ ઘેર નિવાસ.
 પ્રેમતણે વશ હું અતિત આબ્યો વેગે તુજ ઘેર.
 તે મારે તુજને કહું જો, કર તે રહી પેર.
 ખાંડણું ખાંડો પ્રેમ થું ને નેત્ર ન કરે નીર.
 ગીત ગાઓ મુખ થકી ને દુઃખ ન ધરો શરીર.
 તે પરકારે કરવા માંડયું વેગે તેણી વાર.
 ખાંડણું ખાંડવાને ઊભાં તે હરખે નર ને નાર.
 બે જણ મનમાં એમ જાણે જો રખે આણે દુખ.
 તેણે સમે ત્યાં ગાવા માંડયું બે જણે તે મુખ.

દશોક્તર

ચેલૈયા ! હાલો રે હાલો. કુંવરને ઘૂમડલી ધાલો.
 પુત્ર ! હું લાડ લડાવતી રે, દેખી હરખતી મન.
 હમતું મુખ દેખું સદા, તાહારાં અણિયાળાં લોચન. ચેલૈયા૦
 દંત દીસે દાડમકલી સરખા, અધર પ્રવાલી રંગ.
 કણે કુંડલ ઝલકતાં આવી એમતો ઓછંગ. ચેલૈયા૦
 પુત્ર ! નીચાલેથી આવતો લેઈ પાટી ખડિયો દાય.
 ઓઁએ બેસારતી, કરતી મુંબન ધાલી ખાથ. ચેલૈયા૦
 કાલું કાલું બોલતો રે, માગતો મુખડી માર.
 તાહારે હું તુને આપતી તે વેગે કરતો આહાર. ચેલૈયા૦
 પ્રભુ પ્રતાપે હું હરખાતી રે, કરતી લીલાલેહેર.
 આજ દૈવે દુખણી કીધી રેડી અમૃતમાં ઝેર. ચેલૈયા૦
 અવનીમાં પુત્ર અનેક થયા રે, અનેક થઈ છે માય.
 એવેવી નમેદેરી મેં નવ દીડી જો મારે મુમલના ધાય. ચેલૈયા૦

ખાંડણું ખાંડયું બે જણે રે દદ કરીને મન.
 હાલરડાં ગાયાં મુખથી પણ નીર ન ઝર્યું લોચન. ચેલૈયા૦ ૭
 ખાંડણું ખાંડીને તલી આપ્યું ક્ષણ ન લાગી વાર.
 મગલ કહે છે અતિતને, ભક્ષ કરો નિરધાર. ચેલૈયા૦ ૮
 અતિત એણી પેરે બોલિયો રે, સાંભલ્ય, ભાઈ, વચન.
 સાચું બોલ્ય, સહક્ષણા, છે તાહારે કેટલા તન ? ચેલૈયા૦ ૯
 એહેવી વાણી સાંભળતામાં બોલ્યો તેણી વાર.
 પુત્ર તો માહારે એક હતો, તે વેગે માર્યો દાર. ચેલૈયા૦ ૧૦
 અતિત એહવું સાંભળીને ઉઠિયો તતક્ષણ.
 તાહારે ઘેર હું તો ભાઈ ! નહિ કરું બોજન. ચેલૈયા૦ ૧૧
 એમ કહીને સાંચર્યો તે વેગે ચાલ્યો જાય.
 સગાલસા તવ આગમ જઈને નમિયો તેહને પાય. ચેલૈયા૦ ૧૨
 સ્વામી ! માહારો વાંકે કશો ? હું તમને કરું પ્રણામ.
 તમે કહ્યું તેહવું કર્યું છે વેગે અમોએ કામ. ચેલૈયા૦ ૧૪
 તોયે તમે રીસાવી જાઓ છો તેહનું તે શું નામ ?
 કાંઈક અમારો વાંકે દાખી જાળો એણે કામ ચેલૈયા૦ ૧૫

કડવું ૧૨

બોલ્યા વૈશંપાયન વચન રે, સુણ પરિક્ષિતના તન રે.
 સગાલ વલતી બોલિયા રે સ્વામી ! અમો તમારાં રાંક.
 પછે અહીંથી ચાલજો કાંઈક દાખી અમારો વાંક. ૨
 તમે કહ્યું તે તો અમે કર્યું વલી માર્યા પુત્ર શિર ધાય.
 હાલરડાં ગાયાં મુખ થકી હવે કાહો તે કરું ઉપાય. ૩
 અતિત મુખથી બોલિયો રે તું સાંભલ્ય વણિકતન !
 હવે નથી પુત્ર પેટ તાહારે માટે નહિ કરું બોજન. ૪
 વાંઝિયાગાલ તાહારે ચઢી રે, નહિ તનવા કે તન.
 તો હું કયમ રહું ઘેર તાહારે, ભાઈ ? કયમ કરું બોજન ? ૫

સગલ એહેવું સાંભલી રે બોલ્યા મુખથી વાત,
ત્રી માહારીને ઉદર ગરભ છે; માસ ચયા છે સાત. ૬

૪૭૭ ૧૩

બોલ્યા વૈશંપાવન વચન, સુણ, પરિશિતના તન !

અતિત બોલ્યો તેણી વાર નહિ જમું તાહારે દાર. ૧

નથી બીલો તાહારે તન, તો હું ક્યમ કું બોજન ?
એહવી વાત સાંભળી જાહારે, મગાસસા તો બોલ્યો તાહારે ૨

તમે સાંભલો માહારી વાત, કહું જોડીને જે હાથ
જઈ પૂછો બીને નેડ; ગરભ છે કાંઈ તેહને પેટ. ૩

બાવી પૂછ્યું ધરની નાર્ય. તેણે કલો મર્વ પ્રકાર.
ગરભ માહારે ઉદર હોય જોતી ! મન વિચારી જોય. ૪

સા માટે દોષ ચઢાવો ? તમે મહારાજા ! મહિર આવો.
તમે સુખે કરો બોજન, માહારે બીલો છે પેટ તન. ૫

વાત સાંભલી નારની જાહારે, અતિત ફરીને બોલ્યો તાહારે.
ગરભ સંભારે ઉદર જોહ, મુજને દેખાડો તેહ. ૨

ક્યમ માનું સાચી વાત ગરભ છે કે નહિ માણાત !
એહવી વાત કહી છે મુખ. અબીને લોપનું સુખ. ૩

સાચું અતિત ! કહૂ છે તમે ગરભ કાઢી દેખાડું અમે.
તમે ભલું હોયું કામ. પુત્ર મલવાની માહારે હાથ. ૪

એમ કહીને ન્હાઈ નાર્ય; દાન કર્યા અપરંપાર.
પછે જોતી રહી કર જોડ, સર્વ પ્રત્યે વાણી બોલે. ૫

પ્રત્યક્ષ દેવ તુ સાચો, બાણી ! હું તો મંદમતિ છું અબજી,
માહારી કરજો તમે મંગાલ. લગ્ન રાખજો, દિનદયાલ ! ૬

મન રાખજો ચિર અચરં. અમે ધરિયે ધ્યાન તમારું.
પછે સતી શિરોમણ નારી લાગી ધરમાંથી ક્યારી. ૭

આવી બેડી સમીપે નેટ, કાઢી મારે કટારી પેટ.
મારી પેટ કટારી જાહારે હાં હાં કહીને જિડ્યા તાહારે. ૮

મુઠી દીધું અતિતનું રૂપ; લીધું ચતુર્ભુજસ્વરૂપ.
શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ધરણ્યુ આવી ઊભા અશરણ્યુશરણ્યુ. ૯

મોર મુગટ મુંદર શીરા, કૃપા કીધી શ્રીજગદીશ.
મકગદ્ધતિ કુડલ કાન. પીતામ્બર કીધું પરિધાન. ૧૦

ભૂશુભાગન ઉર વિચ દાગ; પદ્મ ઝંકે મુંદર પાગ.
રૂપ ધરીને આવ્યા નાથ. માં, માં, કહીને જાડ્યા હાથ. ૧૧

કોટાનકોટ સૂરજની જ્યોત, એહેવું તેજ યથું ઉદ્ઘોત.
માગ્ય, માગ્ય, માગે તે આપું. તાહારાં દુખ દાલીદર કાપું. ૧૨

તેં તો રાખ્યું મદ્દાદદ ધીર. સગાલસા ! તું બાવનધીર.
એહેવી વાત સાંભલી જાહારે, નરનાયં નમ્યાં ચરણ તાહારે. ૧૩

નખશિખ નરખ્યા પ્રભુ જાહારે વલતી બોલ્યા શ્રીમુખ તાહારે.
સગાલ ! સાંભલ્ય માહારી વાત. પુત્ર બોલાવ્ય તું સાક્ષાત. ૧૪

તમે એ શૂ બોલ્યા, નાથ ! પુત્ર માર્યો મેં આણે હાથ
પ્રભુ કેહે છે કરે તમે કામ, પુત્ર બોલાવો આણે કામ. ૧૫

પછે કરી મન વિચાર માતા બોલાવે તેણી વાર.
ગાઢ બોલી તેહ વચન. પુત્ર ! આવો. આવ્યા ભગવન. ૧૬

એહેવું કહ્યું વચન જાહારે, ચેલેયો ત્યાં આવ્યો તાહારે.
ખભે પાટી ને ખડિયો હાથ. આવી નમ્યો વૈકુંઠનાથ. ૧૭

પછે નમ્યો માત ને નાત. પાસે બેસારી પૂછી વાત.
પ્રભુએ માયા વિસર્જન કરી; મલ માંસ લીધું ત્યાં હરી. ૧૮

ચેલેયો જીવાણ્યો ભગવાન, તેણે સમે કર્યો અહુ દાન.
પછે પ્રભુજી ત્યાં બોલે. સતી ! નહિ કે તાહારે તોલે. ૧૯

લાગે નીપજાવી જે વસ્ત બોજન કીજિયે બેસી સમસ્ત.
 સગાસ કેહે. સાંભલો, ભગવાન ! નવું નીપજાવિયે અજ. ૨૦
 પ્રભુ કેહે ધરમાં છે તેહ તમે જુઓ ને આણી નેહ.
 જુએ તો ત્યાં સુંદર અજ. ભાવતાં કીધાં ભોજન. ૨૧
 સર્વ લોક્યું જમીને જહારે પ્રભુજી મુખ બોલ્યા તાહારે.
 માઝ, માઝ, હોય જે હામ. હું તે આપું આણે કામ. ૨૨

કંઠનું ૧૪

વૈશાખન એણીચેરે બોલ્યા, સુણ જનમેજયરાય !
 વિસ્તારી ઘુજને મંલતાપૂં સગાસસા મહિમા પ. ૧

સગાસસા તવ એણી ચેરે બોલ્યા જોડીને જે હાથ.
 હાથાં હું તે થાં રે માગૂં, સ્વામી વૈકુંઠનાથ !
 જે હું માગૂં તે તમે આપ્યું. પૂરી મનની હામ
 હવે પાંછના કાંઈ એ નથી, પ્રભુ સુંદર સ્વામ ૩

પ્રસન્ન મર્ધને પુરુષોત્તમે તેડાવ્યાં વિમાન.
 સગાસપુરી ત્યાં સ્વર્ગે વાસી પ્રેમે શ્રી ભગવાન. ૪
 જેજેકાર ત્યાં થઈ રહ્યો ને સર્વે દરખ્યું મન.
 સ્વર્ગે જાતાં પુરને વાસિયે. ક્યાં છે જહુ પુણ્ય. ૫
 સગાસસા અદેને સહુને વસ્યા તેણે કામ.
 વૈકુંઠમાં આનંદ કરે ને સહુની પોહોતી હામ. ૬
 પ્રણયતણે મહિમા છે મોટા. સુણ, જનમેજયરાય !
 તેત્રીસ કોડ તે પ્રણયતણે નય. કહેતાં પાર ન થાય. ૭

એહપૂં સાંભલી જે દા કરો વેગે ત્યાં અજદાન,
 સોનું રૂપ વચ્ચ ને ત્રાણ વાધે મેર સમાન. ૮
 અપુત્રવંતી પુત્ર પામે ને નિર્ધન પામે ધન,
 સનિય હોય તે યદને પામે, અઘાતેજ પાલણ્યુ ૯

રતનેદાસકૃત

સગાળશા.

- મગાળશા સાધુને સેવે; વાણિયો પાળે વરત.
 ન મળ્યા માધુ, રહ્યા અપવાસી. તારવા આવ્યા તરત. ૧
- કૃષ્ણજી કોઢીયા ચર્ચને રે રૂપ અતિતનુ લઈને.
 ચગાવતીએ લીધાં ચરણામૃત ન્હવરાવીને નાથ.
 પસગ ઉપર પધરાવીને સ્વામી કીધા સનાથ. ૨
- ખાતે ભોજન ખીરનાં કીધા રે ખીરસી આગળ દીધાં.
 ખીર ને રાટલી તો નથી જમતા, નથી અનનો આહાર.
 મહાજન ! અમો માંસના આહારી, એમ કહે કિરતાર. ૩
- વચન તે બોલ્યા બાંધ્યું રે સમજી લો ને, સાધુ !
 કસાર્ધવાડે જઈને માટી છુપાવી લાવ્યા સાધ
 ચગાવતીએ માંસ સુધારી પિરસિયા પરમાદ. ૪
- વાસર ઢાળે નર ને નારી રે. જમો તમે, દેવ મુરારિ !
 માટી તો માણસની જોધમે, પરમાટીનો નહિ આહાર.
 અધોરપથી અમો કહેવાધમે જોલિયે ખાડાની ધાર. ૫
- વાણિયા ! વરત ફળિયાં રે આવી અવિનાશી મળિયા.
 માગ્યું વેચાતું માણસ ન મળે હધમે મોંઘો મહાર.
 ચગાવતી ત્યાં એમ કહે એલેયાનો કરિયે મંહાર. ૬
- વાતું તો ચારો વશે રે. હશે, શ્રીલાલને લેજો.
 બાણુતર મેલી ભાગ, એલેયા ! પાળ અમારી પ્રતીન.
 માખાપ તારા મારશે તુજને આંગણે આવ્યો અતિત. ૭
- ધૂતારો ધૂતી જાગે રે પછી પસ્તાવો ચારો. ૮

એ શું બોલ્યા, સ્વામી મારા ? માવરે મૂક્યાં કયમ જાય ?
નવ મહીના જેણે ઉદરમાં રાખ્યો તે ગુણુ ઓર્શીગણુ થાય
લક્ષિત મારા શીશને સાટે રે. શું ચારો મરતુક માટે ?

હું ભાગું તો ભોમ જ ભાગે. બોરંગ જીલે ન ભાર.
મેરુ પર્વત ડોલવા લાગે આકાશનો આધાર.
મેરામણુ માઝા મૂકે રે ચેલૈયો સત ના ચૂકે.

ભણુતો ગણુતો ચાલ્યો ચેલૈયો, આબ્યો પોતાને દાર.
માતા મુખનાં વારણાં લીએ, નીસાસો ભરે નાર.
આવતો ઉરમાં લીધો રે પોઢાડી ખોળે દીધો. ૧

કારજ રૂઠું કરો, માતાજી ! સિદ્ધ નાંખો નિઃશ્વાસ ?
સદ્ગુણ મનખો ચેલૈયાનો, સાધુ આરોગે માંસ !
ધન ધન આજનો દહાડો રે ! જગતના નાથ જમાડો. ૧૧

માતપિતાએ મળી કરીને કાપ્યું ચેલૈયાનું શીશ.
અણુધટતી વાત એમણે કીધી જમાડવા જગદીશ.
મચાળો ખેલ ખરો રે પ્રભુ મારા ! પારણાં કરો. ૧૨

નાથ કહે મારી નજરે કરો રે સાચું તમારું વરત.
મસ્તકની તમે માયા કીધી કયમ ? અવિનાશી બોલ્યા તરત.
તપસી સતને તાવે રે; રૂઢેમાં અંદોહડું નાવે. ૧૩

મસ્તક ખાડો ને ખાંડણાં ગાઓ, પેહેરો અવનવાં ચીર;
આંખડીએ તમે આંસુ ન આણો, મનથી મૂકે ન ધીર.
ત્યારે તમે સાર્યા સતી રે. એમ કહે જૂનો જતિ. ૧૪

ખાંડણુયામાં મસ્તક ખાડિ મળી પિતા ને. મા ય.
આંખડીએ આંસુ નવ આણું. હરખે હાથરડાં ગાય.
બોજન ભાવતાં, કીધાં રે, પીરસી આગળ દીધાં. ૧૫

સનવાદી તમે માયા, અમારે અટક છે, કરવું કેમ ?
વાજિયાનું બોજન નથી જમતા. અવિનાશી કહે એમ,
મળી તમે નર ને નારી રે, જુઓ એ વાત વિચારી, ૧૬

મગાળસા કહે: પ્રજટપા મારા પૂરવ જનમનાં પાપ,
શુઠ દૂબ્યા ને ગૌ ત્રિયા માયાં, માર્યાં મા ને આપ,
ફૂંગેરે દવ લગાડ્યો રે, તેજે મારો ખેલ ખગાડ્યો ! ૧૭

ચંગાવતી કહે: સ્વામી ! મારે પાપ મહીનાનું ઓધાન,
લલે પધાર્યાં લવન અમારે આજ તમે, લગવના !
મૃગુ મેં તો તમને ધાર્યા રે તમે મારા અર્થ સુધાર્યા, ૧૮

ચંગાવતીએ પાળી લેઈ મારી ચેટ જ માલ,
અચાનક આંસીને સતીની બહુનામીએ મહી માલ,
લલી સતી ! લલિત વારી રે, માગમાગ, મુખ કહે મુરારી, ૧૯

ચેલેયાને સજ્જન કીધો, એટલે રમે છે બાળ,
સદા તમારે અરણે રાખો દીન જાણીને, દયાળ !
વળતી બોલ્યાં સતી નારી રે હું તો માનું લલિત તમારી, ૨૦

મગાળસા ને ચંગાવતીએ લીધા એવો નેમ,
રતનદાસ કહે બાણુ! પ્રતાપે તેને છાડિયો કેમ ?
માવાને મગવા માટે રે બધું વૈકુંઠની વાટે, ૨૧

ભોજલકૃત સેલૈયા—આખ્યાન

ક્રમ ૧.

હરિ ગુરુ મંતને સમરિયે, ચોથા તે ગણપતિ દેવ રે;
 સિદ્ધિ લક્ષ લાભ આપે; સહુ પેહેલી કરિયે સેવ રે.
 ગાવા ગુણુ હરિભગતના, જોને સતે ચંબ્યો અગમાન રે.
 સત વિના સાહેબ ન રીઝે, મર પડે વેદ પુરાણ રે. ૨
 સગાળ શેઠ ને સંખ્યાવની નેમવતાં નર નાર રે.
 સાધુ જમાડી પોને જમવું, એવો ધરમ ઉદાર રે. ૩
 એક સમે એક અટક પડી મેહ મડાણો મુસળધાર રે,
 પર્જન વૂઠો આઠ દી સુધી; સત ન છોડે શાહુકાર રે. ૪
 વરસી રહ્યો તારે વકીલ તેડ્યા. દેખો ને દોહોદશ ધાઈ રે.
 અભ્યાગત વિના અજ ખપે નહિ. કાક કરોને ઉપાય રે. ૫
 વાણીતર આધ્યા ગોતવા; જોધું નગર; જોધાં હરિદ્વાર રે.
 તળાવ પાસે તપસ્વી દીઠો. આવી કહ્યો સમાચાર રે. ૬
 સગાળ શેઠનું સત મુકાવવા કોઢી ચયા કરતાર રે.
 આવીને દેવજમાં ઊતર્યા. શરીર કમ્પું જોનર રે. ૭
 શેઠ સમાચાર સાંભળી દ્રોહ્યા અણુવાણા; ઊગ્તઈ રે
 પરકમ્મા દેઈ પાગે લાગ્યા; હઈડે હરખ ન માય રે. ૮
 દુર્ગંધ આવે જૂત નાસે એવી; ખાય તેમાં વળી નેકરે;
 તોયે શેઠનું મન ન ડો. લાઈ! એવી મોટાની ટેક રે. ૯
 ચરણ ધોઈ ચરણાત્રત લીધાં સીધાં મારાં સહુ કાજ રે.
 (કર જોડી કહેવાને લાગ્યો.) મંદિર પધારો, મહારાજ રે! ૧૦
 સતવાદીએ સાહેબ ઓળખ્યા. અન્ય શું જાણે મરમ રે?
 ભોજલના સ્વામી! જુવન પધારો.

મારી રાખો લાજ ને શરમ રે. ૧૧

કંડવું ૨.

- જાતિત વાણી ઝોચરે. સુણો, શીમંત, મારી વાત રે. ૧
 કયા મારે હાથ નથી; મને પીઝા કરે છે ઉતપાત રે.
 રથે રેવંત જોતરું; મહિ ગાદી નખાવું, જોપાળ રે, ૨
 તેડીને બેસાડું, ત્રીકમા, તમને દયા કરો દીનગ્યામ રે.
 માણુ કેહે છે શેડને, ધોડાવેહેલનું નહિ મારે કામ રે,
 અબ્યાગતને રહેવું એકલું તમે માં લેજો માફ નામ રે, ૩
 પ્રભુછ ! મંગાવું પાંજરું, માંહે ઝાઝા કરાવું જાતન રે,
 પવન ન લાગે, પડદા બધાવું, રાખું રાક રતન રે, ૪
 અબ્યાગત એણી પેરે બોલ્યા. હુ તો આવું નગર મોઝાર રે,
 તારી નાર જો આવે તેડવા. નીકર બેઠો રહું મારે બાર રે. ૫
 મનગમતું આવું માગીને લેઈ, જાશે તમારો ધરમ રે.
 મરભંગી માથુને સોલવું. વાઝ ! કાણુ અમારું ખટકરમરે, ૬
 દરબંધી દરિજન હાલિયો ને આબોયો પોતાને પેર રે.
 પત્નીને લાગ્યો પૂછવા. આપણે શી કરવી અવ પેર રે ૭
 મની કેહે છે. રવાની મારા, હોલ ન કરવી લગાર રે,
 તતક્ષણ જાણ્યે આપણુ તેડવા. નથી માનવી, એ છે મોરાર રે. ૮
 સામયું લેઈ સનયુખ ગાલ્યાં. ગયાં પૂરવનાં પાપ રે.
 બોજલના રવાની બેદતાં એમના દળિયા ત્રિવિધના તાપ રે. ૯

કંડવું ૩.

- કનકહોડિયાળીમાં કરડિયે જુગતે બેસાયાં જડુવીર રે.
 સંધ્યાવતીએ શિર પર લીધા. જીંભણાં સતીનાં ચીર રે. ૧
 નગરના લોકો ટોળે મળિયા જોવા વર્ષુ અઢાર રે.
 ધન ધન વાણી બિચરે જાધે; હાંસી કરે કો કાર રે. ૨
 લિન્દાં જળ મેલી રનાન-કરાવ્યાં, પેઢાડ્યા પલંગ ગિછાઈ રૂ.
 ચાંદન ગરચે, ગરણ તળાસે, વીંચણે ટોળે વાપ રે. ૩

પ્રેમે કરીને પ્રસાદ નિષાયા મીઠા મેવાનાં પકવાન રે,
 હાથ જોડીને હરિજન બ્રહ્મા આરોગો, ભગવાન રે ! ૪
 અન્ન દેહે મારે અગ્નિ કરે છે; મારે છે માટીનો આહાર રે,
 ઉત્તમ વર્ણુ તમે કેમ કરશે ? એ જ મોટા છે ચિત્તાર રે. ૫
 કસાઇવાડેથી માંસ મંગાવૂં મેલી લોકની લાજ રે,
 ભાગ્ય મોટાં, હરિ ભુવન પધાર્યા ! ધન્ય દહાડો મારે આજ રે ! ૬
 અનેજ અમે અદર્શિયા ખાધયે ને રહિયે વન માંડી, રે,
 અધોરપંથીને આહાર માણસનો, બીજૂં ન ખપે કાંઈ રે. ૭
 નર ને નારી મળી ચિત્તારે. હવે શો કરવો ઉપાય રે ?
 પ્રભુજી જોવાને આમ્યા પારખાં. ના કહિયે તો સત જાણ રે. ૮
 પુત્રને પૂછવા ચાલીને ગયો નિશાળે શોક સગાળ રે,
 સુતને કેહે છે. એક માધુ આમ્યો ધમ્મે કરવા તારો આહાર રે. ૯
 મેલેયો કેહે મત કેમ મેલિયે ? મર ની જડામૂળ જાણ રે,
 જોજલ કેહે. સતવાદી ભાઈડા અટક પડયે જોળખાય રે. ૧૦

કડવું ૪.

પડવાની કાયા પિતા ! અંને. (જોલ્યો બુદ્ધિજીભગર જાણ રે.)
 માધુને હાથ માઈ મૃત્યુ સુધરશે, ટળશે જન્મરણજંજાળ રે. ૧
 મોરુશ્વજે આગે અંગ વેહેગબૂં; કર્ણે કીધ કાયાનું દાન રે,
 શિબિની માટી જાળે તોલાણી, ત્યારે રીઝ્યા ભગવાન રે. ૨
 હરિશ્ચંદ્રે વહી હેમ પાણીની, એવો દૈવે દીધો દડ રે,
 મતવાદી બંદા સત ન જોડે, મર ભાગી પડે બ્રહ્માંડ રે. ૩
 હિમ્મત રાખો. પિતા, દાર મ પામો, જુઓ મોટાના મરમ રે.
 પરમારથે આગે પ્રાણુ હોઆંતા, છોડ્યા નોંતા મતધરમ રે. ૪
 દધીયિ ઝાપિને જામ્યા દેવતા વાંસાનું કરવા વળ્લર રે.
 કુવાડે અંગ માંડયું કાપવા, તોમે ચાલ્યા ન બુદ્ધિના સાગર રે. ૫

શિર મળશે, આવો સમો નદિ મળે મોહન થ્યા છે મેહેમાન રે,
 અવમર આવ્યે ડગ પાછાં ન જરિયે, કરિયે તન 'કુરજાન રે. ૬
 એવો પડકારો પિતાને કીધો, ત્યારે હરિજન થ્યા હોશિયાર રે,
 પુત્રનાં વચન કાને માંભળી એની જાતિમાં પડિયા 'સાર રે. ૭
 ચાકેથી પીડા મરવી જીતારે એમ સેવેયે કાપ્યું શીથ રે,
 લેઈ આગળ અપાંજી કયું, ત્યારે જોઈ ગ્લા જગદીશ રે. ૮
 બહુનામી કેહે છે બાઈને રે, તમે સોજ કરો શણગાર રે,
 ગાતાં વાંતાં શબ્દો સુધારે રેતા નદિ સગાર રે. ૯
 કલપિત દાન કાઈનું નથી લેના, મારી છે એવી ટેવ રે;
 ભોજલનો સ્વામી કેહે છે બાવે દવં તૈયાર કરો તનખેવ રે. ૧૦

કંડવું ૫.

સતીએ કાજલ સારિયાં ને ખાંડવા બેઠાં તેણી વાર રે,
 દાહરડાં ગાય બાઈ હરખથી, કરો ભોજન, નંદકુમાર રે! ૧
 માર હનું તે તમે લીંકે ચડાવ્યું! કામ આણો છો મારે કામ રે!
 જુએ મુખ્યાની બાળી બક્તિ તમારી! મને મેલી આવો મારે કામ રે. ૨
 ખાંડણિયામાં માયું ખંડાવ્યું કહી બ્હાલે કંઠણ વચન રે,
 સુરપતિ તાપ સહી ન શક્યો, બાગ્યો મેલીને ઇદ્રાસન રે. ૩
 જમવાને ટાણે જોગીશ્વર બોલ્યા, સાબળો મારી માર્છ રે!
 વાંઝિયાનું અન્ન ખાવું વર્જિત છે, ક્ષુતિ કેહે ગમજઈ રે. ૪
 મતી કેહે છે એક રમત દેખાડું. મારી યાજે, મેહેમાન રે!
 તુને આવી ટેવ ચૂકવું, કૂંચ્યું, જવાડું દાન રે. ૫
 પાંચ માસનો ગરબ છે, અમો વાંઝિયાં નથી, મોરા નાથ રે!
 મતીએ ઉદર ચીરવા માંડ્યું, હરિએ છાલ્યા દાય રે. ૬
 ધન ધન, મતવાદી! ધરમ રાખ્યો, જોયું મરજવું તમારું મન રે,
 સુત વધીને માઈ સનમાન કીધું! શ્રીમુખ બોલ્યા વચન રે. ૭

માગ્ય માગ્ય, સતવાદી ! શું આપું ? કેહે છે કમ્બોનિધાન રે, ।
 આવી કસણી ન દેગ્ને કેાને, સ્વામી, એ મારું વરદાન રે. ૮
 પરબ્રહ્મ પોતે પ્રગટ થયા જેનો વેદ ન પામે પાર રે, ।
 સેલૈયાને મજવન કાપો; વગ્તાણો જેજેકાર રે. ૯
 સેલૈયા આખ્યાન તમે સાંભળો. એ રીતે રીઝ્યા'તા રામ રે, ।
 બોજલ ભગત એમ બોલિયા, એનું નવ ખંડમાં રાખ્યું નામ રે. ૧૦